

SKOLVÄSENDET I JÄMTLAND/HÄRJEDALEN

Den första skolan i Jämtland/Härjedalen inrättades på Västerhus 1578, sannolikt som ett utslag av danskarnas politik att för-danska Jämtland. Skolan var den enda i det stora Trondheims stift utom Katedralskolan i Trondheim. Den anses ha blivit ned-lagd redan 1597. (P. Nilsson - Tammars i R.: Jämtland, sid 115f)

År 1647 fick en kaplan i Sunne ärkebiskopens uppdrag att vara barnalärare i Jämtland. Medel avsattes till en barnaskola som kom till stånd något år senare och förlades till Ovikens socken. Skolan upprätthölls till omkring 1677 (- -)

Vid den tiden hade planerna på Frösö Trivialskola börjat realiseras. 1847 flyttades skolan till Östersund. (- 4 -)

Den egentliga folkundervisningen var ända till 1842 en uppgift som låg prästerskapet. Enligt 1686 års kyrkolag skulle prästen "driva den med flit därpå, att barn, drängar och pigor lärde sig läsa i bok och se med egna ögon, vad Gud i sitt hela ord bjuder och befäller". 1723 gjordes föräldrarna vid straffpåföljd skyldiga att "flitigt hålla sina barn till att lära läsa i bok och deras kristendoms stycken". Det förutsattes, att denna elementära undervisning skulle ombesörjas av föräldrarna själva. Om de inte var i stånd därtill, måste de hålla barnen hos skolmästaren eller klockaren i socknen eller där eljest lägenhet kunde finnas (7/11 H. Kristina, Yrskolen, 1780-1880, nr 779)

Det blev ofta klient med den elementära hemundervisning som kyrkan fordrade, i de fattigare hemmen saknades ofta både tid och förmåga. Det tycks därför redan före 1700 varit vanligt, att äldre läskunniga personer, i Jämtland framförallt soldater, mot en ringa ersättning åtog sig att gå från by till by och lära barnen läsa. Under 1700-talet blev det i Jämtland vanligt att de illa avlönade klockarna skaffade sig extra förtjänst genom att åta sig denna elementära undervisning (a. a. sid 782)

Av de yttranden, som åren 1813-1814 insändes till 1812 års uppfostringskommitté, framgår att Jämtland och Härjedalen liksom Norrland i övrigt kännetecknades av den nästan fullständiga avsaknaden av fasta folkskolor. De enda undantagen var bruksskolorna i Huså och Ljusnedal som var i något sånär kontinuerlig verksamhet från 1770-talet. För övrigt bedrevs undervisningen i hävdvunna former av klockare eller särskilda barnalärare, till övervägande delen utan skolbildning (c.c. 24 284)

Den 1818 utnämnde landshövdingen Mikael von Törne tog initiativ för att förbättra undervisningen. Socknarna var emellertid till allra största delen avvisande. (a. a. 616)

Att ingen mera genomgripande förändring inträtt, framgick av de yttranden om folkundervisningen, som prästerskapet fick avge 1839 med anledning av den väntade kungliga propositionen om folkskoleväsendet. I de flesta socknarna sköttes undervisningen fortfarande av klockare eller av ambulerande lärare med olika yrken, i Hede av "skickliga husmän eller torpare", i Sveg av "några välundervista gubbar eller gummor" osv. I flera fall uppges det, att bara ett mindre antal barn begagnar sig av denna undervisning (a.a. sid 618)

Enligt 1842 års folkskolestadga skulle i varje församling inrättas "minst en, helst fast skola med vederbörligen godkänd lärare". I Härnösands stift, där den fasta folkskolan mer än i sydliga landsdelar var en nyhet, gick det mycket trögt med verkställigheten av 1842 års beslut (a.a. sid 619)

Böndernas motsträvighet mot skolreformen tog sig i många socknar svåra uttryck. Den allmänna utvecklingen av länets folkskoleväsen kan följas i folkskoleinspektörernas berättelser. Som exempel på församlingar, där folkskoleväsendet var ordnat på ett tillfredsställande sätt 1862 nämns Ås, Lit, Häggenås, Hammerdal, Ström, Rödön, Offerdal, Oviken, Myssjö och Lockne. Annars var lärarkrafterna ofta otillräckliga (a.a. sid 667)

Hösten 1863 inspekterades Härjedalen. Där hade endast Sveg och Lillhärddal fasta skolor. I Linsell var kapellpredikanten lärare, liksom förut i Ljusnedal brukspredikanten (a.a. sid 668)

Enligt 1878 års normalplan för folkskolan och den nya folkskolestadgan 1882 skulle barnen börja småskolan när de var 7 år. I början av 1880-talet bedrevs nästan all småskoleundervisning genom flyttande skolor. Endast tre av länets sammanlagt 172 småskolor var fasta. Blott 10 småskolor disponerade egna skolhus. Undervisningen bedrevs vanligen mitt bland husfolket, eller i någon kall och dragig kammare (a.a. sid 673).

Ett stående problem var att ordna inackordering i skolans närhet för barn från avlägsnare delar av socknen. Dessutom skulle barnen tidigt bidra till familjernas försörjning genom att valla kreatur, hugga ved osv. Det innebar därför ett ekonomiskt avbräck om de gick länge i skolan. De allra flesta barn fick en mycket kort skolgång utöver småskolan. Tiden i folkskolan inskränktes ofta till ett par år. Kollisionen med skörd och fäbodutflyttning fick till följd att lärarna ofta satt med ett fåtal elever i september och maj (a.a. sid 674)

1910 hade utvecklingen nått dithän, att 109 av länets 114 folkskolor var fasta. Inslaget av ambulerande skolor var betydligt större i de mindre folkskolorna (vanligen förlagda till utbyar): 54 av 113. Av länets 216 småskolor var hela 133 flyttande. (7/11 s. 105 noten s. c del 1 sid 1)

Enligt uppgift färdigställdes skolhus i västra Härjedalen så sent som 1925.

Särskilt om samernas skolor

Den s k Skytteanska skolan för lappgossar grundades 1631. Syftet med skolan var att bereda ett begränsat antal samepojkar möjlighet att bli lärare och att studera vid universitetet. Mellan åren 1633 och 1722 blev åtminstone 13 samer inskrivna som studenter vid Uppsala universitet. (Byggnads Collender, Från Vaggan till gymnasiet, sid 150)

Vid mitten av 1700-talet fanns det, utom den Skytteanska skolan, 7 skolor i svenska Lappland (- 4 -)

I Frösö skola undervisades på 1730-talet några lappunglingar, bl a Anders Fjällström från Hammerdals Fjäll 1734-1736. Han erhöll av domkapitlet "missionsfullmakt att lära och undervisa lapparna i fjällen", verkade i Härjedalsfjällen och anlätades som tolk vid några visitationsförhör med lappar. (J/Hs Antikvar, Härjedalen, 1780-1880, sid 261)

1739 grundades ett centralt kyrkligt-pedagogiskt ämbetsverk, Lappmarkens ecklesiastikverk. Under samma årtionde gjorde man de första försöken med flyttande småskolor, s k katekekskolor. På 1760-talet fanns det i de svenska lappmarkerna 12 katekeker, som vandrade från det ena lappvistet till det andra och stannade vid pass 6 veckor på varje ställe för att ge barnen de första grunderna i världsliga och religiösa kunskaper. (- 4 - , sid 454) (Collender, sid 151)

1748 kunde barn första gången tas emot vid den lappskola som då öppnades i Föllinge. (J/Hs Antikvar 1780-1880, sid 267)

1752 fanns 7 katekeker i verksamhet. Bönderna i Storsjö, Härjedalen uppförde kapell 1751, vilket blev samlingsplats för lapparna i södra fjällen. Från 1757 blev fast skola för lapparnas barn i Storsjö. (c.c. sid 264)

Brukspredikanten Paul Wagenius i Ljusnedal höll 1773 skola för lappbarn vid bruket.)

1781 antog Wagenius lappen Nils Andersson-Fjällström som kateket. År 1782 kunde Wagenius meddela, att sexmän och kateketer höllo bön i vart kåtalag och hade nödiga böcker.

Lappskolan i Föllinge drogs in 1820. Ungefär samtidigt grundades Svenska Missionsällskapet, som inrättade skolor för samebarn. En sådan skola flyttades 1845 till Laxsjö by i Föllinge socken. 1877 flyttade skolan till Undersåker, för att komma närmare Härjedalssamerna, först till Edsåsen och några år senare till Änge by. Den kompletterades då med ett barnhem.

Leif Andersson

Källor

Jämtlands och Härjedalens historia, del III, IV och V.

Jämtland och Härjedalen, redigerad av Hanna Rydh.

Jämtland, Per Nilsson-Tanér m fl.

Gustaf von Düben; "Om Lappland och lapparne".

Björn Collinder; "Lapparna".

Israel Ruong; "Samerna i historien och nutiden".

*****					S. 01	*****
TRANSAKTIONSRAPPORT						
					25-MAJ-93 TIS 13:36	
DATUM START	MOTTAGARE	AVS. TID	SID.	TYP	NOTERINGAR	
25-MAJ 13:32	02328074	4' 31"	8	SKICKA	OK	
*****						*****

I början av 1880-talet tog emigrationen fart igen vilket framgår av nedanstående siffror:

1881	emigrerade	449	personer
1882	»	868	»
1883	»	507	»
1884	»	280	»
1885	»	226	»
1886	»	277	»
1887	»	329	»
1888	»	825	»
1889	»	749	»
1890	»	483	»

Under åren 1886—90 emigrerade folk från länets samtliga socknar med ett enda undantag. De flesta emigranterna kom från Östersund, men från en så typisk och burgen bondebygd som Rödön utvandrade under denna tid 208 personer. Dessa siffror är länsstyrelsens egna officiella rapporter: i själva verket var siffran betydligt högre, då ett stort antal personer helt sonika lämnade landet utan pass

med de här konkurrerande bananernas välsignelse. Det finns orter, som uppvisar en kuslig emigrationsstatistik.

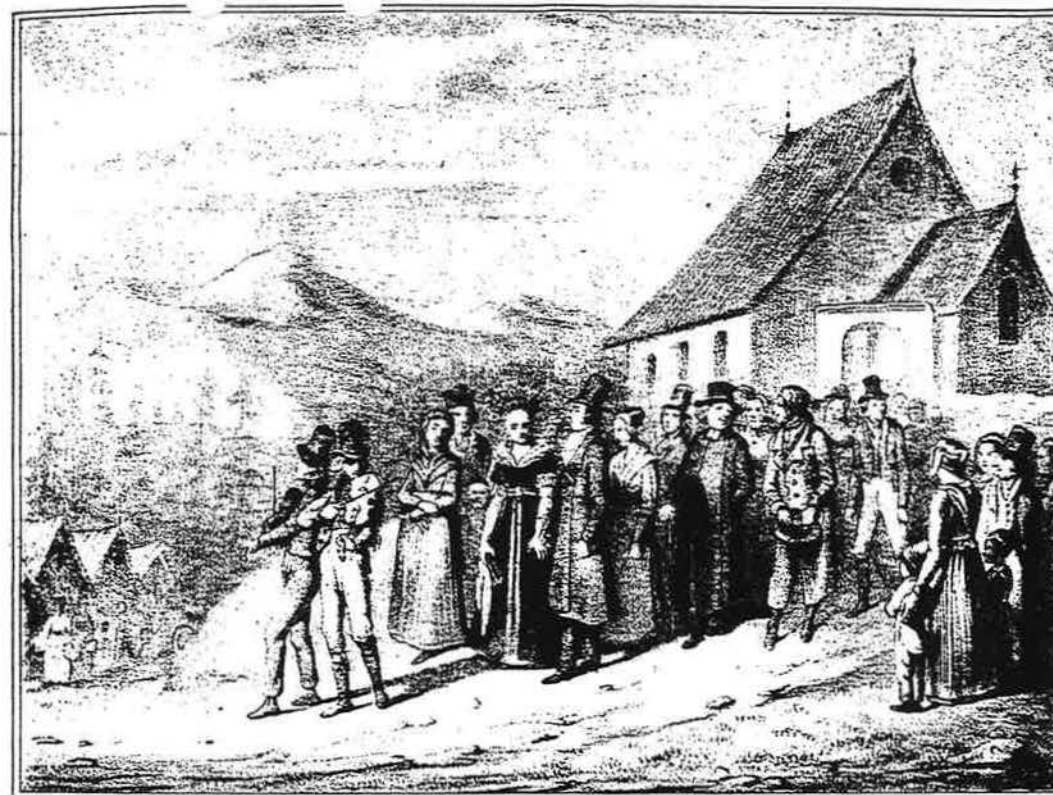
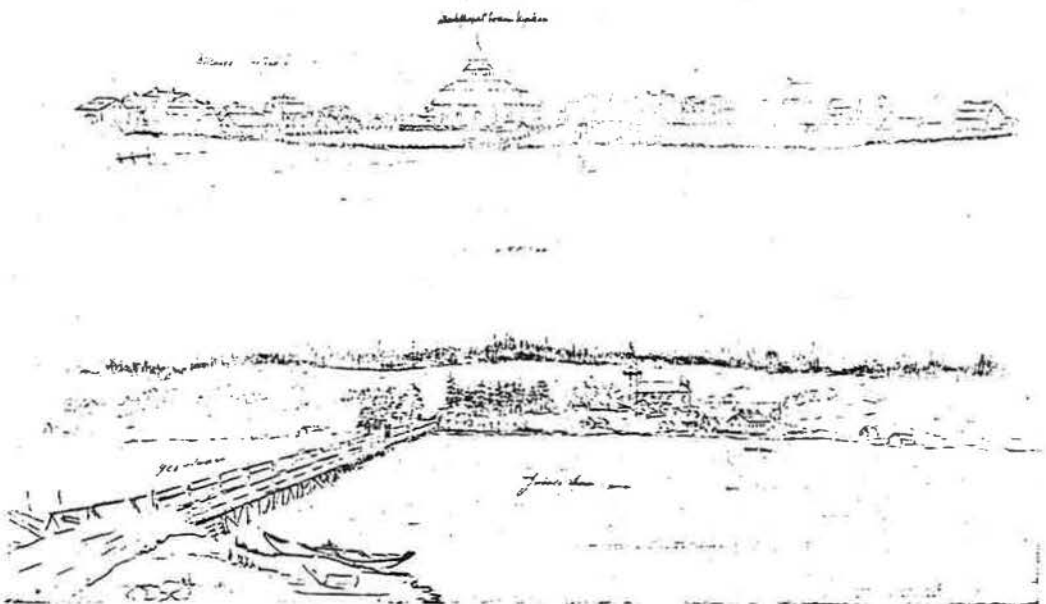
Under en femårsperiod i slutet av seklet emigrerade 3.665 personer från Jämtland och mellan 1901 och 1915, då emigrationen nådde sin kulmen, reste drygt 4.800 personer. Det var som regel folk i sina bästa år, arbetsdugligt och frimodigt folk, utbildat och skolat härhemma, som skänkte Amerika sina bästa krafter under sina bästa år.

Sannolikt var dock emigrationen för Jämtlands vidkommande knappast olycksbringande. Många av emigranterna återvände hem med startkapital för att överta jordbruk eller på annat sätt etablera sig i hembygden. Utrvmmet på de redan tillräckligt sönderstyckade gårdarna blev genom emigrationens avtappning större och arbetsstillfällena ute i öppna marknaden kunde mer än väl fyllas av dem som stannade hemma.

Vi har av det föregående erfarit hur förhållandena skärptes efter freden i Knäred år 1613. De under den korta svenska besittningstiden inskrivna svenska prästerna med

Söndagen den 17 augusti 1845 besökte Plagemann Brunflo i tjänsteärenden, om vilken resa han rapporterar till »Committén för Salpeter-Ärendena i Riket»: »Min resa fortsattes genom Sundsvall till Wattjom, vidare genom Torps, Borgsjö, Bräcke, Räsunds och Brunflo församlingar till Östersund... Söndagen den 17 Augusti hade jag sammanträde med församlingen i Brunflo, hvarvid kontraktsprosten Dillner var närvarande.» Denna söndag utförde Plagemann teckningen här nedan. Kyrkan dominerar bilden, och till vänster Dillners mäktiga och rika prostgård med dess många byggnader. Framför det högra byggnadskomplexet, Södergård, ser man på bilden några kyrkstallar in mot vägen. Ett lågt spruthus och en socknen tillhörig spannmålsbod — alltså ett sockenmagasin — syns på bilden framför kyrkan.

Därunder: »Lits kyrka vid Indalselven i Jämtland 30/6 1844.» I förgrunden bron — »900 alnar», prästgård och kyrka. På bilden, som är tagen från söder, har man till höger den s. k. Stor- eller Prästlägden, tidigare ödesbölet Edsta, kallat Edstälägen (lägd = betesmark). Till vänster om kyrkan, på vägen ned till bron, skönjes ett antal kyrkstallar med pulpettak, till en del bevarade in i vår tid. Den här avbildade bron byggdes av länsbyggmästaren Andersson hösten 1839 till våren 1840 på sju och en halv månader. Bron ansågs vara märklig på grund av sina i låga stenistor rörliga pälår. Ny bro byggdes 1893, två kilometer längre österut.

Den flitige och på sin tid mycket läste C. A. Wetterbergh (Onkel Adam) samlade en hel del motiv under sina Jämtlandsår, som han efterhand bearbetade och utgav i bokform. Någon helt pålitlig och detaljtrogen skildrare blev han emellertid inte, utan lät som oftast fantasien skena iväg med uppslagen. I mitten av 1840-talet lämnade Onkel Adam Jämtland och flyttade till Linköping, och 1848 kom »Tännforsen — en Jämtlands-historia» ut på Gust. Rylanders förlag. Den illustrerades med fyra litografier av C. T. Staaff (född i Lillhärdal 1816, död i Stockholm 1880). Endast två av dessa litografier har lokal karaktär. Den här återgivna teckningen till »Ett Jämtlandsbröllop» kan inte lokaliseras till någon viss ort, då i varje fall kyrkan icke kan identifieras, men det finns i varje fall »fjäll på gårdens».

Litografi av C. T. Staaff i C. A. Wetterbergh, »Tännforsen — En Jämtlands-historia» (1848).

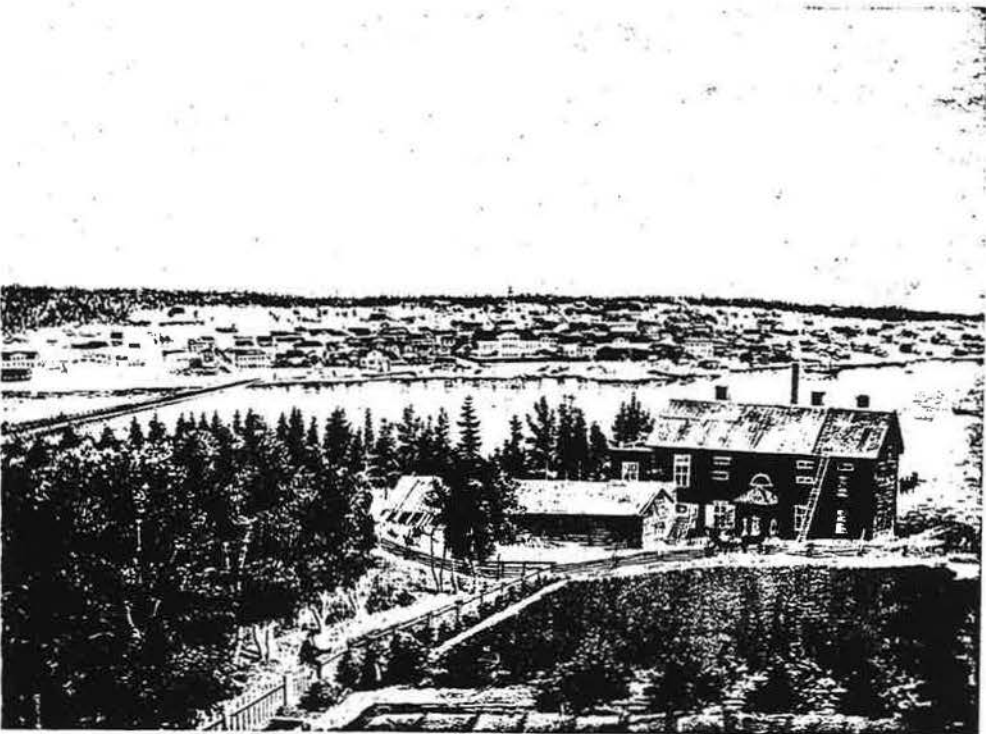
superintendenten Palma i spetsen sändes omedelbart hem och de landsflyktiga norska prästerna återkallades till provinsen. Tiderna blev hårdare och danskarna satte in ett energiskt arbete på att fördanska provinsen även till sinne-laget. Danskarna hade långt tidigare gjort allvarliga försök att fördanska Jämtland. Som ett utslag av denna politik vågar man nog räkna inrättandet av en skola på Västerhus redan 1578. Kung Frederik II var intresserad av skolundervisning i allmänhet. Många studenter från Jämtland fick fritt uppehälle vid Köpenhamns universitet, och att jämtarna var välkomna till katedralskolan i Trondhjem, säger sig självt. Kungen var frikostig även mot den lilla skolan på Västerhus, som fick kronohemman i förläning, och på det hela taget är det ganska märkligt, att Västerhus-skolan var den enda skolan i det stora Trondhjems stift utom nyssnämnda katedralskola. Skolans bestånd blev av någon

anledning dock inte så långvarigt — den anses vara nedlagd redan 1597 — och svårigheterna för den svensksinnade delen av befolkningen att få utbildning för sina söner blev uppenbar. Det var också anmärkningsvärt många jämtlänningar som studerade i Uppsala och Västerås, men huvudparten av de jämtländska prästerna synes ha anpassat sig efter förhållandena och skickat sina söner till Trondhjem och Köpenhamn, där omkring år 1620 många jämtar blev inskrivna vid universitet; de flesta av dem hade kommit från Trondhjems katedralskola.

Dansinnet var alltså tämligen väl rotat inom de ledande, framför allt kyrkliga skikten, och det gällde givetvis för de svenska myndigheterna efter övertagandet 1645 att både snabbt och effektivt företa motdrag. Den kloke Axel Oxenstierna, som nu ledde landets öden, ville inte veta av

ns ett rätt stort antal teckningar av Östersund från medio av förra seklet, framför allt utförda av arkitekten A. E. Melander. Mål och litografier är mer sällsynta. Men det finns en mycket intressant akvarell från 1855. Konstnär var målarmästaren och biträ-teckningsläraren J. P. Moberg (1834—85). Moberg var en tid elev vid Konstakademien och uppehöll på 1880-talet vikariat som igslärare vid läroverket i Östersund. Hans tavla är en in i minsta detalj sanningstrogen studie av den lilla stad, som höll på att t från by till tätort. Man kan nästan ontaga att Moberg satt vid Fritzheim och räknade gårdarna på motsatta stranden och punkterade dem på sin akvarell. Moberg blev på det sättet en pålitlig folklivsskildrare, och därför har vi här ovan uppförstort ett par r i akvarellen: hästskjutsen framför bryggerbyggnaden och en liten näpen detalj från bryggare Burmans trädgård, där husets dottrar stas av en »kollega» vid läroverket, som förmodligen i friarärende, uppsträckt i hög hatt och smällpiskrock, frimodigt klättrar över staketet. — Östersund från Fritzheim på Frösön. Akvarell av Jöns Petter Moberg 1855. Östersunds stad.

Ett år senare kom en konstnär av jacket till Storsjöstranden för att föreviga densamma till ett efter dåtida förhållanden storlaget planscherk. Denne konstnär satte sig visserligen lite högre upp i backen för att få en något vidare översikt, men man kan gärna jämföra tonlitografen här ovan och Mobergs akvarell på föregående sida för att finna likheterna i strängt taget alla detaljer. C. S. Hallbeck, det var den nämnde konstnären, lät vid bron det stora kronomagaset bli med i bilden och han förde Mobergs ångare — sannolikt hjulångaren »Jemtland» — lite längre ut på den blå Storsjövägen! Men i övrigt kan man egentligen inte tala om några större förändringar, undantagandes att Burmans bryggeri på denna bild skymt av huvudbyggnaden. — Tonlitografi av E. Vesterberg efter förlaga av C. S. Hallbeck i planscherket »Sverige framskildt i taflor» (1850—56).

den gamla tidens skräckregemente, och han yttrade sig i rådet den 20 december 1645 om Jämtland, att man väl skulle »förställa dem dedh dee hade gjort, män lijkväl lenitate et clementia dragha dem till sigh och intet revangera». I rådet hade man många förslag uppe, bl. a. föreslogs att anlägga en köping i Jämtland, men man nöjde sig med att inrätta postkontor, anlägga gästgiverier och bygga vägar. Oxenstierna höll före, att det var klokt att låta de gamla prästerna kvarstanna på sina poster, vilket också blev beslutat, sedan de fått en admonition att vara trogna den svenska överheten. Däremot påpekades med skärpa, att jämtarna fick lov att upphöra med att skicka sina barn till norska och danska skolor.

Redan samma år som fredsslutet diskuterades frågan om att avsöndra Norrland till ett eget stift; det hade dessförinnan hört till det oerhört stora ärkestiftet; detta beslut

realiserades 1648, då en superintendent med säte i Härnösand tillsattes över hela Norrland, med undantag av Gästrikland och Hälsingland. Något tidigare, 1647, hade en kaplan i Sunne fått ärkebiskopens uppdrag att vara barnalärare i Jämtland, och i 1649 års skolstat avsattes 50 tunnor av tiondespannmål till en barnaskola i Jämtland. Troligen kom dock inte skolan till stånd förrän något år senare. Den förlades till Ovikens socken, sedan Näs först varit på förslag, och skolmästare i denna Jämtlands första folkbildningsanstalt tillsattes 1650. Även latinundervisning förekom vid denna skola, som inte bör förväxlas med sådana enkla barnaskolor, där klockaren meddelade undervisning i läsning, katekes, skrivning och räkning. Man får nog också räkna med att många av eleverna måste inhämta elementära grunder i svenska språket, som varit förvisat från kyrkorna i 75 år. Detta kom sålunda att bli ett angeläget led i

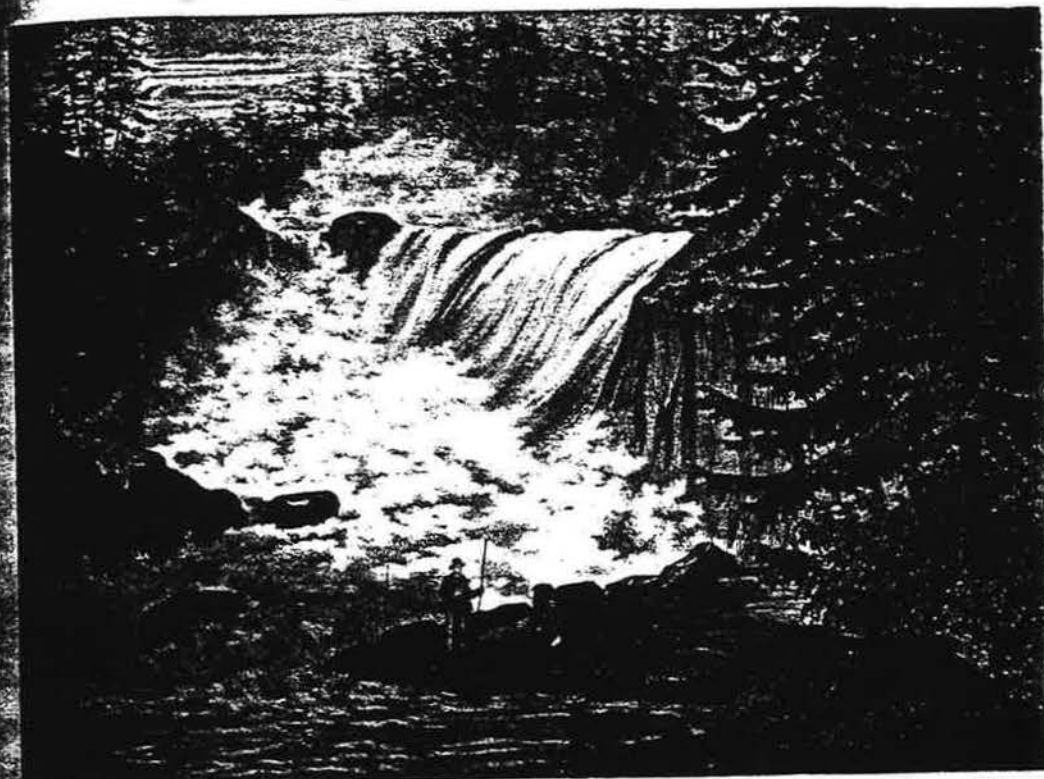
Det finns inga märkligare herresäten, ännu mindre några praktfulla slott att teckna i Jämtland. Men i stället har provinsen sina vattenfall, och de har ägnats stor uppmärksamhet, särskilt de som legat någorlunda i farvägens mitt. Så var i alla händelser fallet med Tännforsen, tecknad och målade i otaliga sammanhang och ur de mest skilda perspektiv. Att konstnärerna inte alla gånger blev så detaljtrogna, är en annan sak. Det är svårt måla vatten.

försvarskningens tjänst. Skolan i Oviken upprätthölls till omkring 1677. Då hade planerna på en »lärskola» börjat realiseras — Frösö Trivialskola. Den hade beslutats och anslag hade beviljats redan 1674, men krigshandlingarna 1676—79 — då jämtarna visade motspänstighet och även opålitlighet — fördröjde byggandet, men det är sannolikt att provisorisk undervisning bedrevs vid Frösöskolan från Oviksskolans nedläggande till 1679. Detta sistnämnda år kom undervisningen i gång på fullt allvar, sedan fil. mag. Andreas Sundius och fyra lärare utnämnts. Icke utan inre stridigheter tillkom denna första högre skola på svensk landsbygd; militärerna var ovilliga att betala de fastställda djäknepengarna och många av prästerna i landskapet — kanske de gamla norskpräster? — var gensträviga och ovilliga när det gällde anslag till skolan. Men skolans grundläggare och outtröttlige förespråkare, prosten Zacharias Plantin, lämnade ingen möda osparad i arbetet för den nya skolan. Utan hans energiska arbete skulle det förmodligen ha dröjt ganska länge innan Jämtland fått en egen högre

skola. Som riksdagsman hade han stort inflytande, och han förstod också att begagna de olika myndigheternas politiska synpunkter för sitt ändamål. Det var inte för intet som trivialskolan på Frösön kallades »Plantatio plantiniana» — Plantins plantering...

Frösö Trivialskola — tre år yngre än Lunds universitet — kom att få den största betydelse för inlandsprovinsens andliga liv under nära 170 år. Det blev snart nog en tradition, att allmogens barn skulle sättas i denna skola för att under någon termin samla det mått av allmänbildning, som ansågs nödvändigt också för en bonde. »Alltjämt lever», skriver skolans hävdatecknare dr Gudmar Hasselberg, »också traditionen om skolan kvar inom minnesgoda bondeätter, där det ena släktledet efter det andra tillbragt några ungdomsår på den härliga höjden vid Stocke».

Många av dessa bönder kom att få ett mycket stort inflytande på provinsens andliga och materiella utveckling. Under åren 1810—47 var ej mindre än 220 lärjungar bon-

»Rudalsforsen», alltså Ristafallen, låg ännu behagligare till för kringresande konstnärer. Var man bekväm av sig, kunde man helt enkelt sitta sig på landsvägskanten och rita eller måla — vilket förvisso också många konstnärer gjorde. Vattenfallen på detta uppslag är föreställt av J. Hellesten. Bägge är tonlitografier av J. Hellesten efter förlagor av C. S. Hallbeck och L. W. Kylberg, båda i planschverket »Sverige framställt i taflor» (1850—56).

desöner och om den i ordets fulla bemärkelse demokratiska sammansättningen av elevkåren vittnar följande utdrag ur registret för nämnda år: 19 torparesooner, 8 skomakaresöner, 15 soldatsöner. Dessa ungdomar blev på olika områden framsynta ledare i sina bygder eller skaffade sig anseende och ryktbarhet på riksplanet. I detta sammanhang vill jag bara erinra om bondeståndets siste talman, Nils Larsson i Tullus, som gick i skolan 1832—36 och där hade de yppersta vitsord och erbjöds av fadern att studera vidare, men föredrog att överta fädernegården och representera sitt stånd i riksdagen. Såsom en av de ledande i lantmannapartiet efter representationsreformen gjorde han sig vida känd för sin gedigna karaktär, sitt goda omdöme och sin talekonst. Han blev kungahusets personlige vän; till hans ståtliga herrgård i Tullus sökte sig rikets spetsar inom politik, konst och litteratur. En personlig vän var Elias Sehlstedt. Denne skrev flera dikter uppe i Tullus och tillägnade några sitt gästfria och gladlynta värdfolk.

Att bläddra igenom Trivialskolans elevregister är som

att göra ett tvärsnitt genom det gamla Jämtlands kulturliv. Här återfinner man de flesta namn. Flera har blivit kända vetenskapsmän — såsom astronomen och vetenskapsakademisekreteraren Pehr Wilhelm Wargentin, astronomen Olof Hiörter, biskopen och professorn Paulus Gerberg — relegerad för en struntsak från skolan, men sedan student i Lund, professor i praktisk filosofi, statsråd och chef för ecklesiastikdepartementet och slutligen biskop i Kalmar. Många blev präster i Jämtland och annorstädes samt militärer och tjänstemän av olika grader. Och det är angeläget att lägga märke till, att många av dessa framstående personer kom från fattiga hem. Så finner vi bland stiftets kyrkoherdar en torparpojke från Klövsjö, en torparson från Rätan, en hovslagarpojke från Rödön, en son till en inhyes man o. s. v. Från fattiga lappkåtor kommer lappkateketen Jonas Fjellner och kyrkoherden Anders Fjellner, känd som »Lapplands Homeros», en stor nitälskare för de lapska traditionerna och — till någon överdrift — för den lapska diktningen.

Tännforsen bildas av Indalsälven, vid en punkt, där vattenflödet mellan Tännsjön och Östra Norn vräks utför en 26 meter hög förkastningsbrant. Fallet är inte mindre än 60 meter brett. — Tonlitografi av J. Hellesen efter förlaga av C. S. Hallbeck i »Sverige framställt i taflor» (1850—56).

Gustaf III hade grundlagt Östersund 1786, och även om staden tillväxte sakta, så blev den dock 1810 residensstad för det nybildade Jämtlands län. Där växte upp handelshus och hantverk och där blev torg och gator, och vad var naturligare än att staden också ville ha och beövde ett högre allmänt läroverk. Därmed kom Trivialskolans bestånd att allvarligt hotas. Och hotet blev verklighet. 1847 flyttades den anrika Trivialskolan till Östersund, dit tidigare postkontoret och apoteket förlagts. Och till den unga staden förlades den gamla anrika Gregoriemarknaden, med rötter långt ned i medeltiden, samt länets landsing, även det med uråldriga anor, kanske på sitt sätt länets äldsta förvaltningsorgan.

Men kvar på Stockehöjden står en liten vit byggnad ned klassiskt strama linjer: biblioteket. Detta hus uppfördes 1833, och det hade en f. d. elev vid Trivialskolan, en 19-årig jämte i försörjningsringen, professorn Carl Zetterström, soldatson från Rödön, att tacka för sin tillblivelse. Det var nämligen den 31 maj 1816 som Zetterström till Trivialskolan donerade sitt välförsedda bibliotek om 12.000 olymer. Det blev grundstenen till nuvarande Jämtlands

Bibliotek. Professor Zetterström, som med intresse, uppmärksamhet och mångfaldiga energiska och goda råd följde uppbyggandet av bibliotekshuset, understödde senare med frikostiga gåvor bibliotekets utveckling och skötsel. Från Uppsala forslades böckerna våren 1833 på släde av forbon den Daniel Jönsson från Förberg i Revsund upp till Stockehöjden och dess nya bokhus, den svenska landsbygdens första. Det var sjutton dyrbara, väl spikade lärar som packades upp denna sommar, och bokbeståndet växte undan för undan genom donationer och inköp, så att det vid uppbrottet 1847 var en av den svenska landsortens allra förnämsta boksamlingar.

Men efter skolans flyttning till Östersund kom en period av förfall, stundtals vanvård. Vid ett tillfälle hade vandra berett sig tillträde till biblioteket, som stod öde och tillbommat i många år, ödelagt allt vad planscher och gravyrer hette och på annat sätt ställt till med ohägn. Frågan om ett andra bibliotek väcktes redan på 1880-talet, men det rådde meningsskiljaktigheter om lämpligheten att flytta bokbeståndet till Östersund och vissa juridiska formaliteter lade också hinder i vägen. Landstinget tillsatte en utred-

ningskommitté och 1905 gav k. m:t tillstånd till flyttningen. Men först 1910—12 uppfördes en ny biblioteksbyggnad i Östersund, där det nya biblioteket öppnades den 30 oktober sistnämnda år. Då fanns inte en enda bok i bibliotekets samlingar som var tryckt på 1900-talet. Biblioteket stannade i det lilla tegelhuset vid Rådhusplan i runt tal 25 år, och den 7 oktober 1958 kunde »tredje biblioteket» taga hand om bokskatterna från Frösön i sin stilrena, praktiska och propa byggnad. Så hade en framstående bygdens son visat sitt intresse för hembygden på ett praktiskt, befruktande sätt. Jämtland har sålunda i denna dag tre alljämt kvarstående biblioteksbyggnader. De två äldsta har förvandlats till museer.

Den allmänna bildningsnivån bland befolkningen har omvittnats av ett flertal resenärer. Landshövdingarnas redogörelser är dock säkerligen den pålitligaste mätaren. Redan år 1723 ålades föräldrarna vid vite att »låta sina barn lära sig läsa i bok». Resultatet av denna ukas är icke känt. År 1820, alltså långt före folkskolestadgans tid, propagerade

landshövding Törne för inrättande av »landsskolor». Sju ton år senare hade landshövdingens uppslag tydligen lett till resultat. Då rapporterades i tjänsteberättelserna, »frivilliga, av kommunerna underhållna och bekostade »barnskolor» inrättats i några »kyrkorter», trots att flera följt inträffade missväxtar försämrat befolkningens ekonomi. Sålunda hade en »människovän» skänkt en betydlig fond, »att i Ragunda inrätta en lantkola», nämndemanen Anders Andersson i Söre, Lit, hade donerat 2.000 riksdaler till en liknande skola, och i Järpen hade man fått »flera tusende riksdaler banco» redan inrättat en skola. Hammerdal bestreds undervisningen i början av 1800-talet av bonden Olof Lund. »Med fullkomlig skicklighet lär han barnen att stava, läsa innantill och utan och dessutom kan han själv (!) både räkna och skriva», heter det i en redogörelse. Men så kom folkskolestadgan av den 18 juni 1842, vilken bestämde att samtliga församlingar i landskulle anskaffa lärare och inrätta undervisningslokaler för utgången av 1847. De flesta socknar hörsammade stadgar men några avlägsna bygder kom på efterkälken på grun

Näskotts gamla kyrka uppfördes möjligen omedelbart efter Baltzarfejden. Den var spånklädd »både till tak och sparrar» och av allt att döma en rätt säregen skapelse. Som tur var besökte en tecknare socknen och tecknade av kyrkan innan den på 1870-talet blev rivet. Bilden publicerades i Illustrerad tidning 1863. — Näskotts kyrka. Trägravur av B. Friedrich efter förlaga av Gustaf Wilhelm Palm 1866.

av, som det hette, ekonomiska svårigheter. Men det kan dock gissas även på andra orsaker. Man skyllde här som annorstädes på att skolan »tog barnen från det nyttiga arbetet». Skolstadgans innebörd var av djupt ingripande natur och kom många självständiga individer att betrakta den som ett intrång på en urgammal personlig frihet.

År 1862 rapporterade landshövding Bennich: »Från åldriga tider har det inom Jämtland varit sed, att allmogen som därtill haft råd, låtit sina söner åtminstone ett eller annat år begagna undervisningen vid den förr på Frösön anlagda allmänna skola, som numera är flyttad till Östersund och utvidgad till fullständigt högre elementarläroverk. Från skolan återvändande sönerna ofta till faderns yrke. Denna sedvana tillskrives med skäl mäktigt inflytande på allmogens aktningvärda bildningsgrad, uppenbarad icke blott i färdighet att läsa, skriva och räkna utan i ett för läsning och betraktelser i allvarliga ämnen öppet sinne. Ännu är icke denna sed förgången, ehuru folkskolan i hemmets närhet samt de höga levnadskostnaderna (en skolgosses mat och bostad kostar vanligen i rdr för dagen) bidragit att minska behovet och tillfället att anlita elementarläroverket. Vid 48 dels fasta, dels ambulatoriska folkskolor samt 44 småskolor bibringas den huvudsakligaste folkundervisningen inom länet åt ett antal skolbarn, vid de förstnämnda skolorna uppgivit till 4.193.»

I november 1862 öppnades Jämtlands läns lantmannaskola i Ope, då åtta lärjungar inskrevs. Landshövdingen är några år senare mycket belåten med denna skolas tillkomst och dess lyckliga utveckling och skriver i sin berättelse: »Ett förhållande som bådar gott är den synnerliga popularitet hos befolkningen som den här inrättade lantmannaskolan vunnit. Hit sända länets mest framstående jordbrukare sina söner och det utmärkte uppförande, det intresse och den flit som eleverna utan undantag visat under vistelsen vid skolan, göra dessa kurser till för jordbrukets framtid viktiga faktorer.»

Ope Lantmannaskola och dess efterföljare Torsta lantmannaskola i Ås var i likhet med den år 1901 inrättade Birkas folkhögskola länge landsbygdsungdomens enda fortbildningsanstalter i länet. Att gå in på folkundervisningens utveckling på olika områden fram till våra dagar, låter sig i detta sammanhang inte göra. Här skall endast ännu en gång understrykas jämtens allmänna intresse för boklig bildning och de resultat som denna gett genom tiderna. En lång rad av forskare, samlare, hävdtecknare, skribenter och diktare har framträtt ur bondeleden. Några av dessa utvecklade sina gåvor betydligt över det genomsnittliga och åtskilliga har med större eller mindre framgång framträtt

på riksplanet. Jag behöver bara nämna ett par namn: småbrukaren och skalden Anders Larsson-Kilian, vars dikter i början av seklet var mycket lästa, och småbrukaren och författaren Per Vilhelm Enström i Marieby, som efter ett långt liv som bygdeskildrare och följjetongsleverantör, vid femtio års ålder framträdde som romanförfattare och kulturhistorisk skribent med sådan framgång, att en anmälare från Svenska Akademien betecknade hans framträdande som både mästerligt och märkligt och värt den största uppmärksamhet.

Om jämtan i allmänhet, alltså inte bara de självbildade undantagen, gav landshövdingen John Ericson år 1887 följande omdöme: »Befolkningen är nykter och begävad med en hög grad av intelligens. Det värdiga och anständiga i uppträdandet, som karakteriserar jämtlänningen, är ägnat att förvåna främlingen och gör att allmänna sammankomster, såsom lantbruksmöten och dylika mer eller mindre festliga folkmöten avhållas med stillhet och utan de bullrande avslutningar, som i andra orter äro vanliga, och detta oaktat att ungdomen vid alla tillfällen är talrikt representerad.»

Detta överdådiga betyg sattes sedan godtemplarrörelsen haft fäste i landskapet i fem år och samlat åtskilliga tusen medlemmar, och det är möjligt att stillsamheten och värdigheten kanske kan ha något gemensamt med denna. Men omdömet bör kompletteras med intrycken hos en resenär 75 år tidigare, Ernst Moritz Arndt i hans »Resa genom Sverige», där han förtjust utbrister: »Denna gång kunde jag tydligt märka på Normännerna, huru lika och ense de äro med Jemtäländingarna. Samma bildning, samma vänliga och ljusa ansikten... Huru munter är icke Jemtäländingen i alla avseenden!»

Det är sannerligen farligt med generaliseringar när det gäller en hel provins. Det kan bero på vem som ser på folket eller vilket folk man ser. Värdiga eller muntra — båda omdömena är naturligtvis lika riktiga och lika felaktiga.

Men en sak är säker — jämtarna har av de flesta äldre reseskildrare karakteriserats som givmilda, ärliga och hjälpsamma, och många har förvänat sig över att de haft sina bostäder olästa då de lämnat hemmet även för längre tid. Från 1432 finns en skildring bevarad, skriven av en venetianare Pietro Querini, som efter ett skeppsbrott på norska kusten vandrade genom Jämtland nyssnämnda år. Det heter i denna skildring: »Den medföljande vägvisaren, som kände landets sed, öppnade utan vidare dörren. Mat fanns framsatt på bordet, skinndynor, stoppade med skönt dun, väntade de trötta vandringsmännen. Allt stod öppet och fritt tillgängligt; ofta brydde sig värderna icke om betalnings-

JEMTLAND.

Högersidan: De jämtländska »formännen» lät tala om sig vida omkring i landet. De var vidfarna bönder som idkade köpenskap med inländets produkter av vilt och skinn m. m. Ofta bedrevs byteshandel, företrädesvis i hamnarna i Sundsvall, Trondheim och Levanger, där formännen tillbytte sig mjöl, socker, kaffe, tobak och gryn mot inlandsprodukterna. Rätt ofta ställdes fjärderna till Distingsmarknaden i Uppsala och »Hinnmora marinen» (marknaden i Hedemora), men också till Västerås och Stockholm jann de energiska bondeköpmännen vägen med sina lass. Här har en konstnär i mitten av 1850-talet förevigat en sådan förbonde. — »Forman från Jämtland säljer ripor på Hötorget i Stockholm.» Färglitosgrafi av Adolf Hårdh efter förslaget av C. A. Dahlström i »Svenska folkets seder, bruk och klädedrägter» (1863).

SKOLVÄSENDET I JÄMTLAND/HÄRJEDALEN

Den första skolan i Jämtland/Härjedalen inrättades på Västerhus 1578, sannolikt som ett utslag av danskarnas politik att fördanska Jämtland. Skolan var den enda i det stora Trondheims stift utom Katedralskolan i Trondheim. Den anses ha blivit nedlagd redan 1597 (Per Nilsson-Tanér m fl; Jämtland, sid 115 f).

År 1647 fick en kaplan i Sunne ärkebiskopens uppdrag att vara barnalärare i Jämtland. Medel avsattes till en barnaskola som kom till stånd något år senare och förlades till Ovikens socken. Skolan upprätthölls till omkring 1677 (a.a.).

Vid den tiden hade planerna på Frösö Trivialskola börjat realiseras. 1847 flyttades skolan till Östersund. Elever var bland annat lappkateketen Jonas Fjellner och kyrkoherden Anders Fjellner (a.a.).

Den egentliga folkundervisningen var ända till 1842 en uppgift som ålåg prästerskapet. Enligt 1686 års kyrkolag skulle prästen "driva den med flit därpå, att barn, drängar och pigor lärde sig läsa i bok och se med egna ögon, vad Gud i sitt hela ord bjuder och befäller". 1723 gjordes föräldrarna vid straffpåföljd skyldiga att "flitigt hålla sina barn till att lära läsa i bok och deras kristendoms stycken". Det förutsattes, att denna elementära undervisning skulle ombesörjas av föräldrarna själva. Om de inte var i stånd därtill, måste de hålla barnen hos skolmästaren eller klockaren i socknen eller där eljest lägenhet kunde finnas (J/H:s historia, 4:e delen, 1870-1880, sid 379).

Det blev ofta klen med den elementära hemundervisning som kyrkan fordrade, i de fattigare hemmen saknades ofta både tid och förmåga. Det tycks därför redan före 1700 varit vanligt, att äldre läskunniga personer, i Jämtland framförallt soldater, mot en ringa ersättning åtog sig att gå från by till by och lära barnen läsa. Under 1700-talet blev det i Jämtland vanligt att de illa avlönade klockarna skaffade sig extra förtjänst genom att åta sig denna elementära undervisning (a.a. sid 382).

Av de yttranden, som åren 1813-1814 insändes till 1812 års uppfostringskommitté, framgår att Jämtland och Härjedalen liksom Norrland i övrigt kännetecknades av den nästan fullständiga avsaknaden av fasta folkskolor. De enda undantagen var bruksskolorna i Huså och Ljusnedal som var i något sånär kontinuerlig verksamhet från 1770-talet. För övrigt bedrevs undervisningen i hävdvunna former av klockare eller särskilda barnalärare, till övervägande delen utan skolbildning (a.a. sid 384).

Den 18180 utnämnde landshövdingen Mikael von Törne tog initiativ för att förbättra undervisningen. Socknarna var emellertid till allra största delen avvisande (a.a. sid 656).

Att ingen mera genomgripande förändring inträtt, framgick av de yttranden om folkundervisningen, som prästerskapet fick avge 1839 med anledning av den väntade kungliga propositionen om folkskoleväsendet. I de flesta socknarna sköttes undervisningen fortfarande av klockare eller av ambulerande lärare med olika yrken, i Hede av "skickliga husmän eller torpare", i Sveg av "några välundervista gubbar eller gummor" osv. I flera fall uppges det, att bara ett mindre antal barn begagnar sig av denna undervisning (a.a. 658).

Enligt 1842 års folkskolestadga skulle i varje församling inrättas "minst en, helst fast skola med vederbörligen godkänd lärare". I Härnösands stift, där den fasta folkskolan mer än i sydliga landsdelar var en nyhet, gick det mycket trögt med verkställigheten av 1842 års beslut (a.a. sid 659).

Böndernas motsträvighet mot skolreformen tog sig i många socknar svåra uttryck. Den allmänna utvecklingen av länets folkskoleväsen kan följas i folkskoleinspektörernas berättelser. Som exempel på församlingar, där folkskoleväsendet var ordnat på ett tillfredsställande sätt 1862 nämns Ås, Lit, Häggenås, Hammerdal, Ström, Rödön, Offerdal, Oviken, Myssjö och Lockne. Annars var lärarkrafterna ofta otillräckliga (a.a. sid 667).

Hösten 1863 inspekterades Härjedalen. Där hade endast Sveg och Lillhärdal fasta skolor. I Linsell var kapellpredikanten lärare, liksom förut i Ljusnedal brukspredikanten (a.a. sid 668).

Enligt 1878 års normalplan för folkskolan och den nya folkskolestadgan 1882 skulle barnen börja småskolan när de var 7 år. I början av 1880-talet bedrevs nästan all småskoleundervisning genom flyttande skolor. Endast tre av länets sammanlagt 172 småskolor var fasta. 10 småskolor disponerade egna skolhus. Undervisningen bedrevs vanligen mitt bland husfolket, eller i någon kall och dragig kammare (a.a. sid 673).

Ett stående problem var att ordna inackordering i skolans närhet för barn från avlägsnare delar av socknen. Dessutom skulle barnen tidigt bidra till familjernas försörjning genom att valla kreatur, hugga ved osv. Det innebar därför ett ekonomiskt avbräck om de gick länge i skolan. De allra flesta barn fick en mycket kort skolgång utöver småskolan. Tiden i folkskolan inskränktes ofta till ett par år. Kollisionen med skörd och fåbodutflyttning fick till följd att lärarna ofta satt med ett fåtal elever i september och maj (a.a. sid 674).

1910 hade utvecklingen nått dithän, att 109 av länets 114 folkskolor var fasta. Inslaget av ambulerande skolor var betydligt större i de mindre folkskolorna (vanligen förlagda till utbyar): 54 av 113. Av länets 216 småskolor var hela 133 flyttande (J/H:s historia, 5:e delen).

Enligt uppgift färdigställdes skolhus i västra Härjedalen så sent som 1925.

Särskilt om samernas skolor

Den s k Skytteanska skolan för lappgossar grundades 1631. Syftet med skolan var att bereda ett begränsat antal samepojkar möjlighet att bli lärare och att studera vid universitetet. Mellan åren 1633 och 1722 blev åtminstone 13 samer inskrivna som studenter vid Uppsala universitet (Björn Collinder, Från vaggan till graven, sid 150).

Vid mitten av 1700-talet fanns det, utom den Skytteanska skolan, 7 skolor i svenska Lappland (a.a.).

I Frösö skola undervisades på 1730-talet några lappyinglingar, bl a Anders Fjällström från Hammerdals Fjäll 1734–1736. Han erhöll av domkapitlet "missionsfullmakt att lära och undervisa lapparna i fjällen", verkade i Härjedalsfjällen och anlätades som tolk vid några visitationsförhör med lappar (J/H:s historia, 4:e delen, 1780–1880, sid 300).

1739 grundades ett central kyrkligt-pedagogiskt ämbetsverk, Lappmarkens ecklesiastikverk (sid 361). Under samma årtionde gjorde man de första försöken med flyttande småskolor, s k katekekskolor. På 1760-talet fanns det i de svenska lappmarkerna 12 katekeker, som vandrade från det ena lappvistet till det andra och stannade vid pass 6 veckor på varje ställe för att ge barnen de första grunderna i världsliga och religiösa kunskaper (Collinder, sid 151).

1748 kunde barn första gången tas emot vid den lappskola som då öppnades i Föllinge (J/H:s historia 1780 – 1880, sid 763).

1752 fanns 7 katekeker i verksamhet. Bönderna i Storsjö, Härjedalen uppförda kapell 1751, vilket blev samlingsplats för lapparna i södra fjällen. Från 1757 blev fast skola för lapparnas barn i Storsjö. Brukspredikanten Paul Wagenius i Ljusnedal höll 1773 skola för lappbarn vid bruket. 1871 antog Wagenius lappen Nils Andersson-Fjällström som kateket. År 1782 kunde Wagenius meddela, att sexmän och kateketer höllo bön i vart kåtalag och hade nödiga böcker (a.a. sid 364 f).

Lappskolan i Föllinge drogs in 1820. Ungefär samtidigt grundades Svenska Missionssällskapet, som inrättade skolor för samebarn. En sådan skola flyttades 1845 till Laxsjö by i Föllinge socken. 1877 flyttade skolan till Undersåker, för att komma närmare Härjedalssamerna, först till Edsåsen och några år senare till Änge by. Den kompletterades då med ett barnhem.

Leif Andersson

Källor

Jämtland och Härjedalens historia, del III, IV och V.

Jämtland och Härjedalen, redigerad av Hanna Rydh.

Jämtland, Per Nilsson-Tanér m fl.

Gustaf von Düben; "Om Lappland och lapparne".

Björn Collinder; "Lapparna".

Israel Ruong; "Samerna i historien och nutiden.

Genom sådana lekar gör sig samepojckarna småningom förtrogna med sitt framtida yrke.

I andra kapitlet har jag berättat om Karl IX:s välmenande ansträngningar för att skaffa lapparna boklig fostran. Gustav II Adolf var framgångsrik i detta avseende. Den så kallade Skytteanska skolan för lappgossar grundades 1631. Den uppkallades efter konungens informator Johan Skytte. Syftet med denna skola var att bereda ett begränsat antal samepojckar möjlighet att bli lärare och att studera vid universitetet. Skolan misslyckades inte i denna blygsamma strävan. Mellan åren 1633 och 1722 blev åtminstone tretton samer inskrivna som studenter vid Uppsala universitet. Några av dem har skaffat sig ett namn i den nordsvenska odlingens hävder. 1672 kom Olof Sirma, som jag skall tala om i kapitlet om den lapska litteraturen; 1688 kom Lars Rangius, som för första gången översatte Nya Testamentet till lapska. Översättningen blev aldrig tryckt, men manuskriptet förvaras i universitetsbiblioteket i Uppsala.

Vid mitten av sjuttonhundratalet fanns det utom den Skytteanska skolan sju skolor i svenska Lappland. Lärarna var präster. Pojkar som hade genomgått någon av dessa skolor kunde sedan tjänstgöra som lärare och missionärer i sina hemsocknar. Nicolaus Lundius, som var son till den förste prästen av lapsk börd i Sverige och som kom till Uppsala universitet 1674 efter att ha gått igenom Skytteanska skolan, säger i sin *Descriptio Lapponiae*, som skrevs på svenska och överlämnades till Schefferus:

"När som deras *inspectores* skola dem till lappscholan hafwa, skier det med sådan trug och med en sådane gråt, att barnen gråta och föräldrarna gråta, under stundom ryma de i från till sine föräldrar igen: Desse lappbarn hafwa sombliga godt *ingenium* både i siungande och i läsande, besynnerlig till att siunga och hafwa mähta god röst, men med det *latinske* språket kunna de omöjlig komma till rätta med för den inwärtas lappen som uti dem sitter och för den oflitachtighet som uti dem äro."

Lundius säger till yttermera visso: "Graan Lappar äro mycket mehra förståndig än som Fiäll Lappar; besynnerlig i Uhmå Lappmarck äro dee förståndigste Lappar som äro under Solene; Orsaken weet jag och der till förty när som Lappbarnen de komma från Lap Scholan wid *Lyccsela* då underwisa de sina Föräldrar något om Gud.

Uhmå Lappar, som jag weet at iag och hafwer dem ofta underwist om Gud, om skapelssen huru werlden blef i begynnelssen skapat, då willja de giärna höra som iag see kan af deras utwärtas måtto undra storligen där uppå huru det är tillgått med werlden och slå kors för sitt bröst, men de hafwa den *naturen* at de ej länge hafwa i minne utan straxt bort glömma och ej lägga dee heller stort på hiertat: Dee mena at Werlden warit hafwer af ewigheet. Dee hafwa och den mening at ej någon ny himmel och Jord blifwa skall utan de mena det skall blifwa som det warit hafwer."

1739 grundades ett centralt kyrkligt-pedagogiskt ämbetsverk, Lappmarkens Ecklesiastikverk. Under samma årtionde gjorde man de första försöken med flyttande småskolor, så kallade kateketskolor. På 1760-talet fanns det i de svenska lappmarkerna tolv kateketer, som vandrade från det ena lappvistet till det andra och stannade vidpass sex veckor på varje ställe för att ge barnen de första grunderna i världsliga och religiösa kunskaper.

År 1818 minskades de fasta skolorna till tre, och kateketersnas antal ökades till tjugosju. Man tillsatte två kringresande missionärer som skulle ha ett öga på kateketersnas verksamhet. Petrus Læstadii berömda *Journal* ger oss en inblick i dessa missionärers dagliga liv.

På adertonhundratalet blev de fasta lappskolorna omändrade till vanliga svenska folkskolor. Mellan 1850 och 1875 nådde undervisningsväsendet sin lägsta nivå: kateketsystemet övergavs utan att ersättas av någonting annat. Mot slutet av århundradet infördes de flyttande skolorna på nytt.

År 1916 sattes undervisningen ordentligt på fötter. Man inrättade särskilda nomadskolor, som står under överinseende av en nomadskoleinspektör. Det finns två sorters nomadskolor. Sommarskolorna, som tar hand om barnen under de tre första skolåren, håller till på sådana ställen där det finns lappvisten under sommaren. Vinterskolorna, som närmast svarar mot den egentliga folkskolan, förlades till större orter, huvudsakligen kyrkbyar. I dessa internat, som var avsedda för vinterhalvåret, fick barnen bo i pyramidformiga brädkåtor under ganska påfrestande förhållanden.

Flertalet av nomadskolans lärare är samer, men undervisningen sker huvudsakligen på svenska. Med undervisningen i lapska har det hittills varit si och så, men den får numera en fast plats på läsordningen.

Syftet med den nya nomadskolan är att ge nomadbarnen lika god

undervisning som andra svenska medborgare, utan att göra dem främmande för deras faders näringsfång. Svenska språket är ett huvudämne, men å andra sidan läggs det stor vikt på undervisningen i nomadkunskap. K. B. Wiklund skrev en läsebok för nomadskolan i tre delar; den tredje delen är en utmärkt handbok i lapska förhållanden, möjligen ännu bättre för vuxna än för barn. Under de närmaste åren räknar man med att kunna ge ut en finnmarkslapsk grammatik, en finnmarkslapsk och en sydlapsk läsebok och en lärobok i nomadkunskap, som även skall handla om lapparnas historia och etnografi.

När det gällde att på allvar införa ett lapskt skriftspråk i nomadskolan, stod valet mellan Finnmarkslapskan och Lulelapskan, och Finnmarkslapskan tillerkändes företrädet, framför allt därför att flertalet av nomadskolans elever inte endast i Norrbotten, utan också i Västerbotten har Finnmarkslapskan till modersmål. Detta är en följd av den på flere ställen i denna bok omtalade förflyttningen av nordlappar till sydligare lappmarker.

Samerna i de sydliga lappmarkerna har aldrig gillat sommarviste-skolorna, och de har inte heller i Norrbotten haft någon lysande framgång. Nu är de allesammans nedlagda utom de två nordligaste. De gamla ohygieniska vinterskolorna är nu ett minne blott. Som jag redan tidigare har antytt, har praktiskt taget hela det svenska nomadskoleväsendet numera sammanförts till tio internatskolor, utrustade med alla moderna bekvämligheter. Men utvecklingen är ännu inte avslutad. Till de nuvarande sex skolåren lägges ett sjunde, och under det året skall det bland annat också ges undervisning i form av naturvetenskapliga exkursioner under gemensam ledning av den vanlige läraren, en naturvetenskapsman med akademisk utbildning och en kunnig nomad.

Det finns också en blygsam folkhögskola för samer i Jockmock.

I Norge är internatskolesystemet redan gammalt. Nyligen har lapska språket införts som skolämne, och man har utgivit en utmärkt lapsk Abc-bok med den i Sverige och Norge antagna gemensamma stavningen.

Folk som har hört talas om motsättningen mellan fennomaner och svekomaner blir nog överraskade då de får höra att de språkliga mindretalens rättigheter är samvetsgrant tillvaratagna i Finland. Finlands svensktalande befolkning är inte en minoritet i lagens mening, utan svenska språket är enligt regeringsformen ett med finskan i princip likställt nationalspråk. Vad lapska språket vidkommer, så heter det i

den finska läropliktslagen att i folkskolor där det finns minst tjugo procent barn till finska medborgare med annat modersmål än finska eller svenska, skall dessa om möjligt få muntlig undervisning i sitt modersmål, och i folkskolor där det endast finns barn till finska medborgare med annat modersmål än finska eller svenska, skall undervisningen ges på barnens modersmål. Ur en av fil. mag. Karl Nickul given redogörelse för den senaste finska lappkommitténs betänkande och förslag tillåter jag mig att anföra följande:

"Problemet försvåras av att vi i Finland ha tre vitt skilda samedialekter. Det gäller att ur alla dessa språkgrupper utbilda lärare, så att läraren behärskar den dialekt barnen tala. Kommittén föreslår i allt elva sameskolor, i vilka den första undervisningen skulle ske på lapska, men snart övergå till finska och lapskan skulle vara läroämne genom hela skolan. Dessa skolor skulle vara jämförelsevis små och till det sista skolåret skulle eleverna från alla sameskolor samlas till en för hela sameområdet gemensam skola med utvalda lärare och god utrustning. I omedelbar närhet till denna skola, som lämpligast förlägges i Enare, borde inrättas en frivillig högre skola, som skulle motsvara en folkhögskola. De båda skolorna kunde delvis ha gemensamma lärare och på dessa skolor skulle lärarsammankomster och sommarkurser för lärarna hållas."

Folkundervisningen bland de ryska lapparna har gamla anor, även bortsett från Petsamoklostrets korta blomstringstid på femtonhundratalet. På mitten av sjuttonhundratalet fanns det vid Pasvigsfjorden, på numera norskt område, en skola dit en rysk präst kom om våren och undervisade samerna. Under Alexander III:s regeringstid infördes regelbunden skolundervisning för skolternas och troligen jämväl för de östligare samernas vidkommande; utom den lapska översättningen av Matteusevangeliet nyttjades även en lapsk Abc-bok. På 1920-talet konstaterade Tanner att många skolter på egen hand hade lärt sig att läsa och skriva finska och norska, en till och med något svenska och engelska. Under de två sistförflutna årtiondena har de ryska myndigheterna lagt ned ett betydande arbete på den lapska folkundervisningen. Jag vill anföra ett stycke ur en vacker lapsk Abc-bok av år 1933:

"För åtta år sedan fanns det inte en enda skolbildad lapp. För åtta år sedan begav sig den unge Ivan Osipov till det avlägsna Leningrad för att skaffa sig kunskaper. Då började Nordkommittén den första årskursen i Institutet för nordfolken. Nu är det många ungdomar från

höga Norden som studerar vid Institutet. Enbart lapparna uppgår till tjugotvå stycken. Ivan lärde sig mycket. Nu har han genomgått Nordinstitutet och arbetar i de lapska socknarna. Han är den förste lapske läraren."

Förr i världen var det inte så enkelt att gifta sig som det är nu. Bland de lapska nomaderna angick giftermålet inte bara det unga paret självt, utan också deras familjer, i synnerhet brudens föräldrar. Gammal god sed krävde att brudgummen skulle ge värdefulla gåvor åt brudens släktingar, framför allt åt hennes föräldrar. Ibland fastställdes antalet silversaker i det avtal som följde på det formliga frieriet. I de sydliga lappmarkerna hade dessa gåvor ett särskilt namn, *ruta*, ett ord som i de nordliga trakterna betyder "pengar". Detta kan vara ett skandinaviskt lånord. I den skämtsamma Eddasången om Tors stulna hammare förekommer ordet *brūðfē*, "brudgåva" eller "brudpengar", på tal om bröllop, men sammanhanget är oklart. Om giftermålet inte blev av, skulle *rutan* återställas till den unge mannen, och ibland återkrävdes den inför rätta. Härvidlag ställde sig domstolarna något olika. I Sverige-Finland och i Ryssland godtog man till en viss grad allmogens sedvanerätt och gav den samma vitsord som skriven lag, medan detta icke har varit fallet i Norge. De norska domstolarna erkände inte *rutan* som föremål för laga fordran, men att svenska domstolar har gjort det framgår av en del domar från sextonhundratalet och sjuttonhundratalet. Prästerna var motståndare till *ruta*-seden därför att de ansåg att den drog ner äktenskapets sakrament och gjorde det till en affärssuppgörelse. De hade det intrycket att brudgummen helt enkelt köpte bruden av föräldrarna. Denna tolkning träffar emellertid inte det rätta. Det finns inga säkra spår av brudköp hos lapparna. Däremot skulle man av skoltlapparnas bröllopsseder kunna dra den slutsatsen att lapparna förr i världen rövade sig hustrur. Man torde påminna sig Livius' berättelse om Sabinskornas bortrövande. Bortsett från enstaka uppgifter från femtonhundratalet och sextonhundratalet om så kallad gästfrihetsprostitution eller "hetarism" synes den gifta kvinnan åtminstone hos de skandinaviska samerna ha haft en tryggad rättslig ställning. I sin egenskap av renägare hade en ogift kvinna eget renmärke, och hennes renar utgjorde en enhet för sig i familjens hjord. Å andra sidan innebar ju en välbärgad sameflickas giftermål en ekonomisk vinning för hennes man i fråga om renar och arbetskraft och en motsvarande förlust för

hennes föräldrar. Det var väl så, att *rutan* innebar ett erkännande av den förlust flickans föräldrar led genom giftermålet, och på samma gång var den ett slags borgen för att mågämnet var av en ekonomiskt jämbördig familj. Högström säger uttryckligen på tal om de uppoffringar som brudgummen och hans föräldrar måste vidkännas:

"Men alt detta göra de just icke förgäfwes, utan det åligger ock Brudens föräldrar at utom arfwet utrusta sina nygifta med så mycket husgerådssaker och Renar, som kunna vara deremot svarande. Och de släktingar, som fått gåfwor måste ock gifwa något deremot igen."

Men saken hade även en annan sida. Den unge mannen var tvungen att "tjäna för Rakel", även om den lapske Laban nöjde sig med ett år och inte utkrävde vederlaget i förskott. Det unga paret tillbragte vanligen sitt första år som gifta i brudens föräldrahem.

De flesta sagesmän från äldre tider är ense om att äktenskap aldrig kom till stånd utan långvariga, mer eller mindre offentliga ekonomiska förhandlingar mellan kontrahenternas föräldrar. Liksom exempelvis hos den franska borgarklassen på adertonhundratalet, var det ofta snarare kapitalenheter än människor som sammanvigdes. Åldersskillnaden mellan makarna kunde uppgå till ett halvt århundrade, och detta inte endast så att gamla gubbar gifte sig med unga flickor, utan jämväl så att gummor gifte sig med unga män. I rättvisans namn bör vi medge att sådant också förekommer hos oss. Och även hos samerna har de ungas eget val varit en viktig faktor, låt vara att fädernas nödvändiga samtycke var beroende av ekonomiska hänsyn.

Liksom hos finnarna och karelarna har det hos samerna hört till god ton att bruden skulle visa en dyster uppsyn inför allt folket. Tornæus säger, att när friaren har fått ja, "då får man åter see på Pijgan en stoor ynka och sorg, at hon nu måste öfwergifwa Fader och Moder, och komma i Mansens wäldh. Där leda henne Fader och broder, eller närmaste Skyldemän... till... Wigning. Hon henger hufwudet neder, som skulle hon ledas i Slachthuuset. När Prästen wedh Wigningen frågar: Will tu hafwa denna förstälta Persohn till din ächta maka? Då har hon intet ord i munnen, utan Slächten måste förmana henne till at swara och säija Ja; altså säger hon också, Ja, men så sächta, at det knapt af Prästen höras kan. Detta räknas henne lijkwäl för en blygsamhet och teckn till kyskt sinne. Men sådan hon är Wigd, warder hon dristig och låtz hålla myckit af sin man."

Att det kristna prästerskapet under medeltiden var noga med så

man ser spåret då Carl IX år 1603
 skatten, skulle hans fogdar uppbära
 renkalf för året, hvilken skatt äfven
 ligger ej blott i skattens storlek, utan
 fogden. Huru stor skinn-skatten var,
 förordnades nämligen, att hvarje "gill"
 fjäll-lapp, som förut utgjort 2 mårdskin
 betala 2 ren-oxar och 3 ren-kor eller 8
 fjö-lapp, som förut skattat till tre riken,
 rockor eller "bärenfisk"; den som blott
 ågar; hvarjemte föreskrifves, att fogden
 ar, utan in natura! Sändemannen, som
 na befallning, tillstyrker 1606 en bättre
 y, säger han: Ume och Tornio Lappar
 mårdar eller dess värde i vildvaror, Pite
 mård eller 1 timber gräverk eller dess
 från Ume "35 fattiga Lappar" toges en
 "några hundrade" Lappar lades en mård
 vill här af synas som skulle hvar Lapp
 — Med fisk-skatten från hafvet följde för
 denna skatt skulle till Lule och Torne
 araf visserligen en del voro eller blefvo
 för längsta vägen voro Lapparnes egen
 rincip gjort sig gällande: skatten beräk
 specie, half skatt till $\frac{1}{2}$ specie. I brist
 med skinn eller annat, hvarvid 50 ekor
 räfskinn jemte 2 (par) lappsor eller
 5 æ per pund för otillräcklig torkning
 hvarje ren beräknad till 3 dal. silfver
 skinn af hvit räf, eller 2 par lappsor
 iddor; slutligen i hakse-palka eller för
 ar lappsor. Skatten afgafs fortfarande

en kongl. förordning om ny skattlägg
 varstår i närvarande stund föga föränd
 lskatt i penningar för hvarje betald
 debok", och bestämdes att denna grun

skatt skulle utgå för hvarje by, oafsedt antalet Lappar, egande fogden
 och den till förför af innehafvande tjenst skattefrie bya-länsmanen (skic-
 karen) att för hvarje år fördela afgiften mellan individerne; då lapp-
 skatte-land går från Lapp till nybyggare, skall denne betala skatten.
 Enligt en af Hermelin meddelad tabell efter Landshöfding G. Douglas'
 och Lagman J. Bures relation till konungen, utgjorde skatten år 1695
 för då under Sverige lydande Lappland tillsammans 2,305 dal. silfver-
 mynt. Jag uppsätter tabellariskt här nedan skatten för hvarje af de
 ännu till Sverige hörande Lappmarkerne, åren 1695, 1801 och 1869.

Lappmarks namn.	1695.		1801.			1869.	
	Dal.	öre.	Rdr.	sk.	rst.	Rdr.	öre.
Åsele Lappmark	134	16	42	40	—	64	24
Ume —	245	—	80	—	—	108	46
Pite —	379	16	128	16	—	152	58
Lule —	437	16	159	40	—	198	37
Tornio — (nu varande)	433	—	109	10	—	163	78

Denna tabell visar en icke obetydlig sänkning i Lapp-skatten
 under tiden, en sak som möjligen skulle kunna anföras såsom bevis på
 minskad förmögenhet hos Lapparne, men i sjelfva verket blott beteck-
 nar en mildare behandling af dem.

Under denna tid sökte man, om icke ständigt, åtminstone ryckvis,
 att verka för Lapparnes bästa i andligt hänseende; att bland dem införa
 kristendom och sprida undervisning i allmänhet. Vahl har i 2:a häftet
 af sitt arbete så väl och fullständigt behandlat detta ämne, att jag blott
 funnit obetydligheter att tillägga, dem jag förbi går, under hänvisning
 till nämnda skrift; jag vill blott, för fullständigande af min skildring,
 lemna en kort allmän öfversigt af kristendoms-omvändelsens och under-
 visningens gång, åter kommande till den sist nämnda med några ord i
 nästa kapitlet.

Under hela det katolska tidchvarfvet gjordes i Sverige, Norge och
 Finland blott en och annan gång spridda försök att omvända Lapparne
 till kristendomen; man fann intet interesse der vid, ja tvärt om säger
 Damianus a Goes, att Birkarlarne motarbetade omvändelsen och upp-

Gustaf von Düren; Om Lappland och Lapparne

lysningen, hvar igenom de fruktade minskning i sitt välbefinnande. Hufvudsaken var väl att man då, liksom längre fram icke kunde komma någon väg af obekantskap med folkets språk; utan att kunna och vilja kunna lapska språket var det icke värdt försöka lära eller öfvertyga folket om teologiska spetsfundigheter, mot hvilka det kunde sätta andra, hvilka hade det stora företrädet att hafva ingått i folkets medvetande och vara ärfda från fädren; det var så mycket mindre hopp om framgång, då de nya ideerna kommo från en främmande, i många hänseenden fientlig, förtryckande stam. Egna begrepp måste man ock i sanningskraft om Lapparne, då man, som drottning Margareta (1389), skref till dem långa bref på latin; om sådana bref kommit fram, måste de hafva ländt till föga uppbyggelse. De enda spår af de katolska presternas inverkan, man kan finna, äro: upptagandet på troll-trummorna af troenigheten, jungfru Maria och en del helgon, samt i Lapparnes gudaliga dunkla antydningar på skärselden.

Samma likgiltighet för Lapparne å statens och det officiella presterskapets sida fortfor ännu en tid efter reformationen. Visserligen uppsände Gustaf I prester till Lappmarken samt förordnade om dotter- och undervisning, hvilken senare skulle pröfvas genom förhör, men han var rädd låta prester resa upp till Lapparne, emedan de kunde under kronan köpa de för Eskils gemak bestämda "dyr-skinnen". — Likaså var förfarandet under Erik och Johan.

Carl IX började, äfven på detta område, ett nytt tidehvarf; han anlade kyrkor*), tillsatte prester och började äfven undervisningen, fast på sitt eget sätt. År 1606 berättar hans sändeman, Daniel Thordson Hjort, följande kosteliga historia: "Hafver jag ock efter H. K. M:t:s befallning låtit uttaga en hop med Lapp-pojkar, hvilka efter H. K. M:t:s vilja till Upsala skolestuga förskickas skulle — summa 16 personer. Utaf dessa pojkar äro 6 lefverede lappfogden i Tornio att föra med sig i sommar på skepp, efter det föll mig besvärligt att föra dem med mig så lång väg öfver land. Utaf de andre 10, som igen voro, blef en sjuk strax i marken och blef för den skull efter. Men de andre 9 förde jag med mig till Gnarp i Helsingland, och der uti länsmansgår-

*) Det var under Carla tid (kring 1606) och med anledning af hans reform-sträfvanden, som tre Lappar (bröder) af från Norge hemtadt timmer uppbyggde en kyrka vid Raunala och försedde henne med klocka. Det var vid denna kyrka som presten Georgius ville blifva begrafd bland Lapparne, för att styrka deras tro på uppståndelsen, han så ofta förkunnat dem. Hon qvarstod ännu 1796, då hon för 4 rdr såldes till Torneå handelsman, att inredas till natt-härberge åt dem på deras resor till Norge.

den hvarjefva 2 de störste sin kos, och med det samna kom ett möjligt stormväder och lät jag strax i samna stunden ransaka i hela socknen efter dem, men ingen kunde dem finna. — De andre 7 lefverede jag fogden uti Gefle —, att låta göra dem kläder och skor, och förmodar de nu äro i Upsala, dit jag befalte honom dem förskicka. Hafver och skrifvit för dem till ståthållaren Christoffer Wernstedt, att han dem med nödortfödig spisning försörja skulle, antingen af kommunalt eller af slottet, till vidare besked ifrån H. K. M:t."

Gustaf II Adolf tog saken mildare; han fann det olämpligt att draga ynglingarne med till Upsala, inrättade för ändamålet en skola i Piteå och lät göra början till andakts-böckers öfversättning på lapska. Skolan flyttades sedan till Lycksele, fick, på grund af legat från Johan Skytte, namnet den Skytteanska, och blef utgångspunkten för svenska Lapplands civilisation. Der bildades nämligen många Svenskar, Finnar och Lappar till skollärare och prester, de fingo kännedom i lapska språket och blefvo der igenom i stånd att arbeta med framgång bland Lapparne. Verket gick icke hastigt, icke med stora språng fram åt, men det gick säkert och utan några egentliga återfall.

Vid Christinas tid funnos 5 prester och 11 kyrkor för Lapparne; vid 1671 funnos på en gång tre sådana män som Graan, Rehn och Tornæus, de båda förra Lappar, hvilka lemnat de skildringar, hvaraf så mycket i det föregående blifvit hemtadt. Lycksele skola utvidgades och förbättrades af Carl XI (1687), som dess utom lade sig särdeles vinn om kyrkans byggande och utnämmande af dugliga prester. Under Carl XII:s krig försunnades Lappland; men med frihetstidens öfver allt inträngande, om ock mången gång felaktiga, sträfvan för landets och folkets förkofran och utveckling, kom äfven Lapplands undervisning i manges hog. Genom en kongl. förordning af 1723 bestämdes att nya kyrkor och kapell skulle byggas; att, utom Lycksele skola, skulle inrättas 7 andra vid lapska hufvudkyrkor; att för dem skulle samlas medel genom kollekt i hela riket; att vid dem skulle anställas valde lärare, "grundfaste i religionen samt eljest beskedlige", hvarvid "betyder intet om de icke äro förfarne i latinet"; vidare bestämdes att barnen skulle undervisas först i sitt modersmål "och sedan få de lära svenska, om de ha lust"; att minst hvar 3:dje år visitation skulle hållas vid skolor och kyrkor och relation afgifvas till riksdagen; att ingen fick blifva lapsk prest utan att kunna lapska språket; att böcker skulle

på detta språk författas och tryckas; m. m. Ehuru icke allt detta kom till bokstafligt utförande, gjordes dock rätt i riket, synnerligen hvad angår kyrko-byggnaderna, och redan 1730 funnos 7 kyrkor och 3 kapell med 9 prester, af hvilka 5 voro Lappar. Saken befordrades ytterligare genom den 1739 inrättade "Direktionen för ecclesiastikverket i Lappland", hvilken bestod af tre riksråd, justitiekanslern och universitetskanslererne, erkebiskopen och justitieborgmästaren i Stockholm; 1741 hade Dir. medelst kollektör öfver hela riket samlat 300,000 daler; nya kyrkor uppfördes; nya skolor inrättades; lapska språket bearbetades på allt sätt och gjordes af Svenskarne till skrift- och tryck-språk; 1746 säger Högström att alla Lappmarks-prester predikade på detta språk.

Högström nämdes. Född 1714, död 1784, var han i viss mån den svenske Lapparnes apostel. Nyss prestvigd drog han till Lappland 1741; han angrep Gellivare Lappmark, hvars innevänare den tiden må hända stodo lägst af alla svenske Lappar; han stred mot nöden och Lapparnes hat; hans lif var mången gång i fara för deras ilskna vidhängande af hedendomen; han lyckades att rotfästa kristendomen i Gellivare och genom sin inverkan på öfriga Lappmarks-prester ingöt han en friskare anda och sträfvän öfver allt. Samtidigt funnos äfven andra män, hvilka, eggade af hans föresyn, på ett kraftigt sätt bistodo honom Holmbom, Fjellströmar och Læstadiar: namn ännu kvar lefvande och aktade i orterne. Hvad särskildt angår Fjellströmarne, så torde Pehr F., sedan prost och kyrkoherde i Lycksele, hafva haft stort inflytande på Lapparnes kristendoms-undervisning; ty han var i Stockholm vid 1738 års riksdag, förevisade lapska öfversättningar, läseböcker m. m. samt bidrog till, om icke utverkade inrättandet af den nyss omtalade Direktionen för ecclesiastikverket i Lappmarken.

Under Gustaf III:s, lättsinnets och krono-brännneriernas glänsande tid, sjönko både undervisning och kristendom; enda spåren af hans verksamhet för Lapparne äro hans många granna tal, hvilka i glas och ram ännu hänga kvar i kyrkor och sakristior. — Icke stort bättre var det under hans pedantiske efterträdarens regering. Styrelsen för Lapplands andeliga angelägenheter började då att vexlas; 1801 utbyttes Direktionen för ecclesiastikverket mot kanslersgillet, hvilket 1809 lemnade plats för kanslistyrelsen, hvilken åter fick vika 1833.

Men 1820 skedde uppslag till något bättre: då infördes katecheter och missionärer, hvilka skulle resa kring bland Lapparne och undervisa

dem. P. Læstadius ogillade dock saken mycket; 1831 insände han ett vidlyftigt förslag till kring i följande länderna; han utnämndes 1832 till visitator i Lappmarken, men hans förslag begrafdes.

År 1835 stiftades svenska missions-sällskapet. Lyckligtvis kastade det icke bort hela sin kraft på dessa merändels tvetydiga personligheter, hvilka under namn af kristne missionärer förstöra folken och diskreditera religionen i Afrika och på Austral-öarne, utan påminde sig af en lycklig anledning att inom landet funnos föremål, värda dess verksamhet, hos hvilka kunde uträttas något godt och der man kunde vinna säkerhet om att något och hvad som gjordes. Till en början skickade detta sällskap äfven katecheter och missionärer, men ändrade snart system, inrättande skolor och barnhem. Början här med skedde 1839 och saken fortgår ännu med full kraft, som framdeles närmare skall omtalas.

I Norge daterar sig det första lifvet i kristendoms-undervisningen från Erik Bredal, biskop i Thronhjelm (1643—1692), hvilken med nit och framgång verkade för de norske Lapparne, förnämligast på det lämpliga sätt, att han tog till sig och uppfostrade några Lapp-barn. Men om ock saken icke kan sägas hafva alldeles utdött med Bredal, så uträttades dock i Norge i lång tid icke något allvarligt förr än Isak Olsen 1703 sattes till skollärare i Vardanger. Under otroliga svårigheter från alla håll, under verklig nöd och stora faror, under sådant hat af Lapparne, att de icke ville gifva honom vägvisare, husrum, mat, icke ens vatten, kämpade denne ringe enskilde man 14 år för Lapparnes omvändelse i Finnmarken och lade en god grund till det norska omvändelse-verket. Detta fortsattes sedan af de norske Lapparnes "apostel", Thomas v. Westen (f. 1682, † 1727) och genomfördes på ett kraftigt men tillika humanitiskt sätt, och var det må hända just hans mildhet som mest bidrog att hos Lapparne införa hans läror. Han företog flera missions-resor, han ordnade "den lapske mission" (stiftad 1715), bildade lärare och tillsatte sådana, anlade skolor, bygde kyrkor, pådref lapska språkets odling, bildade en krets af intelligenta lärare omkring sig (Jämtlendingen Sidenius, Norrmännen Schött, Leem, Sören och Jens Kildal, Rosenvinge, m. fl.); han omfattade icke blott allt i den vägen inom Norge, utan sträckte sin verksamhet till Finland och Sverige, inom hvilket senare land han utan tvifvel, genom bref och möten, gaf uppslag till 1723 års förordning. — Under nyss nämde och några flere

v. Westens lärjungar i andra och tredje hand hölls undervisningen. Minstone den religiösa, en tid någorlunda uppe; men mot slutet af 1700-talet och i början af detta sekel började saken förlora sig; den hölls blott vid ett tynande lif af det norska bibelsällskapet, bildadt efter det svenska; seminariet i Trondhjem upphäfdes genom ett kongressreskript af 1774, hvilket tillika bestämde att norska språket skulle införas bland Lapparne, hvars ungdom skulle lära kristendomen på norska. Under nu följande 50 år gick kristendomen och bildningen grymt tillbaka. År 1821 beslöt Norges storting att det från v. Westens tid qvarstående lapska seminariets fond skulle användas till bildande af ett nytt seminarium. Regeringen bestämde att det skulle 1824 öppnas i Throndenes för undervisning i norska och lapska, och 1826 kom det till stånd.

Samtidigt vanns ock den man som förmådde sätta nytt lif i saken. N. J. Chr. Vibe Stockfleth (f. 1787, † 1866), först militär och avancerad ända till kaptens-graden, började, 36 år gammal, studera teologi, mottog två år der efter (1825) Vadsö pastorat och kastade sig med en in i en alldeles ny verksamhet, i fullkomligt okända förhållanden, i ett språk, af hvilket han knapt kände ett ord. Hastigt utbildade han sig i språket och till en färdighet större än de fleste infödingars; hans brinnande, okufliga, till exstas gående nit lät honom under de svåraste försäkelser lefva bland Lapparne; detta, jemte hans djupt kristliga sinne-lag, fram kallade hos honom en svärmisk, ibland till blindhet grän-sande kärlek för folket och till många förflugna ideer och sträfvanden. Men ädelt har han handlat alltid och verkat stort genom lära och lef-verne. Särskilt har han fäst uppmärksamheten på Lapparnes behof och förmåga af civilisation, samt för sådant ändamål genomdrifvit bildandet af ett lektorat i lapska språket vid Christiania universitet; så länge Lapparne icke till uteslutande bruk antagit de språk, som talas af de folk bland hvilka de lefva, måste ock detta lektorat, det enda af sitt slag i norden, blifva källan för utveckling och underhåll af deras bild-ning *).

Kring 1648 uppfördes de första kyrkor i *finska* Lappmarken, vid Enare och Kemi träsk; två Finnar, Es. Mansueti och Jak. Lapodius,

*) Det vore önskligt att äfven i Sverige, medelst stipendier, tillfällen bereddades yngre prester, som ville egnat sin verksamhet åt Lapparne, att, under vistande i Christiania, grundligt inhemta lapska språket. Samma gäller Ryssland. För Finnarne torde det icke vara så synnerligen behöfligt, då deras språk är så likt lapskan, att de utan betydande svårigheter och tidsutdräkt kunna lära det på ort och ställe.

af hvilka en prest och verkade var för kristendomens utbredning. Den förre fick för afgränsariets utrotande en utmärkt medhjelpare i en omvänd Lapp, Petrus af Solsönernes släkt, från Pältojärvi. År 1670 fingo de finska Lapparne äfven sin "apostel" i Gabriel Tuderus, hvilken, i öfrigt af ganska tvifvelaktig karaktär, var stark i omvändelse-nit och utrotade en mängd öfver-tro i sin församling. (Se titeln på hans skrift i literatur-förteckningen.) Kristendoms-utvecklingen följde i Finland med tem-ligen jemna steg den i Sverige, ehvad det gick fram åt eller till baka; Svenskar kommo till Finland, Finnar till Sverige; genom likheten mellan lapska och finska språken hade Finnarne lätt att utbilda sig till prester för Lappmarken, och man finner äfven att de dugtigaste Svenskarne fått sin utbildning i Åbo. Bland finska Lappmarkernas bästa lärare må nämnas: Zak. Forbus, And. Hellander, D. E. Högman, Nils Fellman, Henr. Vegelius och på senare tider Castrénerne. Men den omtalade likheten mellan finska och lapska språken medförde den olägenheten, att Finnarne allmänt ville införa det förra språket vid undervisningen i stället för lapskan: språk-striden blef der för i finska Lappland nästan svårare än i svensk—norska. Efter 1809 har Ryssland af politiska skäl gjort åtskilligt till förbättrande af Lapparnes i Finland religions-undervisning, och synes nu godt förhållande råda i detta hän-seende, ehuru icke allt som glimmar är guld.

Från *ryska* Lappmarken berättas: att der ifrån redan 1526 kommit sändebud till Moskva, med begäran om religionslärare; att sådana ditsänts, invigt kyrkor och döpt; att 1529 Lapparnes omvändelse afslutats af arkimandriten Feodorit från Solovetzka klostret, med hjälp af mun-ken Trifan (kanske något senare), hvilken stiftat kloster i trakten och har sin graf i kyrkan Boris & Gleb; att efter dem poper flitigt blifvit skickade upp till Lapparne, hvilkas religionskunskap der igenom under-hållits. Hurudan denna var i början af 1700-talet upplyser en Isak Olsens berättelse: "då jag frågade ryska Lappar i religionen, svarade de: vår prest vet det, fråga honom; vi veta det icke". Allt häntyder der på, att tillståndet nu icke är stort bättre; Lapparne hänga dock strängt vid den gamla, oreformerade ryska religionen och äro starka i utvärtens åthäfvor; de gamla rent lapska trolldoms-ceremonierna hafva till största delen vikit för de grekiskt-katolska. — Om skolor kan här naturligtvis icke blifva fråga; få ryska Lappar kunna läsa eller skriva, och de, som det kunna, hafva lärt sin konst i Norge.

Mot slutet af 1840-talet började i Kautokeino och spridde sig ifrån till alla angränsade Lapp-ker en ar g rörelse i frenetisk sare-anda. Utledsen vid Lapparnes oordentliga, supiga lefverne, hade den genialiske L. L. Læstadius redan förut med hela styrkan sin energi börjat i tal och predikningar svafva och fördöma sina rare; i den öfvertygelsen att endast de starkaste ord och bilder, ytterligaste skärpa här kunde verka något, for han ut på ett sätt, bragte sjelfve hans och sakens varmaste vänner i häpnad. Det verkade på Lapparne ock, men med den hos dem lätt uppkommande dyshet och missmod, antog deras andeliga stämning en nästan menniskfientlig form. De mord, som begingos, hade dock, som Hvosef visade sin grund i religions-fanatism, utan voro följder af personligt hat. Denna andliga rörelse blef Læstadius och alla prester öfvermäktig, såsom några år, utbredande sig, som sagt, åt alla håll. Men dels genom kloke lärares inverkan — Stockfleths bland andra — saktades fanatismen och vändes allt till det bästa; nu mera kvarstår, som jag i de föregående flerstädes antydtt, nästan blott goda följder der af, i högsedlighet och minskadt superi; det enda obehagliga är dyshet och mensko-skyggheten, som ännu på vissa håll framträda.

Under tidens lopp utvecklades ock allt hvad administration heter. Till en början fanns väl intet spår af sådan; Birkarlarne fingo göra hvar och hur de behagade. Men redan 1420 höllos ting och 1424 säges i lagmans dom att lappfogden skall skipa så att alle Birkarlar och Lappar ske rätt; honom skola Lapparne och Lapp-farare hjälpa och icke tillstādja någon att rifva och slita de fattige Lappar, öka ren-skjutsen m. m. Här hafva vi således på en gång domare, fogde och laglig skjuts.

Styffe nämner (sidd. 298 och 299) att hela Norrbotten vid unionstidens början lydde under fogden på Korsholms slott och att en underlagman 1409 fanns i Vesterbotten å Upplands-lagmannens vägnar; skerligen lydde Lapparne äfven under dem. Om någon ordning fann der i, var troligen fogde-väsendet der ordnad så som i det öfriga riket. Skjutsen var väl sannolikt ursprungligen blott ett Birkarlarnes tilltag, hvilket af vana blifvit ett åliggande.

Efter nyss nämnda tid har jag icke sett lapp-fogdar omtalade förr än 1517 och 1563. Väckerligen funnos de dock under Gustaf I:s hela regeringstid, ty 1531 säges att han af- och till-sätter "befallningsmän" i finska Lappmarken. Från 1590 till 1596 (åtminstone) nämnes Olof Burman såsom lapp-fogde; 1593 omtalas flere. År 1590 nämnes äfven "landz-schriffuare", hvad det då mände vara.

Då Carl IX:s sändemän vid flera tillfällen påpekat nödvändigheten af ordinarie styresmän öfver Lappmarkerna, för att vid Vesterhafvet motväga Danskarne, som ständigt hade sådane der boende, tillsatte Carl 1604 lapp-fogde vid Alten och Tana, 1607 flere befallningsmän och, hvad viktigare var, samma år en ståthållare öfver Vestersjö-Lapparne och Lappmarkerna. På samma gång befalldes ock att denne skulle ha sitt residens på Vadsö, hvarest Gustaf I haft fiskare, och att han skulle befästa sitt hus för en garnison på 100 man, såsom en motvigt mot Vardöhus. Försöket misslyckades; ty 1610 var hus och allt uppbrändt, och Lapparne, som hjälpt till, förjagade af Danskarne.

Efter denna tid och sedan Birkarlarne försvunnit, kommo Lappmarkerne under samma styrelse- och administrations-form som det öfriga landet. Lika så juridiskt. År 1811 skiljdes Norrbotten, såsom eget län, från Vesterbotten; 1837 lades Pite Lappmark till Norrbottens län; 1869 skiljdes Malå kapell-församling der ifrån, m. fl. små förändringar, vid hvilka icke vidare är att fästa sig. På slutet af 1600-talet till medlet af 1700-talet var Lappmarken fördelad till 3 lagsagor: en i Anundsjö (Ångermanland), en för Umeå, Piteå och Luleå, och den tredje för Tornio, hvar till ock hörde Kemi; nu mera höra Lappmarkerne till angränsande domsagor i sina resp. län. — I ecclesiastiskt hänseende hörde Norrland till Upsala stift ända till 1647, då i Hernösand bildades ett särskildt super-intendentskap; detta upphöjdes 1772 till biskopsdöme och under detta lyda Lappmarkerne än i dag.

I det före gående innehålles uppgift på de hufvudsakligaste åtgärder, hvilka under äldre tider blifvit vidtagna för och imot Lapparne; hvad som inverkat under de nyare, ehuru grundlagdt under de gamla (bergverk och nybyggen), och hvad som tillkommit i dessa tider, skola omtalas i nästa kapitel. Af det sagda kan man väl någorlunda bedöma huru Lapparne i allmänhet behandlats under tiden, och vi

finna bruks-
lärart förstå
admonition
precisera,
Så upp-
i varje
anta brevet
nskilt brev
klagomå-

bemötan-
alla be-
jag ej för-
gravbacke,
kämt, som
en fiende
10 års ålder
lovat det i
om ingen-

kväma sig
även åter-
uppen-
av han till
dikoingress,
vartosidor.
Wagenius
borins visi-
genius ve-
ingen icke
ka sin be-

uksförsam-
en stor-
varav tio
upplåsas i

brukskyrkan och Tännäs kyrka. Han testamenterade sitt hem-
man inom Funäsdalen i Tännäs till prästbol åt bruksprästen och
en del av sin förmögenhet till dennes lön, dock på en mängd
mycket detaljerade villkor, främst att givaren kallar prästen och
flyttar honom därifrån, om han icke gör uppbyggelse. Avskrift
tillställdes domkapitlet jämte brev med enträgen anhållan om
villkorens godkännande, efter en vecka följt av nytt brev, där
han ökar på blivande bruksprästens gåvor med fyra goda mjölk-
kor och sex får av bästa ras. Varken bruksägarna eller domka-
pitlet funno skäl överlåta kallelserätten till Södergren och denne
återkallade sitt testamente.¹

I september 1792 började Södergren en litterär kampanj för
kristendomens upphjälpande ur det »gruvliga sekelgamla förfall,
vilket isynnerhet bör tillskrivas åtskilliga jordiskt sinnade, världs-
älskande själaherdars försummelse». Genom annonser i Inrikes
Tidningar utlyste han pristävlingar om skrifter med praktiska
förslag till kristendomens och sedernas förbättring. Han utgav
ett tiotal prisskrifter av trycket, ibland med egna noter och till-
lägg i samma anda som i angreppen på Wagenius. Södergrens
kristna nit lämnade intet övrigt att önska, men det var sterilt
och missriktat och blottade ofta personlig maktvilja. Någon sjä-
lavinnare kunde han inte bli. Han dog i Falun 1807.²

I Jämtlands och Härjedalens skogar och fjäll levde ett i perio-
dens början halvt okänt herdefolk på barbarstadiet: lapparna.
Svenska kyrkliga och statliga myndigheter ägnade dem länge
ringa omsorg. I omvändelsearbetet, i den mån sådant förekom,
nyttjades bryska metoder. Det heter i resolutionen på prästerska-
pets allmänna besvär 22/10 1723, att alla lappar, som icke med
någon kyrkoherdes bevis gitta intyga, att de bevista gudstjäns-
ten, taga nödiga underrättelser i sin kristendom och bruka sina
salighetsmedel i någon viss församling, skola gripas, till publikt
arbete sättas och kvarhållas, intill dess de allvarsam åhåga visa
att låta leda sig till Guds kunskap och träda ut ur sin fåkunnig-
hets mörker.³

¹ Manualhandl. Hede, HD arkiv.

² Om Södergrens prisskrifter se B. Hasselberg, a. a.; om hans förhållande
till Pro Fide se Forum Thcol. 1957, s. 120.

³ Avskrift i Svegs ka.

Jämtlands och Härjedalens kyrkor,
Härjedalen, 1780-1880

Den norske missionären Tomas von Westens bekanta brev till Jämtlands prästerskap 11 mars 1723 gav impuls till bättre förståelse och allvarigare insatser.¹ Brevet är ett dokument av oskattbart värde, en av huvudkällorna för vår kännedom om lapparnas förkristna trosvärld. Egendomligt nog kom originalet aldrig i adressaternas händer. Burman riktade i juni 1723 en förfrågan till domkapitlet, om handlingen eller någon kopia inkommit dit. Han påstod, att borgmästare Alander skulle ha snappat bort originalet. Detta visade sig sakna grund, men domkapitlet hade aldrig fått handlingen. Denna inkom till justitiekanslern från häradshövdingen Haqvin Stridsberg jämte ett memorial. I detta meddelar Stridsberg, att han kommit över skriften under tingsförrättning i Undersåker 1 april 1723 och ansett, att den borde insändas i original. Häradshövdingen vädjar till överheten om de svenska lapparnas omvårdnad. Lapparna äro vitt spridda längs gränsen mot Norge från Härjedalen till Resele i Ångermanland och Umeå lappmark och sortera under Hede, Undersåkers, Offerdals, Lits och Hammerdals pastorat. Nitälskande präster söka göra, vad de kunna, när de närmast bygden vistan- de lappar komma fram att erlægga sina utskylder till kronan och prästerskapet. Dock befaras, att största delen lever i sitt förra mörker.²

Så sent som 1740 kom förfrågan från lappmarksdirektionen till Härnösands domkapitel, om något svar från Jämtlands prästerskap avgivits. Domkapitlet visste ingenting och hade aldrig sett brevet. Dokumentet hade emellertid i avskrift kommit adressaterna tillhanda. Vi veta av dansk källa, att det besvarats av Burman, som försäkrat, att det nu skulle bli allvar av lappmissionen också i Sverige. Burman har ytterligare visat sitt intresse för brevet genom att med hjälp av svenska lappar söka finna adekvat översättning till lapska ord och begrepp där.³

Nyårsdagen har gamla traditioner som lapparnas kyrkhelg och marknadsdag i Ström. En i avskrift bevarad visitationsakt från Ström 1 jan. 1724 ger värdefull upplysning om norra Jämt-

lands fjällfolk. En del kunde läsa Fader vår, Barmhärtige Gud, Tron och Herrens välsignelse, ingen kunde läsa i bok. De lovade att komma till kyrkan, när de kunde och föret inte hindrade, och att hädanefter föra fram sina döda vintertiden, när görligt var. Fem namngivna lappar från Ströms fjäll hade godvilligt lämnat ifrån sig sina trolltrummor. Till protokollet är fogad en namnlista på lapparna inom Hammerdal och Ström, upprättad av kyrkoherden Graan. Den omfattar 26 familjer och 127 personer.⁴

Vid 1723 års riksdag antogos riktlinjer för ordnande av kyrko- och skolförhållanden i lappmarkerna, stadfästa i kungl. förordningen av 3 okt. 1723 om lappländarnes flitigare undervisning i kristendomen och skolors inrättande där i orten. Brist på medel gjorde länge det hela till ett beslut endast på papperet. Åren 1724—1726 upptogs årligen fyra rikskollekter för saken. Riksdagen 1726/27 drog in kollekterna, men riksdagarna 1731 och 1734 beviljade två årliga kollekt.⁵

I väntan på statsmaktens åtgärder debatterades det lapska problemet i Jämtland och Härjedalen. Föllinges avsöndring från Lit till lappmarkspastorat hade påyrkats redan 1674 av superintendenten Petrus Steuchius. I besvär till 1726/27 års riksdag påyrkade Jämtlands präster kapell och skola för lapparna i Föllinge. Saken ställdes åter på framtiden. Burman säger i visitationsprotokoll 1727, att lapparna samla sig hoptals på bygden, betunga folket med sitt tiggeri, göra förfång i skogar och fiskevatten, gå sällan i kyrkan och låta sig inte undervisas i sin kristendom. Länsmannen förmanade allmogen att ej vidare hysa och lida lappar på sina skogar, så kärt de själva ville undgå laga näpst.⁶

Under 1730-talet väcktes både av Jämtlands prästerskap och världsliga myndigheter flera förslag om ordnande av lappundervisningen, bl. a. att Frösö trivialskola skulle tagas i anspråk för utbildning av lappkateketer. Varken detta förslag eller ett annat,

¹ JHH III, s. 408.

² Acta Eccl., Härnösands stift, RA.

³ HD prot. 9/7 1740; J. Vahl, Lapparne og den lapske Mission, II, s. 81; E. Reuterskiöld, Källskrifter till lapparnas mytologi, där von Westens brev och Burmans ordförklaringar äro publicerade.

⁴ Visitationer, Ströms kontrakt 1767—1900, HD arkiv. — Nyårsdagen 1725 hölls biskopsvisitation i Åsele, då två trummor buros fram, »så att nu 26 trummor blivit lapparna fräntagna». Visitationes classicae 1722—43, HD arkiv.

⁵ E. Haller, Svenska kyrkans mission i Lappmarken under frihetstiden, s. 28 ff.

⁶ Haller, a. a., s. 59; K. brev 29/4 1737 och K. Mits res. på Jds prästers besvär 9/2 1728, HD arkiv; Vis.akter, Offerdals ka.

att en del av de till skolan och gymnasiet anslagna djaknepingarna skulle användas för upprättande av en lappskola, ledde till några resultat.¹

Sockenprästerna hade små möjligheter att uträtta något. Abraham Burman d. y. säger i sitt protokoll från Ström mars 1738, att lappar långt bortifrån fjällen infunnit sig talrikt, så många som kunde komma ifrån renvården för vargars gruvliga graserande. Men de förstodo föga svenska. Litet var att uträtta utan tolk. I pastoratet (Hammerdal och Ström) funnos mer än 220 lappar, »eländssjälur, som efter Zions hälsobrunnar törsta och längta». Kyrkoherde Nording relaterade till Hedetinget 1743 ryktet, att lapparna där i fjällen föra oskickligt och straffbart leverne med hustrurs bytande, barns säljande och offrande i källor.²

Att lapparnas hedniska mystik och schamanistiska traditioner funno utrymme inom kristendomens ram i deras kristningstid visar ett visitationsprotokoll från Kall 1738. Prosten Abraham Burman d. y. förhörde och förmanade den för sina uppenbarelsor namnkunniga lappigan Karin Olsdotter i Kolåsen. »Hon påstod sig ha varit några gånger död och då blivit förd till bägge evigheters samt många dödas och levandes tillstånds beskådande, förutan det att både goda andar (som hon mente med de vitkläddade) och onda andar sig ofta för henne uppenbara, och till bättring varna, vilket hon på befallning ej annat kunde än fullgöra.»³

I Frösö skola undervisades på 1730-talet några lappyinglingar, bl. a. Anders Fjellström från Hammerdals fjäll 1734—36. Han erhöll av domkapitlet »missionsfullmakt att lära och undervisa lapparna i fjällen», verkade i Härjedalsfjällen och anlätades som tolk vid några visitationsförhör med lappar. Som »Jämtlands lappars informator» ansökte han hos domkapitlet i februari 1739 om någon lön. I tre år hade han förestått sin tjänst hos lappallmogen utan underhåll. Han företedde intyg om lära och leverne med goda lovord från prosten Klefberg och prästerna i Hede

¹ Närmare härom G. Hasselberg, Frösö trivialskola, s. 116—118.

² Vis.-prot. HD arkiv; O. Jansson, Jonas Torkilsson Lapp, i Jämtländska studier, s. 219.

³ Vis.-prot. HD arkiv, jfr B. Hasselberg, En lappmessa i Jämtland för 200 år sedan, Från Ådalar och Fjäll 1954; E. Arbman, Schamanen, extatisk andebesvärjare och visionär, i Primitiv religion och magi, utg. av Å. Hultkrantz (1955), s. 49 ff.

pastorat. Domkapitlet föreslog 60 d. kmt i årslön, vilket 1740 utanordnades av den då nytillkomna lappmarksdirektionen för åren 1737—1739 med 180 d. kmt.¹

Efter riksdagsbeslut 1739 inrättades en överstyrelse för lapparnas själavård och undervisning, Kongl. direktionen över ecklesiastikverket i lappmarken, vanligen kallad lappmarksdirektionen. Härnösands domkapitel och direktionen lyckades uppnå regeringsbeslut 9/11 1742 om Föllinge sockens förändring till lappmarkspastorat med egen pastor. Det vederlag kyrkoherden i Lit Erik Noræus begärde för pastoralerna i Föllinge och byggnaderna å dess kyrkobord hade man icke utvägar att bevilja, varför den nya tjänstens besättande fick anstå till 1746, då Noræus avlidit.²

Pastor i Föllinge blev Olov Sebrelius, tidigare skolmästare vid lappskolan i Åsele. Utom församlingstjänsten ålåg honom vården om lapparna i Jämtland och Härjedalen. För sin verksamhet hade han att årligen avge rapport till lappmarksdirektionen. Rapporterna gingo först till domkapitlet, som granskade dem, avgav eget utlåtande och sände ett exemplar vidare till lappmarksdirektionen jämte rekvisition av erforderliga medel. Rapporterna äro en fortlöpande krönika om lappmarksprästernas verksamhet och lapparnas förhållanden.

Sebrelius skulle tillträda Föllinge 1 maj 1746 men lämnade redan 8 jan. sin skolsyssla i Åsele och reste till Jämtland.³ Han gjorde sig underrättad om lapparnas visten, lät genom länsmännen uppbåda lapparna till sammankomster på utsedda platser och tider och gav sig från Offerdals prästgård ut i fjällvärlden den 13 februari. Intill tillträdesdagen i Föllinge 1 maj färdades han kors och tvärs i fjällen, hade sammankomster med lapparna och besökte dem i deras visten. Från Föllinge hade lapparna flytt, sedan rykte nått dem, att det skulle bli präst i socknen. Sebrelius' resor dessa månader omfattade 64 1/2 mil, allt på egen bekost-

¹ HD prot. 14/2 1739, 3/4 1740, Manualhandl., Hede, HD arkiv.

² Hm I, s. 235.

³ Underdånödmjuk berättelse om Jemtlands Lappmarks Situation och beskaffenhet, samt mina derstädes, ifrå tillträdet wid detta års början, till efterskrefna dag gjorda förrättningar, som till densammas välfärds befrämjande synas tienliga. Föllinge 25 aug. 1746. Jämtlands lappmarker, Vis.-handl. 1746—87, HD arkiv. Skriv. i väsentliga delar publ. och komment. av J. Bromé, i Östersunds-Posten n:o 22, 1906.

nad utom 9 mil fri renskjuts genom landshövdingeämbetets försorg. Han höll korta predikningar varje sön- och högtidsdag samt undervisade och examinerade 3 à 4 dagar i följd på vart ställe. I Hede, Undersåkers och Ovikens fjäll träffade han 11 personer, som kunde någorlunda läsa i bok. Endast sex hade lärt av kateketen Fjellström. Fjellström fick anvisning att bege sig till Undersåkers lappar, dit han icke förr velat gå, och där undervisa fyra barn i bok. I Ovike fjäll fanns en Jonas Fjellberg, som också gått i Frösö skola och visat sin skicklighet med två andras undervisande.¹ Vidare fanns bland Undersåkers lappar en, som kallades Skolae-Jon från Norge, där han varit kateket. Fjellström och dessa två borde dela kateketsysslan i de södra fjällen och den anslagna lönen 20 d. smt.

I Offerdals och Hammerdals fjäll påträffades fyra, som lärt något litet i dansk bok, och ytterligare två uppgåvos kunna läsa danska. Men bland Ströms lappar kunde ingen läsa, och nästan ingen ägde något begrepp om den sanne Guden och salighetens väg. Beträffande levernet florerade fylleri, otukt och sabbatens ohelgande. »Kan ock ej vara alldeles säker, att hos några, isynnerhet de starkaste skyttar och skogsmän, spåtrummans bruk samt flera stygga vidskepelser ännu förövas.»

Under sommaren gjorde Sebrelius ytterligare två resor, den ena norrut med gudstjänster och förhör i Skålan i Sörli och Granlien i Nordli, den andra söderut till Storsjö by. I Norge träffade han missionären Pål Muus, som samtidigt besökte sina lappar och höll gudstjänster i Liensocknarna för sin faders, pastor i Snåsa, räkning. Prästerna gjorde avtal om samarbete i uppsikten över de lappar, som flyttade av och an mellan rikena. Sebrelius räknade med att Liensocknarna i pågående gränsreglering skulle tillfalla Sverige. De borde då anslås åt prästen i Föllinge, som borde bo i Liensocknarna hela sommaren till lapparnas synnerliga förmån.²

På resorna upptecknade Sebrelius lapparnas namn och ålder och förde senare in dem i en skriftebok efter fjällens belägenhet. Antalet antecknade blev 252 personer. Utom dem kunde finnas

¹ Jfr G. Hasselberg, a. a., s. 118.

² Jfr kyrkoh. Stenius' anspråk för Hammerdal exakt 100 år tidigare, JHH III, s. 32.

20 à 30 hushåll vandringslappar, som drogo av och an i bygderna.¹

Sebrelius, som var 29 år och ogift, hade ingen tanke på att spara sig. Den arbetsordning han själv föreslog omfattade fem årliga resor: midsommartiden till nybygget Frostvik 14 väglösa mil från Föllinge, korsmässotiden på hösten till Håkafof, ett fiskarställe vid vattudalen 8 mil ovan Ströms kyrka, 16 mils färdeväg från Föllinge, nyåret till kyrkplatsen i Ström, där lappar samlades till den vanliga marknaden. Södra lappmarken skulle besökas dels på sommaren dels Andersmässtiden på första vinterföret. Föllinge skulle på så sätt inte ha mycken glädje av sin präst. Därför behövde han hjälppräst, vilken också kunde fylla en annan viktig uppgift. Man behövde kateketer, men inga ämnen till sådana funnos åtminstone i norra fjällen. En skola vore oundgänglig. Den kunde komma till stånd med mindre kostnad än andra lappskolor, om skolmästaren som Sebrelius' hjälppräst njöte kost hos honom. Sebrelius skulle bygga för egen räkning nästa vår och kunde då beräkna plats även för skola och skolbarn.

Förslaget ledde snabbt till resultat. Samma år, 1746, tillsatte direktionen Birger Cederberg som skolmästare och adjunkt i Föllinge. Cederberg var född i Kalmar och Lundastudent. I november 1747 fick domkapitlet besked från Sebrelius, att stuga och kammare för skolmästare och barn voro under byggnad. Barnen kunde tagas emot på nyåret 1748. I februari s. å. utanordnades 80 d. smt till Sebrelius för skolhusbyggnaden.²

Protokollen från Kiörnings visitationer i Föllinge och lappskolan 5 och 6 juli 1750 ge besked om var enskild av Jämtlands och Härjedalens lappar: deras kunskaper, hur de undervisats, om karaktärer och levnadsvanor. Prästerna förordade kateketsystemet. Skolgossarna skulle såvitt möjligt bli kateketer. De behövdes i Ströms lappmark och framförallt i Offerdalsfjällen, »där lapparna från gammalt varit och ännu äro de vanartigaste och mest gensträviga». Skolmästaren Cederberg får vackra lovord. Han är oförtruten både med gossarnas undervisning och med att hjäl-

¹ Husförhörlängd 1746—57 för Jds lappmark, Föllinge lappförs. arkiv. Jfr L. Thomasson, Om lapparna i Jämtland och Härjedalen, s. 12 ff. samt ovan s. 96.

² HD prot. 3/10, 14/11 1747, 5/2 1748.

pa pastor i Föllinge samt att göra resor till lapparna i fjällen, när så fordras.

År 1752 voro sju kateketer i verksamhet, alla lappar utom ofärdige drängen Halvard Svensson från Tännäs, som efterträtt Anders Fjellström 1750. Nästa år var ingen kateket i södra fjällen. Där fanns i nästan vart hushåll en eller flera, som läste i bok och kunde sina kristendomsstycken. År 1755 antog Sebelius gifte bondedrängen Anders Rönnberg från Handöls brukstorp som kateket. Han ansåg, att man kunde ha större förtroende för en beskedlig bonddräng än för en lappfödd.

Bönderna i Storsjö i Härjedalen uppförde kapell 1751. Här blev samlingsplats för lapparna i södra fjällen. Från 1757 blev fast skola för lapparnas barn i Storsjö på initiativ av bokhållaren vid kopparsmältugnen i Ljungdalen Lars Råmark. När verket nedlades 1756 erbjöd Råmark lapparna att hålla skola för deras barn, om föräldrarna höllo barnen med kost. Hösten 1757 började Råmark skola i Storsjö med 14 barn i tio veckors tid. När Kiörning höll visitation med lapparna i Hede kyrka 1758 fann han med nöje, att ingen var okunnig om salighetsvägen. De äldre kunde göra reda för sig, och barnen läste rent och tydligt i bok. Visitator fann, att läraren brukade rätta sättet med barnens undervisning, och lapparna förklarade sig mycket nöjda med honom. Hans lön höjdes 1759 från 30 till 50 d. smt. Vanliga kateketlönen var annars 20 d. smt.¹

På Sebelius' förslag fick adjunkten i Undersåker Jakob Åmann ansvaret för själavården hos lapparna i de s. k. södra fjällen från år 1759. När Åmann 1762 blev komminister i Sunne-Frösön blev komministern i Undersåker-Kall de södra Jämtlands-lapparnas präst. I Härjedalen tillkom prästtjänsten i Ljusnedal 1770. Brukspredikanten Paul Wagenius fick besörja lapparnas själavård inom Hede och Ovikens pastorat. Lars Råmark fortsatte livet ut träget och samvetsgrant med sin skola. Hans prydliga årsberättelser finnas kvar, den sista från april 1772. Han avled 1773 och fick eftermälet, att han i allt sökt lapparnas bästa.²

¹ HD prot. 22/10 1760; Manualhandl. Hede, HD arkiv.

² Wagenius i årsber. 1775, HLA. Med utnyttjande framförallt av det rika och intressanta material, som lappprästers årsberättelser utgöra (Jämtlands lappmarker, vis.handl. 1746 ff., HD arkiv), har jag utarbetat en ingående framställning om själavården i de områden, som utvecklade sig till de fyra lappförsam-

Wagenius höll 1773 själv skola för lappbarn vid bruket och höll barnen med mat i hungertiden efter missväxten 1772. Våren 1774 fick han en Jon Pålsson i Storsjö till kateket. Men lappallmogen önskade en av sina egna, som kunde undervisa omväxlande hos Oviks- och Hedelapparna, och Wagenius antog 1781 lappen Nils Andersson Fjellström som kateket. År 1782 kunde Wagenius meddela, att sexmän och kateket höllo bön i vart låtag och hade nödiga böcker. Seden, som motsvarade byabönerna i socknarna, fortlevde långt in i 1800-talet. Wagenius gav år för år uttryck åt ökad uppskattning av lapparna. Hos sina okonstlade vänner i fjällen fann han tröst i de bedrävelser, som tvisten med Södergren medförde. Vid visitationen 1789 instämde lapparna med bruksallmogen i försvaret av Wagenius, »med välsignelse över sin trogne lärare».

Sebelius tillträdde kyrkoherdetjänst i Gudmundrå i oktober 1762. Cederberg fick övertaga tjänsten med bibehållande av skolan. Efter några månader, i juni 1763, utnämndes han till kyrkoherde i Köpinge i Skåne. Till innehavare av pastors- och skolmästaresysslan i Föllinge utnämndes biskopens adjunkt i Säbrå Erik Ångman, som sommaren 1764 gjorde sin första resa till Gäddede.

I en av sina sista årsberättelser, år 1792, sammanfattar Ångman sina erfarenheter som lapppräst: Innan skola inrättades och fjällallmogen fick sin egen pastor, var så i Föllinge som Ströms lappmarker nästan fullkomligt hedniskt mörker. Intet kunde de läsa. Sällan eller aldrig kommo de fram till gudstjänst eller att bruka salighetsmedlen. Barnen kunde vara flera år gamla, innan de blevo döpta. De voro fulla av vidskepelse. Nu åter läsa de försvarligt, infinna sig med nöje till sina prästhelger och hemdöpa sina barn, om de ej kunna komma till kyrkan. Kyskhet är en dygd, som pryder dem. Stöld förövas sällan. De äro uppriktiga och ärliga samt bära aktning och tillgivenhet för sin präst.

I sin berättelse 1773 meddelar Ångman, att lappen Jon Jons-son i Föllinge fjäll svarat för tinget för signeri med spåtrumma. Den av von Westen berörda seden, att lappar döpte om sina kris-

lingarna. Detta måste av utrymmesskäl till största delen utgå. De intresserade hänvisas till en mera summarisk framställning av C. J. E. Hasselberg, Religionsvården bland lapparna i Jämtland och Härjedalen, Fornvårdaren V, 1933.

det doppta barn på neoniskt sätt och gav den andra namn. Skymtar i visitationsakt i Ström nyårsdagen 1755. Sebrelius påtalade, att lappar soga bort sin. Loppnamn och föreslog 6 mark kmt vite för sådan vanvård av det i den heliga döpelsen erhållna namnet.²

Ångman avled 1794 och efterträddes av Johan Axel Huss. I sin årsberättelse 1797 berör denne en ömtålig fråga: lapparnas vård om sina gamla. De lämnas antingen i socknarna, där man av kristligt medlidande sköter dem och befordrar dem till graven, eller »lämnas vid flyttningar utan hjälp, vadan de ofta av köld och snö i brist på uppehälle måst omkomma, t. o. m. så, att deras stoft icke kunnat återfås». Huss hade sommaren 1797 vid talrik samling i Frostviken förehållit dem detta, då de med rörelse erkänt sanningen därav och lovat bättring.³

År 1801 upphörde direktionen över ecklesiastikverket i Lappmarken. Ärendena lades under kanslersgillet och från 1809 under kanslistyrelsen.

I 1700-talets början hade de flesta socknarna i Jämtland och Härjedalen stabila gråstenskyrkor från medeltiden. Kyrkorna voro små men sällan otillräckliga. Läktare hade ofta tillbyggs i slutet av 1600-talet och ökat utrymmet. Den senmedeltida småkyrkotypen bestämde stilen för de få ny- och ombyggnader, som skedde under 1500- och 1600-talen.⁴ Nyinredningar kommo till i många kyrkor före och närmast efter sekelskiftet 1700. Men snart kom tempot för nyanskaffningar att mattas. Kring 1700-talets mitt, då kyrkornas ekonomi stabiliserats och folkmängden ökat, »blommar kyrkokonsten upp till en rikedom, som aldrig tidigare eller senare skådats i de norrländska bygderna».⁵ Hammerdals kyrka utvidgades 1729—30, sedan följde en rad träkyrkor främst i Härjedalen: Ängersjö 1737, Älvros ombyggd till korskyrka 1739—40, Överhogdal ombyggnad 1740—46, Storsjö 1751, Ljusnedal 1757, Åsarne 1758. Då hade ombyggnad-

¹ JHH III, s. 408.

² Vis.prot., HD arkiv. Jfr C.-O. Hasselberg, Sarakka-Laukan. En studie över samernas omdop. Forum Theol. 1959.

³ Jfr E. Arbman, Kallbad och ränskjuts, i Festskrift till Iwan Wikström.

⁴ B. Berthelson, Den kyrkliga byggnadskonsten, i Härnösands stift i ord och bild.

⁵ P. G. Hamberg, I kor och skepp, i Härnösands stift i ord och bild.

XV

Lärdomsskola och folkundervisning

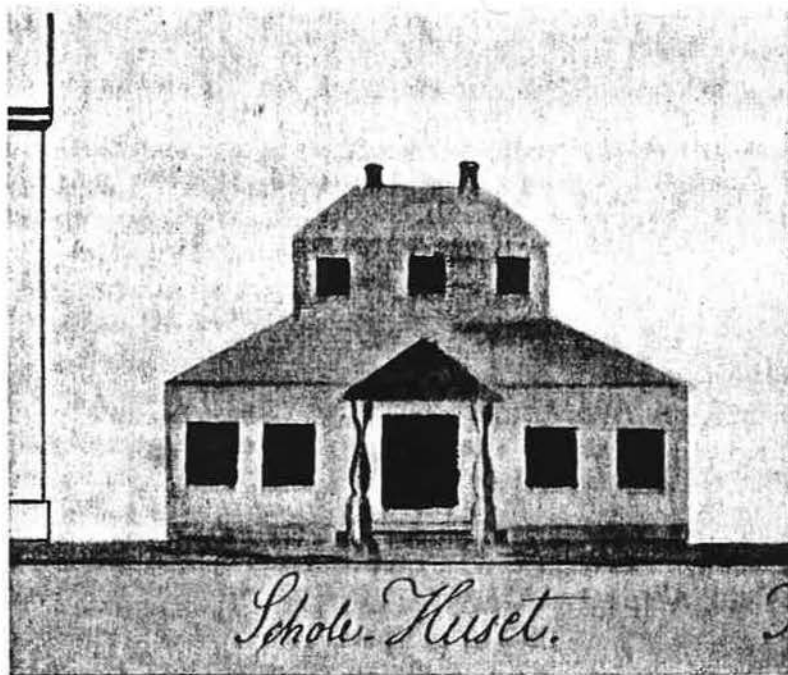
Trivialskolans storhetstid: yttre villkor, lärare och lärjungar. — Begynnande tillbakagång. — Präst- och klockarundervisning. — Förhållandena i länet enligt 1814 års redogörelse. — Lappundervisningen.

JÄMTLANDS OCH HÄRJEDALENS ENDA högre läroanstalt under 1700-talet var Frösö trivialskola. I detta verks tredje del (s. 209—220) finns en kort redogörelse för dess tillkomst och tidigare öden. Av denna framgår bl. a., att skolan med sina fyra lärare till en början icke var i stånd att fylla en fullständig trivialskolas uppgifter (en sådan, t. ex. den i Härnösand, hade sex lärare). I själva verket kom skolan under hela sitt första halvsekel att i första hand bli ett slags folkskola, där bygdens bonde- och soldatsöner skaffade sig en grundläggande medborgarbildning. Vid sidan av den lärda skolans fyra klasser, där latin, grekiska och teologi voro huvudämnena, fanns nämligen en s. k. apologistklass, vars studiemål framgår av den ofta använda beteckningen skriv- och räkneklassen. Från denna klass, där latin icke studerades, avgick det överväldigande flertalet av skolans elever. Den var liksom skolans övriga klasser i princip tvåårig och bildade tillsammans med den för alla gemensamma begynnelseklassen (»prima») ett slags fyraårig folkskola, som gav en för sin tid icke föraktlig allmänbildning.¹

¹ Närmare härom liksom skolans historia överhuvud G. Hasselberg, Frösö trivialskola. Ett kapitel ur Norrlands kulturhistoria.

Den »lärda» skolans tre övre klasser (»secunda», »tertia» och »quarta» eller »rektorsklassen») åsyftade däremot närmast att ge en säker grund i tidens internationella kulturspråk latinet. Det var till en början en ganska ringa del av eleverna, mest präst- och officerssöner, som gick denna väg och sedan sökte sig in vid Härnösands gymnasium. Under den första tiden måste dessa lärjungar gå ett eller två år i Härnösands fullständiga trivialskola för att komma in på gymnasiet. Härmed skedde en förändring till det bättre under *Olaus Turdins* rektorat (1716—26). Skolans kurser utvidgades nu till bättre överensstämmelse med de fullständiga trivialskolornas, och efter 1717 synas från rektorsklassen på Frösön dimitterade elever genomgående ha intagits direkt på gymnasiet. Rektor Turdin lyckades också hindra en för skolan ytterst farlig aktion från Sundsvalls borgerskap. Dess representant vid 1723 års riksdag Jacob Polack — f. ö. son till Frösölänsmannen Alexander Polack och en gång lärjunge vid Frösö skola — väckte förslag om överflyttning av en lärartjänst från Frösö skola till barnskolan i Sundsvall, som bara hade en lärare. Konsistoriet infordrade yttrande av Turdin och skolans inspektör, kyrkoherde Bidenius Renhorn i Brunflo, som båda med indignation avvisade denna attack mot Frösö skolas av Kungl. Maj:t fastställda stat. Polack svarade med kränkande uttalanden om Turdin och hans skola, Turdin stämde honom för ärekränkning o. s. v. Slutet blev att Sundsvallsborgarna tillfredsställdes med en på annat sätt betald andre lärare vid stadens barnskola.

När magister *Abraham Bång* 1726 tillträdde rektoratet på Frösön, blev hans angelägnaste uppgift att åstadkomma en ny skolbyggnad i stället för det allt annat än tillfredsställande huset från 1681. Han gick den under frihetstiden vanliga vägen genom stiftets representanter i prästeståndet, som vid 1726—27 års riksdag ansökte om medel till ett skolbygge på Frösön. 1728 beviljade Kungl. Maj:t dels en kollekt i alla stiftets kyrkor, dels ålades Jämtlands och Härjedalens befolkning att skaffa materialier till bygget. Bortsett från kollektmedlen från Västerbotten, Medelpad och Ångermanland, inalles endast 230 d. kmt, har alltså Jämtlands och Härjedalens befolkning själv bekostat det nya skolhuset. Materialkostnaderna fördelades enligt beslut av Jämtlands landsting så, att Jämtlands invånare skulle erlägga 8

Det 1729—1730 uppförda skolhuset för Frösö trivialskola.
Efter teckning av rektor G. Backman 1814. RA.

öre smt per »rök», d. v. s. hushåll, härjedalingarna 4 öre per rök. Bygget utfördes 1729—1730. Huset var byggt av gott furutimmer, 25 alnar långt, 14 alnar brett och 5 alnar högt: dessutom fanns på taket en liten överbyggnad liknande den på Hudiksvalls några år tidigare uppförda trivialskola. Byggnaden innehöll fyra klassrum utom de två rummen i överbyggnaden, som fingo stå oinredda och oanvända. Vid den högtidliga invigningen av det nya skolhuset den 17 oktober 1730 uppläste rektor Bång ett vidlyftigt »fägneqväde» i tidens svassande stil.

Det nya skolhuset var visserligen till stommen gediget men föga ombonat till väggar, golv och tak. Underhållet blev också eftersatt på grund av brist på medel. Under den nitiske rektor Genberg genomfördes emellertid 1760 en grundlig restaurering. Tack vare denna blev Frösö skola en av Jämtlands både gedig-

naste och vackraste byggnader och betecknas ännu i början av 1800-talet som »en prydnad för hela landet» (d. v. s. landskapet). Genom syneprotokollet från 1760 kan man få en ganska tydlig föreställning om hur den jämtländska bildningens högborg vid denna tid tog sig ut. Framför skolhusets fasad åt landsvägen fanns en jämn gård, 25 alnar lång liksom byggnaden och 18 alnar bred. Genom en dubbel port med porthuv trädde man från landsvägen in på gården, som omgavs av ett rödmålat plänk av timmer och bräder, vilande på en rappad stenfoot. Hela huset var brädbeslaget och rödfärgat — något ytterst ovanligt i Jämtland på den tiden — och även det brädbeslagna taket struket med tjära och rödfärg. Mitt på fasaden fanns huvudingången med trappa och trapptak på snidade stolpar; dessutom fanns på vardera gaveln en mindre ingång till klassrummen. Från förstugan, som gick mitt genom byggnaden, kom man in i de fyra klassrummen, som alla fått överkalkade och vitmenade väggar och nya ugnar. Strax sydost om skolan stod den lilla klockstapeln, använd ända till 1823.

Såväl skolbygget 1729 som reparationerna 1760 hade i olika former bekostats av Jämtlands och Härjedalens befolkning. Där emot vägrade allmogen envist att åtaga sig byggnadsskyldigheten för lärarnas boställshus, något som rektorerna stödda av domkapitel och landshövding med lock och pock sökte förmå dem till och som var en av de stående tvistefrågorna på Jämtlands landsting. Den för tiden typiska motsättningen mellan »översåtar» och allmoge satte spår även i riksdagen. Här skall endast ett karakteristiskt fall refereras. Vid riksdagen 1731 lyckades Härnösands stifts fullmäktige i prästeståndet utverka en kungl. resolution, enligt vilken djäknepenningarna i Jämtland skulle ökas från de hävdvunna 2 öre smt per rök till det i de gamla svenska provinserna utgående beloppet, 6 öre smt. Detta betraktades av Jämtlandsallmogen som en svår kränkning av landskapets gamla privilegier, bestyrkta vid avträdelsen 1645, och saken togs upp av dess representant vid 1738 års riksdag, Eric Jöransson i Höge. Denna gång hade bönderna framgång: genom en kungl. resolution i mars 1739 fastställdes på nytt den gamla ordningen i fråga om djäknepenningarna. Tack vare den under fyra år tillämpade tredubblingen av avgiften kunde emellertid rektor och kol-

leger få bidrag till sina pågående bostadsbyggen. Den ännu kvarstående kollegabostaden på Stocke är en av de under 1730-talet uppförda.

Ett annat, nu helt försvunnet inslag i »skolbyn» på Stocke var de små enkla timmerstugor, där pojkarna bodde. Redan vid sekelskiftet 1700 omtalas några stugor, som uppförts av studerande ynglingars föräldrar och sedan överlåtits till skolan. Under det expansiva skedet 1730—1760 uppfördes nya skolstugor — bl. a. av kaptenerna Åkerfelt och Borin — och vid sekelskiftet 1800 voro sex av dem ännu i bruk. Pojkarnas enda utgift för dessa, låt vara föga komfortabla bostäder var några öre i termen till de s. k. skolpigorna, som ombesörjde tillagningen av deras hemifrån medförda matförråd.

De ringa kostnaderna för uppehållet på Frösön torde vara en av förklaringarna till att dess trivialskola långt mer än städernas utnyttjades av allmogesöner. Under skolans egentliga storhetstid, halvseklet 1730—1780, var lärjungeantalet i medeltal över 90 och kunde under goda skördeår gå upp till 120 och därutöver. Enligt vår äldsta läroverksstatistik, från år 1748, var Frösö skola då till lärjungeantalet den tionde av Sveriges 41 trivialskolor, fastän alla de andra voro belägna i städer. Det överväldigande flertalet av lärjungarna var alltså allmogesöner, som efter 2—4 år i prima och apologistklassen lämnade skolan med god färdighet i räkning och skrivning.

Under perioden 1730—1780 hade skolan även förmånen av en i stort sett duglig lärarkår, något som bl. a. hade ekonomiska orsaker. Rektoratet på Frösön var i löneavseende fullt jämförligt med lektoraten i Härnösand, och de tre kollegerna hade, om deras andel i inkomsterna från skolhemmanet medräknas, bättre villkor än de flesta trivialskolelärare i städerna. Det var sålunda inte svårt att erhålla väl meriterade lärare på Frösön. Särskilt lägger man märke till den rad dugande rektorer skolan hade vid århundradets mitt: *Abraham Bång* 1726—37, *Henning Tide- man* 1737—42, *Petrus Staaff* 1742—47, *Olof Unaenus* 1747—54 och *Olof Genberg* 1754—61. Alla dessa voro vid tillträdet i 40-årsåldern och verkade på Frösön under sina bästa mannaår — för att sedan enligt tidens sed bli kyrkoherdar i olika församlingar. Inte bara rektorerna utan även de flesta av kollegerna hade för-

värvat den akademiska magistergrad, som på den tiden gav behö- righet till lektorstjänster vid gymnasier.

De tre sista rektorerna under 1700-talet, *Daniel Selander* (1761—77), *Eric Wagenius* (1777—97) och *Carl Falk* (1797—1808), voro alla äldre män, därtill sjukliga och under sina senare år tid- vis tjänstlediga. Även kollegatjänsterna sköttes långa tider av vi- karier, vanligen unga studerande. 1700-talets två sista årtionden voro överhuvud en nedgångstid för Frösö skola. Missväxtåret 1783, rödsotsepidemien 1785 och ryska kriget 1788—1790 av- speglar sig i starkt sjunkande lärjungeantal, och först under 1800-talets första årtionde kommer man åter upp till ett medel- tal av omkring 90. Rekryteringen från allmogeklassen blir dock aldrig mera så stark som före 1780. Å andra sidan ökas antalet bonde- och soldatsöner, som genomgå hela skolan och fortsätta på den lärda banan. Till de mest kända från denna tid höra astro- nomen *Johan Bredman* och medicinaren *Carl Zetterström*, båda professorer i Uppsala, Karl XIV Johans livmedicus *Erik af Ed- holm* och kanslerssekreteraren *Mårten af Tannström*. De flesta studerande jämtar blevo emellertid präster i hemprovinsen. Jämt- lands prästerskap hade före 1750 i huvudsak rekryterats från de norrländska kustlandskapen, men hundra år senare var drygt hälften av landskapets ordinarie präster infödda.¹ I mindre skala ägde samma utveckling rum inom provinsens civila och militära överklass. Denna process, som kan betecknas som sista ledet i Jämtlands försvenskning, är i första hand ett resultat av skolan på Frösön, som möjliggjorde ståndscirkulationen uppåt.

Skolans största insats ligger dock kanske på folkbildningens område. Tack vara den bland de burgnare bönderna allmänna seden att någon tid hålla sönerna vid skolan uppkom i landska- pet en skriv- och räknekunnig elit, något som flera söderifrån komna ämbetsmän iakttagit. De flesta f. d. apologisterna på Frösön synas nämligen ha återvänt till fädernas värv och i regel lagt bort sina av lärarna konstruerade namn. Andra ha tydligen utnyttjat sin i skolan förvärvade allmänbildning för att söka sig in på olika banor. Sålunda återfinner man många av dem som länsmän och ännu flera som underofficerare. Många ha säkerli- gen sökt sig till städerna för att bedriva handel — till Sundsvall

¹ B. Hasselberg i Festskrift till C. J. E. Hasselberg 16. 5. 1931, s. 80 ff.

CA. Jeslo Michaelis An
ni MDCCXXVIII, quo regna
Inspector Scholae Frösö-
ensis Magister Petrus Haaff
Summen suum Rectoris Prae-
sulis in locum Defuncti Ma-
gistri Andreae Kuiseris episcopi
dignitatis praetoratus & pro-
prietatis esse constitutus ad-
juvare ad diem 12 Junii Anni
MDCCXXVIII cum Decentes
tum Discipulis ordine & nu-
meris sequente

In Classe 1^a Praetoris

Superiores
Johannes Petrus Brunfeldt
Carolus Gustavus Alstedt
von Wittenberg
Clas Sparreman
Clas Näsström Söderby
Clas Kallgren

Inferiores
Johannes Wilhelmus Scherman
Abrahamus Agnerberg
In Classe 2^a Mag. Jona Pihlem

Superiores
Erikus Olsson
Jonas Geyberg
Erikus Tullström
Erikus Hufschmidt
Fahle Scherman
Wilhelmus Johannes Hufschmidt
Mag. Fredrik

Inferiores
Henricus Eilundus Mädel
Bernhardus Rönnerman
Clas Magnus Berger
Petrus Skrennerman
In Classe 3^a Mag. Johan Moller

Superiores
Carolus Augustus Berglo
Carolus Magnus Hufschmidt
Clas Olsson Johansson
Erikus Olsson Johansson
Wilhelmus Hufschmidt
Andreas Olsson
Erikus Sundin
Nicolaus Eilund

Inferiores
Lous Pärz
Erikus Johannes Wedberg
Johannes Tullfeldt
Andreas Tullfeldt
Erikus Magnus Rönnerman
Gabriel Tullfeldt

Superiores
Andreas Haor
Petrus Wedberg
Nicolaus Hufschmidt
Johannes Hufschmidt
Erikus Söderlund
Jonas Hufschmidt
Erikus Hufschmidt
Johannes Hufschmidt
Clas Hufschmidt
Johannes Hufschmidt
Petrus Hufschmidt
Johannes Hufschmidt
Jonas Hufschmidt

Inferiores
Daniel Hufschmidt
Johannes Hufschmidt
Nicolaus Hufschmidt
Clas Hufschmidt
Erikus Hufschmidt
Clas Hufschmidt
Petrus Hufschmidt
Andreas Hufschmidt
Andreas Hufschmidt
Carolus Hufschmidt
Clas Hufschmidt
Johannes Hufschmidt
Clas Hufschmidt
Petrus Hufschmidt
Johannes Hufschmidt

In Classe 4^a Mag. Johan Pihlem

Superiores
Johannes Hufschmidt
Nicolaus Hufschmidt
Johannes Hufschmidt
Petrus Hufschmidt
Johannes Hufschmidt
Andreas Hufschmidt
Andreas Hufschmidt
Carolus Hufschmidt
Clas Hufschmidt
Johannes Hufschmidt
Clas Hufschmidt
Petrus Hufschmidt
Johannes Hufschmidt
Nicolaus Hufschmidt
Johannes Hufschmidt

och rudiksvall eller kanske oftare till Trondheim. I förteck-
ningen över dem, som förvärvat burskap i Trondheim, möta
hundratals personer, som betecknas som jämtar eller svenskar i
allmänhet. Flera av dessa återfinnas i Frösö skolas matrikel. Slut-
ligen ha många f. d. elever från Frösön gjort en direkt insats i
folkundervisningen som klockare och barnalärare i socknarna.

Bortsett från den praktiskt inriktade apologistklassen förble-
vo de svenska trivialskolorna hela 1700-talet igenom »latinsko-
lor» i detta ords egentliga bemärkelse. Varken naturvetenskaper-
na eller de moderna språken fingo någon plats på skolschemat,
detta trots skarp kritik från förkämparna för ett mera tidsenligt
bildningsideal. Bland dessa återfinnes en f. d. elev vid Frösö sko-
la, den kände linnélärjungen och läkaren J. O. Hagström. Hans
förslag på 1750-talet att få rektorstjänsten vid Frösö skola för-
enad med en provinsialläkartjänst — såsom ett av lektoraten i
Härnösand — mötte starkt motstånd hos konsistoriet och ledde
ej till något resultat. Hagström ville med sitt förslag i första
rummet främja undervisningen i naturvetenskap. Andra reform-
ivrare yrkade främst på en allmänt medborgerlig bildning med
svenska, historia och geografi samt tyska och franska i stället för
latin och grekiska. En sådan undervisning skulle bedrivas i den
»Gustaf-Adolfsklass» vid Frösö skola, som Jämtlands ståndspersoner
föreslog i en skrivelse till Kungl. Maj:t i samband med
en festlighet på Kungsgården med anledning av kronprinsens fö-
delse 1778. Den föreslagna kursplanen för den nya klassen ty-
der på att man anlitat sakkunnig hjälp av reformpedagoger i
Stockholm. Det hela rann emellertid ut i sanden.

Den egentliga folkundervisningen var ända till 1842 en upp-
gift, som ålåg prästerskapet. Enligt 1686 års kyrkolag skulle
prästen »driva med flit därpå, att barn, drängar och pigor
(d. v. s. manlig och kvinnlig ungdom) lärde sig läsa i bok och
se med egna ögon, vad Gud i sitt heliga ord bjuder och befäller».
1723 gjordes föräldrarna vid straffpåföljd skyldiga att »flitigt
hålla sina barn till att lära läsa i bok och deras kristendomsstyc-
ken». Det förutsattes, att denna elementära undervisning — av-
seende färdighet att läsa i bok och inprägling av Luthers lilla ka-
tekes utan förklaringar — skulle ombesörjas av föräldrarna själva.

Vore de ej i stånd att undervisa barnen, måste de »hålla dem hos skolmästaren eller klockaren i socknen eller var eljest lägenhet därtill finnes». Läskunnigheten betraktades endast som ett nödvändigt hjälpmedel för den egentliga undervisningen, varmed alltid avsågs religionsundervisning. Den ombesörjdes av prästerna på så sätt, att församlingens medlemmar rotevis kallades till förhör varje söndag före — i vissa fall efter — gudstjänsten samt till s. k. husförhör i de olika byarna. Vid dessa förhör inlärdes Luthers förklaringar till lilla katekesen och ställdes frågor efter Svebili »spörsmålsbok». Resultaten kontrollerades av prostarna vid visitationer i de enskilda kontrakten och av biskopen i hela stiftet.

De i landsarkivet i Östersund förvarade protokollen ge en god bild av hur det gick till vid dessa visitationer. Vid katekesförhören, som brukade äga rum andra visitationsdagen, förrättades upprop efter en katekeslängd, och de som uteblivit utan förfall antecknades för böter. Förhören gällde såväl vuxna som barn och ungdom och voro mycket grundliga; i protokollet vid en visitation av Abraham Burman d. y. i Kall 2/7 1745 finns antecknat, att förhöret pågick i fem timmar. Resultaten redovisas nog i protokollen. Under åren omkring 1700 klagas ofta över att de äldre icke voro vana vid Svebilii spörsmål och därför ofta »svåra enfaldige» eller »hel stupidé». De yngre läste i allmänhet bättre innantill och kunde oftast också katekestyckena utantill. Att denna färdighet ofta var helt mekanisk, framgår av emellanåt förekommande anteckningar i protokollen om att »de hade litet förstånd av vad de läste» eller »hade därom ringa begrepp». Ännu 1753 kunde barnen i Ås enligt visitator visserligen sina katekestycken, men när han försökte få dem att läsa innantill i en annan bok än katekesen, »så voro de rätt få som därmed kommo fort».

Tydligt är dock, att det under 1700-talets lopp blir allt ovanligare med personer, som inte kunna »läsa i bok». I den nitiske prostens Abraham Burman d. ä:s visitationsprotokoll från Åre och Kall kan man följa utvecklingen i ett par avlägsna och vidsträckta församlingar. 1706 konstateras beträffande Åre, att »månge av dem till 12, 15, 20 år komne ännu icke lärt sig läsa i bok», och om Kall säges: »Ungdomen befanns här ganska litet

kunna läsa i bok.» Nio år senare, 1715, finner visitator det inte mycket bättre i Åre, »utan befinnas 10, 12, ja flere års barn, som intet kunna ABC-boken». I Kall däremot hade ungdomen »härligen sig förkovrat, särdeles pigorne till större delen». 1722 kan prosten Burman äntligen konstatera, att ungdomen i Åre »läste någorlunda», ehuru den var svag, då det gällde att besvara frågorna. I Kall var resultatet av förhöret denna gång så gott, »att man med nöje fick här nu så drängar och gossar som pigor

Elektricitetsmaskin från slutet av 1700-talet, som använts vid undervisningen. Östersunds stadsmuseum.

och flickor berömma». Vid en senare visitation i Kall (1736) fann han bland den i övrigt duktiga ungdomen en »dräng» på 25 år och en gosse på 14, som voro alltför okunniga för att kunna släppas fram till nattvarden. Detta var en allvarlig sak på den tiden, då tillträde till nattvarden bl. a. var ett villkor för ingående av äktenskap.

Sommaren 1750 företog den energiske superintendenten Kiörning en visitationsresa genom Jämtland, varvid han gjorde sig noga underrättad om folkundervisningen. Protokollen från hans förhör vittna om att läskunnigheten då blivit mycket allmänna-re än 30 år tidigare. I Kall konstaterar Kiörning om församlingens barn: »Allmänt läste de rätt väl i bok och hade lärt rätt stava.» Liknande omdömen avges från de flesta jämtländska socknar, men även undantag förekomma, t. ex. i Oviken, där en del av barnen »kunde illa stava och läsa i bok». Rena analfabeter

påträffades någon gång både under denna och följande visitationsresor. De varnades och dömdes, om ej förbättring inträtt, ofta till stockstraff, i enstaka fall t. o. m. om de även efter den tidens uppfattning voro »sinnessvaga». På sockenstämma i Hamnerdal 14/10 1770 behandlades drängen Nils Mårtensson i Sikås, »som är på sitt 20:de år och kan intet läsa i bok och föga något utantill i Lutheri katekes», samt Matts Andersson i Fagerdal, »som är på sitt 13 ålders år, lever i självsvald hos sina föräldrar och kan intet läsa». Vid sockenstämma 20/5 1771 »förehades» de båda syndarna, förhördes offentligt inför stämman och dömdes, då de ej visat någon förbättring, att en söndag sitta i stocken. Ännu så sent som 1806 behandlades en analfabet i Oviken, denna gång på ett sammanträde med kyrkorådet. Prosten Behm »anmärkte den ömkliga belägenhet, i vilken gossen Olof Andersson i Borgen befinner sig, då han redan på 15 året gammal ändå icke kan rätt stava och läsa i bok, mindre fatta och förstå Chatechismi huvudstycken». Då gossens föräldrar voro utfattiga, besluter kyrkorådet att på fattigkassans bekostnad inackordera honom hos socknens barnalärare, torparen Marcus Olsson i Billsåsen, som skall undervisa honom och vaka över hans seder.

Naturligtvis blev det ofta klen med den elementära hemundervisning som kyrkan fordrade; i de fattigare hemmen saknades väl ofta både tid och förmåga. Det tycks därför redan före 1700 ha varit vanligt, att äldre läskunniga personer, i Jämtland framför allt soldater, mot en ringa ersättning (i regel en kanna korn per barn och vecka samt fri kost) åtog sig att gå från by till by och lära barnen läsa. Under 1700-talet blev det i Jämtland vanligt, att de illa avlönade klockarna skaffade sig en extraförtjänst genom att åtaga sig denna elementära undervisning. Så var under olika skeden fallet bl. a. i Sunne, Oviken, Berg, Klövsjö, Rödön, Kall och Åre. Därmed blev det för prästerskapet angeläget att få klockartjänsterna besatta med personer, som uppfyllde kyrkolagens krav på läs- och skrivkunnighet. Ett typiskt exempel må anföras. Vid sockenstämma i Lockne våren 1756 skulle klockartjänsten tillsättas. Pastor rekommenderade varmt en 24-årig yngling Åhlstedt från Näs, som hade gått tre år i Frösö skola och var skicklig både sångare och barnalärare. Bönderna ville emellertid inte veta av någon utsocknes, fastän

ingendera de två Locknebönder de föreslog kunde skriva. Tack vare superintendenten Kiörnings kraftiga stöd lyckades pastor till slut genomdriva Åhlstedts val.

Även när det gällde barnalärare utan förbindelse med klockartjänst voro fordringarna i stigande. Under sin förut omtalade visitationsresa i Jämtland 1750 uppmanade Kiörning församlingarna att skaffa sig väl utbildade barnalärare. Så heter det i visitationsprotokollet från Klövsjö och Rätan 6/6 1750: »På tillfrågan huru barnen lära läsa svarade Comminister: att här är brist på goda informatorer, emedan dragoner, som kunna läsa, äro dock sällan fallne till att lära barn. Herr Praesul tillsade dem att skaffa sig en eller annan viss sockneinformator, eller att utse två eller tre kvicka och sediga gossar och låta dem i Frösö skola väl undervisas, vilka här sedan antagas att informera barn, under Pastoris och Comministerns noga inseende.» Ett par stickprov visar, att dessa förmaningar ej blevo alldeles utan verkan. Sålunda ersattes i Undersåker och Mörsil 1753 en ålderdomssvag gumma som barnalärare av »unga drängen Jöns Hindrichson från Ottsjö», som uppgavs vara skicklig både i läsning och skrivning. Han är säkerligen identisk med en Jöns Otin, som 1744—46 går i apologistklassen i Frösö skola. Då emellertid Jöns Hindrichson kort därefter antog tjänst som sekreterare hos brukspatron Sparrman, erbjöd man tjänsten åt hans syster Elin, »en både allvarsam, ganska snäll och beskedelig piga». I några fall anges det direkt, att en sockenlärare varit lärjunge vid Frösö skola, så den på 1760-talet i Marieby antagne Petrus Westin och den i Hamnerdal kring sekelskiftet 1800 verksamme bonden Per Lund, som enligt pastor var en mycket skicklig undervisare.

I några fall förekommer en fastare organisation av undervisningen genomdriven av prästen på sockenstämman. Så företogs på en stämma i Hamnerdal den 8/10 1763 en uppdelning av barnundervisningen i det vidsträckta pastoratet mellan klockaren i huvudförsamlingen, »barnaläraren» Per Svedberg (troligen f. d. Frösölärjunge) i Ström och drängen Per Olofsson i Sikås. I sockenstämmoprotokollet för den 11/10 1772 heter det emellertid, att »i brist på brödföda och nödigt livsuppehälle, sedan årsväxten blivit i hela församlingen avfrusen, är man ur stånd att hålla barnalärare, utan var måste själv undervisa sina barn, så

gott han kan» (1772 var ett av århundradets svåraste missväxtår). I början av 1800-talet förekom uppdelning av församlingen i undervisningsrotar bl. a. i Berg (sex ambulatoriska lärare i lika många rotar) och Oviken, där prosten Behm lyckades få en del av överskottsspannmålen från sockenmagasinet anslagen till fattiga barns undervisning.

En översikt av folkundervisningens villkor och former i hela vårt land får man i de yttranden, som åren 1813—14 av prästerskapet insändes till 1812 års uppfostringskommitté. Jämtland och Härjedalen liksom Norrland i övrigt kännetecknas av den nästan fullständiga avsaknaden av fasta folkskolor. De enda undantagen äro bruksskolorna i Huså och Ljusnedal — med brukspredikanterna som lärare — som voro i något så när kontinuerlig verksamhet från 1770-talet. För övrigt bedrevs undervisningen i hävdvunna former av klockare eller särskilda barnalärare, till övervägande delen utan skolbildning. Många präster uttala sig för införande av fasta sockenskolor, andra uppskatta förslaget härom men betvivla av ekonomiska skäl möjligheterna att genomföra det. Endast en av de jämtländska prästerna — kyrkoherde Daniel Backman i Brunflo — är direkt avvisande. Enligt honom hade bondsöner, som lärt sig skriva och räkna, »såsom halvherrar föraktat sitt stånd och irrat omkring såsom handlande, kortspelare, reversfabrikörer o. s. v., samt då de omsider utträngt sina utarbetade fäder från hemmanet, hava de såsom dåliga bönder visat sig uppstudsiga och bedrägliga både såsom undersåtar och åhörare». En helt annan syn på värdet av en folkbildning utöver den religiösa hade kyrkoherdarna i Rödön och Ofverdal, som med tillfredsställelse konstatera, att många allmogemän tack vare en tids skolgång på Frösön kunna skriva och räkna.¹

Ett specialproblem för de nordligaste länen utgjorde lappundervisningen, som efter norskt mönster började organiseras på 1700-talet. Den enda tänkbara formen var att utbilda lappynglingar till »kateketer», som kunde resa omkring bland sina stamfränder och undervisa dem och deras barn. Rektor Bång tänkte sig, att de två vindsrummen i Frösö skolas lilla överbyggnad

¹ En översikt av prästernas yttranden i C. Schlin, Folkundervisningen i Jämtland och Härjedalen intill 1842, Jämtländska studier till Eric Festin 1928.

skulle användas för utbildning av lappkateketer. Tanken stöddes både av Jämtlands prästerskap och domkapitel men blev av ekonomiska skäl aldrig förverkligad. Dock mottogs under 1730- och 1740-talen några lappgossar i Frösö skola, bland dem en »i Hammerdals fjäll» född yngling Anders Fjellström, som blev den förste lappkateketen i Härjedalen. Även senare förekommo enstaka lappgossar vid skolan, bl. a. i början av 1800-talet Jonas och Anders Fjellström »från Ljusnedals fjäll», av vilka den förre blev lappkateket i Hede, den senare kyrkoherde i Sorsele och på sin tid känd utgivare av lappsk poesi. Däremot blev den planerade utbildningen av lappkateketer vid Frösö skola onödig från 1746, då lappskolan i Föllinge inrättades.¹

Trivialskolans klocka, gjuten 1692, omgjuten 1805 och använd in på 1900-talet. Östersunds stadsmuseum.

¹ Dess tillkomst och verksamhet liksom lappmissionen och undervisningen överhuvud behandlas utförligt s. 357—366.

Jämtland och Västmanland, redigerad av
Herman Rydén.

Folkskolan i Krokom (färdig 1939) torde alltså (1947) vara länets modernaste skolhus av denna kategori. Här finns sju lärosalar samt specialrum för fysik, kemi, slöjd och skolkök.

SKOLOR, MUSEER, ARKIV, BIBLIOTEK

NÅGOT OM SKOLVÄSENDET I VÅRT LÄN

Av Einar Granberg

Trots att folkskolan i Sverige ej är stort äldre än 100 år, så ska vi därför inte tro, att vi därförinnan varit utan undervisningsanstalter och skolor. Vi vet med bestämdhet, att Jämtlands första undervisningsanstalt var förlagd till Västerhus på Frösön, och den började sin verksamhet år 1578. Huvudändamålet med skolan

var, »at Religionen og Guds Ord sammesteds forframmes». Den skolan blev ej långlivad. Redan år 1597 hade den upphört, och det är först år 1649—1652, som vi genom »Barne-Scholan» i Oviken, förlagd till Bugården invid Ovikens kyrka, erhåller ett ordnat skolväsen här i länet. Där skulle ungdomen vänjas vid svenska språket, en viktig uppgift i de nyblivna svenska landskapen.

Skolan i Oviken var i verksamhet till år 1677, men den 2 april 1674 hade grunden lagts till Frösö trivialskola. Trivialskolan var en föregångare till läroverket, varför den inte kan sägas vara en folkets skola, men den öppnade dock studiemöjligheter för bygdens egna barn, och den bidrog till att dana den stam av vakna och kulturintresserade allmogemän, som finns i länet.

Nu var det i alla fall endast ett fåtal, som kom i åtnjutande av den undervisning, som denna skola hade att bjuda. De andra fick här liksom i andra delar av vårt land nöja sig med den undervisning, som kunde givas dem i hemmen. Visserligen ålades kaplanen och klockaren genom 1686 års kyrkolag att med flit driva barnaläran och undervisa barnen att läsa i bok. Men inte kom man långt på den vägen. Förordningen av år 1723 om föräldrarnas vid vite ålagda plikt att låta de unga lära sig läsa förde inte heller denna viktiga sak framåt i någon nämnvärd grad. Därför försökte man att få avskedade knektar att ålaga sig undervisningen. Omdömet om dessa skolmästare är dock så pass skiflande som att »Dragoner, som kunna läsa, äro dock sällan fallna til at lära barn» och »afskjedade Dragon Swedberg handhafver barnaläran med beröm uti församlingen». I de flesta fall och i de flesta församlingar var det dock avskedade knektar eller någon torpare, »som till intel annat dög», som handlade undervis-

ningen fram till den lagstadgade folkskolans tid, alltså ända fram till medio av 1800-talet. Det heter också i en rapport här ifrån Jämtland i »Uppfostringskommitténs handlingar» år 1813, att »Allmogens barn undervisas uti innanläsning ifrån 5:te å 6:te året dels af föräldrarna sjelfve dels af andre uti innanläsning säkre personer, såsom Torpare eller afskedade Krigsmän».

Nu behöver vi inte vara så förvånade över att den in-delle knekten i många fall blev en dugande lärare. Av honom fordrades det ett visst mått av bokligt vetande och kunnande, och det stadgades i en cirkulär-dagorder av år 1839, att knektarna skulle undervisas i ej blott exercis, gymnastik, bajonettfäktning, målskjutning och simning utan även innanläsning av tryckt och skriven stil, skrivning och räkning, åtminstone de fyra enkla räknesätten. De mera försigkomna skulle i. o. m. övas i reguladetri och intresse (= ränteräkning).

Nu får vi inte heller glömma det ärliga och välment försök att ordna folkundervisningen, som gjordes av biskop Olof Kiörning år 1750. Visserligen ebbade detta snart ut. Men landshövding Örnsköld kunde dock i en sammanfattning år 1768 konstatera, att »man med nöje finner en stor del af allmogen själf kunna skriva och utreda dess angelägenheter». Undan för undan arbetades det vidare, fast folkskolornas förespråkare rönt motstånd från olika håll. Så småningom får vi dock de tre donationsskolorna: Racklöwska skolan i Järpen, Klösta skola i Lit och Lars Gisslén's donationsskola i Ragunda. Det är vid denna tidpunkt, som landshövding Mich. von Törne framlägger en skolplan, till synes inspirerad av de strävanden, som utgick från sällskapet Pro Fide & Christianissimo. Han förutsätter, att en äldre person skulle anställas och helt avlönas av varje

Gamla skolhuset i Funäsdalen. H. T.

socken för att under prästerskapets vård och tillsyn lära allmogens barn räkna och skriva. Hade ej en rad missväxtår och andra omständigheter samverkat, är det mycket troligt, att landshövdingens arbete skulle ha burit god frukt. En hel del donationer för åstadkommande av en förbättrad folkundervisning vittnar dock om, att hans arbete ej varit förgäves.

Så kom då folkskolestadgan av år 1842, som gjorde folkskolan obligatorisk, och den vann självfallet tillämpning inom vårt län, även om den övergångslid, som medgivits, och i vissa fall litet till, utnyttjades av församlingarna. Något starkare motstånd mot den nya skolan förspordes i allmänhet inte, och år 1855 kan länsstyrelsen vittnande, att folkskolor inrättats i samt-

liga församlingar utom Ivå, »där av tillfälliga omständigheter sådana ännu icke kunnat komma till stånd».

Ibland talar siffror tydligare språk än ord, och om jag talar om, att vi år 1867 i länet hade 25 fasta, 26 flyttande folkskolor och 107 småskolor med 10,355 skolpliktiga barn, varav dock endast 1,937 besökte skolan, och att det år 1945 fanns 339 skolor med 607 läraravdelningar i huvudformerna och 74 i D₁-skolorna, så förstår vi säkerligen, att folkskolan i vårt län har växt sig stark och nu intar en obestridd rangplats i folkets liv. Nu erhåller inte mindre än 13,121 barn inom länets folkskolor den undervisning, som skall göra dem till dugande medborgare i vårt svenska samhälle.

För dem, som har läshåg och tillfälle att bygga på sina bokliga kunskaper, ja, kanske ämnar än ytterligare utbilda sig till något yrke, för vilket mera studier krävs, finns givetvis möjligheter därtill. Kommunala mellanskolor, som för fram till realskoleexamen, finns i Strömsund, Bräcke, Järpen och Sveg. Det finns också inom länet på ett flertal platser korrespondensrealskolor. I Östersund har vi högre allmänt läroverk med realskole- och studentexamen samt kommunal flickskola, som ger s. k. normalskolekompetens.

När det gäller utbildning för praktiskt arbete må nämnas, att Östersund har en praktisk mellanskola. Vidare kommer det snart att finnas en yrkes- och lärlingsskola för länet, avsedd för ungdomar, som genomgått den obligatoriska fortsättningsskolan och är anställda i hantverk, industri, handel och husligt arbete.

Särskilt sikte på utbildning för modernärningen tog Ope lantmannaskola, som redan hösten 1862 började första lantmannaskolan med en kurs. Så småningom övertogs dess arbete av en fristående lantmannaskola,

som är förlagd till Torsta i As, vilken måste sägas ha utfört en betydelsefull gärning genom att ge många unga lantbrukare en målmedveten och gedigen lantbruksundervisning. Av största vikt för lanthemmen är likaledes den utbildning i lantushåll, som ges de unga kvinnor, som utbildas på Röstas lantushållsskola, tillkommen 1912 genom en donation av landslagsman N. O. Olsson i Röstas. Länet saknade inte heller dessförinnan hell sådan undervisning, som vi skall se nedan på tal om Birka folkhögskola.

I samband med dessa anstalter för utökad kunskap i lantbruk och lantushåll må nämnas den lägre mejeriskolan i Dvårsätt, där elever, som har två års praktisk övning vid enskilt mejeri kan genomgå en ett års teoretisk och praktisk kurs rörande mjölkens egenskaper och förarbetning.

För fullständighetens skull bör ej utelämnas Jämtslöjds kvinnliga slöjdskola, som i hög grad bidragit att återuppliva kvinnornas slöjdskicklighet och därmed spelat en både ekonomisk och skönhetsskänkande roll för en mångfald hem.

Det finns i hela landet fem av staten drivna lägre läroanstalter för utbildning av kronojägare och skogvaktare. En av dem är förlagd till Bispgårdens kronopark i östra Jämtland. Vid sidan om de skogliga ämnena ges här även undervisning i svenska, räkning, trädgårdsskötsel m. m.

Jag har spart till allra sist att tala om folkhögskolan, därför att den intar en alldeles särskild plats i landsbygdsungdomens liv.

Birka folkhögskola, som den 15 oktober 1901 började sin verksamhet under greve Robert Mörners energiska ledning, har under årens lopp utvecklat sig till en sann

bildningshård. Denna skola, vars huvudkurs betytt så mycket för den jämtländska ungdomen, har småningom växt fram till en stor skolinstitution med flera verksamhetsgrenar. Greve Mörner, som var föreståndare ända fram till 1928, framhäver i sina självbiografiska anteckningar som det som alldeles särskilt vunnit hans hjärta »främst Lantlushållsskolan, som med sin ulmärkta ledning, sina sunda arbetsmeloder och sin glada, flärdfria anda var till stor nytta för varenda elev. Och så Barnhemmet, där lärarinnors och elevers outtröttliga omvårdnad om de små kräken syntes mig som glimtar av Guds eviga kärlek». Numera har dock lantlushållsskolan blivit helt skild från folkhögskolan och blivit en fristående skola.

Greve Mörner strävade främst efter att fostra sina elever till enkelhet, anspråkslöshet och sparsamhet. Hans starka personlighet satte också sin prägel på skolan, och denna anda lever allt fortfarande kvar.

Från denna skola har många förhoppningsfulla unga män och kvinnor gått ut i livet med större kunskaper, vidgad livssyn och rikare karaktärsdanning. I sin ordning har dessa ute i det levande livet för egen del, men också i många fall som kommunala förtroendemän för andras vidkommande gjort fruktbart del de en gång lärt på folkhögskolan i Birka. Den sådd, som där nedlades, har burit frukt i form av rikare livsinnehåll hos de generationer, som fört och skall föra vårt läns inbyggare och framför allt dess jordbruksbefolkning fram mot högre andlig och materiell kultur.

Under senare år har fristående folkhögskolekurser anordnats i Härjedalen. Den med så stor längtan mot sedda härjedalska folkhögskolan, upprättad av landstinget, är förlagd till Sveg.

XXVI

Folkskoleväsendets tillkomst och tidigare utveckling.

Åtgärder före 1842 års folkskolestadga. — Stadgans innehåll och tillämpning i länet till omkring 1860. — Ett typexempel: Bergs pastorat. — De första folkskoleinspektörerna och deras berättelser. — Skolväsendet vid åttiotalets ingång enligt Kjellins berättelse. — Skolornas villkor och arbetsformer enligt samtida skildringar. — Lärarna.

DE ÅREN 1813—14 AV JÄMTLANDS PRÄSTERSKAP avgivna berättelserna om folkundervisningen visa, att på detta område föga förändrats sedan 1700-talet.¹ Några år senare tog den 1818 utnämnde landshövdingen Mikael von Törne ett initiativ, som inte tycks ha någon motsvarighet i andra delar av stiftet vid denna tid. Efter att ha inhämtat konsistoriets samtycke utsände han hösten 1820 till samtliga länets församlingar ett cirkulär, där han starkt framhåller nödvändigheten av en bättre folkupplysning och föreslår, att varje socken skall anslå 4 à 5 tunnor av sin magasinsspannmål till en mindre, fast grundlön åt en sockenskollärare, som därtill på sedvanligt sätt skulle erhålla ersättning i spannmål av de undervisade barnens föräldrar. Undervisningens mål sattes betydligt högre än det då vanliga. Det borde innefatta »salighetsläran, kännedomen av de enklaste plikter emot samhället och den husliga levnaden samt läsa, skriva och räkna». Då sockenmagasinens spannmål var anslagen

¹ Se ovan s. 384.

till lån och understöd åt behövande sockenbor, särskilt i missväxtår, fordrades Kungl. Maj:ts samtycke för den nya uppgiften, och detta lovar landshövdingen utverka.

De från socknarna inkomna svaren äro till allra största delen avvisande, och i ett par fall, då stämman gått med på ett anslag, återtogs löftet redan 1821, som var ett missväxtår. Så var fallet i Näs, som 1820 hade ett välförsett sockenmagasin (150 tunnor) men 1821 hade hela spannmålsförrådet utlånat — en följd av den svåra missväxt som detta år hemsökt »vårt arma, strängt roterade och djupt skuldsatta land». Motiveringarna för avslagen 1820 växla. En är att magasinet är illa försett eller rent av helt saknas (Föllinge, Hede), en annan att undervisningen redan anses ordnad på ett tillfredsställande sätt. I Brunflo uppgav man sig ha antagit en ambulerande lärare, som fick anslag ur en donationsfond (»Sundbergska medlen»). I Berg hänvisade man till ett beslut vid biskop Nordins visitation 1811 om antagande av två ambulerande lärare, »vilka allt hittills med flit och nit samt med den största sorgfällighet lämna barnen nödig undervisning i deras kristendoms stycken och de få lära sig både skriva och räkna». Även i Lit hade man sedan Nordins besök 1811 en ambulerande lärare. I Offerdals pastorat åtog man sig att i huvudförsamlingen och Mattmar anställa barnalärare mot sedvanlig avgift (en kanna korn per barn och vecka) men i Alsen en man kunnig i skrivning och räkning. I Hammerdals pastorat uppgav man sig ha ambulerande lärare i annexen Ström, Alanäs och Borgvattnet; i huvudförsamlingen hade adjunkten Amrén åtagit sig att lära upp »ett skickligt ämne», som skulle få en tunna korn årligen ur sockenmagasinet.¹

Trots de obetydliga resultaten nämner landshövding von Törne i sina femårsberättelser flera gånger sin aktion för bättre folkundervisning. Han höll bl.a. 1828 sammanträden med flera församlingar för att stimulera dem till åtgärder. I sin 1837 avgivna femårsberättelse måste han dock erkänna, att »denna anstalt har ännu icke vunnit fullkomlig framgång, i anseende till det utblottade tillstånd, vari flera missväxtår försatt många av länets invånare». 1830-talet var en svår tid i hela Norrland.

¹ Skr. till domkap., HD arkiv.

Att ingen mera genomgripande förändring inträtt, framgår av de yttranden om folkundervisningen, som prästerskapet fick avge 1839 med anledning av den väntade kungl. propositionen om folkskoleväsendet. I de flesta socknarna skötes undervisningen fortfarande av klockare eller av ambulerande lärare med olika yrken, i Hallen av en korpral, i Lit av en skraddare, i Hede av »skickliga husmän eller torpare», i Sveg av »några välundervista gubbar eller gummor» o. s. v. I flera fall uppges det, att bara ett mindre antal barn begagnar sig av denna undervisning, i Offerdal t. ex. enligt kyrkoherde Nordenmark knappt en fjärdedel. I Revsund och på flera andra ställen anges missväxter och allmän fattigdom som skäl till allmogens obenägenhet för att anlita lärare. Prästernas inställning till förslaget om folkskolor är denna gång mer bestämt positiv än 1814. Bland de präster som klart underkänna de rådande formerna för folkundervisningen och hoppas på statliga åtgärder kunna nämnas kyrkoherdarna Olof Dillner i Brunflo och Jonas Östlund i Berg.

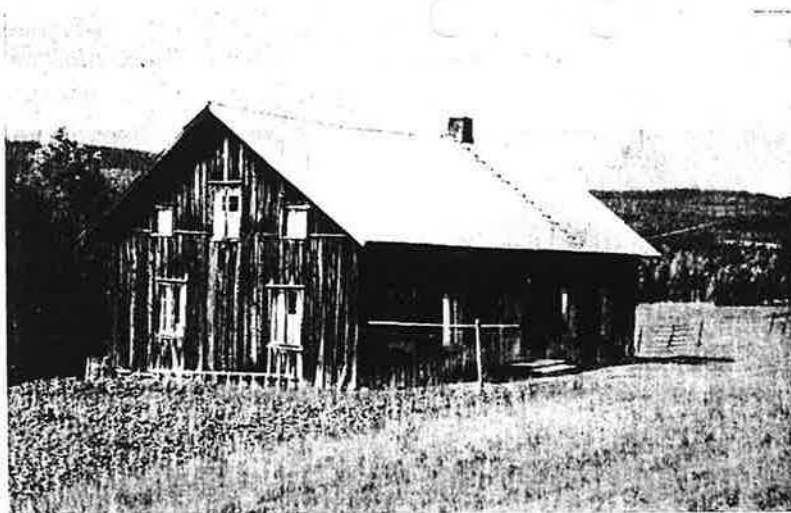
Den enda verkliga nyskapelsen före folkskolestadgan år 1842 var den s. k. Racklöwska skolan i Järpen, grundad på en donation från 1801 av den från orten stammande handlanden Olof Hansson Racklöv i Trondheim.¹ Det dröjde emellertid över 30 år innan testamentsexekutorerna i Trondheim kunde lösgöra hela det skolan tillkommande beloppet, 7 930 riksdaler »dansk curant». För de delsummor man erhållit inköptes 1804 ett hemman och färdigställdes under kyrkoherde J. O. Arbmans tid i Undersåker (1818—1821) ett skolhus i två våningar, vilket dock redan år 1813 delvis tagits i bruk med komminister Lars Erik Festin som skolans lärare. 1827 uppger kyrkoherde Lagergren, att skolhusets nedre våning var inredd med kök samt två större och en mindre kammare. Han föreslår till skolmästare adjunkten Jöns Gerdlund, en duglig och nitisk man. Denne blev samma år förordnad av konsistoriet, men först 1830 hade så mycket donationsmedel influtit, att räntorna räckte till hans lön, 93 rdr banko jämte bostället. Det var sålunda först 1830, som Racklöwska skolan fick sin avsedda karaktär av ett slags högre folkskola för hela Undersåkers pastorat. Lagergren upp-

¹Se om honom E. Hamrell, Jämtlands första folkskola och dess upphovsman, Jämtens 1931.

ger 1833, att dittills 35 ynglingar utbildats vid skolan, flera så att de kunnat ingå i handels- och bruksrörelse. Läroämnena voro läsning, skrivning och räkning samt kristendom, historia och geografi. Gerdlund, som för sitt nit belönats med en guldmedalj av konungen, tjänstgjorde till 1841, då han blev komminister i Undersåker. Även hans två närmaste efterträdare, A. Byström och J. Staflin, voro samtidigt pastorsadjunkter i Åre; den senare avgick 1859.

Vid riksdagen 1840—41 antogs trots bondeståndets avslagsyrkande den kungliga proposition som ledde till 1842 års folkskolestadga. Enligt denna skulle i varje församling inrättas »minst en, helst fast skola med vederbörligen godkänd lärare». Som minimum för en lärarlön fastställdes 16 tunnor spannmål samt bostad, bränsle och en koföda. Kostnaderna härför liksom för skolbygget skulle bestridas genom uttaxering på alla socknens skattskyldiga invånare av minst 2, högst 6 skilling banko per år och person. Till statsbidrag åt fattiga församlingar anslåg riksdagen 50 000 rdr, ett belopp som redan 1846 ökades väsentligt. De i stadgan föreskrivna åtgärderna skulle vara vidtagna inom 5 år; sedermera utsträcktes respittiden med ännu ett år, till den 18 juni 1848.

I Härnösands stift, där den fasta folkskolan mer än i sydligare landsdelar var en nyhet, gick det mycket trögt med verkställigheten av 1842 års beslut. Ännu i början av 1847 tycks knappast någon av stiftets landsförsamlingar helt ha fullgjort stadgans föreskrifter. Infordrade uppgifter från socknarna till konsistorium visa, att i Jämtland före årsskiftet 1847—48 utom »enskilda skolan i Järpen» (Racklöwska) endast två fasta skolor med examinerad lärare varit fullbordade, nämligen i Pålgård i Ragunda och Klösta i Lit. Betecknande nog hade i båda fallen skolhemman och skolbyggnad bekostats genom donationer, i Ragunda av den från socknen bördige handlanden Lars Gisslén i Uppsala (1835), i Lit av kyrkvärden Anders Andersson i Söre (1831). Skolhuset i Pålgård stod färdigt i november 1838, men det synes ha dröjt till 1842, innan examinerad lärare (E. Thunström) antagits och skolan kommit i gång. I Lit dröjde det något längre, då kyrkvärden Andersson föreskrivit, att den donerade summan skulle få förränta sig därhän, att dess avkastning skulle förslå till

Racklöwska skolan i Undersåker.

avlöning av en lärare, som var prästvigd. Den första »skolprästen» i Klösta var Erik Hägglöf från Häggenås, som synes ha börjat tjänstgöra hösten 1847. Han blev 1859 komminister i Myssjö och efterträddes av J. G. Thelberg från Östersund.

I övriga socknar hade man 1847 inte kommit längre än till beslut på sockenstämma om uppförande av skolhus, i bästa fall till inköp av ett skolhemman eller påbörjad inredning av en till detta hörande byggnad. Genombrottet kom först med åren 1848—50. Det sistnämnda året fanns enligt prästerskapets rapporter till konsistoriet ett färdigt och inrett skolhus — i några fall kombinerat med sockenstuga — åtminstone i Rödön, Sunne, Oviken, Brunflo, Ås, Håsjö och Hede. 1853 uppges detsamma i Hammerdal och dess båda annex Alanäs och Ström samt i Häggenås, Åre och Fors. De vidsträckta nordjämtska pastoraten Föllinge (med annexen Frostviken och Hotagen) och Offerdal (med Alsen och Mattmar) ha ambulerande skolor med undervisning i förhyrda lokaler; detsamma är fallet med Stugun. Endast ett fåtal socknar hade 1850 examinerade lärare. I de flesta fall uppges, att tjänsten ledigförklarats men ej lockat någon kompetent sökande. Ofta reder man sig tills vidare med någon

f. d. v. vid Frös. skola eller övad bygdelärare av gamla stammen. I flera fall berättas, att socknen beviljat lån eller understöd åt en skicklig yngling för att bereda honom tillfälle att genomgå folkskoleseminariet i Härnösand.

De uppgifter om barnantalet i skolorna, som infordrades under åren 1850—1853, kunna ej läggas till grund för någon pålitlig statistik, då de dels äro mycket ofullständiga, dels avse olika år. De peka dock tydligt i samma riktning som motsvarande siffror från andra delar av Härnösands stift: ännu är det endast en mindre del av barnen som begagnar sig av skolorna. Från Brunflo finnas siffror dels från 1850, dels från 1853. Det förra året gå 30 gossar och 17 flickor i fasta skolan i Brunflo, medan 141 gossar och 116 flickor undervisas i hemmet. Att märka är, att dessa siffror gälla hela pastoratet, vars tre annex Marieby, Lockne och Näs ännu inte hade skolor. Som skäl för den svaga frekventeringen av skolan anför prosten Dillner dels den alltför trånga skollokalen — inrymd i sockenstugan — dels svårigheten för barnen att få inackordering i skolans närhet. Läsåret 1852/53 hade 24 gossar och 21 flickor undervisats i skolan, 92 resp. 84 i hemmet. Dillner nämner, att den svåra nervfeberepidemin 1852 starkt reducerat barnantalet.

Det synes sålunda i Brunflo ha varit mellan en fjärde- och en femtedel av barnen, som vid denna tid besökte skolan. Ungefär samma proportion finna vi i Berg, Rödön och Hammerdal, medan det från Oviken uppges, att ungefär hälften av barnen i moderförsamlingen begagnar sig av skolan. Däremot fanns ännu ingen skola i annexen Myssjö och Hackås, som voro inbegripna i en långdragen tvist om den blivande gemensamma lärarens lönevillkor. Påtagligt är, att i de socknar, där man bestämt sig för ambulerande skolor, långt flera barn kunde nås av skolan, låt vara för korta perioder varje år (8 till 10 veckor). Så uppges från Råtan vid 1850-talets slut, att i den fasta skola, som då fanns i socknen, undervisades 23 barn, i den ambulerande skolan 93, i hemmet endast 13. I Alsen, som hade ambulerande skola, uppges 1858, att inte mindre än 175 barn under det senaste läsåret någon tid undervisats av läraren, endast 3 i hemmet.

Den 1858 medgivna rätten att upprätta småskolor medförde en betydande ökning av frekvensen. I Jämtlands län begagnade

man sig ovanligt tidigt och allmänt av denna möjlighet att upprätta »billigare» skolor i de stora församlingarnas avlägsnare delar. Enligt landshövdingens femårsberättelse för 1856—60 funnos vid periodens slut i länet 48 folkskolor, dels fasta, dels ambulerande, och 44 småskolor. Både 1865 och 1870 funnos 52 folkskolor, medan småskolorna 1865 voro 90 och 1870 inte mindre än 116. Avigsidan av småskolans starka utveckling var, att det ofta fick stanna vid dess elementära undervisning, som i regel sköttes av oexaminerade lärare.

Närmare upplysningar om folkskolornas tillkomst i länets olika socknar kunna inhämtas i sockenstämmoprotokoll från 1840- och 1850-talen. En redovisning av detta väldiga material är otänkbar, men då utvecklingsgången i stora drag är densamma på de flesta håll, torde det kunna räcka med ett typexempel. Jag har valt Bergs pastorat, där stämmoprotokollen äro ovanligt utförliga och kompletteras av skrivelser till konsistorium från kyrkoherdarna under den berörda tiden, Jonas Östlund och (från 1849) N. G. Zetterberg.¹ Den förre, som under flera år varit lärare och vik. rektor vid Frösö skola, var starkt intresserad av skolväsendets utveckling, och den senare fortsatte med nit och plikttrohet hans verk. Vilka hinder och svårigheter de hade att övervinna framgår av den följande redogörelsen.

Det första beslutet om den av Kungl. Maj:t föreskrivna skol-inrättningen fattades vid sockenstämma i Berg den 22 jan. 1843. Det gick ut på anställning av två ambulerande lärare för hela pastoratet (jämte moderförsamlingen Åsarne, Klövsjö och Rätan). Kyrkoherde Östlund har tydligen inte varit nöjd med detta resultat, ty efter brevväxling med konsistoriet tar han upp frågan till förnyad behandling vid stämma den 29 juni 1845. Han framhöll där starkt olägenheterna av en flyttande skola och talade varmt för en fast skola i Berg, avsedd för moderförsamlingen och Åsarne kapellag. Åsarneborna gingo emot förslaget, och saken uppsköts till ny stämma den 6 juli. Här lovade kyrkoherden att med landshövdingens hjälp söka utverka två à tre års uppskov med skolbygget, om stämman biföll hans förslag om fast skola. Vid ny stämma en vecka senare meddelade kyrkoherden, att landshövdingen lovat tillstyrka ett års uppskov utöver

¹ Sockenstämmoprot. i Bergs ka; Skr. till konsist., HD arkiv.

den av Kungl. Maj:t stipulerade tiden, och han erbjöd sig dessutom att hålla tomt till skolbygget samt kålgård och potatisland till skolläraren, om församlingen odlade upp ett lika stort område åt honom. Efter »ett långt och moget övervägande» gick stämman slutligen med på anläggande av en fast skola vid kyrkan i Berg och en i vardera Klövsjö och Rätan.

Östlunds skrivelse till konsistorium med ansökan om uppskov till utgången av 1849 ger en god inblick i de svårigheter prästerskapet i de flesta socknar hade att övervinna för att få skolbeslutet förverkligat. Enligt Östlund voro de vanligaste invändningarna, att pålagorna på allmogen skulle ökas utan någon däremot svarande nytta, att hemmansägarna skulle bli tvungna att i skolan underhålla en mängd fattiga barn, att allmogens barn inte behövde något större kunskapsmått än de hittills fått — ett större skulle »draga dem ifrån deras egentliga bestämmelse» — att sammandragandet av en mängd barn, även mindre välartade, på ett ställe skulle bli högst äventyrligt för deras seder etc. Mot de ekonomiska invändningarna anför Östlund, att man nu haft en serie goda år, men medger, att många ännu tyngdes av skulder från den föregående missväxtperioden. Därtill hade pastoratet de senare åren tyngts av stora vägbyggen, och i Klövsjö hade man haft ett dyrbart laga skifte med åtföljande utflyttning och nybygge. Han tillstyrker därför bestämt det begärda uppskovet.

Nu följde ett år med utdragna tvister om skolbygget. Åsarneborna ville riva upp beslutet om skolans förläggning till Bergsbyn, och en talare trodde, »att man vid nästa riksdag kunde bli befriad från hela frågan», vilket kyrkoherden ansåg högst osannolikt. Till slut kom man överens om att pastor skulle överlägga med en »Skol-Direction» eller skolstyrelse på sex personer. I denna styrelse ingick länsman Tirén, som sommaren 1847 förmedlade en överenskommelse med fjärdingsman Sven Isaksson i Eltnäset om hyra hos honom för 26 rdr och 32 sk. banko årligen, om skolan skulle igångsättas, innan bygget var klart. Belysande för bondemenighetens vaksamhet, då det gällde utgifter utöver de lagligen påbudna, är ett stämmobeslut den 14 nov. 1847, att ljus- och vedhållningen i skolan skulle bestridas av de barns föräldrar som begagnade sig av den. Vid samma tillfälle fastställdes

lärarlönen till det i folkskolestadgan angivna minimum, 53 rdr 16 sk. banko, 8 tunnor spannmål (hälften råg, hälften korn), bostad och vedbränsle samt — i stället för den föreskrivna kofödan — en tunna korn och en råg. Vid en senare stämma (20/2 1848) försökte Östlund genomdriva, att man skulle utöka lönen med en viss kvantitet hö och halm, då det visat sig, att flera församlingar måst erbjuda något extra för att försäkra sig om goda lärare. Förslaget föll, men kyrkoherden lyckades övertala en del socknemän att frivilligt åtaga sig att för fem år framåt årligen sammanskjuta 72 lispund hårdvallshö och 37 lispund kornhalm åt läraren.

Det gällde vid denna tid att åt församlingen förvärva den ende sökanden till tjänsten, Roel Rosén, som efter att ha genomgått seminariet i Härnösand nyligen tillträtt folkskollärartjänsten i Vemdalen. Sommaren 1848 utfärdade skolstyrelsen i Berg förordnande för Rosén, som samma höst började undervisa i den provisoriska skollokalen i Eltnäset. Där kunde emellertid endast 15—20 barn i åldern 11—12 år mottagas, och dessa skulle enligt den då tillämpade lancastermetoden utbildas till monitörer, d. v. s. förhörare av de mindre långt komna. Först i november 1849 var skolhuset i kyrkbyn inrett och kunde tagas i bruk. Det hade då kostat inalles c. 370 rdr, som utdebiterades på socknarnas (Bergs och Åsarne) bönder och torpare. Även utgifterna för lärarens avlöning utdebiterades årligen på de skattskyldiga. Till skolans uppvärmning skulle varje rök erlägga en tredjedels famn ved eller 32 sk. banko.

Ett av de gamla sockenskolornas stående problem var att ordna inackordering i kyrkskolans närhet för barn från avlägsnare delar av socknen. Berg var en av de jämtländska församlingar, där man upprättade ett slags internat, en enklare motsvarighet till det som kyrkoherdarna Östlund och Zetterberg själva hade lärt känna under sin studietid på Frösön. Hösten 1850 anställdes en »sköterska och vårdarinna» för de barn, som under lästiden bodde på skolan i ett särskilt för dem avsett rum. Sköterskans lön, 32 sk. i veckan, skulle bestridas av socknen; i själva verket synes även kosthållet för barnen ha bekostats av socknen, då internatet huvudsakligen användes av medellösa barn, som enligt skolstadgans föreskrift erhöilo ett knapphändigt underhåll ur

socknens fattigkassa. För redning, möbler och husgeråd i internatet användes en hjälpfond grundad på frivilliga gåvor. Den omtalas redan 1849 och hade åtta år senare växt till 141 rdr. Det största bidraget var en donation av den förut omtalade Sven Isaksson i Eltnäset. För avkastningen av hjälpfonden inköptes en »stigsäng», lärfä till bolstrar och kuddar, en gryta, fat och matkoppar av trä samt annat, som behövdes för det lilla hushållet i skolan (i regel 5—6 barn). Till en början åtog sig skollärare Roséns fru skötersketjänsten men synes snart ha tröttnat på den. Roséns egen lön omräknades redan 1851 i pengar och kom att uppgå till 190 rdr banko samt den utlovade kofödan. Dessutom fick han några riksdaler om året för att sköta tornuret, förestå sockenapoteket m. m. Lärarbostaden — inalles tre rum — blev efterhand tapetserad och försedd med eldstäder.

I Berg som på andra håll måste prästerskapet ideligen uppmana sockenborna att skicka sin barn till skolan. Så skedde t. ex. vid sockenstämma den 14 mars 1852. Härtill svarade sockenmännen enligt protokollet, att »ehuru de önskade begagna skolinnrättningen för barnen, de flesta nu i denna tid, då de sakna tillgångar att kosthålla dem i skolan, nödgas hava sina barn hemma». Det nära sambandet mellan skolgången och skördeutfallet framgår av en skrivelse från kyrkoherde Zetterberg till konsistoriet den 6/8 1851. Under det gångna läsåret, som varit ett gott skördeår, hade flera barn än tidigare deltagit i undervisningen i kyrkskolan. Förtroendet för skolan såg ut att ökas, inte minst därför att skollärare Rosén skötte undervisningen »med skicklighet och samvetsgrannhet». Däremot beklagar kyrkoherden, att de beslutade skolbyggena i Klövsjö och Rätan på grund av bristande medel ännu inte kommit till stånd. Det var sålunda ännu ett överväldigande flertal av pastoratets barn, som undervisades i hemmet. Enligt skolstadgan skulle sådana barn då och då kallas till förhör i skolan. Detta eftersattes på många håll, men Rosén synes ha tagit saken på allvar. Från 1850-talet finnas flera redogörelser för dylika förhör med barn i åldern 7—15 år, varvid betyg sattes i innanläsning och katekes. De underkända fingo tillsägelse att någon tid begagna sig av skolans undervisning. En bevarad läsordning från Bergs kyrkskola visar, att det var långa arbetsdagar, från 9 f. m. till 5 e. m. med en till en och

en halv timmes middagsrast. Dock är att märka, att under »den mörkare årstiden», 1 nov.—1 mars, all läsning var inställd efter kl. 2. Och läsåret var kortare än nu, i Härnösands stift på 1850-talet i regel sju månader i de fasta skolorna.

Böndernas motsträvighet tog sig i många socknar svårare uttryck än i Berg. Bl. a. överklagades ofta stämmobeslut av någon grupp, som var missnöjd med skolans förläggning eller kostnadernas fördelning. Ännu längre gick man t. ex. i Föllinge, där de klagande begärde att få ha kvar den gamla undervisningen i läsning och katekes och hänvisa dem, som visade håg för skrivning och räkning, till lärdomsskolan på Frösön, eller i Häggenås, där man hävdade, att utgifterna för barnens skolgång skulle bestridas endast av dem, som begagnade sig av skolan. Dylika förslag avstyrktes givetvis av prästerna och avslogos konsekvent av konsistoriet. Underhållet av de fattiga barnen i skolan blev ofta föremål för långvariga tvister. Å andra sidan förekommo liksom i Berg på många håll frivilliga gåvor till skolan och mindre donationer på 50—100 rdr. Särskilt gynnat tycks Åre ha varit, vars folkskola på 1850-talet dels erhöll en fond på 1 000 rdr av ekonomidirektör Wikström i Östersund, dels en på 500 rdr av bonden Hans Ersson i Forssa. Fonder avsedda för de fattiga användes delvis för underhåll av medellösa skolbarn, t. ex. Sundbergsska medlen i Brunflo och Södergrenska fonden i Undersåker.

Den allmänna utvecklingen av länets folkskoleväsen följer man bäst i folkskoleinspektörernas berättelser. De 1861 inrättade inspektörstjänsterna tillsattes till en början på förordnande som bisysslor för lärare och prästmän. Härnösands stift indelades från början i två inspektionsdistrikt, av vilka det södra omfattade en del av Ångermanland samt Medelpad, Jämtland och Härjedalen. Den förste inspektören här var rektorn vid folkskoleseminariet i Härnösand S. H. Wagenius. Han inspekterade hösten 1862 i alla jämtländska församlingar utom Håsjö, Hällesjö och Berg. Hans berättelse, avgiven den 10 nov. 1862, återges här efter det handskrivna originalet.¹ Till större delen består den av en sammanfattning av det för de flesta socknar gemensamma

¹ Handl. rör. skolväsendet, HD arkiv. I något förkortad och friserad form tryckt i serien »Berättelser om folkskolorna i riket»; de följande rapporterna återges efter denna publikation.

med markering av påfallande undantag. Om de lokala skolstyrelserna säger Wagenius, att de med undantag av prästen-ordföranden i allmänhet försumma sina uppgifter. De med bidrag av statsmedel (sedan 1858) inrättade småskolorna äro i gång i alla socknar utom Sunne och Hackås. Deras pensum inskränkte sig i allmänhet till innanläsning, »lillkatekesen» och gamla testamentets bibliska historia »samt något skriva och räkna». Då de flesta småskolebarn endast med stora olägenheter kunde fullfölja sina studier i den egentliga folkskolan, hade småskollärarna nästan överallt fått tillstånd att föra dem så långt de kunde. Den kontroll både av småskolorna och hemundervisningen, som enligt stadgan ålåg folkskollärarna, hade i praktiken visat sig nästan omöjlig att genomföra. För de ambulerande lärarna, som i avsaknad av skjutsbidrag måste gå till fots mellan de olika stationerna, var det mycket svårt att på en bestämd dag infinna sig i avsides belägna byar.

Som exempel på församlingar, där folkskoleväsendet var ordnat på ett tillfredsställande sätt, nämner Wagenius Ås, Lit, Häggenås, Hammerdal, Ström, Rödön, Offerdal, Oviken, Myssjö och Lockne. Annars voro lärarkrafterna ofta otillräckliga. I den vidsträckta Revsunds socken fanns bara en fast skola med en lärare, likaså i Sundsjö, Undersåker, Åre och Kall samt Brunflo och Marieby, som hade en gemensam fast skola inrymd i Brunflo sockenstugas övervåning, trång, kall och illa inredd. I Hallen och Marby fanns ingen egentlig skola, bara inalles tre småskolor; någon examinerad lärare hade där aldrig förekommit. Racklöwska skolan i Järpen svarade inte längre mot sitt ändamål. Den »besökes av högst få lärjungar, vartill en föga duglig lärare i sin mån torde bidraga» (A. V. Nordgren, som 1859 efterträtt adjunkten Staflin). Inte heller i donationsskolan i Ragunda stod det väl till; den förste läraren där, E. Thunström, blev kort efter inspektionen avsatt för »oordentlighet i levernet». En annan lärare varnades för oordentlighet och tre för försumlighet i tjänsten, men f. ö. har Wagenius inga anmärkningar om lärarnas sätt att sköta sin uppgift.

Wagenius hade besökt 33 egentliga folkskolor och 28 småskolor. I alla de egentliga skolorna lästes de fyra huvudämnena (läsning, skrivning, räkning och kristendom), geografi i 21, svensk

historia i 18, naturlära i 5, geometri i 1, svensk språklära i 13. Sångundervisning förekom i alla de egentliga skolorna utom 2, gymnastik däremot knappast alls. »Såsom skäl uppgavs dels föräldrars och målsmäns obenägenhet för denna övning, dels ock de långa skolvägarna, som morgon och afton måste av barnen tillryggaläggas, och varigenom de ansågos erhålla tillräcklig kroppsrörelse.» Den dagliga lästidens längd varierade mellan 5 och 8 timmar med en måltidsrast på en à två timmar. Skolgången var mycket ojämn. Minsta antalet vid inspektionstillfället närvarande barn var 7 (Racklöwska skolan), det största 80 (Hammerdal). I skolor med många barn användes i allmänhet växelundervisningen vid »stavningen», men i andra ämnen ledde läraren själv undervisningen. De fasta skolornas lokaler voro av växlande beskaffenhet, de ambulerandes nästan genomgående undermåliga (i regel förhyrda). Särskilda rum för inackordering av långväga barn funnos på flera håll.

Hösten 1863 inspekterade Wagenius i Härjedalen och Bergs pastorat. I Härjedalen hade endast Sveg och Lillhärdal fasta skolor; om den senare anmärker inspektören: »Jämn och ordentlig skolgång.» I Linsell var kapellpredikanten lärare, liksom förut i Ljusnedal brukspredikanten. Denna tjänst stod f. n. ledig, men bruksägarna lovade att söka få den besatt. I Bergs stora pastorat har man endast en fast skola med examinerad lärare, och inspektören anser en andre lärare väl behövlig.

Under nästa treårsperiod, 1864—1866, utgjorde Jämtland och Härjedalen ett eget inspektionsområde med kyrkoherden i Ofverdal J. A. Englund som inspektör. Han meddelar, att 47 folkskolor äro i gång i distriktet, därav 23 fasta och 24 flyttande, och dessutom två enskilda skolor, den Racklöwska i Järpen och Svenska Missionssällskapets skola för lappbarn i Laxsjö, som en kortare tid varje år även besökes av den svenska befolkningens barn. 14 av annex- och kapellförsamlingarna ha gemensam skola med moderförsamlingen eller närmaste större socken. Englund har räknat ut, att i Jämtland och Härjedalen finns en lärare på 1 408 invånare och på 190 barn i skolåldern, vilket han anser helt otillräckligt. Av lärarna i de egentliga folkskolorna äro dock nu alla utom tre examinerade. En skola som sköttes av en präst utan annan befattning (Klösta i Lit) nådde goda re-

Skolsalen i Sikåsgården på Jamtli.

sultat, medan skolan stod lågt i de två socknar, där lärar- och prästtjänsten voro förenade; inspektören torde syfta på Linsell och Hotagen. I de 90 småskolorna äro alla lärare utom två oexaminerade; i enstaka fall kunde de inte ens skriva. Småskolan har tyvärr på många håll blivit en ersättning för folkskolan i stället för dess grundval. Englund har under sina inspektionsresor i överensstämmelse med det kungl. cirkuläret av den 28/4 1864 »sökt tillbakatränga katekesläsningen till dess rätta plats» och ge undervisningen större mångsidighet. Historia är nu undervisningsämne i alla folkskolor utom 4, geografi i alla utom 6, men undervisningen i svenska språket står fortfarande lågt. Gymnastik förekommer nu i 26 skolor, mest fristående men även marscher och exercis med trägevär (obs. tidens skarpskytterörelse).

Englunds nästa rapport (för åren 1866—1868) visar inga nämnvärda förändringar. En ny fast skola har tillkommit i Huså, där den enskilda (bruks-)skolan nedlagts. Småskolorna ha ökats till 107. Nödåret 1867 voro skolorna dåligt besökta, men en förbättring har redan inträtt. Under rubriken »Folkets förhållande till folkskolan» anför inspektören bl. a.: »Det torde vara obestriddigt, att i få av Sveriges provinser finnes så mycken vetgirighet hos befolkningen som i de till Jämtlands län hörande landskapen, isynnerhet Jämtland. Man finner här understundom män av allmogen, som väcka förvåning genom sin beläsenhet och det betydande enskilda bibliotek de förskaffat sig.» Under sådana förhållanden kunde det synas egendomligt, att allmogen även här visat så ringa förståelse för folkskolan, åtminstone den del av dess undervisning som syftade till allmänt medborgerlig bildning. »Detta motstånd, möjligen mindre här än i åtskilliga andra provinser, har dock allt mer givit sig, och i detta avseende har förhållandet ytterligare förbättrats sig på de två sistförflutna åren.»

Från och med 1869 är länet uppdelat på två inspektionsområden. I det norra, omfattande Jämtlands norra och östra kontrakt, var stadspredikanten i Östersund N. Th. Feltström inspektör 1869—71, i det södra, omfattande Jämtlands södra och västra kontrakt jämte Härjedalen kyrkoherden i Näs J. Næslund. I de 22 egentliga folkskolorna i norra distriktet undervisa-

des c. 38 1/2 % av de skolpliktiga barnen, vilket skulle ha varit ett gott resultat, om man fått förutsätta en hela tiden jämn skolgång. I Svenska Missionssällskapets skola i Laxsjö »med övervägande kristligt-praktiskt syfte» hade vid senaste inspektionen funnits 21 lappiska och 32 svenska barn (de följande åren avtog antalet lappbarn, och 1878 flyttades skolan till Edsåsen i Undersåker.¹ I sex distrikt funnos skolbibliotek, tyvärr i flera fall dåliga; ett av dem bestod uteslutande av andaktsböcker, mest traktater och ströskrifter. Feltström nämner — liksom företrädaren Englund — flera fall, då han anmält försumliga kommuner för domkapitlet. Det svåraste fallet var Hotagen, där den flyttande folkskolan länge varit i lägervall, då läraren-kapellpredikanten till vikarie antagit en helt oduglig yngling. »Tillståndet i skolan var därför i yttersta grad eländigt». Efter anmälan till domkapitlet antogs vid kyrkostämma 2/7 1870 Feltströms förslag, att predikant- och lärartjänsten skulle åtskiljas. Efter en liknande procedur förständigades Ovikens socken att ordna skola i de avlägsna byarna Tossåsen och Lövdalen, där aldrig någon undervisning förekommit. Ett liknande exempel från södra inspektionsområdet var Hallen-Marby, som för att slippa bygga skola hittills hållit en flyttande skola med inte mindre än 6 stationer. Först i mitten av 1870-talet lyckades man förmå de båda socknarna att inskränka stationerna till tre och komplettera dem med tre småskolor.

Feltström, som tjänstgjorde till 1877, var den siste prästerlige folkskoleinspektören i norra distriktet. Hans kollega i det södra under de sista fem åren var kyrkoherde Ernst Arbman i Sunne. Denne framhåller i sin rapport för åren 1872—76 flera glädjande tecken på framsteg. Särskilt viktigt är, att småskollärarnas standard så avsevärt stigit, sedan småskoleseminariet i Östersund kommit till stånd (1872). Han nämner också tillkomsten av två nya folkskolor, i några fall övergång från flyttande till fast skola, 8 nybyggda skolor med bättre lokaler, införande av pulpeter, inköp av böcker och kartor o. s. v. Tack vare småskolans utveckling utgöra nu de i hemmet undervisade barnen »ett alltmer försvinnande fåtal». På en del håll brister det dock ännu. Så har man i Storsjö kapellförsamling trots flera anmälningar ännu inte

¹ Jämtnen 1931, s. 95 ff.

fått ordnad skolundervisning; den handhas av en kringvandrande gammal roteskolmästare, själv föga undervisad». Beslut om folkskola har genomdrivits men överklagats. På en punkt tar Arbman allmogens parti gentemot myndigheterna. Det skärpta kravet på undervisningstidens längd — 8 månader som villkor för statsbidrag — anser han ej passa för norrländska förhållanden. Folket anser barnens hjälp outhärlig under skördetiden i september — särskilt vid potatisupptagningen — och visar sitt missnöje genom att hålla dem hemma. I denna kritik instämmer Arbmans kollega i norra distriktet, som även framhåller, att den tilltagande skogsavverkningen ökat behovet av barnens hjälp hemma på gårdarna.

Ledningen av skolväsendet i Jämtlands län inträdde i ett nytt skede 1878, då länet fick sin förste heltidsanställda folkskoleinspektör, den duglige och initiativrike Jonas Kjellin. Hans berättelse för åren 1877—81 är av stort intresse. Den inleds med en redogörelse för skolväsendets yttre svårigheter i länet. Av Jämtlands 42 skoldistrikt på landet ha bara 14 en centralbygd med så pass talrik befolkning att 40 à 60 lärjungar dagligen kunna besöka en fast skola. I de övriga 28 måste de flesta lärjungar inackorderas i skolans närhet, om ej kontubernium finns. I Härjedalen är det bättre, då befolkningen är mera samlad i större byar efter ådalarna. 7 skoldistrikt av de 11 ha där centralbygd. 5 av länets skoldistrikt sakna banad väg »både inombygds och för samfärd med andra orter», 4 sakna vägar från de flesta byarna till trakten av kyrkan. Dessa yttre hinder motvägas emellertid delvis av jämtarnas av handelsresorna befordrade sinne för sådana kunskaper som skrivning och räkning, förr ofta förvärvade vid skolan på Frösön. »Rätt många bland allmogen, förnämligast de, som nu återfinnas såsom de ledande männen inom sina kommuner, hava att tacka några års vistelse vid Frösö skola för vad de utöver mängden veta och kunna.» Bruket att underhålla sina barn på främmande ort är sålunda hävdvunnet. »Därtill kommer, att jämtlänningen ovedersägligen utmärkes av en synnerlig intellektuell begåvning, så att såväl äldre som yngre hava företrädesvis lätt för att lära varjehanda... Insikten om behovet av kunskaper, vanan att underkasta sig betydande kostnader och besvär för deras förvärvande samt den allmänna

Folkskoleinspektör J. Kjellin och rektor N. P. Westlinder.
Foto Östersunds stadsmuseum.

fallenheten för att lära utgöra här alltså några folkundervisningens bundsförvanter, som alldeles icke äro överallt hos allmogen i lika mån tillstädes.»

Efter dessa allmänna reflexioner följer Kjellins redogörelse för utvecklingen under den senaste femårsperioden. Vid dess början funnos i länet 53 folkskolor, därav 32 fasta, och 143 småskolor, därav en fast, och vid dess slut (1881 års utgång) 59 folkskolor, därav 38 fasta, 2 mindre folkskolor och 172 småskolor, därav 3 fasta. C. 11 % av de skolpliktiga barnen hade under det senaste året av olika skäl ej deltagit i undervisningen. Det var dock här ej fråga om »hemundervisning» utan mest om barn, som av föräldrarna höllos hemma ett år mellan små- och folkskolan. »Högeligen sällsynt är, att ett barn under längre tid av läroåldern uteblir från både små- och folkskolan.» Småskolan har kommit att betyda mest. Den är effektivare än förr, då nu inte mindre än 84 % av dess lärare äro examinerade (i regel i Östersund) och barnen där i allmänhet föras längre än den föreskrivna grundkursen. Då prästerskapet i regel för konfirmation fordrar av-

gångsbetyg från folkskolan, bekosta också föräldrarna åtminstone något års vistelse vid en sådan för barnen; de kunde bli 14 år och däröver, innan så skedde. Mer än hälften av folkskolans lärjungar bevisar den ej mer än två år, en mycket stor del ett år och därunder.

Beträffande folkskolans lokaler betecknar Kjellin 16 som goda, 42 som medelmåttiga och 12 som dåliga. Flera byggen äro beslutade eller pågå. Av småskolorna hade vid periodens början bara 10 stationer egna skolhus, men 21 äro beslutade eller påbörjade. De flesta småskolestationer äro inhysta i bondgårdar; i vissa fall försiggår undervisningen mitt bland husfolket, i kalla och dragiga uterum, på »fjösgölen» o. s. v. Hyran är liksom kosthållet för läraren uppdelad på husfäderna inom roten. De varje vecka återkommande flyttningarna mellan olika gårdar äro avskydda av lärarinnorna. — I fråga om läsårets längd i folkskolorna ansluter sig Kjellin till sina föregångares kritik av de lagstadgade 8 månaderna. Bestämmelsen passade inte för Jämtlands län med skörd i september och vårbruk och fäbodutflyttning i maj. Nu lästes officiellt från början av januari till början av juni, från mitten av september till mitten av december. I själva verket var det bara på papperet: läraren satt de första och sista 14 dagarna i skolan med några få lärjungar. Om folkets förhållande till skolan har Kjellin för övrigt intet annat än gott att säga. Ett särskilt glädjeämne för honom är den förståelse de kommunala myndigheterna i Östersund omsider börjat visa för sitt folkskoleväsen. Där fanns nu en modern folkskola med 5 klasser och 5 lärare.¹ Som en nyhet nämner Kjellin, att länet nu fått sin första ordinarie kvinnliga folkskollärare. Inom småskolan dominera redan de kvinnliga lärarna.

En mera direkt inblick i skolornas arbetssätt och lokala förhållanden får man i bevarade skildringar av forna lärjungar. En tidig sådan härrör från sedermera överläraren i Hudiksvall Olaus Nordin. I sina i början av 1900-talet nedskrivna minnen talar han om sig själv i tredje person: »Lill-Olle i Fjäl» (Lit).² Den fattige pojken utmärkte sig tidigt på husförhören för katekes-

¹ Om Kjellins insatser för stadens skolväsen se Östersunds hist., II, s. 234 ff.
² ÅSUH nr 38 (1933).

kunsk och sån st, varför några bönder »utefter älven» hjälpte honom till att hösten 1848 få börja i donationsskolan i Klösta. »Skolan hade då varit i verksamhet ett år. Till denna och till bostad för läraren, som skulle vara präst, hade kyrkvärden And. Andersson i Korsta donerat ett hemman till boställe och 3 000 riksdaler. Efter 20 års förräntande fick gåvan nu tagas i besittning. Utom nödiga uthus fanns på gården en rödmålad byggnad, som genom förstugan delades i en vardags- och en helgdagsstuga. I den senare hölls skolan. Ingen kateder fanns, och med bänkarna var det både si och så. Efter ett års förlopp hade ett nytt skolhus uppförts och inretts med rymlig skolsal (med kateder och skolbänkar enligt den tidens anspråk) samt med bostadsrum för läraren och hans familj. Denna lokal användes ännu. Den förut omtalade byggnaden användes därefter som drängstuga och en följd av år till internat, d. v. s. till vistelse för avlägset boende skolbarn under terminen under en s. k. skolpigas vård; somliga åto ur matspann, andra läto skolpigorna laga maten. Där var både si och så med disciplinen. Lillolle, som under en termin vistades där, vill nu avråda från en dylik anordning. Undervisningen bedrevs med hjälp av monitörer. Under sådana förmän kom Olle första terminen. Det var att börja öva skrivkonsten i sandbänken och sedan på griffeltavlan samt följande termin på papper med bläck och penna. Stavningstabellerna skulle mycket noga inläras. 13 inhämtades första terminen. Sedan gnodde man med andra de följande terminerna, tills alla 30 (med renläsningssidorna, de voro rätt intressanta), summa 45 tabeller, inpluggats. De sitta ännu i minnet. Reglerna för räkning lästes också på stora tabeller, där exempel funnos, och på små sådana, där endast exempel voro till finnandes. Huvudräkning övades rätt flitigt. När hela tal voro inlärd, fick man fortsätta med Zweigbergks räknebok. Då Olle började skolan, hade han ingenting läst i bibliska historien. Tredje terminen fick han hemläxor i den (Åkerbloms) och katekesen. Sedermera tillkommo Naturlära av Berlin och litet Sv. Historia av Oldberg. Sveriges geografi lästes med karta endast i skolan.»

Om läraren, Erik Häggglöf, berättar Nordin, att han inte var njugg på handgriplig upptuktelse men aldrig använde rotting eller ris. Ofta besöktes skolan av prosten Feltström, som var

mycket intresserad av undervisning och gärna själv övertog förhöret, särskilt i sitt älsklingsämne matematik. »Olle» visade som monitor sådana anlag för lärarkallet, att han efter konfirmationen fick prostens rekommendation till sysslan som byskolmästare och ett par vintrar lärde barn läsa för 12 skilling per barn och vecka. Vid 17 års ålder vann han inträde på folkskoleseminariet i Härnösand.

Från folkskolan i Hammerdal finns en skildring av sedermera folkskolläraren i Laxsjö Nils Hammer.¹ Han var född i Yxskaftekälen i Hammerdal och hade som barn upplevt sextiotalets nödår, då han fått hjälpa till med att tillverka barkbröd. Sin första undervisning fick han enligt gammal sed i hemmet, »där vi vid mors knä, under spinnrockens surr informerades i ABC-bokens mysterier». Sedan fick han en kort tid besöka folkskolan, som låg vid kyrkan. »Det var den enda skolan i det stora distriktet (Hammerdal med Gåxsjö och en del av Laxsjö). Dit skulle varje barn från när och fjärran någon hösttermin eller åtminstone några veckor före konfirmationen. Hela det långa husets bakre del utgjorde skolsalen, och där hade läraren ofta över hundra barn samtidigt.» Dessa uppgifter från Hammerdal kunna kompletteras med en skildring av sedermera folkskolläraren i Stugun Erik Björk, som gick i samma skola 3 terminer 1871—1872.² Han talar om »den mycket stora och dock överfyllda skolsalen med pojkar åt ena och flickor åt andra gaveln. Monitörer måste tillsättas i stor utsträckning, ty dem förutan var det svårt, ja troligtvis omöjligt att åvägabringa någon allmän undervisning». Björk konstaterar dock, att läraren, J. Nordin, som var en välvillig och intresserad man, nådde förvånande goda resultat.

Den bästa skildringen av de gamla rotskollärarnas arbetsförhållanden har givits av den utomordentlige kännaren av nordjämtskt folkliv Levi Johansson.³ Den består av en intervju med den då 83-årige f. d. rotskolläraren Jonas Larsson i Jorm, född 1855. Han hade på sextiotalet gått 41 veckor i Jorms folkskola för läraren E. O. Grafström, »en sträng herre, som ej sparade på

¹ ASUH nr 65.

² Östersunds-Posten 21/1 1942.

³ ASUH nr 54—55.

rottingen». Han blev senare kronolänsman liksom sin kollega J. Widmark i Föllinge. Jonas Larsson vann under konfirmationen kyrkoherde Höglunds bevägenhet och blev några år senare efter ett ytterst summariskt »undervisningsprov» antagen som rotskollärare i socknen. »Den unge läraren hade gott svängrum, ty det honom tilldelade området är gott och väl 20 kv.-mil stort, men det var ytterst glest befolkat — bara 42 rökar, fördelade på 13 platser. Lästiden var det intet att klaga på. Den var bara 24 veckor om året ända tills fram på 1890-talet, då den utsträcktes till 30 veckor. Men lönen var också därefter eller 75 kr. för året och mat och husrum fritt under lästiden... Endast på ett par ställen kunde läraren få en liten kammare för sig själv. Eljest var det att bo i själva skolrummet eller, vilket var det vanligaste, dela det enda befintliga rummet med allt gårdsfolket. Undantagslöst åt han tillsammans med de andra i huset och fick nöja sig med samma knappa, tarvliga kost som de. Där särskild lokal för undervisningen kunde erhållas, utgjordes denna av antingen en liten förstukammare eller ock av en dåligt ombonad sommarstuga... Ofta var det att undervisa i köket, gårdens enda någorlunda beboeliga rum. Då kunde dagens skolarbete ej börja, förrän alla ätit, så att det stora bordet blev ledigt, ty kring det måste barnen få sitta med sina arbeten, eftersom inga skolbänkar funnos... Karlarna brukade vanligen hänsynsfullt söka sig utearbete under skoltimmarna, och de innevarande kvinnorna rörde sig i regel så tyst och varligt som möjligt, men undantag förekommo, då man kardade, spann, vävde, slamrade och pratade utan att ta minsta hänsyn till lärare och barn.»

Om glesbygdsskolornas problem långt före skolbussarnas tid berättar Larsson bl. a.: »Många av dessa små byar hade så få barn, att även barnen från närmaste grannby måste komma tillstädes. Dessa togos om hand och kosthölls i första rummet av de familjer, som själva hade skolbarn. Vid terminens mitt flyttade läraren med alla barnen till den andra byn, vars barnafäder nu fingo betala med kosthållning åt den första byns barn. Systemet var praktiskt, men skolterminerna blevo icke desto mindre nog så bekymmersamma tider för dem, som stodo i tur att ha skolan, ty matförråden voro genomgående knappa... Flyttningarna mellan de olika stationerna voro alltid besvärliga. Bön-

derna voro ålagda att i tur och ordn¹ skjutsa lären från by till annan. Den bestämmelsen hade dock läraren föga glädje av. Mellan många av dessa byar och enstaka gårdar fanns inte ens vinterväg, emedan folk så ytterst sällan körde mellan dem, även om de voro relativt närbelägna varandra — 'bara' en mil eller så. Vanligen färdades man på skidor, vilka den tiden voro mycket klumpiga och alltid dåligt vallade. Låg det så till, att man skulle ha barn med sig, följde givetvis en del vuxna med för deras skull. På de långa avstånden åtföljdes läraren vanligen av en karl, som bar undervisningsmaterielen, vilken i början av Larssons tid utgjordes av en uppsättning stavningstabeller i litet format och några exemplar av boken *Hemskolan*.» Larsson framhåller, att folket i allmänhet var mycket hjälpsamt och genomgående välvilligt inställt till rotskolan. Däremot klagade många över den av prästerna fordrade terminen i folkskolan, då den ansågs ekonomiskt betungande och därtill onödig, då man sysslade med så »onyttiga» saker som historia och gymnastik.

Beträffande lärarna och skollivet på olika orter måste jag inskränka mig till att hänvisa till de uppgifter, som förekomma i mer eller mindre utförliga sockenbeskrivningar samt i en mängd årgångar av *Jämten* (bl. a. i årg. 1929—32, 1934, 1939—41, 1944, 1945, 1949, 1950, 1957). Även i ortspressen finnas talrika artiklar om skolor och lärare under det ifrågavarande skedet.¹ Man möter här personligheter, som under blygsamma, i många fall hårda villkor utfört en betydelsefull fostrargärning och på olika sätt ingripit i bygdens liv. En del av den första generationens lärare verkade även som lekmanpredikanter, t. ex. den 1932 som hundraåring avlidne Markus Lindquist (Sundsjö och Hackås-Näs). En mångsidigt verksam man, sockenskrivare, landstingsman m. m., var den förste ordinarie läraren i Rödön Mikael Öberg, född i Borgsjö 1812. Bland lärare, som under en lång tjänstgöringstid uträttade mycket i sina socknar, kunna nämnas den förut omtalade Jonas Nordin i Hammerdal, Erik Regnander i Ytterhogdal, Olof Svanström i Hackås, Martin Sellström i Ås, Erik Forsgren på Frösön och B. M. Linnér i Sveg.

¹ I Jämtlands Bibliotek i Östersund finns en samling tidningsurklipp från 1942 i en volym rubricerad: *Folkskolans hundraårsjubileum i Jämtland*. Jfr också E. Granberg, *Där vi lärde ABC. Till 100-årsminnet av folkskolan i Rödön*.

Lin¹ var smål¹ ring, vilket kan betecknas som ett undantagsfall. Av de tiogaste folkskollärarmatriklarna (sådana finnas från åren 1869, 1871, 1876 och 1885) framgår, att nära hälften av folkskollärarna under den första trettioårsperioden voro födda inom länet; de övriga kommo i allmänhet från Medelpad och Ångermanland, som lågo väl till för seminariet i Härnösand. Småskollärarna och -lärarinnorna kommo nästan undantagslöst från länet. De äldre saknade oftast speciell utbildning, men sedan landstinget beviljat anslag till ett småskoleseminarium i Östersund, kunde detta hösten 1872 börja sin verksamhet, låt vara under ytterst blygsamma former. Undervisningen försiggick i två förhyrda rum och omfattade de sju första åren endast en termin. Rektor och länge ensam lärare var folkskolläraren N. O. Westlinder, som troget verkade i sitt kall ända till 1905.

14. Skolor, utbildning och publicistisk verksamhet

Skolan och frivillig studieverksamhet

För samerna har det alltsedan första hälften av 1600-talet funnits en särskild skola, sedermera skolväsende. År 1632 inrättades den s.k. Skytteanska skolan i *Lycksele*, så kallad efter riksrådet Johan Skytte, som genom insamling och egna donationer hopbragte de nödvändiga medlen (jfr s. 59).

Det var en lärdomsskola vars verksamhet bl.a. resulterade i att 14 samiska studenter mellan åren 1633 till 1722 inskrevs vid Uppsala universitet.

Under första hälften av 1700-talet inrättades i huvudorterna i lappmarken internatskolor. En central ledning erhöi kyrko- och skolväsendet för samerna genom tillkomsten av Direktionen för Lappmarks ecklesiastikverk. Dessa lappskolor i kyrkbyarna utbildade ett ringa antal elever, som man hoppades i sina visten skulle sprida kristendoms kunskap och färdigheter i att läsa. Deras undervisning premierades och övergick snart till kateketundervisning. Fasta skolor och ambulerande skolor har funnits ända till 1950-talet.

Efter en tid höjdes varnande röster för att de fasta skolorna drog barnen från renskötseln. Å andra sidan låg de ambulerande skolornas ringa effektivitet i öppen dag. Fram till 1913, då en skolreform genomfördes, låg tyngdpunkten än på de fasta och än på de ambulerande skolorna. 1913 års reform avsåg att de vandrande nomadskolorna skulle vara huvudformen för samernas skolor. Motiveringen angavs vara dels att "bereda tillfälle till en så god undervisning som möjligt åt alla flyttlappars barn" och dels att "anordna undervisningen så, att den icke avvänjer barnen från nomadlivet".

I korthet gick reformen ut på att samernas barn skulle få en lägre grad av medborgerlig bildning än andra svenska barn. Skolordningen utsattes för hård kritik av samerna vid 1918 års landsmöte, men utan resultat.

1913 års nomadskolorordning var liksom renbeteslagstiftningen uttryck för en beskyddarattityd gentemot samerna, vars mest framträ-

dande ingrediens var en självsäker, man skulle vilja säga, stupid övertygelse om att myndigheterna i allt visste bäst hur samefolkets liv och kultur lämpligen skulle gestalta sig. "Lyckligast blir de om de kunna just så mycket som fordras för att de skola kunna utnyttja de livets förhållanden under vilka de leva, och då bli de också till största nytta för andra", sade en ledande gestalt bland dem som i största välmening styrde och ställde för samerna. Enstaka kritiska röster i riksdagen från förnuftiga och förutseende personer förklingade ohörda.

Ett viktigt positivt inslag i organisationen var dock inrättandet av en särskild tjänst som nomadskolinspektör, som skulle ansvara för nomadskolans enhetliga ledning.

I konsekvens med grundtanken att "lapp skall vara lapp" byggdes vid de fasta skolorna i kyrkbyarna s.k. hushållskåtor såsom inkvarteringslokaler för eleverna. Jämför härmed vad som stadgas i renbeteslagen att en same skall bo i kåta.

Under nomadskolinspektörernas energiska ledning utvecklades dock nomadskolväsendet trots den snäva organisatoriska och pedagogiska ramen.

Under 1940- och 1950-talen ersattes de hälsovådliga hushållskåtorerna med moderna elevhem. Undervisningstiden förlängdes successivt, de s.k. sommarskolorna i fjällen med kåtor som undervisningslokaler försvann.

Den moderna grundskolans successiva framväxt under en intensiv utrednings- och reformverksamhet under de senaste 20 åren har också kommit samernas skola till del. I enlighet med ett riksdagsbeslut 1962 har ett högstadium för samiska elever inrättats i Gällivare och integrerats i det välförgrenade kommunala högstadiet där.

Full paritet föreligger nu med avseende på undervisningstidens längd och undervisningens omfattning mellan nomadskolan och den reguljära skolan.

Den tidigare hårda och stumma bindningen vid nomadlivet och rensköterycket har givit vika för den moderna uppfattningen att man ej skall binda undervisningen vid vissa yrken på ett alltför tidigt stadium av skolgången.

På den gamla nomadskolans pluskonto bör skrivas en anknytning av undervisningen till samernas kultur, framför allt den materiella kulturen, sådan den utformat sig i rennomadismen. Det samiska språket fick däremot ej någon omvårdnad i den gamla nomadskolan: barnen skulle från första början läras tala och skriva svenska, en metod som icke varit till fördel varken för det samiska modersmålet eller för inlärandet av svenska språket. Interferenserna mel-

lan de båda språken gör sig starkt gällande inom den generation som gått i den gamla nomadskolan.

Men anknytningen till nomadkulturen, vilken kom till uttryck i ett särskilt ämne, nomadkunskap, ett slags samisk samhällskunskap, har i den moderna nomadskolan utvecklats och sammanknutits med det samiska modersmålet i ett ämne kallat *samiska språket och kulturen*.

Ett skolämne som omhuldas och omhuldas i samernas skola är sameslöjden. Detta förhållande torde i hög grad få tillskrivas sameslöjdens höga status i Sverige jämfört med hur det är i grannländerna Finland och Norge.

I det statliga betänkande¹, på vilket 1962 års nomadskolareform bygger, sägs det bl.a.: "Då det gäller samernas skolgång, bör det fastslås att de" – samerna – "har rätt till en undervisning som i alla avseenden är likvärdig men som för den skull ej behöver vara identisk med den som kommer majoritetsbefolkningen till del. I egenkap av minoritetsfolk har de vissa särskilda undervisningsbehov, som samhället icke kan förbise. De har rätt till att genom skolan få en orientering om sin kulturens utveckling och om dess situation i nutiden, en orientering som inte avser att förmedla bara kunskap utan också väcka respekt för och pietet mot arvet från tidigare släktled samt en känsla av samhörighet med det egna folket."

Full valfrihet råder för eleverna och målsmännen att välja mellan nomadskolan respektive samehögstadiet och den reguljära grundskolan. Inom högstadiet i Gällivare innefattar valfriheten alla linjer i grundskolan plus vissa samiskt betonade linjer.

I orienteringsämnena integreras samiskt stoff, det vill säga sådant som hör till samernas historia (i den ringa mån den är skriven), deras lands geografi, naturkunskap och renskötselkunskap, ävenså den särskilda lagstiftning som rör samerna. Till helt nyligen fanns fältstudieskolor i de sista årskurserna, liksom också en särskild renskötarlinje. I samband med att den filosofin blev förhärskande inom vårt skolväsende att man ej vid undervisningen alltför tidigt bör binda eleverna vid ett särskilt yrke – man räknar ju numera med omskolningar i flera omgångar under ett normalt liv – togs den långt gående orienteringen mot renskötaryrket bort i nomadskolans undervisning. I stället har man särskild undervisning i renskötaryrket och rennäringen. Från och med 1974 har man en speciell tvåårig gymnasielinje vid gymnasiet i Malmberget. Denna undervisning är inte minst inriktad på att underlätta rekryteringen till funktionärs-

och förtroendeposterna inom samebyn.

Särskild undervisning lämnas genom alla årskurser vid nomadskolan i samiska och i samband därmed i samernas kultur. Vid nedläggningen av en del nomadskolor har ett antal samebarn kommit att gå i den reguljära skolan. En allt starkare kulturmedvetenhet hos de unga och medelålders samerna har resulterat i att starka krav har framkommit att undervisning i samiska ämnen skall meddelas också i den reguljära skolan för de elever som så önskar. Det finns sådan undervisning vid grundskolan i samtliga lappmarkskommuner och dessutom i Älvsby kommun. Inom Kiruna kommun har vi sådan undervisning dels i själva Kiruna och dels i Övre Soppero. I Kiruna finns också en samisk förskola.

Det samiska högstadiet i Gällivare har nu fungerat i drygt femton år med gott resultat. Där kan samiska läsas som tillvalsämne i stället för franska eller tyska. Långt drivna planer föreligger också att samiska skall kunna läsas som C-språk av sådana som ej läst samiska förut eller som B-språk av sådana som läst samiska genom grundskolan (B-språk är det andra främmande språket på gymnasiet, t.ex. franska eller tyska, och C-språk det tredje, t.ex. spanska, ryska eller grekiska).

Denna glädjande utveckling av samiskans ställning inom skolan bör emellertid ses emot förhållandena i Norge, där det sedan flera år finns ett samiskt gymnasium, förlagt till Karasjok i nordligaste Norge. Från samiskt håll hävdas dock att den samiska profileringen av detta gymnasium lämnar mycket övrigt att önska. Framförallt påtalar man bristen på effektiva hjälpmedel.

I Sverige har under de senaste sju åtta åren – liksom också i Norge – utgivningen av hjälpmedel för undervisning i samiska ökat kraftigt (se litteraturförteckningen). Behovet av sådana hjälpmedel har, ur samisk synpunkt glädjande nog, visat sig bli starkare och starkare. Studiecirklar i samiska i tätorterna i samernas bosättningsområde har blivit vanliga. Universitetskurser vid Samernas folkhögskola (se nedan) har hållits årligen under de senaste fem åren. Också vid den samiska grundskolan och i samegrupper inom den reguljära skolan har behoven länge varit otillfredsställda. Nu finns fasta långtidsplaner för produktion av hjälpmedel. Härvidlag bör anföras att de många minoritetsgrupper, som numera finns i Sverige, kräver att hänsyn skall tas till deras språk och kulturer i skolans undervisning och vuxenundervisningen. Denna helt nya multikulturella situation som vårt land befinner sig i ifråga om undervisningen och utbildningen har betydelse också för den samiska minoriteten.

¹ Samernas skolgång SOU 1961:41, s. 85.

Det visar sig i ökad självstyrelse i kulturfrågorna. Sålunda leds sameskolan av en särskild skolstyrelse, där samer utsedda av sameorganisationerna är i majoritet. Den har till sitt förfogande ett kontor med skoldirektör som chef. En samisk linje i undervisningen och därmed i socialisationen av det unga släktet är dess viktigaste uppgift, och inte endast inom sameskolan utan även i kommunskolorna, där samebarn finns vilka önskar orientering i sin kultur och undervisning i sitt språk. Sameskolstyrelsen är början till ansvar för en samisk kulturpolitik, ett ansvar, som efter hand bör utsträckas till andra områden, till att börja med ett starkt inflytande på lappmarkskommunernas agerande i samefrågor.

Transkulturella processer och undervisningen

Utan att man gjort det klart för sig är de transkulturella processerna högaktuella för skolan och undervisningen på olika nivåer, eller för att använda sig av sociologiskt språkbruk, för socialisationsfunktionen i samhället, n.b. i utbildningssamhället. Problematiken kring de transkulturella processerna togs för första gången upp internationellt vid en konferens i Montreal 1969, *The first International Conference on Cross-Cultural Education in the Circumpolar Nations* (se litteraturförteckningen). Representanter från sju "circumpolära nationer" var närvarande, nämligen från de fyra nordiska länderna, Kanada, Förenta Staterna och Sovjetunionen.

Överhuvudtaget har man just i Kanada, med dess mosaik av många olika nationaliteter, *the Canadian mosaic*, insett den transkulturella problematikens allvar och räckvidd på ett helt annat sätt än i Norden. I inledningen (preface) till *Education in the North* (1972), där konferensens resultat redovisas, sägs bl.a.: The problems of crosscultural education in all nations, and the problems of each behavioral social science are likely to be the problems of all behavioral and social sciences when applied to the cross-cultural educational process. From the beginning, therefore, the conference was planned as an international effort with participants sought from many fields including professional education and the behavioral and social sciences.

Det framgick vid konferensen att problematiken och problemlösningarna ter sig olika i Norden, i Kanada och Förenta Staterna och i Sovjetunionen. I Norden har de transkulturella processerna sträckt sig över en tidrymd av mer än tusen år och i stort sett resulterat i en fortgående ackulturation och assimilation, med andra ord en anpassning av passiv och passiviserande art till de nordiska kultur- och

samhällsmönstren, även om i Sverige – och på senaste tid på ett starkt uttalat sätt också i Norge – man vid utformningen av undervisningen börjat ta hänsyn till samernas eget språk och egen kultur. Dansk skolpolitik i Grönland har varit mycket upptagen av att lära grönlandarna danska även om omfattande undervisning meddelas i och på grönländska och i grönländsk kultur, samhällsliv och ekonomi. Men en stor del av barnet-elevens intellektuella anspänning gäller detta att lära sig ett främmande språk och en främmande kultur.

Sovjetunionen har alltsedan revolutionen konsekvent och målmedvetet gått in för att utbilda kulturella eliter i de nationella minoriteterna. Stegvis har läskunnigheten etablerats från grunden bland folk som helt och hållet var analfabeter vid tiden för revolutionen. Metoden har varit den, att man vid ett centralt institut i Leningrad utbildat unga män och kvinnor till lärare för sina respektive folk. Allteftersom läs- och skrivkunnigheten utbreddes och konsoliderats både i det egna modersmålet och i ryska har fortbildningen centralt fortsatt genom högre studier som så småningom omfattat utbildning både för högre tjänster inom administrationen och undervisningsväsendet och för utforskning av de egna kulturerna och språken. Nu finns vetenskapsidkare, många är framstående, bland de nordsibiriska folkens egna led. Genom egna forskningar vårdar, utvecklar och berikar de nu sina respektive folks kulturer.

I Kanada och Alaska är den målmedvetna undervisningsaktiviteten yngst när det gäller de ursprungliga folken, indianerna och eskimåerna eller inuiterna (eg. människorna) som de själva kallar sig. Kulturkontakten har kommit plötsligt med ofta förödande resultat för dessa folk och deras kulturliv. Men just detta förhållande har hos de ansvarsmedvetna bland forskare och ämbetsmän resulterat i ett nästan chockartat uppvaknande. Nu finns det *Centers for Northern Educational Research* vid flera universitet. Febrilt verksamt är det vid Alaskas universitet i Fairbanks.

Ifråga om pedagogisk forskning i Norden med hänsyn till transkulturella processer är det väl framför allt norrmannen Anton Hoems forskningar rörande dubbelkultursituationen för samisk-språkiga barn i Finnmarken som väger tyngst. Vid Umeå universitet förekommer också pedagogisk forskning rörande samerna.

Det är att hoppas att – och det skulle inte heller förvåna om – pedagogisk forskning rörande undervisningens roll och integrering i de transkulturella processerna på allvar skulle komma igång i Sverige, uppförd av den multikulturella situationen. En sådan forskning skulle, förutom att den skulle ge resultat av globalt intresse, ge

sista stund från förstörelse genom ett ingripande från Enanders sida, som lyckades pruta på försäljningspriset. Förvärvet omfattade endast mangårdsbyggnaden. De övriga byggnaderna på Lillhårdalsgården härrör ursprungligen från andra fastigheter i Lillhårdal och Älvros, huvudsakligen från gårdar inköpta från företaget Bergvik och Ala och skänkta eller sålda för en billig penning till det nya museet efter påtryckning från makarna Widén.

Jamtli var redan från början avsett att bli ett levande museum. Ellen Widén ville bli att Jämtslöjds slöjdskola skulle förläggas dit. Men området skulle också vara en festplats. Det uppsattes närmast rigorösa regler för verksamheten: Jamtli fick inte bli forum för politisk strid, rusdrycker var bannlysta, restaurant Hov fick inte ens servera pilsner. En intressant händelse i jamtliområdets historia var den stora jubileumsutställningen år 1920. Denna hade ursprungligen planerats för att högtidligt hålla hushållningssällskapets 100-årsjubileum år 1917 och hade också funnits med i bilden vid den ovan nämnda planeringen av en länsmusei- och landsarkivbyggnad. Jubileumsutställningen hade emellertid fått uppskjutas pga kriget. Den har beskrivits som det största kulturevenemanget någonsin i Östersund och omfattade 26 olika grupper – allt från nordsvenska hästar till sport- och turismväsen. Vidare fanns en stor konstutställning, en historisk utställning och en kulturmässa. För utställningen uppfördes en hel "stadsdel" på det område där landsarkivet, Jamtli och Jämtlands läns museum numera ligger. De konstnärligt utförda byggnaderna var av enkel träkonstruktion, och kunde därför inte bli någon permanent lösning på stadens museifråga.

Trots att arrangörerna kunde inräkna

100 000 besökande gjorde man en förlust på över 10 000 kronor. Detta bringade Jämtslöjd till ruinens brant. Föreningen räddades av makarna Widéns och den övriga styrelsens inflytande och samhällsställning. Eric Festin, som året innan utnämnts av landstinget till länsantikvarie – landets förste i sitt slag – tvingades tex för en tid halvera sin lön. Han övervägde tomt att söka intendentbefattningen vid Murberget i Härnösand!¹⁰

Skolor och folkundervisning

År 1842 beslutade riksdagen införa folkskolestadgan. Denna innebar bl a att varje församling skulle inrätta minst en, helst fast skola med vederbörligen godkänd lärare. Folkskolan ersatte den äldre folkundervisning, som påbjöds i kyrkolagen och som praktiserats sedan slutet av 1600-talet. Genom denna undervisning var större delen av befolkningen hjälpligt läskunnig redan innan folkskolans införande. Där emot var skrivkonsten föga utbredd.

Folkskolan blev ett ekonomiskt bekymmer för socknarna, trots att de erhöll statsbidrag till en del av lärarlönerna. Det dröjde i många fall till in på 1850-talet innan verksamheten kommit igång. De flesta socknar började med en för hela socknen gemensam skola, och lokalerna var oftast bristfälliga. De första åren var det inte heller lätt att anställa examinerade folkskollärare, utan man tvingades fortsätta med samma typ av barnalärare som man haft före folkskolans tid: klockare, äldre soldater eller handikappade. Staten sökte

driva på utvecklingen genom att medge socknarna att låta småskolor, där barnen skulle lära sig grunderna i läsning och stavning. Vidare tillsattes under 1860-talet en statlig folkskoleinspektion med särskilda folkskoleinspektörer, som skulle kontrollera att kommunerna följde folkskolestadgan.¹¹

1878 års normalplan för folkskolan och den nya folkskolestadgan 1882 bildar slutpunkt för folkskolans första uppbyggnads-

Undervisningen var också efter folkskolestadgens införande år 1842 ofta mycket rudimentär. Många sockenstämmor vägrade sig mot de kostnader en utbyggd undervisning skulle dra med sig och valde att låta skolan hålla till i undermåliga lokaler och undervisningen skötas av lärare utan särskild utbildning.

På andra håll satsade man emellertid mer på skolan. Kring sekelskiftet var de flesta folkskolor fasta och nästan alla lärare hade någon form av lärarutbildning.

skede. Kontentan av dessa förordningar var att barnen skulle börja i småskola när de var sju år och avlägga examen från folkskola senast under det år de fyllde 14 år. Normalstudiegången borde omfatta sex klasser. Avgångsexamen från folkskola krävdes för att få konfirmeras. Hur hade folkundervisningen i Jämtlands län utvecklats fram till denna tid?

Folkskoleinspektören Jonas Kjellin framhöll i sin ämbetsberättelse för åren 1877–81 att de stora avstånden mellan byarna varit ett stort hinder för folkskolans utveckling. Endast 14 av Jämtlands 42 skoldistrikt hade en centralbygd med ett tillräckligt elevunderlag för att kunna bedriva daglig undervisning. Förhållandena var något gynnsammare i Härjedalen där 7 av 11 distrikt hade centralbygd.

Kommunerna hade ännu ej börjat uppföra byskolor, varför det blev vanligt att

Jämtlands och Härjedalens läns museum, festsamling

eleverna inackorderades. Många kommuner sökte lösa skolfrågan genom ambulerande skolor. Läraren flyttade med sitt undervisningsmaterial inom skoldistriktet från en lokal till en annan. Vid början av 1880-talet bedrevs nästan all småskoleundervisning inom sådana "flyttande" skolor. År 1881 var endast tre av länets sammanlagt 172 småskolor fasta! Blott tio småskolor disponerade egna skolhus. De flesta "småskolestationer" inrymdes i bondgårdar. Undervisningen bedrevs vanligen mitt bland husfolket, eller i någon kall och dragig kammare. 38 av de totalt 59 folkskolorna var fasta, som regel belägna i kyrkbyarna.

Lärarkåren hade i början av 1880-talet högre kompetens än tidigare. Särskilt gällde detta småskollärarna, som under 1860- och 1870-talet oftast saknat varje form av examen. För att råda bot på detta inrättade Jämtlands läns landsting år 1872 ett småskoleseminarium i Östersund. 1881 hade 84 procent av länets småskollärare, som då blivit ett typiskt kvinnligt yrke, avlagt vederbörlig examen. Från början omfattade utbildningen endast en termin. Efter några år utökades studierna till två och sedan tre terminer. Merparten av folkskollärarna hade avlagt sina examina vid folkskoleseminariet i Härnösand.

Genom småskoleseminariets tillkomst 1872 ökade antalet utbildade småskollärare avsevärt. Från 1909 höll seminariet till på Litsvägen i Östersund.

De allra flesta barn fick en mycket kort skolgång utöver småskolan. Tiden i folkskolan inskränktes ofta till ett par år. Eftersom barnen tidigt skulle bidra till familjernas försörjning genom att valla kreatur, hugga ved osv innebar det ett ekonomisk avbräck, om de gick länge i skolan. Detta hade även konsekvenser för närvaron under läsåret, vilket skulle omfatta 8 måna-

der. Skolarbetet släppte pågå från början av januari till början av juni, och från mitten av september till mitten av december. Detta medförde kollisioner med skörd och fäbodutflyttning. Enligt folkskoleinspektör Kjellin fick detta till följd, att lärarna ofta satt med ett fåtal elever i september och maj.¹²

Den stora befolkningstillväxten i praktiskt taget samtliga länets kommuner under 1880- och 1890-talen tvingade kommunalmännen att göra än större insatser på skolområdet. Antalet skolpliktiga barn ökade sålunda med drygt 50 procent under dessa två årtionden. Mer än 30 nya folkskolor inrättades fram till sekelskiftet, samtidigt som antalet flyttande folkskolor minskade från 17 till 8. En annan väg att sprida skolorna geografiskt var att starta mindre folkskolor. Dessa förlades vanligen till utbyar och var ofta flyttande skolor. Denna skolmodell fortsatte att praktiseras inom småskoleundervisningen.

År 1910 hade utvecklingen nått dithän, att 109 av länets 114 folkskolor var fasta. Inslaget av ambulerande skolor var betydligt större ifråga om de mindre folkskolorna: 54 av 113. Och av länets 216 småskolor var hela 133 flyttande. Att tjänstgöra i en sådan skola var mycket påfrestande för lärarna. De arbetade några veckor på varje plats, ofta under de enklaste villkor. Detta gällde också lärarnas inkvartering. Få hade därför möjlighet att bilda familj och leva ett vanligt liv.

Studentexamen

Under årtiondena kring sekelskiftet var det få förutsett att bedriva studier efter examen; realexamen infördes först 1905. Detta avspeglas också i antalet avlagda studentexamina vid skolan. Under 1880-talet godkändes 93 abiturienter i student-

perioderna 1898–1908 och 1908–18 intogs 645 respektive 775 elever, dvs en avsevärd ökning. Det sammanlagda elevantalet vid läroverket motsvarade likväl inte mer än 1–2 procent av antalet skolpliktiga barn i åldern 7–14 år i Jämtlands län.

De flesta som inskrevs i läroverket hade folkskola som bottenkola. Någon enstaka kom från enskilda skolor eller andra läroverk. De flesta läroverkseleverna var hemmahörande i Östersund med förorterna Odenslund och Hornsberg samt socknarna kring Storsjön. Därefter följde elever med hemorter i Östjämmland, Nordjämmland, Västjämmland och Härjedalen. Under perioden 1888–1918 var mer än hälften av läroverkets elever från Östersund.

Rekryteringen till läroverket styrdes delvis av elevernas hemort. Viktigare urvalsinstrument var familjernas ekonomi och sociala position. Av de elever som intogs i läroverket åren 1877–87 tillhörde drygt 30 procent gruppen "högre tjänstemän och vederlikar" och nära 51 procent "medelklassen". I den senare ingår bl a söner till handlande och hantverkare i Östersund och söner till bönder och klockare. Bondsönernas andel var 18 procent. Mindre än 10 procent av de lärjungar som antogs åren 1877–87 tillhörde arbetarklassen. Läroverket var således en utbildningsanstalt för i första hand medelklassynglingar från Östersund och Storsjöbygden.

Läroverket omfattade nio klasser. De fyra högsta var gymnasiet. De flesta elever tenderade för inträde i klass I. Påfallande många avbröt emellertid sina studier efter något eller några år, utan att ha avlagt examen; realexamen infördes först 1905. Detta avspeglas också i antalet avlagda studentexamina vid skolan. Under 1880-talet godkändes 93 abiturienter i student-

Tabell 25. Antal folkskolor, mindre folkskolor och småskolor i Jämtlands län 1882, 1890, 1900 och 1910

	Folkskolor			Mindre folkskolor			Småskolor			Totalt
	Fasta	Flytt	tot	Fasta	Flytt	tot	Fasta	Flytt	tot	
1882	42	17	59	1	4	5	4	164	168	232
1890	53	14	67	7	16	23	12	174	186	276
1900	74	8	82	33	48	81	33	149	182	345
1910	109	5	114	59	54	113	83	133	216	443

Källa: BiSOS. Folkskolan.

"Nya läroverket" i Östersund invigdes 1897. Byggnaden hade ritats av stadsingenjör Adolf Kjellin, som under åren kring sekelskiftet stod bakom flera offentliga byggnader i Östersund, bl a Södra skolan.

examen; något färre under 1890-talet. Under 1900-talets två första decennier fördubblades sedan antalet avlagda student-examina. Ökningen överensstämmer med den tidigare nämnda uppgången i antalet nyinskrivna under perioden.¹³

Flickor hade inte tillträde till de statliga gymnasierna förrän under 1920-talet. De kunde dock avlägga studentexamen som

Tabell 26. Antal studenter som avlagt student-examen vid Östersunds högre allmänna läroverk 1881–1920.

	Antal
1881–90	93
1891–00	81
1901–10	177
1911–20	184

Källa: Jacobsson 1974, s 247.

privatister. Det tidigaste exemplet härpå i Östersund var Carolina Hallström, som klarade sin examen 1895. De flickor som skulle läsa vidare hänvisades istället till seminarierna eller Elementarläroverket för flickor, flickskolorna. I början av 1880-talet gjordes ett upprop i Östersund för inrättandet av en flickskola. Förslaget väckte positivt mottagande och undervisningen vid "Elementarläroverket för kvinnlig ungdom" kunde hösten 1884 börja sin verksamhet. Eleverna var då 60 till antalet. Skolan erhöll ekonomiskt stöd från staden och snart även från staten. Härutöver tilldelades den en rad donationer. Till skillnad från vid läroverket uttogs

elevavgifter efter en differentierad taxa beroende på vilk årskurs eleven skulle genomgå. Vidare fanns ett antal friplatser. Studierna omfattade 7 årskurser.¹⁴

Folkhögskolan

Under senare delen av 1800-talet startades efter dansk förebild en rad folkhögskolor i Sverige. Folkhögskolorna gav gemene man möjlighet till högre allmänbildande studier. Studierna var dels *praktiska* (hushållning, täckdikning, lantmäteri m m), dels *teoretiska* (kommunalkunskap och annat nyttigt, man skulle ju utbilda de nya kommunernas styrande). Skolformen omhulldes varmt av folkrörelserna och blev något av deras "universitet". Vid sekelskiftet fanns fohkhögskolor i alla län utom Väster-

bottens och Jämtlands län. Att dessa folkrörelselän hamnat på efterkälken i detta avseende kan synas anmärkningsvärt. I Jämtlands län hade folkhögskolefrågan dryftats vid flera tillfällen under 1890-talet. Anders Mattsson i Salom hade utan framgång motionerat vid 1893 års lands ting för inrättande av en kvinnlig fohkhögskola. Han tänkte sig närmast ett slags kvinnlig motsvarighet till Ope lantmannaskola. Genom utbildning skulle man höja lantbrukarkvinnornas status, vilket förväntades hejda utflyttningen av unga kvinnor från landsbygden till städer och tätorter.

Den med nykterhetsrörelsen nära lierade jämtländska ungdomsrörelsen upptog fohkhögskoletanken på sitt program. Dess ordförande var fö Anders Mattsson. Det ryktbara ungdomsmötet i Rödön 12–13 augusti 1899, som samlade tusentals deltagare, gick helt i fohkhögskolans tecken och innebar det stora genombrottet för tanken

De nya byggnaderna till Birka fohkhögskola uppfördes i en stil, som tydligt präglades av kulturväkelsens ideal. Denna flygelbyggnad inrymde elevbostäder, väv- och slöjdsalar samt skolkök.

Birkas elever har "självständigt skolarbete" i stora salen. Rummet var både matsal, samlingsrum och undervisningslokal.

Längst till vänster vid det andra bordet sitter rektor, greve Robert Mörner.

på en folkhögskola i länet. Folkhögskolan hade vidare en hängiven anhängare i Saxon, som i Jämtlands-Tidning propagat för saken och redan 1898 på vissa villkor anslagit 500 kronor till en folkhögskola. Vid 1899 års landsting väckte E O Sidén i Håsjö en motion om en folkhögskola för både manliga och kvinnliga elever. Landstinget tillkallade en kommitté, som skulle utreda frågan till landstingsmötet år 1900.

Greve Robert Mörner, sedan 1885 lärare vid Älvsborgs läns folkhögskola tog kontakt med den utsedda kommittén och utarbetade organisationsplan och kostnadsförslag på en folkhögskola för 15 manliga och 15 kvinnliga elever. Våren 1900 gjorde Mörner en föredragsturné i länet där han talade om folkhögskolans uppgifter och betydelse. Man ansåg det nämligen nödvändigt att klargöra att folkhögskolan inte skulle konkurrera med Ope lantmannaskola, och framstå som onödig. I en av

Mörner utgiven broschyr betonades att lantmannaskolan hade till uppgift att utbilda kunniga jordbrukare, medan folkhögskolan skulle skapa goda människor och för många vara en förskola till lantmannaskolan.

Folkhögskolekommittén föreslog 1900 års landsting, att skolan skulle inrättas som samskola och börja sin verksamhet hösten 1901. Landstinget godkände förslaget och tilldelade medel samt utsåg en interimsstyrelse för den blivande skolan. Den egensinnige och kontroversielle Saxon ställdes emellertid till sin stora förtrytelse utanför. Styrelsen utannonserade föreståndarbefattningen till ansökan ledig. Bland drygt trettioåttio sökande återfanns föga

överraskande Robert Mörner. Denne erhöll också be ningen oc ans hustru utsågs samtidigt till föreståndarinna för skolans kvinnliga avdelning. Tillsättning en av en högadlig högerman som rektor för folkhögskolan i det frisinnade Jämtland kritiserades skarpt av Saxon i JT.

Skolan kunde starta som planerat hösten 1901. Den första vinterkursen hade 50 elever. Lokalfrågan hade dock berett svårigheter. Skolan hade nekats hyra en, som man ansåg, lämplig fastighet i Torsta, Ås. Denna förvärvades istället genom en för ändamålet bildad ekonomisk förening och användes sedan som internat. Till skolkaler hyrdes IOGT-logens Liljan ordenshus. Detta var ett provisorium och styrelsen arbetade för att ordna en permanent lösning. Den förvärvade så småningom tomtmark nere vid Storsjön, nedom Rösta by. Där uppfördes de nya byggnader som kunde tas i bruk hösten 1906. Samtidigt antog skolan namnet Birka folkhögskola.¹⁵

Mörner kom att verka vid Birka ända till 1928. Han utförde en förtjänstfull kultur- och lärargärning, men betraktades under åtskilliga år med skepsis från de vänstersinnade i Jämtland beroende på si-

na högersympatier och sin "militarism" – han var utbildad officer. Makarna Mörner var även kända för att föra ett mycket strängt regemente på skolan med strikta ordningsregler. Under skolans första decennium sjönk också antalet elever – särskilt de manliga. Åren 1911–14 betecknades av Mörner själv som något av en kris för skolan. Kulmen nåddes efter bondetåget 1914 i vilket Mörner hade tagit aktiv del. Hösten detta år hade endast 7 pojkar och 6 flickor anmält sig till den ordinarie vinterkursen. Mörner som varit mobiliserad som chef för Hudiksvalls landsstormsbataljon under augusti och halva september tvingades göra en värvningskampanj ute i bygderna. Han besökte 12 socknar och lyckades med hjälp av fd elever värva sammanlagt 45 elever till kursen. Detta blev en vändning för skolan, som sedan inte hade några problem med elevrekryteringen. Sommaren 1917 upprättades Birka lanthushållsskola, som vände sig till landsbygdens unga flickor. Genom dessa kurser kunde skolan utnyttjas även under somrarna. Till Birka hörde nämligen eget lantbruk med ladugård och jordbruksmark.¹⁶

domshem. Men det finns en slutmening som är lite tvetydig: "Det sociala beteen- demönstret borde på ett eller annat sätt tillföras nya ingredienser".¹⁶¹

Skolundervisningen

Folkundervisningen bland samerna var ti- digt ett led i deras kristnande. Genom Skytteanska skolan i Lycksele och de fasta lappskolorna vid lappmarkens huvudkyr- kor, varav lappskolan i Föllinge (1748) var en, lades grunden till den sk nomadunder- visningen. De var emellertid inte några "folkskolor" i vanlig mening utan snarare ett slags seminarier, eftersom eleverna i hemorten sedan skulle verka som lärare (kateketer), som besökte olika samevisten.

Lappskolan i Föllinge drogs in 1820. Ungefär samtidigt grundades Svenska Missionssällskapet (1835) som hade mis- sionsverksamhet bland samerna som ett av sina syftemål. Man gick till verket ge- nom att inrätta skolor för samebarn. En sådan skola blev 1845 flyttad från Bratt- fors i Lycksele lappmark till Laxsjö by i Föllinge socken. Samebarnen undervisa- des tillsammans med allmogens barn och bodde i bondgårdar.

Missionsskolan i Laxsjö flyttades 1877 till Undersåker för att komma närmare härjedalssamerna, först till Edsåsen och några år senare till Änge by och komplet- terades då med ett barnhem.

Under 1870-talets sista år startade en skola och ett barnhem i Hillsands by i Ströms socken. Verksamheten tillkom på initiativ av frikyrkopastorn Mikael San- dell, och den finansierades med hjälp av

olika "missionsvänner" bl a Evangeliska Fosterlandstiftelsen, som också övertog verksamheten. Fridsbergs barnhem, som anläggningen kallades, blev under några årtionden den skola dit samebarn från norra Jämtland sökte sig innan skolan i Änge genom 1913 års skolreform blev en statlig skola.²⁴²

Vistesskolor och byskolor

Vid 1900-talets början fanns det flera olika former av undervisning för samebarnen, av vilka dock huvudsakligen kateketernas verksamhet och missionsskolorna var ak- tuella för jämtlandssamerna. 1913 omor- ganiserades lappskoleväsendet, och tyngd- punkten lades på de sk vandrande no- madskolorna, som skulle följa samerna till deras olika årstidsvisten, och där barnen skulle undervisas de första tre åren. Vis- tesskolor – småskolor – förlades i Jämtland till Håkafot i Frostviken med undervisning sommartid i Härbergsdalen, vidare till Jänsmässholmen i Offerdal med sommar- skola i Tjöure-Krönavaajje, samt till Ny- hemmen i Undersåker med sommarskola i Stensdalen. I Härjedalen fanns vistessko- lor i Storvallen (Mittådalen) och Fjällsjön, bägge i Tännäs kommun, med sommar- kurser i Axhögen respektive Bratt- riet-Bråktjärn-Malmagsbackarna. Som- markurserna varade under juli-september och vinterkurserna januari-april. Under sommarkurserna bodde och undervisades barnen i torvkåtor.

De fasta nomadskolorna – för Jämtland- Härjedalens del bara Änge nomadskola i Undersåker – skulle ge en fortsatt treårig utbildning. Men lästiderna var kortare, målsättningen lägre och kompetenskraven för lärarna inte desamma som inom skol- väsendet i övrigt.

"Nomadskola", Glen i Oviksfjällen, något årtion- de in på 1900-talet. Lärarinnan är Naemi Sand- ström.

Så småningom försköts dock tyngd- punkten mer och mer mot fasta skolor. Från 1938 indrogs sommarvistesskolorna undan för undan med början i Jämtlands län. Under 1940-talet centraliserades i Jämtland de två första skolåren till no- madskolan i Mittådalen och de två följande till Jänsmässholmen sedan nya skolor och internat uppförts på båda platserna. En samefamilj kunde på så sätt ha sina skolbarn på tre olika ställen i länet, med

besvärliga kommunikationer och utan möjlighet att få ha familjen samlad annat än under skolloven. På 1950-talet infördes ett frivilligt sjunde skolår, också tidigast i Jämtlands län, och en fortsättningskola i form av en fältstudiekurs i något av samer- nas sommarland. I början av 1960-talet lades nomadskolorna i Jänsmässholmen och Mittådalen ned, och all undervisning koncentrerades till Änge. Sameskolan i Änge avvecklades från 1 juli 1988.²⁵⁴

"Om lapparna skola fortleva som stam, måste det vara som nomader!"

Bakom den utveckling samebarnens skolundervisning genomgått går det att spåra olika målsättningar från statsmakternas sida. Olika motiv tycks ha blandats med varandra. "Om lapparna skola fortleva som stam, måste det vara som nomader", hette det i förarbetena till 1913 års skolreform. Ett humanitärt motiv spåras i påståenden som att samerna var lyckliga som renskötare, att nomadlivet visserligen syntes eländigt men inte var det ur samernas synvinkel, att samerna var fysiskt kläna för regelbundet och tungt kroppsarbete, att samer som övergick till bofast liv råkade i misär och flera uttalanden i samma riktning.²⁵⁴

Lappfogden Abraham Staaff var tex fängen i sin tids allmänna uppfattning om samerna som "led efter led danade endast för renskötelsen" som han uttryckte sig 1907. Han ondgjorde sig över hur "en del välgörande herrar och damer tror sig göra lapparne en tjänst med att indraga dem i nära beröring med vår tids kultur, och att de synnerligast med afseende på undervisning och dylikt skola behandlas alldeles som de bofaste". Han avsåg då lappbarnhemmen Änge och Fridsberg.¹²⁸

"...att de principer, som statsmakterna nu följa, äro alldeles felaktiga"

Först 1918 fick samerna själva tillfälle att samfällt yttra sig, vid det första samiska landsmötet i Östersund. Landsmötet ansåg, "att de principer, som statsmakterna nu följa vid skolväsendets organisation äro

alldeles felaktiga...". Nomadläraren Hans Fjällstedt vid nomadskolan i Håka-fot berättade för landsmötet, att barnen enligt bestämmelserna inte ens fick äta med kniv och gaffel utan skulle äta med stora täljknivar, av vilka Fjällstedt visade upp ett prov under stor munterhet från deltagarnas sida.²⁵⁵

1919 års lappkommitté fick till sina utredningsuppdrag också samernas skolfråga. Vid dess möte i Vallbo önskade samerna, att undervisningen borde vara densamma som i den svenska folkskolan, men dock med lite mera kristendom för samebarnen. Och Frostvikensamerna begärde vid sammanträdet i Jämsmässholmen ett internat för samebarnen i norra Jämtland "med särskilda rum för gossar och flickor och med särskild säng för varje barn". Anspråken var små men uppfattades ändå som pretentiösa.¹⁴⁶

"Först i skolan gick det upp för mig att vi var annorlunda: Vi var lappar!"

Varje förhållande måste bedömas efter sin tid, och det gäller också hur samebarnens skolgång vid olika perioder var ordnad i Jämtland-Härjedalen fram till dagens förhållanden. Det finns mycket av tacksamhet, glädje och gemenskap i många skolminnen men också ett och annat stänk av bitterhet och oro, när skoltiden kommer på tal. Vi samebarn fick inte umgås med "svenska" barn, när vi gick på Änge, berättar en av eleverna där från åren kring 1950, "och det skapade naturligtvis lite underlig stämning". Det var först när jag kom till Änge, som det började gå upp för mig, att vi var annorlunda, vi som bodde på internatet där. Vi var "lappar" som det

hette då. En gång när jag skulle tillbaka till Änge efter jullovet, tog jag av mig "tus-sarna" ("lappsor" av renskin) på toaletten på tåget, så att ingen skulle se att jag var lapp".²⁰

Nomadskolereformen 1962

1962 slog riksdagen fast, att sameskolan skulle bestå som en särskild skolform, så länge samerna själva önskade det. Den ursprungliga motiveringen – den nomadiserande befolkningens levnadssätt – föreligger dock inte längre. Andra skäl, framför allt av psykologisk och pedagogisk art, har talat för att samerna bör ha tillgång till

Den fasta nomadskolan i Änge var en fortsättningsskola, som tog vid efter vistesskolan, en parallell till förhållandet mellan folkskola och småskola i det övriga skolväsendet.

särskilda skolor. Men föräldrarna väljer själva skolform för sina barn, i motsats till vad som gällde före grundskolereformen 1962, då fjällsamernas barn var skyldiga att gå i nomadskola, och valfriheten gäller hela grundskolan igenom. För jämtlandssamernas del hade man dock aldrig gjort någon skillnad mellan renskötande och andra samers barn, utan samtliga gick i regel i nomadskolan, som skolformen tidigare kallades.

De sameföräldrar som från 1960-talet satt sina barn i hemkommunernas skolor och inte i sameskolan har samtidigt understrukit värdet av samhörigheten mellan samerna och den övriga glesbygdsbefolkningen och menat att en sådan grundläggs bäst redan i skolan. Möjligheten att få ha barnen hemma har självfallet också bidragit till ändrade skolförhållanden.

För sameskolan finns fr o m 1980 en särskild sameskolstyrelse med en skolchef och ett kansli förlagt till Jokkmokk. Dess arbetsuppgifter motsvarar till stora delar dem som tillkommer skolstyrelsen för den kommunala grundskolan. Sameskolstyrelsen skall vidare bl a främja och utveckla samiska undervisningsinslag i hela det allmänna skolväsendet.²³⁶

Efter nedläggningen av Änge sameskola försöker man tillgodose samebarnens behov av samiska inslag i undervisningen genom sk integrerad undervisning i den kommunala grundskolan. Avtal om sådan integration finns fn med Härjedalens, Krokoms, Strömsunds och Åre kommuner, varigenom betydligt flera elever bereds någon form av samisk undervisning än de sju elever som undervisades vid Änge sameskola under dess sista läsår.²³⁶

Under 1940-talet drogs sommarvistesskolorna in och de två första skolåren fick barnen nu gå i en central nomadskola i Mittådalen. Samebarnen måste tidigt bo på internat, långt borta från föräldrar och syskon.

En utredning inom utbildningsdepartementet om samekulturens utveckling (Ds 1989:38) har tagit upp hela registret av kulturinsatser för samerna med förslag till insatser för bl a samisk förskola, samisk utbildningsväg i gymnasieskolan, förlängning av slöjdarlinjen vid Samernas folkhögskola och lektorat i samisk kultur.²³⁶

Från sydsamiskt håll har starka önskemål uttalats att det ska ges möjlighet att av det nedlagda ålderdomshemmet Fjällgård och Änge sameskola skapa ett sydsamiskt kulturcentrum.

”Lanpräntan”

- skattefrihet
- inkomstskatt

Med överförandet av lappfattigvården från staten till kommunerna hörde också frågan om samernas beskattning. Den sk lappskatten var i Jämtland fram till 1880-talet knuten till innehavet av skattefjäll. Enskilda samer betalade skatt för ”egna” fjäll som de brukade för sin verksamhet. Genom den första renbeteslagstiftningen 1886 upphävdes alla enskilda räntor (skatter) för de tidigare skattefjällen.

Förändringen medförde skattefrihet från inkomst av renskötsel, något som i sin tur ändrades först under 1920-talet. Det fanns, framhölls det då, inga principiella skäl för skattefrihet. Taxeringsförfarandet vid uppskattningen av inkomst av renskötsel och renegendom förutsattes bli detsamma som för annan inkomst och förmögenhet. Däremot gjordes deklarationsplikten frivillig.

Bland jämtlandssamerna var tveksamheten stor inför beskattningen. Man tyckte att renskötseln var så osäker att den borde befrias från skatt. Det fanns så många förlustkonton, sade man: ogynnsamma betesförhållanden, rensjukdomar, rovdjur och hundar som rev renar. Renskötseln var ”ovaraktig”. Det var ju så ”att lappen hade renar det ena året, men det andra få eller inga renar alls”! Och staten betalade ju kommunalskatt för renbetesfjällen, anförde man som skäl, och det borde väl räcka. För övrigt fanns det redan tillräckligt med ”skatter” som betesavgifter till Norge och ersättningar för höskador till de bofasta. Men några tyckte, att man nog borde betala skatt för sin renskötsel, om

man ville bli likställd med övriga s medborgare. Dit hörde tex Lars Jo Renfeldt och Lars Ringdal i Mitti Nils Rutfjäll i Tännäs och Jonas Å Frostviken. Den sistnämnde sade, merna aldrig skulle få samma an som övrig befolkning om de inte be skatt. Det går inte ”att kasta allt ten” som han uttryckte sig.²³⁷

Även kommunerna hyste tvivel samernas beskattning, fast av andra än samerna själva. Det skulle bli sv vid taxeringen bedöma deras inkomst och ”särskilt deras förmögenhetsförhållanden med det flukturerande värde de sättningsvara besitter”, påstod Övertorneå kommun.²³⁸ I yttrandet från Tännäs kommun, att ”talet om lapparnas skattskulda till primärkommunerna torde förmodligen sakna betydelse”, åtminstone i Tännäs del. Det var enligt deras uppfattning bara en tidsfråga, när renskötseln skulle upphöra!²³⁶ ”Då lapparna som är, hava stor obenägenhet att lämna förlitliga uppgifter om sina inkomster i länderna, lär deras betalningsförmåga vara särdeles ineffektiv”, sägs det som ett rellt omdöme från Frostviken. Visserligen är det viktigt att samerna jämställas med den övriga befolkningen, heter det vidare ”men beskattningen kan inte på något tydelsfullt sätt bidra till det”.²³⁹ Att jämföra beskattningen jämställa samerna med övrig befolkning var enligt uppfattningen i Kall tom en lönlös uppgift. Lappen kommer inte att betala sina skatter, man rakt ut. ”Med den erfarenhet vi har av lapparna, veta vi att så icke ske”.²⁴⁰

Lite långsökt kan den invändning som kas vara som Ingebrikt Bergman anförde som företrädare för Tännäs kommun till landshövding Sigfrid Linnér kallat

I Ytterhogdals socken synes den finska bosättningen ha varit ganska omfattande, och många finska eller åtminstone finsklingande namn på platser inom socknen minna oss om denna kolonisation. Gåssjö by uppges vara den äldsta finnbebyggelsen i socknen.¹ En Per Mattsson från Savolaks bosatte sig här redan under Gustav II Adolfs tid. Genom ett »råbrev» av den 23 juni 1636 blev gårdens område fastställt. En tjärn på byns mark kallas Hånalamp (Grästjärn), en annan Paskalamp (Lorttjärn), och en slåttermyr sydväst om byn benämnes Gomso (Myrholmen) av de finska orden kumpu, holme i kärr, och Suo, myr. Det synes vara mycket sannolikt att just denna slåttermyr gav byn dess namn under den förvrängda formen Gåsiö eller Gåssiö, som det första gången antecknats i kyrkboken i slutet av 1600-talet.²

Byn Husköln i Ytterhogdal är likaledes upptagen av finnar och benämnes ännu vanligen Finnan. Enligt bygdesägnen och ännu befintliga handlingar kommo de första inbyggarna i Husköln från Rautalampi socken i Savolaks. De hette Grels Eriksson och Eskil Larsson och hade först börjat bygga vid Haberget. Men när bönderna i Vikens by sågo detta, begåvo de sig dit och jagade bort finnarna, vilka då påstås ha yttrat: »Ha berget då!» Därav skulle berget ha fått sitt namn. Men troligare är att den rikliga förekomsten av asp i denna trakt gjort att finnarna kallat platsen Haapaberget (av finska haapa, asp), vilket sedan förkortats till Haberget.

De bortdrivna finnarna slog sig sedan ned vid Björnberg och Husköln. En sägen vet berätta, att när de båda männen voro samsatta med svedjning vid Björnberget, hörde de en dag någon som hoade uppe i Messukölen. Då yttrade den ene: »Vore jag nu i Finland, skulle jag säga, att det var Malin min.» Även den andre tyckte sig känna igen sin hustrus röst. Då svarade de genom att blåsa i en näverlur. Och när det hoats och svarats en stund mellan dem och de främmande, fingo de se tvenne kvinnor komma fram ur skogen. Männen igenkände då sina hustrur, och stor blev glädjen. Redan samma dag grepo även kvinnorna till yxa och hacka, och nu gick arbetet vid nybygget med fördubblad fart. Namnen

¹ Om denna by se Gåssjö bys uppkomst etc., Fornvårdaren 1: 3, s. 166 ff.
— ² Modin, a. a. s. 275.

*Jämtlands och Härjedalens historia,
tredje delen*

Malin och Elin, som de två kvinnorna hette, ha sedan dess troget bevarats som arvsnamn i Huskölen.

Trolldomskunnighet har ofta av den gamla befolkningen tillskrivits finnarna, och sannolikt är att de inflyttade gåvo sig sken av att kunna en del i den vägen för att skaffa sig respekt hos sina avoga grannar. Även sinsemellan tyckas finnarna ibland ha begagnat sig av trollkonster för att skada varandra. En finne, vilken i mitten av 1600-talet kom flyttande till Hogdal från finnskogarna mellan Los och Ängersjö, brukade berätta, att en gång, då han var liten, kom en stor björn och slog ihjäl två grisar i svinhagen.¹ Men hans far visste råd: han bet ett stycke fläsk ur ryggen på den slagna galten och gick därpå till skogen och sökte upp en rönn, som var vriden mot norr. På den spjåkade han upp en bit och satte fläskstycket i »klipan». Sedan slog han med yxhammaren tre gånger mot rönnen och sade: »Gå nu till Tannsjöfinnen och gör likadant.» Och tre dagar därefter rev samma björn, som slagit svinen, två svarta hästar för tannsjöfinnen, som troddes ha »stämt» björnen att slå svinen. Därför stämde björnen tillbaka för att utkräva hämnd.

I jämförelse med finnkolonisationen i angränsande landskap har denna icke varit av någon större omfattning i Jämtland och Härjedalen; dock måste det påpekas, att dessa sega skogsmän och nybyggare lämnat bestående märken efter sig även här. Åtskilliga av de omnämnda finnbyarna, som uppbrötos från ris och rot under 1600- och 1700-talen, skulle troligen fortfarande ha legat som öde skogsmark, såvida inte dessa »rågfinnar» kommit hit från öster och med en beundransvärd kraft och kunnighet förstätt att klara sig i de avlägsna och väglösa trakter, där de fingo tillåtelse att slå sig ned. Utan den rikliga tillgången på fisk i sjöar och vattendrag och vilt i skogarna skulle dock en dylik bosättning helt säkert icke ha varit möjlig.

Beträffande de nomadiserande *lapparnas utbredning* i fjälltrakterna söder om Undersåkersdalen och Indalsälvens övre lopp har tidigare ifrågasatts (II, s. 34), att lappar funnits i dessa fjäll mellan Jämtland och Härjedalen åtminstone vid mitten av 1600-talet. Av källor, som nu blivit närmare undersökta för det före-

¹ Modin, a. a., s. 280.

liggande tidsskedet, har det visat sig, att denna förmodan är riktig. Vid landshövding Strijks första rundresa i Jämtland i samband med mönstringarna i mars 1646 uppvaktades han i Sunne prästgård den 3 mars av två lappar, av vilka den ene, Mårten Jonsson med benämningen »finnekung i lappefjällen», uppvisade det frihetsbrev, han något tidigare erhållit av den danska kronobetjäningen i orten.¹ Enligt detta brev ägde han rätt att uppehålla sig och driva sin näring på en del fjäll, som lågo dels i Jämtland och dels i Härjedalen. För de senare rekommenderades han nu av Strijk att erhålla frihetsbrev av landshövding Ivar Nilsson i Hudiksvall, till vars län Härjedalen hörde. Den andre uppvaktande lappen var Tomas Jonsson, möjligen en broder till Mårten. Tomas hade redan under den danska tiden erhållit frihetsbrev på två fjäll eller fjällområden, nämligen »Dronneris», Trondfjället, och ett litet fjäll därintill, kallat »Hittefjäll», Hittingsfjället. För sin medgivna rättighet att idka jakt och djurfångst på dessa områden skulle han årligen betala till kronan 3 rdr in specie i skatt. Han förpliktades därjämte att »förhålla och bruka sig inom sina råmärken och gränser och intet vidare i någon måtto vara eller göra bönderna på deras bolbyar, råmärken och gränser något trångmål eller skada». Tomas erhöll därmed det begärda frihetsbrevet.

Detta är, såvitt författaren kunnat finna, de första faktiska uppgifter vi äga om de svenska lapparnas utbredning och bosättning i de södra fjälltrakterna. Huruvida Mårten och Tomas Jonsson äro de första nomader, som flyttat norrifrån till dessa fjällområden, är däremot svårt att avgöra. Några få år därefter bodde en lapp Lars Klemetsson med sin familj och sina renar vid Skärkdalen ovanför Ljungdalen, och det är ej osannolikt, att ytterligare en eller annan lappfamilj kan ha vistats i dessa fjälltrakter vid samma tid, även om några bestämda uppgifter därom icke påträffats.

Ett tjugotal år senare eller 1670 skola däremot inga nomadiserande lappar ha varit bosatta inom Härjedalen. Vid västernorrländska kommissionens sammanträde i Rödön den 20 februari detta år lämnades nämligen av representanter från Härjedalen, däribland dess befallningsman Olof Persson Ström, den märkliga

¹ Länsstyrelsens i Härnösands län registr. 46, HLA.

upplysningen, att de lappar, som förut funnits där, flyttat bort, sedan en hel lappfamilj blivit mördad.¹ Denna familj bestod av den nämnde lappmannen Lars Klemetsson, hans hustru, tvenne söner och en liten treårig dotter. Det upprörande dramats händelseförlopp, som i korthet även nämnes i del II, s. 34, hade varit följande.²

En norrman vid namn Jon i Haltdalen hade 1630 köpt en ren av lappen och fört den över till Norge. Där försvann den dock, sedan den släppts på bete, enligt några lappars förmodan beroende därpå, att lappen Lars' hustru tagit några hårstrån under halsen på renen, innan den fördes bort, för att på så sätt »revocera» den samma, d. v. s. hon hade genom trolldom ordnat så, att renen skulle komma tillbaka, när den åter släpptes i frihet. Detta att, som det hette, »stä» kreatur för att få dem att hålla samman och komma ordentligt hem från betesgången under sommaren, har fordom varit ett mycket vanligt bruk bland den norrländska allmogen.³

Under fiske i fjällsjöarna tillsammans med tre andra norrmän, däribland en i Norge bosatt jämte, vid Mikaeli tid 1652, beslöt Jon att söka förbindelse med lappen för att komma till någon uppgörelse med honom angående renköpet. Sällskapet begav sig därför ner till Ljungdalen, där norrmännen sammanträffade med bonden Olof Halvarsson och två bönder från Vemdalen, Peder Larsson och Lars Eriksson, vilka tydligen voro ute på jakt. Den förstnämnde hade också kommit i ovänskap med lappen; det rörde sig om en obetydlig affärstransaktion. Sedan lappen vid det besök, som Jon och Olof i Ljungdalen först gjorde hos honom, förklarat sig icke ha sett till den en gång sålda renen och beträffande Olof hade en del att invända mot affärsförbindelserna med honom, beslöt det sju man starka sällskapet att helt utrota familjen. Tidigt en morgon tågade de därför upp till lappvistet, där de först sköto lappen och hans hustru och därefter en av pojarna. Den lilla treåriga flickan slogo de ihjäl med en yxa inne i kåtan, medan den återstående pojken mördades på samma sätt något senare på dagen nere i Ljungdalen, dit han flytt. Lappfamiljens enkla hus-

¹ Västernorr. kommissionens prot. 20/2 70, RA. — ² Ink. skr. från hovrätten 1653. Landskansliets i Gävle arkiv, HLA. Jfr B r o m é, Ett drama i Härjedalsfjällen 1652, Ö. P. 20/7 1943. — ³ L. B j ö r k q u i s t, Att »stä» kreatur. Uppsats i Festskrift till Iwan Wikström 1947, s. 76.

Fig. 34. Lappfamilj på vandring. Ur Johannes Schefferus' Lapponia 1673.

geråd och trettiosju renar delades bland ogärningsmännen, och en person från Storsjö, Peder Jonsson, som blivit vittne till mordet på lappynglingen i Ljungdalen, lovade att hålla tyst med saken, sedan han fått något tobak.¹

Snart spredos dock rykten neråt bygden om vad som inträffat. Befallningsmannen i provinsen, Nils Larsson Warg, som bodde i Sveg, ingrep nu och fängslade Olof Halvarsson i Ljungdalen och de två bönderna från Vemdalen, vilka på våren 1653 dömdes av hovrätten till avrättning och stegling. Domen gick också strax därefter (23/7) i verkställighet.² Enligt meddelande från landsherren Fredrik Urne i Trondheim den 11 juli samma år hade en av de fyra norrmännen dömts till döden och avrättats.³ De tre övriga skulle överföras till Härjedalen för att där undergå straff. Säkerligen fingo de sona sin ogärning på samma sätt som de övriga.

Helt naturligt väckte dessa händelser ett oerhört uppseende på sin tid och torde ytterligare ha skärpt de motsättningar mellan lapp och bonde, som redan gjort sig märkbara inom provinsen. Lapparnas framträngande söderut hade för övrigt strax efter det Härjedalen kommit under Sverige väckt ovilja bland den bofasta

¹ Denna händelse har bevarats bland härjedalslapparna som en tradition ända fram till våra dagar och återgivits av B. Collinder, Lappische Sprachproben aus Härjedalen, s. 91. — ² Länsst. i Gävle (kansl.) arkiv. Skr. från ståndpersoner, HLA. — ³ Skr.-koncept 20/4 53. Länsst. i Gävle (kansl.) arkiv, HLA.

befolkningen och redan på hösten 1646 givit härjedalsallmogen anledning till klagomål hos landshövding Ivar Nilsson i Hudiksvall. Man besvärade sig nämligen över att de lappar, som bodde i fjällen och där hade sitt hemvist, samt en hop lösfinnar drogo över deras »laga rå och förordnade fjällmark» in på böndernas skogar, där de »utskjuta både djur och fåglar, som ock stjäla deras vånor (fångstinrättningar) samt hästar och annan boskap med mycket annat förfång, hinder och skada, som de dem på åtskilliga sätt tillfoga». På grund härav ansågos bönderna bli »förblottade och fördärvade», varjämte lapplänsmannen klagade över svårigheten att indriva vederbörlig skatt av lapparna eftersom de ofta stucko sig undan till fjällområden, där de icke hade rätt att uppehålla sig. Med anledning av dessa klagomål resolverade landshövdingen »allvarligen och strängeligen», att alla »lappar och lösfinnar» skulle draga bort från böndernas skogar och där icke »den ringaste hemvist hava eller några vånor eller skjutande bruka». De skulle hålla sig inom de fjäll och skogar, där de erhållit tillstånd att bo och bedriva sin näring. Liknande klagomål över att lapparna »med tiggande, hotande och trugande besvära och överlöpa inbyggarna» förekommo i fortsättningen allt emellanåt. År 1664 utfärdade K. M:t befallning till myndigheterna att anställa »en sträng inkquisition» med dessa lappar och icke tillstådja dem att vidare ströva omkring nere i bygderna utan snarast återvända till sina respektive lappmarker och där förbliva.¹

I jordeboken för Jämtland 1663² upptagas ett tjugotal skattskyldiga lappar, nämligen under Kall Jon Mårtensson för Saris fjäll med 3 dlr i skatt, Tomas Jonsson för Tranris- och Hittingsfjäll med 4 dlr 16 öre och Nils Jonsson för Tevedals- och Flatrufjällen med 1 dlr 16 öre, under Offerdal tio lappar, vardera 1 dlr 16 öre i skatt, och under Ström sex lappar, vardera 3 dlr i skatt. Beträffande de nomadiserande lapparnas skyldighet att erlagga skatt, den så kallade lapppräntan, hölls vid laga hösttinget i Undersåker 1668 en rannsaking, vid vilken den närvarande kronobefallningsmannen Daniel Bertilsson inlämnade till rätten en räkning med lapplänsman Tomas Andersson i Undersåker.³ Enligt denna räkning funnos betydande restantier i uppbörden från de

¹ Landsh. Sperlings resol. 9/3 83. Offerdals kyrkoarkiv, ser. I: IV, ÖLA. — ² Länsst. i Gävle (kansl.) arkiv, HLA. — ³ JD, ÖLA.

senaste tio åren. Jon Mårtensson, som enligt 1663 års jordebok skattade för Saris fjäll, hade nu lämnat detta distrikt, vilket i stället övertagits av Blind-Nils Jonsson. Lapplänsmannen, som tillfrågades var detta Saris fjäll var beläget, kunde, märkligt nog, icke ge något bestämt besked därom, men han trodde dock att det låg i Härjedalen och att lapparna kallade det »Selfsen» fjäll. Han meddelade också, att detta fjäll låg endast en halv mil från den trakt, där bönder hade sina fäboddar. Av allt att döma är Saris fjäll liktydigt med Särvfjället och det nämnda fäbostället är det samma som den nuvarande byn Särvsjö, belägen tre mil norr om Hede kyrkby.

Strider mellan lappar och bofasta angående renarnas skadegörelse på höstackar o. d. förekommo även under dessa tider. Lappen Torkel Olsson, som i början av 1680-talet flyttat från Offerdal till Årefjällen, betade sina renar en tid av vintern 1682—83 på norra sidan av Åreskutan i Husådalen, där en del årebönder hade sina avradsland.¹ Då renarna gjorde åverkan på deras höstackar, infunno sig bönderna från byarna Bräcke, England och Berge i samlad trupp och förde ett fyrtiotal renar ner till bygden. De hade sökt komma i förbindelse med renägaren, men av fruktan för bönderna hade han hållit sig borta; däremot hade de träffat och skrämt hans dotter Gölu, som var gift med lappen Nils Jonsson och vid denna tid havande, så att hon i förtid födde sitt foster. Enligt verkställd syn hade renarna förtärt eller nedtrampat tjugo lass hö. Av de fyrtio renarna slaktade bönderna tolv, varefter de övriga släpptes ut i fjället. Böndernas krav på ersättning ansågs visserligen berättigat, men då de egenmäktigt slaktat renarna, enligt landslagens byggningsbalk »intagit få», dömdes de att ersätta lappen med 24 dlr 24 öre smt samt dessutom böta 3 mark. Något skadestånd till den renskötande hustrun Gölu synes däremot icke ha kommit i fråga.

Mera om dessa motsättningar mellan bönder och lappar skulle kunna anföras från denna tid, ty åtskilliga händelser, som belysa avogheten mellan de renskötande nomaderna och bygdernas folk, ha lämnat spår efter sig i häradsrätternas annaler, men det redan berättade må vara tillfyllest för att åskådliggöra ett spännings-

¹ Prot. vid vättinget i Undersåker 25 och 26 maj och vid hösttinget 5 och 6 dec. 83. JD, ÖLA.

förhållande, vilket fyller märkliga likheter med det, som under 1600-talet uppstod mellan bönderna och de nyinflyttade skogsfinnarna.

De betesmarker, som lapparna togo i besittning för sina renhjordar, voro icke sammanhängande utan här och var genomskurna av de avradsland, vilka brukades av bönderna till fäbodmarker, jakt och fiske mot erläggande av årlig gäld (avradspenningar) till kronan. Hur alla dessa avradsland varit uppskiftade och belägna eller hur stor del av fjällen och angränsande skogstrakter de upptogo, har ännu icke blivit fullt utrett, men vi ha anledning förmoda, att deras sträckningar och gränser i många fall varit ganska flytande och ovissa, även för deras brukare. Självfallet blev detta ett synnerligen svårlost problem. Och om en lapp önskade flytta utanför sina gamla betesmarker, var han sålunda tvingad att försöka utreda, huru avradslanden lågo och i görligaste mån hålla sig utanför dem, såvida han ville slippa den värsta ovänskapen med bönderna. Följaktligen kunde icke renskötarna vare sig sommar eller vinter draga så värst långt från fjällen utan att möta allvarliga hinder för sin utkomst. Deras vidare utbredning torde väl i allmänhet ha tillgått så, att de först i långa tider hållit sig så fjärran som möjligt från avradslanden, för att omsider, sedan de ernått en viss hävd för sin vistelse i avradslandens gränsmarker, tränga allt närmare och slutligen in i böndernas avlägsnaste skatteland. Övergivna och helt obehagade avradsland torde därvid ha kommit väl till pass för det renskötande folkets etappvisa framträngande.¹

I ett fall från denna tid äga vi kännedom om myndigheternas befrämjande av en lappfamiljs förflyttning mot sydligare trakter, nämligen då Jon Mårtensson från Oldfjället i Offerdal befalldes att avflytta från sina gamla betesmarker och anvisades att slå sig ned vid Särvfjället i Härjedalen. Anledningen till detta var att Jon Mårtenssons fader upptäckt en silvermalmsförekomst på Oldfjället, och tydligen ansåg man lapparnas närvaro kring det blivande bergverket mindre önskvärd, varför Jon beordrades att flytta till Härjedalen.² Hans namn skyntar sedermera i ett proto-

¹ K. B. Wiklund, Hur länge har det funnits lappar i Jämtland och Härjedalen? Festskrift till Eric Festin 1928, s. 401. — ² Bromé, Jämtlands äldsta bergverk. Jämten 1931, s. 174.

koll, fört vid landstinget i Sveg den 7 mars 1648, c. landshövding Ivar Nilsson Natt och Dag förbjöd lappar och lösfinnar att slå sig ned inom landskapet, och lapparnas förman Jon Mårtensson fick befallning att se till att detta påbud efterföljdes, eljest väntade för lappen ett strängt straff.¹

Hur många lappar, som då voro bosatta inom länet, äga vi ingen kännedom om, men deras antal torde icke ha varit stort, kanske högst ett par, tre hundra själar. För Jämtlands vidkommande ha vi en uppgift från 1663 att 3 lappar i Kall, 10 i Offerdal och 6 i Ström betalade skatt för sina renbetesland.² Tydligen gäller de här uppgivna endast huvudmännen, som hade renbetesland, men om deras familjers och hushålls storlek kan man icke få någon säker uppfattning. Det är ju också tänkbart att en och annan ren-ägare icke betalat skatt eller funnits upptagen i myndigheternas handlingar. Fjällområdet var stort och gav gott rum åt sådana, som ville hålla sig undan beträffande både skatt och annan insyn av överheten.

När den franske författaren A. de la Motraye, särskilt känd som framstående reseskildrare, på våren och försommaren 1716 gjorde en resa genom Värmland, Dalarna och Norrland ända upp till Torne träsk, besökte han även Härjedalen och Jämtland under några få dagar och gästade därvid bl. a. kyrkoherden i Brunflo Sven Bidenius Renhorn, som stod honom till tjänst med en del upplysningar angående lapparna.³ Renhorn, som talade latin med lätthet och bättre, än vad som eljest var fallet med ortens präster, hade varit något i Lappland, dock kände han mindre till landet än till dem av dess invånare, som om vintern brukade komma ner till Bottniska viken. Han berättade, att det var omkring 40 eller 50 lappfamiljer, som på vintern kommo ner från fjällen och sloga läger omkring Storsjön. Nu hade de dock redan på grund av den annalkande värmen dragit uppåt fjällen, »in bland Norges berg». De voro med andra ord svenskar på vintern och norrmän på sommaren. Bidenius försökte, sade han, att bibringa dem insikt i den kristna religionen, men han märkte dock alltför väl, att de tänkte mera på sina renar än på sina själar. Han tillade, att det även fanns några lappar i Härjedalen.

¹ Landstingsprot., avskr., ÖLA. — ² Västernorr. jordeböcker 1663, HLA.
— ³ Signeur A. de la Motrayes Resor 1711—1725, s. 187 f.

V

Den andliga odlingen

Delningen av ärkestiftet och tillkomsten av Härnösands stift 1647. — Den första superintendenten. — Härjedalens kyrkliga ställning under åren 1647—61. — Undervisningsväsendet, skolan i Oviken. — Övriga superintendenter. — Kyrklig indelning. —

Kyrkorna och deras inventarier. — Prästernas lönevillkor. — Frösö trivialskola.

DET GAMLA, ODELADE UPPSALA ÄRKESTIFT omfattade, som det heter i en gammal stiftskrönika, utom Uppland »alla Nordländerna, så att det sträckte sig över hundra mil till Torneå, ja ock vidare in uti Österbotten åt Finland allt intill Uleå träsk». ¹ Det är helt naturligt att ett stift av så oerhörd omfattning icke kunde skötas och övervakas från stiftsledningens sida på ett tillfredsställande sätt. Någon enstaka gång drogo visserligen ärkebiskoparna ut på visitationsresor norrut, men vanligtvis kunde då endast ett mycket ringa antal pastorat räkna med ett besök. Under hela förra hälften av 1600-talet hade t. ex. endast ärkebiskoparna Petrus Kenicius år 1616 och Paulinus Gothus 1642 företagit mera omfattande visitationsresor till »de vittbegrepne Norländer och Lappmarker». Även om prostarna här uppe i norra Sverige hade ett betydande inflytande inom sina prosterier och i mångt och mycket nästan verkade som någon sorts superinten-

¹ A. O. Rhyzelius, Episcoposcopia Sviogothica etc., senare delen, s. 107.

Härjedalen följde Jämtland vid stiftsdelningen och skulle alltså ha tillhört Härnösands stift redan från början.¹ Robert Swedlund anmärker i sitt arbete om kyrkoarkiven i länsarkivet i Östersund, att till 1661 utgjorde Jämtland och Härjedalen ett prosteri med en landsprost.² Hade Härjedalen före 1661 tillhört ärkestiftet, är det föga troligt, att provinsen under denna tid kunnat utgöra en del av ett prosteri, som eljest hörde till Härnösands stift. Det finns också en del andra omständigheter, särskilt beträffande tillsättande av prästerliga tjänster i Härjedalen under den ifrågavarande perioden, som ge oss åtskilligt att fundera över. I de privilegier, som utfärdades för prästerskapet den 20 september 1647³, trycktes hårt på stiftsbandet, d. v. s. på skyldigheten för stiftet att icke »tränga sina präster i högre eller nedrigare grad in på ett annat stift», utan borde dessa »bliva ordinarie försörjda var efter (sin) lärdom och meriter uti sitt eget stift». Undantag gjordes dock för de regala pastoraten, där kyrkoherdeutnämningarna tillkommo K. M:t. Härjedalens dåvarande bägge pastorat, Svegs och Hede, voro emellertid av allt att döma icke regala utan konsistoriella och borde alltså ha varit underkastade de nämnda privilegiernas bestämmelser, när det gällde tillsättande av lediga kyrkoherdetjänster. År 1652 blev Johannes Watz kyrkoherde i Sveg, och anmärkningsvärt är, att han icke kom från ärkestiftet utan från Härnösands stift, närmast från Sundsvall, där han under fyra år varit komminister och skolmästare.⁴ Tidigare hade han under en kort period varit konsistorienotarie vid det nya domkapitlet i Härnösand. Även den 1652 tillträdande kyrkoherden i Hede Petrus Joh. Fræstadius kom från Härnösands stift. Han hade nämligen varit regementspastor vid Jämtlands, Medelpads och Ångermanlands regemente (Tomas Gärffelts), och även för regementspräster gällde stiftsbandet; de skulle, heter det, alltid »förordnas av biskopen i det stift, där folket är hemma».⁵ Att Andreas Elavi 1650 erhöll transport som kyrkoherde från Svegs till Ovikens pastorat säger däremot icke så mycket, då detta senare pastorat var regalt. Frågan om Härjedalens kyrkliga ställning

¹ Jfr Rhyzelius, a. a., senare delen, s. 110. Hülphers, a. a. s. 7, sista noten. G. Thulin, Redogörelse för de ecklesiastika boställena, III Jämtlands län, s. IX, not 1. — ² Swedlund, Kyrkoarkiven i länsarkivet i Östersund 1939, s. 9. — ³ RR, RA. — ⁴ Bygdén, a. a., IV, s. 71. — ⁵ Krigsartiklarna 1621, Schmedeman, a. a., s. 13.

*Jämtlands och Härjedalens historia,
tredje delen*

under de fjorton åren närmast efter stiftsdelningen är, som sagt, vanskelig att besvara. Nils Beltzén, som utfört grundliga forskning för sina uppsatser i Kyrkohistorisk Årsskrift 1944 och 1945 om »Den kyrkliga försvenskningen i Jämtland och Härjedalen», påvisar källornas torftighet men lutar dock åt uppfattningen, att Härjedalen kvarstannade under ärkestiftet till år 1661, då superintendenten Steuchius besökte provinsen och visiterade i Sveg och Hede.¹ Det kan dock ha varit så, att Härjedalen under den ifrågavarande perioden visserligen officiellt räknades till ärkestiftet men att den kyrkliga verksamheten där av vissa lokala hänsyn och lämplighetsskäl snart nog fick mera att göra med stiftsledningen i Härnösand än i Uppsala. Från 1661 är Härjedalens förening med Härnösands stift under alla förhållanden definitiv.

Superintendenten Petrus Steuchius visade sig vara en ovanligt kraftfull och viljestark person, som med stort intresse ägnade sig åt sina många uppgifter. Samtidigt som han organiserade sitt konsistorium, arbetade han energiskt för utvidgningen av trivialskolan i Härnösand till fullständigt gymnasium med sju lektorer. Skolväsendets utveckling synes för övrigt ha intresserat honom mycket. Sålunda utvidgades skolorna i Piteå och Sundsvall under de närmaste åren, och då det ur försvenskningssynpunkt var särskilt önskvärt, att den studerande ungdomen i Jämtland icke längre besökte skolor i Norge eller Danmark, lyckades Steuchius inrätta en barnaskola i Oviken i början av 1650-talet.² Redan före stiftsdelningen 1647 hade emellertid frågan om inrättande av en skola inom provinsen varit på väg att realiseras. Initiativet torde ha tagits av ärkebiskopen, men det kan dock antagas, att dåvarande professorn i Uppsala Lars Stigzelius, som var bördig från Stigsjö i Ångermanland, medverkat härtill eftersom han vid denna tid som medlem av domkapitlet handhaft en del av dess korrespondens med det norrländska prästerskapet.

Vid sammanträde på Frösön med landstinget den 21 juni 1647 tillfrågade landshövding Strijk då närvarande präster, länsmän och de tjugofyra landstingsmännen om det inte vore lämpligt att inrätta en skola i Jämtland, där ungdomen kunde lära sig svenska

¹ Kyrkohist. Årsskrift 1945, s. 53 f. — ² Söderlind, anf. uppsats, s. 10.

språket och uppfostras till gudsfruktan och kristelig övning.¹ Kaplanen herr Erik i Sunne — Ericus Erics Ramselius — hade visserligen förordnats av domkapitlet i Uppsala till informator och lärare i en dylik skola, men då denna plan icke blivit satt i verklighet, frågade landshövdingen om anledningen därtill. De närvarande förklarade, att en barnaskola vore ett »lovligt och gudeligt förhållande» och därför snarast borde sättas igång, medan herr Erik genmälde, att han icke kunnat göra något åt saken eftersom herr Måns i Sunne (kyrkoherden Mogen Pedersen Herdal) icke givit honom något prästbord, där han kunnat bosätta sig och börja undervisningen. Visserligen lovade tinget nu att snarast vidtaga åtgärder, så att den planerade skolan skulle kunna träda i verksamhet, men detta löfte ledde icke till något omedelbart resultat. Kaplanen herr Erik var svensk, son till kyrkoherden i Ramsele Ericus Gudmundi², och omfattades säkerligen icke med någon större bevägenhet av det huvudsakligen danskbördiga prästerskapet inom provinsen. Även i övrigt hade han anledning att beklaga sig, bl. a. över oginhet från pastoratsbornas sida när det gällde att understödja honom beträffande hans ämbetsresor till och från annexen.

Sedan superintendenten Steuchius tillträtt sitt ämbete, dröjde det inte länge, förrän frågan om en jämtländsk skola togs upp till förnyad behandling. Från början synes det ha varit meningen att förlägga den till Näs socken, men den inrättades slutligen, sannolikt 1651 eller året därpå, i Oviken med lokal intill därvarande kyrka.³ Till första skolmästare förordnades den unge prästen Petrus Nicolai Berghemius, som synes ha innehaft ämbetet till 1655.⁴ Han efterträddes av Olaus Erics Alsenius, född i Alsen. Under kriget med Danmark i slutet av 1650-talet var det helt naturligt svårt att utöva en kontinuerlig undervisning. Under hela 1660-talet synes Hans Olofsson Drake, prostson från Brunflo, ha verkat som skolmästare i Oviken samtidigt som han innehade förordnande som syssloman eller stiftsskrivare för kyrkorna i Jämtland och Härjedalen. Sedan han 1668 blivit utsedd till hjälppräst åt den gamle prosten i Oviken Andreas Elavi och två år senare erhöll K. M:ts försäkran om att efter dennes död få efterträda ho-

¹ Landstingsprot., avskr., ÖLA. — ² Bygdén, a. a. IV, s. 56. — ³ Gudmar Hasselberg, Frösö trivialskola, s. 15. — ⁴ Bygdén, a. a. IV, s. 273.

nom, lämnade han skoltjänsten. Denna syssla övertogs då av den trettioårige prästmannen Elias Oldberg, som var född på Oldberg i Näs och son till den på sin tid vida kände herredagsmannen Olof Olofsson Kopparslagare.¹ Även Elias Oldberg erhöll förordnande som oekonomus templorum eller stiftsskrivare och innehade tydligen detta ämbete till dess det upphörde 1678, då prostarna övertogo ansvaret för socknarnas räkenskapsföring.

Genom att skolmästarebefattningen kombinerades med stiftsskrivaretjänsten, underlättades givetvis finansieringen av skolan. Eljest vet man ytterst litet om denna undervisningsanstalts tjugofemåriga verksamhet, då endast ett fåtal urkunder härom blivit bevarade till våra dagar. Någon större betydelse vare sig som bildningsanstalt eller för försvenskingssträvandena synes den under alla förhållanden icke ha haft. I början av 1670-talet väcktes därför förslag om en utvidgning av läroanstalten. Resultatet blev slutligen tillkomsten av Frösö trivialskola, och om dennas grundläggning i mitten av 1670-talet samt utveckling och verksamhet under de närmast följande decennierna få vi anledning att återkomma i senare delen av detta kapitel.

Efter trettiosex arbetstunga år som superintendent avled Petrus Steuchius den 16 december 1683 och blev begraven i Säbrå kyrka. Han efterträddes av sin son Mathias, född 1644. Denne hade promoverats till magister i Uppsala 1668, och efter att ha besökt universitet i Tyskland, Holland och England, blev han vid återkomsten till hemlandet först lektor i Härnösand och sedan (1676) professor i Uppsala, där han med framgång verkade till 1683, då han återvände till Härnösand som efterträdare till sin gamle fader. Han utmärkte sig för stor arbetsamhet och ett levande intresse för de många uppgifterna. Redan innan han lämnade Uppsala, hade han hos K. M:t hemställt om skydd för Härnösands konsistorium i fråga om de så kallade promotorialerna till de konsistoriella kyrkoherdebefattningarna. Därmed sökte Mathias bromsa ett system, som ofta åstadkommit störande ingrepp både i konsistoriets egna befogenheter och i församlingarnas valrätt.²

Vid ett prästmöte i Härnösand i februari 1685 fattades beslut

¹ Landsh. skr., Västernorr., odat. men tydligen från slutet av år 1682, RA. — ² Bygdén, a. a. I, s. 8.

emot klagade han över den jämtländska militärens »sköraktiga leverne» och att denna militär icke respekterade de straff härför, som i enlighet med kyrkoordningen kunde utmätas. Han var icke heller belåten med att de flesta kyrkoherdeutnämningarna skedde

Fig. 63. Den av Gregorius Raaf i slutet av 1690-talet utförda, rikt skulpterade dörren till Ragunda gamla kyrka.

i Stockholm. Själv fick han endast bestämma över ett fåtal. Här anmärkte konsistoriales, att det i Jämtland insattes »infödda» präster, vilka av konsistorieledamöterna ansågos »oförtjänta». Steuchius genmälde härtill, att många av jämtlandsprästerna hade studerade söner, och om dessa ej blevo promoverade, skulle de kanske kunna föreställa sig, att de icke hade en nådig konung.¹

I sitt yttrande till K. M:t angående tillsättandet av de kyrkliga

¹ Västernorr. kommissionens prot., RA.

*Jämtlands och Härjedalens historia,
tredje delen*

ämbetena i Jämtland-Härjedalen erinrade kommissionen om ett tidigare beslut, enligt vilket lediga kyrkliga tjänster skulle tillsättas med i gamla svenska provinser födda och meriterade präster. Denna bestämmelse hade superintendenten icke alltid respekterat utan i stället förordnat danskbördiga prästmän till en och annan församling, vilket beklagades av ledamöterna i domkapitlet. Kommissarierna uttalade som sin mening att i Jämtland, där invånarna redan vid två tillfällen visat uppenbar otrohet, borde tillsättas svenska präster och att de jämtar och söner till de dansk-norska prästerna i provinsen, som utbildat sig för prästämbetet, lämpligen kunde beredas tjänster inom de gamla svenska provinserna.

Detta uttalande ledde emellertid icke till något mera påtagligt resultat. Alltjämt tillsattes en och annan prästtjänst med söner till de gamla danska prästerna i provinsen.¹ Den 10 april 1678 utfärdade Karl XI en hemlig skrivelse till de stiftschefer, som inom sina distrikt förvaltade områden, vilka erövrats från andra länder. Skrivelsen handlade om den uniformitet, K. M:t önskade få införd inom kyrkoväsendet, och förordnade bl. a., att uteslutande svenska präster skulle tillsättas i socknarna. Men trots denna direkta order inträffade endast några månader senare (6/6 1678) att sonen till den i Jämtland födde kyrkoherden Janus Sigvardi i Berg, som under kriget 1657 t. o. m. varit starkt misstänkt för otrohet mot den svenska överheten, regementspredikanten Salomon Hoverberg av konungen utnämndes till kyrkoherde i Ragunda.² Pastoratet hade blivit ledigt, heter det, på grund av förre kyrkoherdens (Olof Rahm) »elaka förhållanden och trolöshet emot oss och kronan». Hoverberg utträngde t. o. m. en svenskfödd präst, Petrus Rockstadius, trots att Härnösands konsistorium lade sig ut för denne och gav honom förordnandet att förestå pastoratet under vakansen.³

Frösö trivialskolas tillkomst kan närmast betecknas som en följd av västernorrländska kommissionens besök i Jämtland i början av år 1670. Denna kommission tog många betydelsefulla initiativ, och det icke minst märkliga var dess förslag om inrättande av en

¹ Som exempel kan nämnas att av prostens Drakes i Brunflo söner blevo Hans och Jöns kyrkoherdar i resp. Oviken och Berg 1678 samt Roald i Lit 1684. Sonen Henrik hade blivit kyrkoherde i Hede redan 1667. — ² RR, RA. — ³ Bygdén, a. a. III, s. III.

Fig. 64. Gästabudsbullen »Stor-Gertrud» i Offerdals kyrka. Denna vackra, rikt tennbeslagna skål, tillverkad av, som det uppgives, alrot, bär bl. a. följande inskriptioner: »Gästabudsbulla för Bonden i Offerdal år 1690 d. 24 Febr. på des past. och präp. Mag. Abram L. Burman och Elisab. Zachr. do(tre)rs Plantins Hedersdag», d. v. s. deras bröllopsdag. Skålen rymmer enligt uppgift 16 kannor eller nära 42 liter och sattes fram fylld med öl, när offerdalsbönderna infunno sig i prästgården och överlämnade sin tionde. Men även andra besökande fingo stundom läska sig med skålens innehåll. Sålunda finner man en hel del namn på de runt om skålen fastsatta sköldarna, såsom kyrkoherde Klas Hallings i Brunflo 1708 och »G. W.» samma år — sannolikt Georg Wallin, biskopssonen från Härnösand och själv senare biskop i Göteborg, som gästade Burman i början av året, vidare kronobefallningsmannen Bertil Alander och hans hustru Gunilla Ström den 18 okt. s. å. samt den berömde bergverksexperten m. m. Daniel Tilas 1743. Efter att länge ha gått i arv inom den burmanska släkten men senare även ha ägts av en del utomstående personer, inköptes den ståtliga bullan av socknen 1854 och förvaras nu i kyrkans sakristia.

»schola trivialis» i Jämtland i stället för den lilla barnaskolan i Oviken, som icke visat sig motsvara behovet och förväntningarna, särskilt med hänsyn till försvenskningen. Liksom grundläggandet av Lunds universitet 1666 närmast avsåg att motverka och hindra gemenskapen med Danmark och införa svensk bildning i de nyerövrade sydsvenska landskapen, var motivet ungefär detsamma, när det gällde att inrätta en trivialskola i Jämtland; man ville undvika att provinsens ungdom sökte sig till katedralskolan i Trondheim för sina studier. Detta var numera icke heller nödvändigt, sedan Härnösand fått ett fullständigt gymnasium, där

ett flertal av jämtlandsprästernas söner studerat och åtskilliga av dem fortfarande åtnjöt undervisning. För övrigt var det inte endast prästsönerna, som behövde skolbildning, även bland provinsens allmoge och militär funnos många, som önskade bereda sina barn undervisning vid någon skola.

Det jämtländska prästerskapets fullmäktige vid riksdagen 1672, kyrkoherde Hans Drake i Oviken, frambar sina kollegers besvär, i vilka hemställdes om att barnaskolan i Oviken måtte utvidgas »med en præceptore till den förrige». Den 2 april 1674 utfärdade emellertid Karl XI fundamentsbrev för Frösö trivialskola.¹ Med hänvisning till det jämtländska prästerskapets framställning vid riksdagen två år tidigare hade K. M:t nu beslutat, att i provinsen inrätta en skola till ungdomens så mycket bättre undervisning i dess kristendom och andra bokliga konsternas fria övning. Regeringen gick sålunda längre än förslagsställarna, då dessa endast hemställt om en utvidgning av barnaskolan i Oviken. I den nämnda urkunden betonades bl. a., att de nödvändiga anslagen till skolan skulle utgå av sådana medel, »som äro utan gravation för staten». Dock bidrog kronan med anslag för inköp av skolhemmanet, likaså utgingo av statsmedel de tjugo tunnor spannmål från Offerdals kyrkohärbärg, som varit anslagna till skolan i Oviken, och de tjugoåtta tunnor av kronospannmålen i Rödön, som tagits från Härnösands gymnasium. Största delen av skolans övriga inkomster kom dock från Jämtlands och Härjedalens kyrkor.

Den som nu inom provinsen tog ledningen i skolfrågan var prosten Zacharias Plantin i Offerdal. Särskilt synes han ha intresserat sig för skolans yttre betingelser. Han överlät sitt strax förut inköpta hemman Stocke Östergård på Frösö med därå befintliga hus till kronan och mottog som ersättning ett tunnland jord i Öneby, kronohemmanen Berg och Nygården om resp. 3 1/2 och 2 tunnland, allt inom Offerdals socken.² Men trots att Plantin visade ett livligt intresse för skolans tillkomst, dröjde det åtskilliga år, innan undervisningen kunde påbörjas. Förmodligen bidrog det pågående kriget till dröjsmålet, men det torde också till stor

¹ Gudmar Hasselberg, Frösö trivialskola, s. 285. Den efterföljande historiken är till stor del grundad på H:s utförliga arbete. — ² Landsh. skr. till K. M:t 25/11 76, Västernorr., RA.

del ha berott på att konsistoriet i Härnösand och en viss del av prästerskapet inom Jämtland icke omfattade skolprojektet med något större intresse. Detta framgår bl. a. av landshövding Jakob Flemings brev till konsistoriet i slutet av år 1678¹. Däri vänder han sig bestämt mot ytterligare uppskov med skolans inrättande, i synnerhet som de omständigheter, vilka anförts som anledning till dröjsmålet, såsom brist på husrum för lärjungarna, att ingen klocka fanns att rätta sig efter i arbetet, de anslagna medlens ovisshet och otillräcklighet o. s. v., icke kunde godtagas som bärande skäl för ytterligare uppskov med skolans förverkligande. Fleming ansåg att vederbörande myndigheter nog skulle draga försorg om det som fattades och framhöll, att skolans tillkomst var ytterst nödvändig, icke minst för att »avböja tillfälle» till umgänge mellan jämtarna och de norske.

Finansieringen av den beslutade trivialskolan vållade dock många bekymmer för dem, som stodo i ledningen av företaget. Offerdalsprosten Zacharias Plantin »nitälskade i synnerhet för denna stiftelse», heter det i ett utlåtande av domkapitlet i Härnösand långt senare. Han gjorde flera resor och försök att erhålla kronolöner för lärarna, men då han trots stöd av konsistoriet och dåvarande generalguvernören Sparre icke kunde hos det då utblottade statsverket vinna någon framgång, vände han sig till socknarna, som tillstyrkte honom att hos K. M:t ansöka om en tredjedel av varje kyrkas tionde i Jämtland samt en fjärdedel av motsvarande tionde i Härjedalen till en huvudfond för skolan. Några av provinsens präster synas icke ha gillat denna plan, men regeringen godkände förslaget och lade dessutom härtill vissa andra medel; bl. a. tillerkändes skolan de tjugo tunnor spannmål, som dittills utgått av Ovikens kyrkohärbärge till barnaskolan därstädes, och dels de tjugoåtta tunnor kronospannmål från Rödön, som Härnösands gymnasium årligen bekommit. Vidare kunde skolan räkna med en rätt betydande inkomst av djäknepenningar.

Omsider synes nu också konsistoriet ha vidtagit åtgärder för att organisera den nya skolan. Den 25 mars 1679 hölls hos superintendenten Petrus Steuchius i Säbrå en sammankomst, där berörda skolärende behandlades. Vid detta möte fastställdes bl. a.

¹ Länss. i Gävle (kansl.) registr. 18/11 78, HLA.

antalet lärartjänster vid skolan till en rektor och tre honom underställda lärare, vilka samtidigt utsågos och förordnades.

I fundationsbrevet uttrycker K. M:t sin förhoppning om att jämtarna frivilligt skulle medverka till skolhusets uppförande, och vid ett ting på Frösön den 19 november 1674 vädjade kyrkoherde Plantin till allmogen att bidra till läroanstaltens uppbbyggnad. Jämtarna ställde sig villiga att medverka till skolbygget, såvida den enligt deras förmenande oskäligen fördubblingen av skatten, som tillkom år 1670, finge räknas erlagd genom leveranser eller arbete för läroanstaltens tillkomst. Kronan tycks inte ha tagit någon hänsyn till denna hemställan av landstinget, men den är på sitt sätt ganska betecknande för det missnöje, som 1670-talets skattestegring åstadkom bland jämtarna, vilket också kan ha varit en av anledningarna till provinsbefolkningens opålitliga hållning under det strax därefter utbrutna kriget.

Något skolhusbygge blev heller inte av under de närmast följande åren; undervisningen bedrevs därför i ett av de förfallna hus, som redan funnos på Stocke Östergård, och betecknande för tillståndet på gården är det avsyneprotokoll, som förre oviksläraren, nyblivne rektorn vid frösöskolan, den 9 april 1679 översände till offerdalsprosten Plantin. Enligt detta bestod gården av fyra bostadshus, av vilka dock tre voro gamla och i bristfälligt skick. Inredning och möblering tycks likaledes ha varit synnerligen torftiga. På gården fanns också ett »stabbur», två gamla stall och ett nytt men oinrett, ett nytt fähus i samma skick, en förfallen kornlada, smedja, badstuga utan tak o. s. v. Enligt vad som i detta sammanhang framgår har Elias Oldberg flyttat till Frösön i april 1677, och nämnda år eller möjligen 1678 blev en gammal uppsala-student, Mathias Filmerus, anställd som andre lärare vid skolan. I sitt brev till Plantin i april 1679 berättar Oldberg om de åtgärder, han vidtagit på gården, såsom takläggning, gårdsling o. s. v. men skriver också, att fienden helt förstört smedjan och att en bonde från Knytta bränt ned badstugan.

I en skrivelse till landshövding Fleming anhöll prosten Plantin, att platsen för det blivande skolhuset måtte utses och virke anskaffas. I en senare skrivelse påminde Plantin den nyblivne landshövdingen i Gävle, Göran Sperling, om dröjsmålet med skolbygget och anhöll samtidigt att en del timmer, som låg i förråd

Fig. 65. Första sidan av Frösö trivialskolas första katalog 1679. Handskriftens delvis otydliga text återges till höger. Katalogen förvaras i ÖLA.

Auspiciis S. Numinis
per
Gratiam, Munificentiam et privilegia
Serenissimi et potentissimi Principis

CAROLI XI

Svecorum Regis,
Coepta est instauratio

SCHOLÆ JEMPTLANDENSIS

Anno Christiano
M. DC. LXXIX
A cujus ineunte Octobri
usque ad medium
junii mensem

Anni Subsequentis
Infrascripti melioris spei Tirones
literarum studiis initiati sunt
Rectore

ANDREA SUNDIO.

Classis Etymologica

Dⁿⁱ PETRI Holsts.

Magnus Svenonis Sundström. Borg-
mäst. i Hernös. sedan Landt Major
därst. död 1732.

Petrus Magni Lilljewalck.
Damianus Gustavus von Hweedztrop
Emanuel von Hw.edztrop
Ericus Petri Gestrinius

Classis Apologistica

Dⁿⁱ BENEDICTI Sylvins

Andreas Svenonis Floobärgh.

Elias Ivari

Laurentius Olai Wulff

Johannes Johannis Engell.

Ericus Raguelis

Jonas Olai.

Classis Alphabetica

Dⁿⁱ MATTHIÆ Filmeri

Jonas Martini

Andreas Svenonis Sundström

Birgerus Johannis Biörckman

Kenicius Olai

Carolus Gustavus Bernfäldt

Petrus Olai

Ericus Olai

Gunnarus Erici

Johannes Erici

på Frösö och tidigare anskaffats för en skansbyggnad, skulle få brukas för läroanstaltens räkning. Detta synes inte ha medgivits, vilket framgår av Plantins senare erinringar angående skolan. Klagomålen synas dock med tiden ha gjort avsedd verkan, och landshövding Sperling skickade omsider en synnerligen barsk skrivelse till befallningsmannen i Jämtland, i vilken denne anmodades att ofördröjligen laga så, att virke framforslades och bygget sattes igång. Befallningsmannen beordrades därtill att själv biträda vid företaget, varjämte han befalldes att indriva djäknepenningarna och se till att skolans spannmål redligen utlämnades och kom läroanstalten till godo.

Den förste rektorn vid skolan var Andreas Sundius, vilken lämnade Frösön 1681 och efterträddes av rektor Anzenius. Enligt skolans räkenskaper för år 1681 betalades den 25 maj två män, som rivit ned en av de gamla byggnaderna, och under sommaren infördes en mängd dagsverken gällande timmermän, vilka betalats med en genomsnittslön av 1 rdr per utfört dagsverke. Den 6 november s. å. berättar den sist införda anteckningen angående skolhusbygget i räkenskaperna: »Käringen som tillpyntat alla skorstenarna innan till med ler, 1 rdr 16 öre kmt.» Hela företaget synes ha dragit en kostnad av 242 dlr 18 öre kmt, och ett inventarium från 1691 beskriver det som »en bygning med fyra klasser, spis och spjäll». Huset hade elva fönster samt dörrar med »gångjärn och klinkor» till samtliga klassrum. Skolan omgavs med ett plank, vilket passerades genom en grind med takhuv över.

När rektor Anzenius år 1687 lämnade sin befattning, synes samtliga till skolan hörande hus genom nybyggnader och reparationer ha varit i gott skick. Rektorn hade då en mangårdsbyggnad med storstuga, kök och nattstuga samt förfogade dessutom över stall, fähus, kornlada, häbbre, mjölkbod och visthus. För de övriga lärarna torde liknande lägenheter, ehuru troligen något mindre, ha stått till förfogande.

Av bevarade handlingar framgår att krigsmakten under åren 1675—78 beslagtogs kyrkornas tionde och därmed även skolornas lönespannmål, men efter den tiden tycks åtminstone frösöskolan ha erhållit sina beviljade inkomster. Under Gustav II Adolfs regering hade förordnats om en fast avgift till skolorna i stället för den studerande ungdomens sockengång. Dessa s. k. djäknepen-

ningar voro fastställda till 6 öre smt varje rök: h inte blott bönderna utan även officerare och knektar voro skyldiga att erlägga denna skatt. Men i Jämtland betalades fortfarande som under norska tiden djäknepenningarna med endast 2 öre smt per rök. Prosten Plantin, som också var riksdagsman och numera frösöskolans inspektör, sökte i riksdagen på Jämtlands prästerskaps vägnar att få djäknepenningarna höjda och att utgå efter samma grunder som i övriga Sverige, men detta lyckades dock inte, och år 1686 fastställdes för Jämtlands vidkommande djäknepenningarna till 2 öre smt per rök. Detta vittnar om den svenska regeringens betänksamhet ifråga om att pålägga jämtarna nya skattebördor vid denna tid.

Frösö skolas förste rektor, Andreas Sundius, var född i Hälsingland 1642. Han efterträddes redan 1681 av Kristoffer Anzenius, en då tjugonioårig kyrkoherdeson från Anundsjö, vilken innehade rektorsbefattningen till 1686, då han tog en lägre befattning vid Härnösands trivialskola, vilket tyder på att frösörektoratet icke vid den tiden var särdeles eftersökt.

Skolans mest energiske tillskyndare och förste inspektör, prosten Zacharias Plantin, avled 1688. Under denna märkliga epok i Jämtlands bildningshistoria hade Plantin nedlagt ett synnerligen förtjänstfullt arbete, och utan honom är det troligt, att Jämtland skulle ha fått vänta ännu i många år på den skola, som nu stod färdig. Klokt begagnade han sig av de svenska myndigheternas politiska synpunkter och naturaliseringsbekymmer, när han i riksdag och landsting stred för frösöskolans sak, och rektor Petrus Kiörning hyllade 1691 den gamle prostens minne och livsverk med att i ett brev ge Frösö trivialskola namnet »Plantins plantering».

Förmodligen kunde de svenska myndigheterna nu med en viss tillfredsställelse konstatera, att frösöskolan utgjorde en värdefull tillgång i deras strävan att försvenska jämtarna, men ett brev från t. f. landshövdingen Karl Hård till K. M:t, daterat den 8 juli 1690, vittnar om att det ännu inte var så helt med jämtarnas lojalitet gentemot de svenska myndigheternas vilja och önskemål i detta avseende.¹ Skrivelsen berättar om att »denna Jämtlands allmoge, som under sista danska kriget begivit sig över gränsen till Norge, jämväl bruka att sända sina barn till norska skolor». Lands-

¹ Landsh. skr., Västernorr., RA.

hövdingen hemställde om att K. M:t måtte vidtaga åtgärder för att jämtarnas barn skulle »upptäckas och informeras i svenska skolor».

Frösö trivialskola hade av konsistoriet fått en konstitution, som i huvudsak tillämpades under de första fyra decennierna, och av dessa stadgar framgår, att det ej här var fråga om en fullständig trivialskola, ty vid en sådan skulle finnas förutom rektor fem lärare, men frösöskolan hade endast rektor och tre lärare. Man kan därför säga att frösöskolan var ett mellanting mellan en trivialskola och de vanliga pedagogierna, som endast hade ett par eller tre lärartjänster.

Enligt stadgan skulle man ifråga om läsårets och feriernas längd följa skolordningen av år 1649, vilken bestämde två årliga ferier om vardera en månad: 18 december—18 januari och 29 juni—29 juli. Men dessa bestämmelser följdes långt ifrån strikt. Matrikeln visar att höstterminen som regel började omkring den 1 oktober, och julferierna varade oftast i sex veckor. Vårterminen avslutades merendels redan den 1 juni. Under svåra missväxtår eller när lärjungarnas matförråd av andra orsaker begynte tryta, hände det att vårterminen slutade redan i mitten av maj.

Ifråga om kursplanerna undervisades i klass I dagligen i tre timmar svensk läsning, skrivning och räkning, men latin lästes ganska sparsamt ur Amos Comenius' läsebok med svensk och latinsk text. I klass II undervisades lärjungarna i svensk läsning och skrivning, aritmetik samt latinsk läsning och skrivning. Vidare fingo eleverna här börja läsa valda ciceroniska samtal och Aesopus' fabler. I klass III byggdes vidare på tidigare nämnda läroämnen och vidare lästes här nylatinska böcker. Grekiskan inskränktes i huvudsak till endast alfabetet och i teologi lästes Hafenreffers allmänt använda kompendium i dogmatik. Men i klass IV fingo lärjungarna stifta bekantskap med de klassiska författarna, och under detta läsår undervisades i grekiska elva timmar per vecka. Sång- och kristendomsundervisningen upptog en mycket stor del av kursplanen och synes ha varit gemensam för samtliga klasser.

I jämförelse med de fullständiga trivialskolorna var undervisningen vid frösöskolan ganska torftig, och de elever, som ville gå vidare på den lärda banan, voro hänvisade att tillbringa ytterligare

ett eller två år vid någon annan trivialskola, innan de kunde vinna inträde vid universitetet.

Som inspektör för frösöskolan efterträdde Plantin av prosten Abraham Burman i Offerdal, vilken innehade denna befattning från 1688 till 1710. Även Burman synes ha varit en verklig kraftkarl med utpräglade praktiska och ekonomiska intressen. I myndiga skrivelser till präster och kronobetjäning tillhöll han dessa att inleverera skolans lönespannmål och övriga inkomster, och dessutom ingrep han icke så sällan för att avstyra oenighet mellan lärarna. På hösten 1708 framlade frösöskolans dåvarande rektor, Salomon Drake, i ett brev till Burman sina bekymmer över att så få elever infunnit sig till höstterminen. Burmans svar på detta ger uttryck åt en synnerligen vidsynt pedagogisk uppfattning, som är rent av förvånande modern. Inspektorn förutsätter att det ringa antalet lärjungar till stor del torde förorsakas av de svåra tiderna men antyder samtidigt, att det också i viss mån kan vara lärarnas fel. Rektorn uppmanas att noga se till att samtliga lärare vid skolan verkligen undervisa sina föreskrivna timmar, »och må ingen kollega understå sig bortresa någon dag eller någon stund försumma utan herr rektors vetskap, lov och minne». Vidare skriver Burman, att eleverna måste behandlas så, att de ej skrämmas från skolan. Och rektorn anmodas att noga beakta detta och inte tillåta någon att »de små och späda barnen med hårdagande, sparkande, örfilars givande och dylikt mera handhava, varav är skett, att många alldeles ifrån skolan blivit avskrämda och mången sin hälsa förlorat». I samma brev varnar inspektorn vidare för allt för mycket själlös utanläsning.

Om det dagliga livet vid skolan ha källorna inte så mycket att förtälja från denna tid, och vad som fästs på pränt gäller i huvudsak tvister och oegentligheter. Lärjungarnas bortovaro från skolan genom hemresa långt före terminernas slut, är ett bekymmer, som ofta framkommer i brevväxlingen mellan rektor och inspektör. Och otillräckliga proviantförråd eller föräldrarnas behov av barnens hjälp vid gårdsbruket synes därvid oftast ha varit orsaken. Här och var skymtar lärarnas namn fram i olika sammanhang, men den mest omskrivne är den förste läraren i första klassen, Mathias Filmerus, vilken i skrivelserna figurerar på ett sätt, som ger oss en viss inblick i tidsförhållandena och samtidigt en bild av ett

synnerligen trist människoöde. Denne Filmerus tycks ha varit en försupen stackare, som länge misskötte sin tjänst och bar sig illa åt under ruset, både i kyrkan och på andra ställen. Han måtte dock ha haft vissa förtjänster eftersom rektor i det längsta visat tålmod med hans galenskaper, men år 1701 lyckades konsistoriet i Härnösand att anskaffa en fattig bondestudent från Stigsjö, Olaus Brunnus, som var villig att gifta sig med Filmerus' dotter och övertaga svärfaderns lärartjänst på villkor, att Brunnus åtog sig att sörja för sin företrädare och hans argbigga till hustru på deras ålderdom. Detta slag av pensionering var rätt vanlig vid den tiden, liksom de unga prästernas »konservering» av gamla prästänkor med rätt tråkiga familjeförhållanden som en given följd. I fallet Brunnus blevo bekymren slutligen så svåra för den unge läraren, att han hängde sig i foderboden men blev nedskuren i tid och enligt gängse sed vederbörligen straffad för sitt självmordsförsök.

År 1710 avsade sig prosten Burman inspektorsbefattningen och efterträdde av kyrkoherde Klas Halling i Brunflo, vilken tidigare (1695—1703) varit en utmärkt rektor vid skolan. Burman hade själv föreslagit sin efterträdare.

Mellan skolans lärare och officerarna vid Frösö skans synes en rätt påfallande osämja ha varit rådande under denna tid. Till någon del torde väl denna ha haft sin rot i militärernas ovillighet att betala djäknepenningar, som de ansågo vara en skatt på bondejorden och icke borde drabba dem, men den mest framträdande ovänskapen mellan dessa parter synes dock ha berott på placeringen i kyrkan. Om detta rådde oenighet i flera år eller till dess konsistorium slutligen såg sig nödsakat att uppdraga åt inspektorn att söka åstadkomma en överenskommelse mellan de tvistande. Om-sider fastställdes en bänkdelening, som blev gällande i trettio år, med följande placering i de främsta bänkarna: 1. översten, 2. kaptenlöjtnanten, regementsfältskären och auditören, 3. under-officerarna, 4. länsmannen och några bönder, 6. skolbetjänter och regementspastorn. Efter att lärarna tidigare gjort anspråk på att få sig anvisad en avskild plats i koret, kan man gissa att deras förbittring var stor, när de nu blevo placerade bakom både under-officerare och bönder, men samtidigt kan man nog i detta arrangemang tydligt utläsa, vilka som hade den verkliga makten och det största anseendet på Frösön vid denna tid.

Så gingo åren, och kull efter kull av frösöskolans elever gingo ut i livet. Åtskilliga av dessa skulle i sinom tid fästa sitt namn i hävderna, men de flesta ha försvunnit i glömskans dunkel. Likväl vill man gärna tro att även många av dem, som återgingo till allmogens undanskymda tillvaro, lämnade betydelsefulla spår efter sig.

VI

Rättsväsendet

Under Västernorrlands lagsaga. — Axel Oxenstierna och andra lagmän och underlagmän. — Häradshövdingeinstitutionens införande 1671. — Lagmansrätternas vara eller icke vara. — Den tillfälliga omorganisationen av rättsordningen 1718. — Landsfängelset och mästermannen. — Vapen och sigill. Ur rättskipningens annaler.

EFTER DEN SVENSKA ERÖVRINGEN AV JÄMTLAND på våren 1644 lades provinsen i judiciellt hänseende till den stora västernorrländska lagsagan, som omfattade praktiskt taget hela det svenska Norrland, medan Härjedalen samtidigt hänfördes till Dalarnas och Bergslagens lagsaga.¹ Den förra innehades sedan 1610 av rikskanslern Axel Oxenstierna — under Baltzarfejdens 1611—13 var han lagman även över Jämtland och Härjedalen (II, s. 248) —, medan riksrådet Per Brahe var lagman över den senare lagsagan. Varken Oxenstierna eller Brahe torde dock ha hunnit utöva någon verksamhet eller uppburit någon lagmansränta under den korta ockupationstiden. Strax efter det fred slutits i Brömsebro, lades emellertid både Jämtland och Härjedalen under det västernorrländska lagmansdömet.² I fullmakten för rikskanslern framhölls bl. a., att han som lagman skulle döma »alldeles efter Sveriges lag och laga stadgar». En norsk uppgift om att

¹ RR 20/4 och 20/8 44, RA. — ² RR 10/10 45, RA.

ärer äro

för sin
har satt
om länet
gt begå-
n.

Lapparna.

Lapparna hava sin egen historia, och meningen är icke att här närmare gå in på denna utan endast att beröra några drag därur, som hänga samman med Jämtlands och Härjedalens historia.

När lappar först uppträdde inom dessa provinser, har varit ett omtvistat och svårlöst problem. Så långt har dock forskningen nu hunnit, att den kunnat fastslå, att

Carl Sehlin

redan i urnordisk tid lapparna på sina vandringar hunnit till de övre delarna av Ströms vattudal. Medeltidens litteratur omnämner ingenstädes några lappar i dessa landskap, men från mitten av 1500-talet finnas några sporadiska fogderäkenskaper, som upptaga åtskilliga namngivna lappar i norra Jämtland. Därifrån utbredde de sig mot söder helt visst under åtskillig strid med bofasta, som innehade avradsland invid fjällen. I början av 1600-talet hava de på sin vandring hunnit ned till västra Härjedalens fjälltrakter, ty i Sten Billes register från 1610—11 omnämnas lappar i Härjedalen. Bland dem, som enligt detta register dömts att erlægga böter, var också "Peder Siffuerssen och Jens Bagi for di med dieris Lapmennd Rende efter Elssdiur om Waarerne emod chicvyd forbud".

Ännu på 1600-talet synas lapparna i det närmaste varit hedningar, och från Sverges sida gjordes åtskilligt för utbredning av kristendom och kultur bland dem. I riksrådets protokoll den 27 januari 1641 heter det: "Om lappmarken har Regeringen offta mentionerat, att man skulle taga den landsändan i acht; folket lefwer i afguderij, tillbidie Sathan, bruka trulldom; behöfwa altså information och lärdom. — Hvad man spenderar på Gudz församling, med skääl, thet beneficeras af Gud med all velsignelse."

Att förhållandena vid denna tid varit sådana även i Jämtland och Härjedalen framgår av åtskilliga samtida vittnesbörd. På en karta av år 1646 har lantmätare Jakob Steenklyft bland annat antecknat: "Lapparna hava sitt tillhåll på västra och norra sidan om Jämtland in på stora och vida fjället, där hava de allehanda 'skytterijen' både till älgar, vildrenar, bävvar, mårdar och uttrar etc. Uti 'Heklefjäl eller Herkelråmpa' är en tjärn eller träsk,

som kallas Berkeltjärn, darsammastädes lapparna för en tid sedan hava gjort sin avgudeliga tjänst. Där hava de ock offrat vit boskap, bockar och kor samt andra vita kreatur, dem störtat i tjärnen, varefter sedan har synts

Lapp med trolltrumma.

som en blå låga, att kreaturen, som inkastats, genast av lågan omfattats och förtärts."

Synnerligen belysande för det religiösa och kulturella tillståndet bland lapparna i Härjedalen i slutet av 1600-

talet är ett protokoll från extra ting i Vemdalen 1699. Lappen Jonas Torkilsson var inkallad såsom misstänkt för att hava mördat sin son Olof, vilken i sin tur skulle hava dödat sin mor. Lappen hade själv begravt sin son i en backe nedanför Flatruet. Där fann man hans lik utan kista, inlindat i ett randigt västgötatäcke. I graven påträffade man också synål, tråd och tyglappar, fnöske och brännsten, en påse tobak och mat samt en yxa. När domaren frågade, varför allt detta lagts i graven, erkände lapphustrun Gunnil, att lapparna allmänt brukade begrava sina döda på detta sätt, ty "de måste hava något med sig till Guds rike". Tråden och tyglapparna hade man lagt ned i graven för att "bota kjortelen med, om den skulle gå sönder".

Vid samma tillfälle berättade Jonas Torkilssons dräng, att hans husbonde hade offerplats vid Mittåkläppen och brukade offra renar åt Storjunkaren. Detta förnekade Jonas men medgav, att han "efter fjällmäns vis" en gång om året lade flinta och stål i en källa för att fördriva allt ont ur vattnet. Jonas och Gunnil måste också inför rätten sjunga björnvisan, som brukades vid den urgamla björnfesten, "men den bestod icke av några ord utan var mera ett sorl eller tjutande".

Ännu så sent som vid tinget i Hede 1743 uppgav kyrkoherde Johan Nording, "hurusom hjälpprästen Petrus Hamberg, vilken bor i Funäsdalen, haver förspott och angivit, att de där i fjällen varande lapparna skola föra ett oskickligt och straffbart leverne med hustrurs bytande och barns säljande samt offrande uti källor".

Även i Jämtland dyrkade lapparna avgudabilder långt in i nyare tid. Daniel Toucher uppger i sin avhandling om Jämtlands fjäll 1694, att han vid ett besök i Offerdal sett en plats, där lapparna övernattat "och alldeles i

närheten fick han se ett resligt träd i vilket en figur var inhuggen, föreställande någon slags gud eller demon". Kyrkoherden Abr. Burman upplyste honom därvid om, att lapparna "fortfara icke blott med sina kåtor utan med sina trolltrummor, hudar och vadhelst de äga, också besöka de ytterst sällan kyrkan, och då endast av fruktan för straff".

Under 1700-talets förra hälft igångsattes ett planmässigt kyrkligt arbete bland lapparna efter impulser från lapparnas apostel Thomas von Westen.

I Föllinge inrättades en lappskola 1746, i vilken enligt Hülpers "utom andra som läras, bliva 6 barn på kronans bekostnad underviste, varav de skickeligare sedan sättas i fjällen till läromästare, 3 sådana kateketer äro i Jämtlands lappmark och åtnjuta årligen någon kronolön". Hundra år därefter eller 1846 upprättade svenska missionssällskapet i Laxsjö en skola, i vilken ett 20-tal lappbarn fingo undervisning och fritt underhåll. Skolan, vars förste lärare voro C. L. Tellström och Isak Nordfjell, flyttades 1878 till Undersåker. Av pastor Michael Sandell upptogs 1877 en missionsverksamhet, som bland annat i Hillsand inrättat ett barnhem med skola för lappbarn.

Inom övre Härjedalen vidtogos också under 1700-talet åtgärder för lapparnas undervisning. År 1758 antog biskop Kiörning Lars Råmark till lapparnes läromästare i Storsjö, och längre fram flyttades denna undervisning till Mittådalen, där lappmannen Nils Andersson verkade som kateket till sin död 1792.

Av denna korta översikt framgår, att skolor för lappbarn i Jämtland och Härjedalen upprättades och erhöilo statsunderstöd ungefär 100 år, innan ännu några åtgärder från statens sida vidtagits för skolundervisning bland den bofasta befolkningen.

*Kärla Sam. 1746. Härjedalen. 1746
Lappmark. 1746. Härjedalen. 1746
Lappmark. 1746. Härjedalen. 1746
Lappmark. 1746. Härjedalen. 1746*

Antalet lappar har aldrig varit stort inom länet och torde icke någon gång överskriit 1,000. År 1870 uppgick deras antal till 800, 1900 till 915, 1920 till 897. År 1929 hade Frostvikens lappförsamling 163, Hotagens lappförsamling 142, Undersåkers lappförsamling 253 och Tännäs lappförsamling 196 eller tillsammans 754. Om härtill lägges antalet av lappar, som äro skrivna i de bofastas församlingar, torde hela summan 1929 uppgå till omkring

Lappar vid Are.

800, samma siffra som för 60 år sedan. Då länets folk-mängd 1928 var 136,374, utgör alltså lapparna knappt mer än en halv procent av befolkningen. Det har dock varit synnerligen svårt, att för detta lilla fåtal ordna förhållandena så, att de kunnat fortsätta sin livsföring på sina fäders vis.

Ordnandet av renbetet har varit en svårlöst diploma-tisk fråga mellan Sverge och Norge, men detta spörsmål har dock i ringa mån berört Jämtlands län, där någon ömsesidig betesrätt icke förekommer. Svårare har det här varit att på lämpligt sätt ordna förhållandet mellan

lappar och bofasta. I slutet av 1880-talet uppstod en bitter strid mellan lapparna och ägaren till Ljusnedals bruk W. Farup, varunder renar i hundratal blevo nedskjutna. Striden väckte stor uppståndelse icke blott i trakten utan i hela landet och gav återljud även i riksdagen. Å ena sidan framställdes godsägare Farup såsom en lapparnas fiende, som på stråtrövarvis ville utrota dem, å andra sidan sades det, att han med sin större ekonomiska styrka och som ortens representant i landsting och riksdag med det våld nöden krävde förde talan för den betryckta och till sina starrslåtter hänvisade befolkningen i Sverges fattigaste landskap.

Orsaken till denna fejd var lapplagen av 1886, som gav både lappar och renägande bofasta rätt att under en stor del av året föra sina renar över skogar och ägor, som tillhörde de bofasta, utan att dessa i verkligheten med laga åtgärder kunde vinna någon rättelse och ersättning för den skadegörelse, renarna anställde. Verkningarna av denna lag klarläggas av länsstyrelsen i dess femårsberättelse från 1886—1890, ur vilken följande må anföras: "Lappbefolkningen har under denna tid börjat leva efter den 1886 utfärdade lag, vilken här trädde i kraft den 1 januari 1889. Verkningarna av lagen hava icke varit sådana, som med densamma avsetts, och den oenighet mellan lappen och den bofaste, som varit en följd av densamma, kommer säkerligen att i tidernas längd bliva ödesdiger för lappen och hans näring, om icke lagstiftningen ändras. Huvuddraget i den nya lagen och som ansågs framför allt böra bidra till lappens och renskötselns framgång, är den bestämmelse, som giver lappen en viss grad av disposition över sin bofaste grannes egendom. Det var icke svårt för dem, som kände de förhållanden, för vilka det lagstiftades, att förutse, att

den ifrågavarande bestämmelsen skulle här i länet leda till oändliga strider och till sina följder bliva allt annat än fördelaktig för dem, den åsyftade att gagna.

Otvivelaktigt är, att lappen behöver för renskötseln vintertiden tillgång till lågläntare trakter och till skog, och han har därför, sedan urminnes tider, vid vinterns annalkande kommit med sin renhjord ned från fjället och tagit sitt vinterviste i skogar, tillhörande de fjällen angränsande hemmanen. — — Detta gjorde emellertid ingen eller ringa skada, då lappen ännu icke hade laglig rätt till hemmansägarens mark, och lappen uppträdde då fogligt, höll ordning på sin hjord, sökte undvika göra skada och betalade godvilligt de vanligen billiga fordringar, den bofaste ställde på honom. Detta goda förhållande förändrades genom den bestämmelse i 1886 års lag, som under vissa villkor gav lappen rätt till hemmansägarens egendom. Lappen uppträdde nu övermodigt och gav ingen synnerlig akt på den skada, hans djur förorsakade på bondens höstackar, och dessa skador tilltogo i omfång och värde, allt efter som lappen lärde känna de svårigheter, bonden hade att efter lagens anvisning bereda sig ersättning, även där skadan påtagligen tillkommit genom renvaktarens vårdslöshet.

Att, sedan osämjan väl kommit till stånd, de bofasta å sin sida, dels av hämnd och dels för att bliva av med sin besvärliga gäst, bereda lappen mångt obehag och förluster, ligger i sakens natur, och om dessa misshälligheter icke annat än undantagsvis tagit form av våld, så ökas dock årligen ovänskapen och, vad som nu är ett undantag, kan lätt nog bli regel och laglöshet och nävrätt bliva förhärskande, när lagen visar sig oduglig och kraftlös. Den lag, som utfärdades år 1886, är nämligen i åtskilliga hänseenden icke användbar på i detta län

rådande förhållanden, och dess bestämmelser äro i vissa delar omöjliga att tillämpa. — — — Å andra sidan äro villkoren för utkrävande av ersättning för av renar liden skada sådana, att de i de flesta fall göra denna rättighet alldeles värdelös."

Orsaken till de svåra misshälligheterna var dock icke endast 1886 års lag utan också lapparnas usla renvård vid denna tid, varigenom deras hjordar till stor del blevo vildrenar. Om detta förhållande skriver länsstyrelsen i sin berättelse för 1891—95:

"För lappbefolkningen i länet har den gångna femårsperioden betecknats av en anmärkningsvärd tillbakagång av dess näring renskötseln. Tilltagande vårdslöshet från lapparnas sida i vården om deras hjordar, en allt mera framträdande böjelse hos lappbefolkningen att övergiva det hårda livet i fjällen och stridigheter mellan lapparna och de bofasta, vilka tidtals till och med tagit så våldsamma uttryck som nedskjutning i större mängd av lapparnes renar, hava härtill samverkat."

I de nya lapplagarna av år 1898 och 1928 har den urgamla sedvanerätten bibehållits för lappar att under tiden 1 oktober till 1 maj få låta sina hjordar söka sig föda nere i skogarna, men kravet på renvården har skärpts, och formerna för uppgörelser i tvister hava förenklasts. Redan 1905 kunde länsstyrelsen vitsorda: "Förhållandet mellan lapparne och de bofaste har under perioden i allmänhet taget varit gott. Uppkomna tvister om ersättning för av renar förorsakade skador hava bilagts i godo utan domstolarnes anlitande."

Staten har nu inköpt stora områden till renbetesland, t. ex. hela Ljusnedals vidsträckta egendom. Nyligen har också staten ordnat lapparnas skolväsende och fattigvårdsförhållande, och fjällfolket är föremål för stort in-

tresse från allmänhetens sida. Även om lapparna i dessa landskap gäller i viss mån vad vår främste kännare på detta område skriver: "Man kan i vida kretsar omöjligen komma ifrån att medvetet eller omedvetet betrakta lapparna som en samling vildar eller halvildar, som en lustig kuriositet, som ett njutningsmedel för esteter och turister, som en dödsdömd anakronism, vars sista dagar ovillkorligen måste göras drägliga genom välgörenhet och pjoller."

Lapparna hava sitt yrke som andra, och avkastningen av renskötseln, som är ett urgammalt sätt att tillgodogöra sig våra vidsträckta fjällmarker, kan alltför bli god, om lapparna verkligen på allvar ägna sig åt skötseln av sina renar. För detta sitt yrke hava de rätt att kräva respekt och att icke bli behandlade varken med överlägsen nedlåtenhet eller sentimentalitet.

Men sugningen från den bofasta kulturen har kommit lapparna nära, och fråga är, om den skall bli så stark, att den drar dem från det fria livet i fjällen, som trots hårdhet och möda ändock ger en god, understundom riklig bärgning, ned till de bofastas redan överfyllda arbetsmarknad.

Av mera betydande män, som utgått från lapparna i Härjedalen, må nämnas *Anders Fjellner*. Han föddes 1795 en gnistrande natt under bar himmel på Rutfjället, kom som en liten, livlig tioårig lappgosse till Frösö skola, studerade under vintern och vallade renar på sommaren och avlade slutligen prästexamen i Uppsala 1820. Som missionär bland lapparna gjorde han därefter vidsträckta resor, gifte sig med en renägande lappska från Paldamo i Finland, blev kyrkoherde i Sorsele och dog där 1876.

Han idkade omfattande studier i sin stams historia och samlade dess gamla sånger och sägner. Fjellner

tänkte högt om sitt folks forntid och ansåg, att lapparna voro nordens urinvånare, som från sitt hem vid Altai invandrat till Skandinavien.

Han synes livet igenom hava varit ett stort barn med livlig fantasi och mycken övertro. Som exempel därpå berättas, att han bokstavligt och fast trodde på vad som

En stor och en liten.

berättades i en lapsk sagosamling, som kallades "Soldottern". Däri förtäljes bland annat, att soldottern, som för längesedan är död, likväl i en skön lappflickas gestalt med sin ande-hjord vandrar omkring i lapparnas land. "glad att löna, snabb att straffa". När hon vakar, är hon osynlig, men när hon sover, kan man få se både henne själv och hennes underbara hjord. Fjellner berättade, att han själv en gång på gamla dagar sett henne på ett berg i Härjedalen. Då han skyndade fram för att sluta henne i sin famn, snavade han. Vid bullret därav vak-

nade hon, och i samma stund var synen försvunnen.
Men förmodligen trodde han alltför, att den som

"Under våta, svarta klippan
i gröngräsigt loft på fjället,
Solens dotter ser i slummer,
famnar Solens dotter oväckt,
kysser drömmerskan ur blundern:
han får sköna slumrarinnan,
får den fosterrika hjorden."

Jagt & Kan

Protokoll, fört vid sammanträde i 1930
års lapputredning med renskötande och ren-
ägande lappar tillhörande Handelsdalens
lappby i Tjallingen den 17 september 1932.

Närvarande: ordningsmannen Lars Larsson Kroik, lappmannen
Mattias Kroik, biträdande lappfogden i Norrbottens
norra distrikt Erik Hedbäck och undertecknad, lapp-
fogde.

§ 1.

Lars Larsson Kroik, Mattias Kroik, Jakob Elias Jonsson och
Märit Liljedahl voro renskötande husbönder inom lappbyn. Före år
1915 ingick denna lappby i området Åre-Storsjö lappby. En olägenhet
för renskötelsen inom lappbyn var, att ett stort antal honren
från Mittådals lappby på våren strövade in på området och kalvar
fick vänja sig att vara på främmande trakt. Renvården hänger på
tillsyn över ungrenen. Under svamptiden svänger visserligen all ren
ut, men den återvänder om den tidigare fått vana att vara på trak-
ten.

Renantalet i lappbyn uppgick nu till omkring 2.500 men högst
2.000 renar borde få betas inom Handelsdalens lappby.

§ 2.

Under såväl vår, som sommar och höst användes vistet i Tjal-
lingen. Från och med oktober månad och till vinterflyttningen, lik-
som ock under den tidigaste våren efter återflyttningen, brukade
en del av familjen Kroiks medlemmar bo i Ripbo, en f.d. jakthydda
på fjällslutningen mot Bunnerviken och Handöl. Tidigare hade Kroiks
familj bebott vistet vid Storulvån; Ljungris-lapparna bodde i Ljung-
dalen hela året, men deras renskötare bodde i Ljungrisläget.

Gården funnos: av trä i Tjallingen, på östra sidan Handels-
älven, och av tråd ett vid östra Ekorran och ett öster om gamla
Sylstationen samt ett likaledes av tråd vid Ljungsjöarna.

Ett renstängsel av tråd var uppfört efter lappbyns södra gräns
mellan sjön Öjön och Helagsfjället. I detta fjäll var passen upp
till jökeln och vid Predikstolen avspärrade med samma slags stängsel.

Därjämte var ett dylikt renstängsel under byggnad från Sylfjällen och norrut. Arbetet härpå hade fortskridit upp till trakten väster om Blåhammarfjällen.

En renvaktarstuga var uppförd vid riksgränsen i Endalen och en vid Ö. Ekorran samt en vid Ljungsjöarna. Dessutom fanns vaktkåtor i övre Endalen, vid Storulvån och norr om Husvåltjärn i Ljungrisfjällen.

§ 3.

Beträffande åtgärder till underlättande av renskötseln framhålls, att följande vore nödvändigt:

dels en förbättring av vägleder mellan Handöl och Tjallingen på östra sidan av Handölsälven och dels renvaktarstugor på södra sidan av Njuomeletjärve och vid Dölltjärnarna.

§ 4.

Vid befaringen åtföljdes förrättningsmännen av lappmannen Mattias Kroik.

Dag som ovan.

W. Gardham.

Protokoll, fört vid sammanträde i 1930
Års lapputredning med renskötande och ren-
ägande lappar tillhörande Tranris lappby i
Västra Vålådalen den 19 september 1932.

Närvarande: ordningsmannen Daniel Fjällner, lappmännen Nils Fjällsten och hustru, Jonas Mårtensson, biträdande lappfogden i Norrbottens norra distrikt Erik Hedbäck och undertecknad, lappfogde.

§ 1.

Såsom vår- och höstviste användes Nyhemmens lappläger. Fjällner, Nils Fjällsten och Jonas Mårtensson bodde under samma tid i Västra Vålådalen. Under försommaren bodde lapparna med familjer i Stensdalens lappläger och under sensommaren, åtminstone renskötarna, i Gråsjödörrens gamla lappläger, där ett antal nya kåtor under senare åren uppförts. Detta senare läger var särskilt lämpligt för skiljningarna. De hade gården av trä i Stensdalen, vid lägret i Gråsjödörren och ett av träd straxt väster om Lilla Stensdalsfjället. Av vaktkåtor fanns en i Ö. Bunnarskalet och en i Järpådalen. De voro i lappbyn väl försedda med vägar och gården.

§ 2.

I lappbyn voro nu följande personer renskötande hushånder: Daniel Fjällner, Tomas Jonasson, Jonas Jonasson, Jon Pålsson Fjällström, John Fjällström, Jonas Mårtensson, Nils Fjällsten och Lars Fjällsten samt Kristina Kant, f. Fjällsten, vilken innehade tillstånd av Kungl. Maj:ts Befallningshavande att inflytta till Tännäs lappby. Renantalet var nu omkring 1.500, vilket ansågs vara maximum för området. Nils Fjällsten och ordningsmannen Fjällner ansågo dock att i lappbyn i framtiden ej borde inrymmas mer än 1.000 renar.

§ 3.

Vid tiden omkring år 1900 betades blott cirka 900 renar på det område, som nu kallades Tranris lappby och ägdes av bl.a. Nils Nilsson Fjällsten, Tomas Fjällsten och Mårten Tomasson.

På den tiden hade man vårbete i Järpådalen, vid Kroktjärnarna

och på Ottfjället. Trakterna bort mot Tjallingklumpen, Gåsen och Härjångsstötarna begagnades till sommarbete och skiljningar skedde med grannarna i väster (Jonas Torkelsson och Jonas Larsson) vid Handölsälven, väster om Tjallingklumpen. Under hösten flyttades renarna från trakten av Gråsjöddörren förbi Storådörren till Lunndörren samt väster om Lunndörrensån. Skiljningen skedde på fria fältet utan fasttagande av renarna. Mot jul drog man från dessa betesmarker bort mot Grönklumpen och efter jul vidare till Fångåmon-Fångvattnet-Hottön-Djupsjön-Sällsjön- öster om Västerfjället ned mot Fjällsågen.

§ 4.

Följande åtgärder skulle väsentligt underlätta renskötselarbetet inom lappbyn.

Bro över Vålån vid Gråsjöddörrens lappläger.

Renvaktarstuga i trakten av Ljungsjöarna att tjäna som logi vid sommarskiljningarna med Handölsdalens lappby, vilka numera höllos vid dessa sjöar. Där fanns gott om bränsle (enbuskar) och björkskogen låg på blott några kilometers avstånd.

Ljungrisorrådet öster om Ljungan borde skiljas från Handölsdalens lappby och läggas till Tranris lappby.

Dag som ovan.

W. Gardham.

Protokoll, fört vid sammanträde i
1930 års lapputredning med renskötande och
renägande lappar tillhörande Anarissets
lappby i Hosjöbotten den 22 september 1932

Närvarande: f. ordningsmannen Per Larsson, leppmännen Anders
Kroik, Anders Danielsson, Nils Andersson Lilja
och undertecknad, lappfogde.

§ 1.

Rensköttande husbönder: Per Larsson, Paulus Persson och Anders
Torkelsson.

Under de senaste åren har hjorden hållit sig omkring 300 och
den har ofta under vistelsen i fjället sammanblandats med Glenlap-
parnas renar. Därför hade, åtminstone under högsommaren, lapparna
i denna lappby bott i Glenlapparnas högsommarläger, Kroktjärnvallen.

Tidigare hade de däremot straxt efter midsommar flyttat till
Anarisläget och stannat där omkring 14 dagar, varefter de dragit
längre norrut till Grönklumpen, där de vistats huvudsakligen under
juli månad. Vid Stalon (Tvärån) fanns numera inga kåtor.

Gärdet i Anariset hade icke varit använt på 2 år. I Grönklump-
läget var gärdet delvis förfallet men lätt att sätta i stånd liksom
förhållandet var med gärdet i Anariset. Vid Hosjöbotten hade aldrig
varit något gärd.

Vid Rullån hade de en vaktkåta och vid tillfälle kunde de även
nyttja nomadskoleväsensens kåta vid Tvärån.

§ 2.

Sedan Anders Kråik under innevarande år inflyttat är renanta-
let omkring 500. Vid tiden omkring 1905-1907 hade Mårten Olsson och
Pål Fredriksson tillsammans omkring 500 renar och några mindre grup-
per renskötande lappar tillhoppa 200, så att den trakt, som nu be-
nämndes Anarissets lappby då inrymde cirka 700 renar. Högsta antalet
efter 1915 var omkring 1.000.

Det var mycket svårt att hålla renar kvar inom lappbyn under
hösten, ty de ville under denna tid vara på slätfjället och trivdes
ej bland dessa tjärnar, småsjöar och stenmarker.

Högst 1500 renar kunde betas inom lappbyn.

§ 3.

Per Larsson och Anders Danielsson framhöll, att det blev sämre med renskötseln inom lappbyn sedan Oviksfjällens lappby delades och önskade sammanslagning av Anarisets och Tåssåsens lappbyar. Däremot ansåg Anders Kroik (nyinflyttad och största renägare) att lappbyområdet borde få vara som det är så länge, ty det fanns många unga, som vilja hava renar.

I anslutning härtill uttalade Per Larsson det önskemålet, att de unga, som vilja bliva renskötande husbönder, borde förhjälpas härtill, såsom Jonas Nilsson, Lars Nilsson, Nils Paulus Nilsson och Nils Olof Torkelsson.

Klövjevägen Bydalen - Fjällsta - Hosjöbottnarna borde förbättras, en körbro borde byggas över Hällån vid Bredsjön. En renyaktarstuga borde uppföras i björkskogen vid Trondåns övre löpp samt ett renstängsel efter Storådörrens dalgång (gräns mot Tranris lappby).

Dag som ovan.

W. Gardham.

Protokoll, fört vid sammanträde i
1930 års lapputredning med renskötande och
renägande lapper, tillhörande Tåssåsens
lappby i Glen den 22 september 1932.

Närvarande: ordningsmännen Lars Olof Johansson, lappmännen
Fredrik Nilsson, Lars Henrik Danielsson, Nils
Fredriksson och undertecknad, lappfogde.

§ 1.

På 1880-talet betades renarna inom de s.k. Oviksfjällen enligt
Fredrik Nilssons (f.1860) uppgift huvudsakligen i 2 grupper: I Mär-
ten Olsson omkring 1800 renar och II Anders Pålsson samt Jonas
Persson, (sedermera i Idre). Olsson uppehöll sig under våren och
hösten vanligen i trakten av Fjällsta men flyttade på högsommaren
bort mot Lunnhörren, Gråsfjället och Smällhögarna. Återflyttningen
började vanligen något in i augusti månad och gick förbi Grönklum-
pen och över nuvarande Anarisets lappby. Anders Pålsson och Jonas
Persson flyttade inom nuvarande Tåssåsens lappby, hade vårbete dels
öster om Hundshögen och dels i trakten av Åldbergsbodarna, och
vände på hösten tillbaka till Hundshögstrakten. Högsommartrakten
var omkring Kroktjärnvallen. Även denna grupp hade omkring 1800
renar. Några små parter, Jon Fredriksson, Lars Thomasson och Jonas
Olsson stannade kvar mellan dessa grupper och någon av dem drog
stundom bort mot Ljungris lappläger. Betet var under höst och vinter
mycket gott. Hela renantalet översteg ej 4.000.

Lapparna ansågo att Tåssåsens lappby för närvarande var över-
belagd med ren. Om Idre renarna frånräknades hade lappbyn ändock en
hjord på omkring 1400 djur och då var sommarlandet för litet. Inbe-
gripet Idre renarna var renantalet nu 3.400. Det borde ej få över-
skrida 2.000, ty man måste också räkna med renar från främmande
lappbyar (Fredrik Nilsson och Lars Henrik Danielsson).

§ 2.

Trakten söder och öster om Hundshögen nyttjades nu för vårbete
Under högsommaren hölls renarna på området vid Kroktjärnvallen och
under hösten dels vid Storlövålen och dels på sluttningarna omkrin

Hundshögen.

§ 3.

Lapparna önskade utvidgning av sommarbetestrakten mot Storbäcken och Trondan d.v.s. till och med Döllvålen och Blåfjället.

Vintergården borde uppföras dels i Glen (mellan Torkel Jonassons kåta och Arån) och dels i Torsborg. På det senare stället var själva platsen ej utsedd men trakten var lämplig och kringliggande höjder möjliggjorde isärhållandet av flera hopar.

Klövjevägen Glen-Bydalen borde förbättras.

§ 4.

Under befaringen var ordningsmannen Lars Johansson under-tecknad, förrättningsman följaktig.

Dag som ovan.

W. Gardham.

Mycket om utredning

Protokoll, fört vid sammanträde i
1930 års lapputredning med renskötande
och renägande lappar, tillhörande Mittå-
dalens lappby i Storvallen den 2 oktober
1932.

Närvarande: ordningsmännen Per R. Fjällgren, lappmännen Nils
Nilsson, Nils Thomasson, Nils Axel Nilsson, Nils
Larsson Axman, Anders Jonasson Renskylt, Petrus
Nordfjäll och Folke Fjällgren samt biträdande
lappfogden i Norrbottens norra distrikt Erik Hed-
bäck och undertecknad, lappfogde.

§ 1.

En del av renskötande och renägande lapparna i denna lappby
hava vår- och höstvisten i Storvallen och andra i Anådalen. Under
høgsommaren bo likväl alla de renskötande lapparna i lägret vid
Axbögen. Äldre visten funnos: i Gröndörren, vilken trakt dock nu-
mera, efter tillkomsten av renstängslet sjön Öjön-Helagsfjället
hörde till Handölsdalens lappby; mellan Vitvattnet och Djupsjön
och på näset vid Övre Skärvagssjön.

Renvaktarstugor: vid Biskopsån, vid östra delen av Nean: " Sak-
ristian", vid Djupsjön och vid Mittåhammaren. Några vaktkåtor fin-
nas icke.

Gården: Vid Kappruet ett större trädgårde; vid Storvallen ett
stort trädgårde; ett mindre sådant för märkning vid Öradtjärnarna;
ett skiljningsgårde av trä vid Mittåhammarn.

Renstängsel var urpfört mellan sjön Öjön och Helagsfjället
och med ett dylikt var även passet vid Predikstolen (Helagsfjället)
avspärrat.

§ 2.

Lappbyn uppkom vid uppdelning av Åre-Storsjö lappby år 1915.
År 1916 var renantalet omkring 1.500 och nu något över 3.000; det
ansågs att sammanlagda renantalet för lappbyn icke borde överskrida
detta antal.

§ 3.

Till hjälp vid renskötseln inom lappbyn önskade lapparna att följande åtgärder måtte vidtagas:

gränsen mot norr skulle ytterligare avspärras, nämligen mellan Helagsfjället och Skardörren;

Grönfjället borde skiljas från Tännäs lappby och tilläggas Mittådalens lappby;

de intill Grönfjället liggande i privat ägo befintliga Skarvarna m.fl. fjäll borde arrenderas av staten och upplåtas åt lappbyn för renbete, ty där är gott bete och renen trivs där;

En renvaktarstuga borde uppföras vid Hyddsjön och den gamla s.k. Sakristian istandsättas.

Dag som ovan.

W. Gardham.

Protokoll över förhör i 1930 års
lapputredning med ordningsmannen i Tännäs
lappby under resa Kärringsjön - Malmagen
den 30 september 1932.

Deltagare i resan: ordningsmannen Jon Nilsson Rensberg och
f.d. lappdrängen i Idre lappby Tomas Tor-
kelsson samt biträdande lappfogden i Norr-
bottens norra distrikt Erik Hedbäck och
undertecknad, lappfogde.

§ 1.

Visten: under tidigare våren och senhösten Kärringsjön; under
den senare våren och tidigare hösten Brattriet och under högsomma-
ren dels lägret vid Brocktjärn dels ock lägret vid Malmagsbackarna,

Gärden: trögärde vid Malmagsbackarna, eljest användes för
märkning uddar i Myskelsjön, Bolagen, Holmtjärn, Svansjön och
Långnästjärn.

Renvaktarstugor och kåtor: stugor vid Holmtjärn, Bustvålen
(på södra sidan i tallskogen) och på norra stranden vid västra änden
av Bolagen.

§ 2.

Lillfjället och de av I. Bergman m.fl. arrenderade markerna
nyttjades till vårbete, trakten omkring Malmagsbackarna och Brok-
tjärn under sommaren. Under hösten höllos renarna söder och öster
om Brattriet.

§ 3.

Renantalet var omkring 1200 och skulle, då Albin Kant in-
flyttat från Tranris lappby, komma att ökas med omkring 400. i lapp-
byn finnes mycket god tillgång på renlav, men gräsbetet var ganska
knappt och förekommer huvudsakligen västerut mot norska gränsen.
Ehuru den rika förekomsten av renlav var tillräcklig även för
mycket stora hjordar, kunde lappbyn med hänsyn till det begränsade
sommarbetesområdet icke gärna inrymma mer än högst 2.000 renar.

§ 4.

Den gamla bron över Myskelån i närheten av Brattriets läger

borde ersättas med en ny och en bro uppföras över Myselån vid "Myselvadet" efter vägen mellan Brattnet och Broktjärnläget.

§ 5.

Vid bafaringen var ordningsmannen Jon Nilsson Rensberg för-
rättningsmännen följaktig.

Dag som ovan.

W. Gardham.

Anteckningar för 1930 års lapputredning
angående vissa med renskötseln sammanhängande
förhållanden i Idre lappby under fotvandring
Grövelsjö-gården-Slugufjälls lappläger -
Kärringsjön i sällskap med f.d. ordningsmannen
i denna lappby, Olof Andersson och f.d. lapp-
drängen där Tomas Torkelsson den 28 och 29
september 1932.

1. Lappbyn var nu nästan helt evakuerad från renar. Sedan Idre-renarna under slutet av sistlidne mars månad överförts till Tåss-åsens lappby hade blott omkring 100-tal återvänt, och med de djur, som kvarblivit vid flyttningen, uppgick renantalet nu till omkring 200. Dessa renar voro än inom lappbyn och än inne på Tolgendistriktet i Norge.
2. De senaste renskötande husbönderna voro Jonas Persson och dennes svärson Jon Jonasson, vilka år 1931 tillsammans hade en renhjord på omkring 2.000 djur; denna hjord var för stor i förhållande till den knappa tillgången på sommarbete, varför deras renar ofta, till betydande antal och stundom under veckor uppehöll sig på norskt område; detta åsamkade ägarna årligen högst betydande utgifter i form av betesavgifter.
3. Dessa lappar hade blott ett viste, nämligen i Slugufjäll, där Persson hade stuga och stall och Jonasson kåta. Dessutom hade ovan nämnde Olof Andersson kåta där. En renvaktarstuga var uppförd å västra sidan av Långfjället några kilometer från Grövelsjögården med utsikt över angränsande delar av det norska gränsområdet.
4. Till förhindrande av renarnas strövning in i Norge syntes, därest renskötsel skulle komma att återupptagas inom lappbyn, ett renstängsel mellan Vånsjön och Grövelsjön böra uppföras.

Som ovan.

W. Gardham.

PROTOKOLL HÅLLET VID SAMMANTRÄDE MED DEN BOFASTA
BEFOLKNINGEN I HEDE OCH VEMDALENS SOCKNAR
PÅ HEDE GÄSTGIVAREGÅRD DEN 14 SEPTEMBER 1896

Efter det att Konungens befallningshafvande i Jämtlands län skrivelse den 25 sistliden juni anbefallt mig att höra lapparna och vederbörande bofaste inom länet rörande förslag till lagar om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige och om renmärken vilka avgivits av den därtill av Kungl Majt den 1 april 1895 förordnade kommitté samt tillika genom Allmän Kungörelse förordnat att sammanträde för berörda ändamål skulle beträffande den bofasta befolkningen i Hede och Vemdalens socknar härstädes hållas innevarande dag hade vid sammanträdet inställt sig Vice Pastor Bo T Värmelin, Faktorn Halvar Persson såsom ombud för Svartviks Trävaruaktiebolag, Kommunalstämмоordföranden i Hede, Bo Hedström i Kyrkbyn, Hemmansägaren Anders Olsson i dito, Hemmansägaren T Olsson i dito, Hemmansägaren Per Karlsson i Vemdalen för egen del och såsom ombud för Vemdalens Socknemän enligt uppvisat utdrag av kommunalstämmoprotokollet.

Lagförslagen genomgingos och de närvarande yttrade sig därvid som följer.

Renbeteslagen

§ 1

De närvarande ville ej medgiva att sedvanerätt i större utsträckning förefunnes än Storsjölapparnas av ålder utövade rätt att begagna vinterbete i Särvsjöfjällets omedelbara närhet och mot en sådan sedvanerätt vore intet att invända. Mot sedvanerättens utsträckande inlade de närvarande sin gensaga jämväl av den anledning att vid skattläggningen tillgången på renmossa utgjort en faktor vid åsättande av mantalet.

Den skada renarna plägade förorsaka träffade dels bärgat hö, vilken i regel vore ganska stor, dels bofaste tillhörig skog i det ungskog i stor mängd av renarna nedtrampades. Denna sistnämnda skada ansågs vara mera betydelsefull än foderskadorna. Vidare gjordes avbräck på växande slätter och fåbodvallar, myrar och dylikt. Även å renmossa samlad för boskapens näring skedde skada.

I dessa trakter - Åre, Storsjö och Tännäs lappbyar - borde lapparna under normala förhållanden kunna reda sig utan att anlita bete å bofastes ägor och vore detta i all synnerhet förhållandet om de bofastes renägarskap komme att upphöra. Skulle verkligt behov av nedflyttning någon gång uppstå kunde godvillig överenskommelse därom med ägarna lätteligen träffas.

Skulle åter sedvanerätten komma att bibehållas borde skadeersättningsskyldigheten vara ovillkorlig och ej beroende av bevisligheten av bristande renvård.

§ 2

Strövrenar förekomme sällan i dessa trakter under sommaren, vadan då ingen nämnvärd skada skedde. Värde av slaktad ren varde under denna tid högst ringa. Paragrafens bestämmelser vore i tillämpningen opraktiska. Om dödandet av renar skulle medföra någon egentlig nytta borde tillåtelse därtill jämväl utsträckas till hela den årstid då sedvanerätt ej ägde rum. Om för övrigt ovillkorlig ersättningsskyldighet bleve lapparna ålagd vore lagrummets bestämmelser onödiga.

§ 8 och § 27

Rättigheten för de bofaste att äga renar i vård hos lapparna, vilken icke å denna trakt minväl inom Tännäs socken begagnats, vore till skada för både lappar och bofaste, samt borde upphöra.

§ 19

Inom skadeersättningsområde förorsakad skada borde ersättas även om den skedde under vintermånaderna. Inom det å trakten förefintliga skadeersättningsområdet hade aldrig skillnad gjorts mellan skador under olika tider av året och sådant hade ej heller varit möjligt, enär en ordentlig flyttning med renarna på lång tid icke å lapparnas sida förekommit. Lapparna hade ej heller gjort invändning mot det överskridande av gällande lags bestämmelser som sålunda skett.

§ 21 och § 22

De närvarande ansågo att gode män borde för längre tid utses och såväl lapparna som de bofaste för skadornas uppskattande samt de gode männen borde avlägga ed.

§ 25

Det ansågs skäligt att den bofaste för skyddande av sitt stackade hö borde äga rätt att använda hundar då renar anträffades under åverkan därå.

§ 26

Bestämmelserna om hundars förseende med halsband och om skyldighet att i vissa fall hålla dem bundna motsatte sig de närvarande under förmenande att stadgandet om rätt för lappar att döda hund som anträffades under jakt på ren vore tillfyllestgörande.

Kommitterades förslag om skyldighet för de bofaste att till förvarande av sitt hö bygga lador ansågs av de närvarande icke vara lämpligt. Där utslåtternas beskaffenhet och virkestillgången sådant medgiva, hade de bofaste å vissa platser uppfört lador. Å de flesta slåtterlägenheterna skulle det bli förenat med större kostnad och besvär att bärga höet i lador än i stackar utan att fodrets värde ökade i genom sagda förvarings-sätt. Innan hö kan införas i lada måste det torkas i hässja uppförd bredvid ladan vadan det ofta finge bäras lång väg på varav skördearbetet försvårades. Jämväl uppförande av stängsel kring stackarna vore olämpligt och kostsamt. Olämpligt emedan snö samlade sig innanför stängslet och förändrade höets beskaffenhet. Kostsamt emedan stängslet för att lämna verksamt skydd mot renarna måste vara av ej obetydlig höjd. Dock vore stängsel att föredraga framför lador.

Renmärkeslagen

§ 9

Per Roelsson uttryckte som sin mening att därest lapparna underlåto att märka sina renar rättelse därutinnan borde ske genom offentlig myndighets försorg.

Emot lagförslagen i övrigt gjordes ej anmärkning.

Som ovan

Alarik Dalqvist

Prememoria angående organisation av renskötelsen inom Jämtlands
och Kopparbergs län.

1. Inledning.

Undersökningar ha visat, att lapparna inom Tännäs, Kalls, delar av Hotagens samt delar av Frostvikens byar varje år under sommarmånader-
na regelbundet beta sina huvudjordar av renar på norskt område. Med
avseende på Tännäs och Kalls byar utgöres betningen av typen "på öm-
se sidor gränsen", medan inom de avsedda delarna av Hotagens byar re-
narna vissa tider skötas uteslutande på norskt område. Likaledes har
det konstaterats, att strövretrar in på norskt territorium förekomma
från alla byar vid gränsen, sålunda Idre, Tännäs, Åre-Stora, Jö, Kall, Offer
dal, Hotagen och Frostviken. Däremot förekomma inga strövretrar från
Ovikens lappby.

Med avseende på behörigheten av huvudjordsbetning i Norge ha un-
dersökningarna givit vid handen, att om renskötelsen skall idkas som
fjällrenskötsel en betning på norskt territorium under nuvarande för-
hållanden är oundgänglig för samtliga de nämnda 4 byarna eller delar-
na av byar. Varken snö eller kalfjällsbete finnes nämligen inom ren-
betesfjällen på svensk sida i tillräcklig utsträckning för att tillå-
ta, att fjällrenskötsel under hela sommaren skall med nuvarande ren-
antal kunna inom dessa byar idkas uteslutande i Sverige.

Däremot är det för de naturliga förhållandenas skull fullt tänk-
bart, att en fjällskogrenskötsel av Idre-typ skall med nuvarande ren-
antal kunna idkas med huvudjordarna uteslutande på svenskt område in-
om alla de nämnda byarna. Granskog förekommer nämligen rikligt och de
flesta skogsdelar äro försedda med en synnerligen yppig gräsvegeta-
tion. Likaå är det möjligt, att inom alla de nämnda byarna idka en
rent svensk fjällrenskötsel med oerhört decimerat renantal (inom Tännäs,
Kall och Hotagen på sin höjd 500 renar i varje). I begge dessa
fall måste emellertid, som nedan närmare skall framhållas, betydliga
områden utanför de nuvarande renbetesfjällen få disponeras av lappar-
na.

Nr.....

Med avseende på strövrenarna till Norge gäller, att desamma icke inom någon av samtliga lappbyar utan vidtagande av speciella spärrningsåtgärder torde kunna hållas borta från Norge. Med avseende på Idre, Tännäs, Kall, Offerdal, Hotagen, samt Frostviken gäller, att endast ett sammanhängande gränsgärde utmed hela lappbyns Norgesgräns skulle vara effektivt mot strövrenstrafiken. Med avseende på Åre-Stor sjö däremot torde kortare stängselpartier över speciella mindre dalgångar och pass vara fullt tillräckliga för att inskränka strövrenstrafiken till ett negligérbart minimum. Inom den senare lappbyn är nämligen Norges-gränsen till stor del markerad av höga och otillgängliga fjällmassor och således lätt att vakta. Inom de förra är däremot gränsen icke alls eller blott obetydligt utmärkt genom avspärrande terrängförhållanden, varigenom en effektiv vaktning blir ytterligt svår eller outförbar. Svårigheten eller omöjligheten att undvika strövrenar kvarstår och blir t.o.m. större, om renskötseln omlägges till Idre-typ, ty de enskilda renarna ha i skogen, där ett större område aldrig kan övervakas på en gång, avsevärt lättare att obemärkt komma bort från huvudjorden än på kalvfjä let med dess större möjligheter till överblickning.

Fråga har uppstått om, att Sverige för Jämtlands, Härjedalens och Dalarnes vidkommande skulle avstå från all betesrätt eller allt betningspraktiserande i Norge (utom dock för Frostvikens lappby). Det är då klart, att ett dylikt avstående icke kan ske utan att samtidigt betydande förändringar företages med avseende på de olika lappbyarnas inre organisation. Skall renskötseln trots avstängningen från norsk territorium inom alla byar fortsättas i samma utsträckning som nu, måste synnerligen betydande inköp företagas för utökning av renbeteslanden, varjämte stora, fullständigt oräntade summor måste nedläggas på byggandet av gränsgården. Vill man icke företaga dessa inköp och gärdesbyggnader blir å andra sidan en följd, att vissa nu till renskötsel använda områden måste helt utrynnas.

2. Specialframställning.

A. Idre lappby.

Inom Idre lappby finnas 5 aktiva husbönder och 1545 renar (enl. renräkningen 1910.) Av dessa renar tillhöra 1419 aktiva renskötare, 35 orkeslösa f.d. renskötare och 91 andra, jordbrukande, bondtjänande eller tiggande m.m. lappar (således 1419 "egna" och 136 "skötesrenar") Samtliga byns renar skötas under alla årstider i en enda hjord. Det område, dessa lappar äga rätt att under sommaren begagna på svenska sidan, utgöres av Idre socken ovan 5:te (öster om Storån) och 8:de (väster om Storån) avvittringsparallellerna; vilket område huvudsakligen består av lavklädda fjäll. I verkligheten begagnas emellertid ett vida större gebit, i det renarna under en stor del av sommaren befinna sig i barrskogstrakterna söder och öster om detta område. Synnerligen starka klagomål höras från bönderna i dessa trakter över, att renarna trampa ned deras gröda. I Norge gå blott strövretrar, vilka beta inom trakterna mellan gränsen och Fämundsjön, stundom dock i avsevärt antal. De svenska fjällen gå kontinuerligt, utan någon som helst demarkation över i de norska.

Renskötseln inom Idre är redan nu sådan, som den med all sannolikhet skulle komma att bli även i de flesta nordliga lappbyar, om dessa avstängdes från Norge. Kalfjällen inom byn äro uteslutande beuxna med ett jämt lavtäck, bestående av delvis föga betad, ytterst tät, lång och kraftig lav. Gräs saknas praktiskt taget fullständigt övan trädgränsen (blott på Långfjäll finnes något spår därav). Renarna kunna därför blott då det är eller nyss varit ett regnväder samt då det fallit dagg finna någon föda ut på själva fjällen (emedan mossan blott då är mjuk och möjlig att förtära,) däremot måste de under torr väderlek söka sig ned i granskogarna och beta örterna och gräset där (emedan mossan då är torr, hård och omöjlig att använda till föda). Dessutom saknas inom Idre lappby snöfläckar så godt som helt och hållet på svenska sidan, varför renarna, då vädret är hett och på samma gång lugnt icke på grund av mygg och värme kunna vistas på kalfjället utan även av denna anledning måste leta sig ned i de

Nr.

tätaste granskogarna. Där undandra de sig fullständigt all intensiva-
re bevakning och följden blir de ovannämnda skadorna på myrar och äng-
ar. Den bofasta befolkningen ger i allmänhet lapparna det erkännandet
att de visserligen försöka vad de kunna vid vaktningen, men att det
ej går ändå att hålla renarna borta från deras ägor. Nödvändigheten
att inom detta område göra betydande inlösningar, om friden mellan
lapparna och de svenska bönderna skall kunna upprätthållas, är här
fullständigt klar. De enskilda gårdar, som framför allt borde utlägg-
as till renbetesland äro enligt lapparnas uppgifter Fjärdalen (den
övre, västligare i Balarne), Grundagen (kronoslått), Svenstorp, Övre
Jorpdalen och Yttre Hågådalen (speciellt alla fäbodan där), Foskrombyn, Gruvel-
sjö, Huskläppen, Storsättern, Löväsen, Floåsen, samt dessutom helst även
några andra i samma trakter som dessa.

Med avseende på strövreanarna i Norge, är, som redan antytts, ett
kontinuerligt gränsgärde fullständigt oundgängligt, om de skola kunna
praktiskt taget helt undvikas. Strövreanarna från Idre-lapparnas hjord
uppdela sig i närvarande stund i 2 kategorier. Dels är det sådana, som
anpassa sig helt åt skogsrenvanor och draga sig långt ned åt öster in
på den svenska bebyggelsen, dels är det andra, vilka helt uppföra sig
som fjällrenar och draga sig till vissa snöförsedda, höga fjäll i Nor-
ge, där de ständigt uppehålla sig (dock kunna de även från dessa fjäll
holand leta sig ned till bebyggelsen i Norge.) Dessa renar leta sig
vanligen en och en eller i små flockar över gränsen, men bilda till
slut ofta en betydlig mängd ($1/3-1/2$ av hela renmassan). Det gränsgär-
de, som skulle erfordras för att helt hålla dessa strövreanar från Nor-
ge, skulle ha en längd av 18 kilometer och måste sträcka sig kontinu-
erligt från Grävelsjön till gränspunkten mot Härjedalen (Vålsjön).

Kostnaden skulle enligt erfarenhet från Jokkmokks socken (dock blott
beträffande skogsmark) uppgå till minst 10 öre per meter, alltså för
hela sträckan (om fjället beräknas lika med skogen, vilket dock är av-
sevärt för litet) till minst 1800 kronor. Ytterst antagligt skulle
emellertid detta stängsel icke alls hjälpa mot en Norges-invasion,
ifall renarna exempelvis på grund av flen, snöstorm eller varg skulle

Nr. under själva vintern, då gärdet vore översnöat komma i närheten av Norgesgränsen. Denna möjlighet är ingalunda utesluten, emedan Idre-renarna om vintern pläga beta i trakten av Fjättdalen (Storfjäten) i Härjedalen, blott c:a 5 mil från Norge, mot en invasion under dylika förhållanden finnes, så vitt nu kan ses, ingen realiserbar hjälp. Det enda botemedlet vore, att dessa lappar i likhet med exempelvis Frostvikslapparna flyttade 10-tals mil åt öster under vintern, vilket emellertid icke torde kunna ifrågakomma.

B. Tännäs lappby.

Inom Tännäs lappby finnas 6 aktiva husbönder och 1587 renar. Av renarna tillhöra 1299 aktiva renskötare, 108 orkeslösa f.d. renskötare och 180 jordbruksidkande m.m. lappar (således 1299 egna och 288 "skötesrenar"). Samtliga byns renar skötas i en enda hjord. Byns renbetesfjäll utgöres dels av en kalfjällsträckning söder om Tännån, vilken dock är synnerligen onaturligt begränsad, i det dess gränser löpa i raka linjer ungefär parallellt med trädgränsen och ibland något ovan för densamma. Dessutom ingår i byns område en ganska betydande barrskogstrakt öster om detta kalfjäll. Inom den nämnda barrskogstrakten ligga dessutom vissa isolerade lavbevuxna kalfjällspartier. Kalfjällspartier. Kalfjället söder om Tännån är i sin östliga och huvudsakliga del bevuxet med en starkt avbetad lavvegetation, närmast gränsen (Malnagsliden, Rutfjället) uppträder dock en delvis god gräsväxt. Det östliga barrskogsområdet utgöres huvudsakligen av tallskog, i vilken huvudsakligen finnes en synnerligen kraftig, delvis alldeles obetad (kring sjön Rogen) lavvegetation. Skogsalltningarna från kalfjällen mot Tännådal, vilka ligga utanför renbetesfjällen, äro däremot granskogsbevuxna och mycket rika på gräs. Snö saknas på svenska sidan så gott som alldeles. Det gräsbete, som finnes på kalfjället i Sverige, räcker icke alla för renarna inom byn, utan huvudjordsbete in på den gräs- och snöförsedda norska sidan idkas regelbundet varje år (Vigerfjäll). Strövrener komma årligen med såväl på den norska som den svenska bebyggelsen.

Med avseende på förhållandet till bebyggelsen i Sverige uppstå tvistigheter huvudsakligen blott med bönderna längs Tännådal (Malna-

Nr.

gens och Tännadalens byar), i det renarna vid kall väderlek ofta dras sig ned i skogen utanför renbetesfjällen. Som förhållandena nu ligga (med fritt tillträde till Norge) är någon ny inlösen icke särskilt trängande, dock nämnes som önskvärda bl. a. v. Malmagen, Fjällön, Fiskbäcksvallen, och Halttjärnvallen. Skulle emellertid betningen i Norge bli fullständigt förbjuden, vore en betydligt större inlösen absolut oundgänglig. Renarna hade då blott föga snö att uppsöka vid hetta, utan måste i stället söka sig ned i skogen i övenensstämning med äldre-renarna. Därjämte bleve tillgången på kalvfjällsgräs alltför ringa för även ett obetydligt antal renar, så att hjordarna också av detta skäl måste söka sig ned i skogarna. Att efter en dylik avstängning förlägga renskötseln till de östliga, skogbevuxna delarna av det nuvarande renbeteslandet och helt draga dem bort från Malmagentrakten torde icke heller gå för sig, emedan såväl fjäll som skog i dessa östliga trakter äro enbart lavbevuxna, och skyddande granskog så gott som saknas. Det enda möjliga torde vara att ha kvar renarna i de västliga delarna nära Malmagen samt att inlösa skogspartierna ända ned mot Tännån, varmed då skulle följa, att betydliga partier av Malmagens och Tännadalens stora byar måste köpas in. Kostnaderna härför kunna icke uppges, men komma givetvis att bli avsevärt stora.

Strövreanarna till Norge vore även i denna by fullständigt omöjliga att hålla borta genom vaktning, emedan inga som helst terränghinder finnas i närheten av gränsen. Kalvfjället går på alla punkter som en ovanligt jämn slätt över i det norska fjällområdet, och den stora Tännadalen bildar ett direkt, överallt skogbevuxet stråk in i den norska bebyggelsen. Även här uppstår således vid en eventuell avspärrning det oavvisliga behovet att bygga ett kontinuerligt gränsgärde. För sommarströvreanarnas skull behöfde detta blott gå mellan norra stranden av Rogen och Rörosvägen, men med tanke på vår höst bleve det säkerligen nödvändigt, att gärda även gränspartiet söder, om Rogen till Dalagränsen (Vålejön). Det förra partiet utgör 35 km. (mest fjäll), det senare 7 km. (mest skog), således tillsammans 42 km. Kostnaderna enligt det otvivelaktigt för låga priset av 10 öre per meter

Nr.

bleve således 4200 kronor. Även här gäller, att ett stängsel icke skulle hjälpa mot vinterinvasion. Tjänäs-renarna befinna sig nämligen om vintern i trakterna kring Högvålen och Sörvattnet, således blott 3 å 4 mil från norska gränsen. Även här vore en kustflyttning ned mot Medelpad och Helsingland den enda lösningen.

G. Åre-Storsjö lappby.

Inom Åre-Storsjö lappby finnas 17 husbönder och 5356 renar. Av renarna tillhöra 3776 aktiva renskötare 1069 orkeslösa f.d. renskötare och 421 fullständigt utomstående jordbrukande m.m. lappar /således 3776 "egna renar" och 1490 skötesrenar/. Byns renar äro uppdelade i 3 skarpt skilda hjordar, vilka icke ha någon som helst beröring med varandra, nämligen Storvallenhjorden och Tranris-hjorden. Den förra hjorden, vars ägare (13 aktiva husbönder) äro kända för synnerligen underhållig renskötsel, innefattar 4690 renar, därav 3238 "egna renar" och 1452 "skötesrenar" (1069 orkeslösa f.d. renskötare och 383 jordbrukande m.m.) Den senare, vars ägare (4 aktiva husbönder) höra till de bästa renskötarna inom Jämtland, består av 568 renar, därav 530 "egna renar" och 38 skötesrenar (inga orkeslösa f.d. renskötare, men 38 jordbrukande m.m.) Storvallenhjorden disponerar den avgjort största delen av Åre-Storsjö renbetesfjäll, nämligen allt land i Härjedalen samt allt i Jämtland, som ligger väster om Gåsån och Handölsån. Tranrishjorden betar blott på ett obetydligt område i trakten av Vålådalen och Vallbo, nämligen på Ottfjällen, Kyrkstenfjällen, Stora Stendalsfjället och Bunnerfjällen. Ett högst betydande område mellan dessa gebit, närmare bestämt Bunnerstötarna, Lilla Stendalsfjället, Herrångstötarna, Smällhögarna, Gråsjöfjället och Blåfjället m.m., är däremot icke alla eller blott obetydligt använt som renbetesland, detta till trots, att det är av god beskaffenhet. Med avseende på såväl Storvallen-lapparnes som Tranris-lapparnes (något mindre grad) betesfjäll gäller, att de både med hänsyn till snö och grusbete på kalvfjället äro av bästa slag. I själva verket är Åre-Storsjö lappby (jänte i någon mån ett enärre parti i Frostviken) det enda gebit i Jämtlands län, som äger sommarfjäll, fullt jämförbara med även mycket goda norrbottniska. In-

Nr. om Storvallen-området ligga de bästa gräsförekomsterna på kalvfjället i Neans, Ena-dalens och Handölsdalens övre delar samt dessas (framför allt Neans) bidalar. Likaledes finnes något gräsbete på själva slutningarna av Helagsfjället. De sjöriska och horisontella platåtrakterna söder, öster och norr om Helagsfjället samt Anafjället, Flatruet och Blåhammarsfjället äro däremot beväxade med en tunnlig ren lavvegetation, vilken därtill är fullständigt uttrampad, av allra sänsta beskaffenhet. På Snasahögarna skall enligt uppgift dock finnas gräs. Skogsdalarna nedanför kalvfjället äro i de flesta fall rikt gräsbevuxna. Utanför renbetesfjällen förekommer kalvfjällsmarker med gott gräsbete blott inom Ljungdalens ägor (dock helt obetydliga) s.ö. utgöras de angränsande enskilda ägorna antingen av kala lavfjäll (Moselingen, Lillfjället) eller av delvis gräsbevuxna skogsdalar. Storvallen-områdets karaktär av verklig högfjällstrakt belyses bäst därav, att inom dessamma finnas t.o.m. glaciärer, nämligen dels på Helagsfjället (1), dels på Sylfjällen och Skorrnfjällen (3). Samtliga äro dock små. Snöfläckar finnas talrikt dels på de nämnda fjällen, dels på Snasahögarna och Skarsfjällen samt dessutom överallt på gränsfjällen mellan Sylarna och Skarsfjällen. Inom Tranrisområdet förekommer icke så rikligt med gräs på kalvfjället, dock finnes dylikt ingalunda obetydligt här och där på sänkor och smådalar, speciellt i Kyrkstensfjäll och Ljffjäll. Däremot äro björkeskogsdalarna synnerligen rikligt gräsförsedda. Renlaven på kalvfjällen i Tranris är av god beskaffenhet. Snö förekommer på samtliga fjäll inom området i fullt tillräcklig mängd. Inom det ovannämnda området förekommer enligt uppgift gräs här och där i smärre dalarna liksom på de icke alltför branta, större fjällslutningarna, speciellt i Bunnerstötarna, Herrängstötarna och kring Blåfjället. Det är enligt uppgift fullt tillräckligt som somarbete. Laven på kalvfjället skall enligt uppgift vara av delvis god (i norr) delvis underhållig beskaffenhet (isöder). Snö finnes i stor mängd inom samtliga de uppräknade fjällpartierna.

Med avseende på förhållandet till de oberoende befasta i Sverige är det synnerligen vanligt, att renarna från Storvallen-området komma in på speciellt Ljungdalens, Moselings, Särvasjö, Lövkläppens, Henn

Nr. vålens, och Henådalens områden. Invasionen speciellt till Ljungdalen och Messlingen torde, även om vaktningen vore god, icke kunna undvikas emedan ingen som helst naturlig gräns finnes mellan renbetesfjället och dessa byars ägor. Även anses det inom Tännäs lappby vara svårt att avhålla strövrener från trakterna närmast Kösjön och Ännsjön av samma skäl. Skall ett fullt gott och lagenligt förhållande bli rådande mellan de svenska bönderna och lapparna torde dessa byars områden givet böva lösas in (se närmare nedan).

Med avseende på förhållandet till Norge är det bekant, att under alla årstider synnerligen betydande invasioner av strövrener ske på norskt område (Tydalen) från Åre-Storsjö lappby. Varken för snöns, betets eller terrängförhållandenas skull är emellertid en dylik kolossal invasion en nödvändighet, utan den beror, i den utsträckning den nu har helt och hållet på den exceptionellt underhålliga renskötseln. Emellertid torde ett praktiskt taget fullständigt förhindrande av vare sig barmarks- eller vinterinvasionen vara en omöjlighet även med den bästa renskötsel, detta emedan framför allt Neans dalgång, som börjar på svensk sida nära 2 mil från gränsen, rinner direkt ned i den norska bebyggelsen och således för renarna utgör en direkt inbjudan till strövande över gränsen. I motsats till vad som gällt om föregående lappbyar, är emellertid här ingalunda ett kontinuerligt gränserde behövt, utan man torde inom Åre-Storsjö genom relativt obetydliga gärdesbyggnader kunna ernå den åsyftade, så gott som fullständiga avstängningen. Att något 5-eller 10-tal renar då och då komma över till Norge, torde visserligen icke kunna undvikas, men praktiskt taget torde avspärrningen genom dessa mindre åtgärder under förutsättning av god vård anses bli fullt effektiv. De partier, där gården borde byggas, skulle från söder till norr vara följande: 1) Ljusnan vid Grönåns inflöde- Skarsfjället topp 1387 (6km.) 2) Isengälda topp 1475 - Biskopsjön-Stora Skarvdörrensjön (7km.). 3) Skarvdörrens fjällens norrsida - Ekorrfjällens sydsida (Neans dalgång, 10 km.) 4) Storsöla-Storsylen (1km.) 5) Storsylen 1307 - Ena älv, kröken söder om kartans "Jakthä" sedan bildar älven gräns (6km.). Tillsammans skulle således behövas

Nr.

gärdesbyggnader på 30 km. Enligt priset 10 öre per meter bleve kostnaden för detta gärde 3000 kronor. I betraktande av att gärdet går så gott som uteslutande på kalvfjället i delvis mycket otillgängliga trakter torde emellertid kostnaderna bli betydligt drygare. Vidtages denna åtgärd får man emellertid Åre-Storajö sommarområden på ett synnerligen idealiskt sätt inestängda. I söder begränsas det av Ljusnan, vilken här visserligen är smal, men tämligen tätt bebyggd, så att renarna i allmänhet torde hålla sig borta från densamma. I väster är det avstängt dels av gården, dels av de otillgängliga Skarsfjällen och Sylfjällen-Ekorrfjällen, dels slutligen av den breda Ena-älven, vilken i en västlig båga sträcker sig ända fram mot järnvägen och slutligen flödar ut i Ännsjön. Inköptes Handöls ägor till Ena-älven inlöstes vidare landet från Tranås renbetesfjäll fram till Ännsjön och Kösjön samt byggdes ett gärde i skogen mellan Ännsjön och Kösjön (4km.) och mellan Kösjön och Ötsjön (7km.) vore det även goda förhållanden till svenska bönder kring Åre-Storajö sommarområde fullt säkerställt.

Tyvärre gäller emellertid även med avseende på denna lappbygd att gärdet ifråga icke alls utgör något hinder för en vinterinvasion till Norge. Storvallen-renarna befinna sig om vintern antingen i Servfjället, i Långå-trakten eller i Högvålen, således resp. 7,5 och 4 mil från gränsen. Renarna ha således mycket lätt att vid inträffande anledning vända mot väster upp på fjällen. Uppstår vid ett sådant tillfälle ett större yrväder, kunna lapparna icke alls hindra renarna från att gå dit de vilja, således icke heller från att överskrida det nedsnöade gärdet och komma in i Norge. Det enda botemedlet är, som nämnt, att införa en kustflyttning långt mot öster i enlighet med Frostviken-lapparnas sed. För de hittills behandlade lappbyarna har detta icke ansetts utförbart, emedan lapparna i så fall måste utsträcka sina flyttningar till ett område, där de så vitt bekant icke ha någon sedvanerätt. I Åre-Storajö däremot torde en dylik lång vinterflyttning tämligen lätt kunna så arrangeras, att den kommer att helt och hållet gå inom gamla sedvanerättstrakter (Kalls, Offerdals och Frostvikens

Nr.

byars). Åre-Storsjö-renarnas (Storvallens-hjordens) naturliga utfarts väg vore visserligen Ljungans dalgång, men skulle de följa denna, kom de snart utanför sedvanerättsgebitet. En annan möjlighet finns emellertid, nämligen att genom antingen Lundörr-passet eller över passet Tossåsen-Lövdalen föra renarna genom huvudsakligen Övikens renbetesfjäll mot norr till Mattmar eller Mörsil och därifrån låta dem följa antingen landsvägen eller Storsjön till Östersundstrakten och vidare österut (Storsjön fryser enligt Högbom: Norrland i medeltal 5.12, vidrigast 18.11 och senast 28. 12). Flyttningen går då hela vägen genom ett fullt klart sedvanerättsgebit, och någon invändning från de bofasta torde därför aldrig komma i fråga. Längre mot öster bleve givetvis Åre-Storsjö-lapparna fullständigt behandlade som Frostvikelappar.

Även under hösten och våren torde ett stängsel som det föreslagna icke hjälpa under nuvarande förhållanden. Under hösten, då renarna alltid på grund av brunsten äro mycket rörliga och måste släppas åtminstone relativt i villan, kunna de, om de befinna sig på fjället, möjligen ibland i större utsträckning leta sig över de högsta fjällerna och om våren ligger säkerligen ibland så mycket snö kvar att gärdet här och där utan vidare kan överskridas av renarna. Det måste därför tillses, att renarna få ett så vidsträckt gebit inom skogslandet till sitt förfogande, att de icke alls behöva uppehålla sig på fjällerna de gamla årstiderna (flen och yrväder äro då icke att befara.) Förden skull måste säkerligen än ytterligare inlösningar företagas i trakterna öster om Åre-Storsjö nuvarande renbetesfjäll. Framför allt borde de förut omtalade Ljungdalen och Messlingan komma ifråga, vidare borde också Härjedalens Storsjö, Tossåsen, Särvejö samt området mellan Mittån och Ljusnan helst köpas in. Genom lämpliga gärdesbyggnader i skogen torde renarna lätt kunna förhindras från att ströva utanför det tillåtna området österut och göra skada på den fria bebyggelsen.

Med avseende på bedrivandet av en kommande, rationell renskötsel i Åre-Storsjö-lappby, märkes främst, att byns renar böra uppdelas i flera, smärre hjordar. Blott genom ett dylikt arrangemang kan betet på olika trakter fullt utnyttjas, varjente vaktningen av dylika små-

Nr.

hjordar i allmänhet anses bli effektivare än av stora. Hjordarna borde gruppera sig efter de olika högfjällsmassiven och torde lämpligen bli följande: 1) Helagsfjällshjorden, betande i Neans dalgång. 2) Sylfjällshjorden, betande i Ena-älven och övre delen av Handölsån. 3) Snasahögshjorden, betande i nedre delen av Handölsdalen. 4) Skarsfjällshjorden, betande kring Skarsfjället. 5) Bunnerstöthjorden, betande vid Tjallingån och nedre delen av Handölsälvens östsida. 6) Tranris-hjorden, betande nuvarande område. 7) Härrängstöt-hjorden, betande i Gåsåns dalgång och på östra sidan av Handölsälvens övre lopp. 8) Blåfjällshjorden, betande fjällen däromkring och skogen mot Vålån.

D. Kalla lappby. /

Inom Kalla lappby finnas 4 aktiva husbönder och 3257 renar. Av dessa renar tillhöra 2223 aktiva renskötare, inga orkeslösa f.d. renskötare och 44 andra utomstående jordbrukande n.n. lappar (således 2223 egna renar och 44 skötesrenar.) Byns renbetesfjäll är till sin utsträckning synnerligen obetydligt och omfattar huvudsakligen blott fjäll utan några som helst naturliga gränser. Lapparna kunna därför icke på något sätt hålla renarna endast inom renbetesfjällen, utan dessa ströva långt därutöver in på de fria böndernas områden. Under höst och vår ha Kall-lapparna t.o.m. kåtorna utanför renbetesfjällens område på privat mark (Sågens område vid Ottajöarna). Kalfjällen, i synnerhet de sydligare, äro mycket sterila och bevuxna med starkt utbetad och uttrampad lav. Dock finnes enligt lapparnas utsago i fjällen kring Burvattnet ett litet, men mycket gott gräsområde närmast norska gränsen. Skogsdalarna äro däremot i allmänhet rikt gräsbevuxna (Rutsdalen, skogstrakterna kring Burvattnet.) Snö finnes någorlunda rikligt på Sockertoppen, Mansjöhögen, Anjeskutan och Steuker. I Norge sker huvudshjordsbetning regelbundet varje år, i det renarna oscillerar på bägge sidor gränsen fram till Skäckervattnet och Skäckarfjäll (7. distr.)

Med avseende på förhållandet till den svenska bebyggelsen är det som ovan framhållits fullständigt omöjligt för lapparna att iakttaga

Nr.

en lagenlig ordning med renarna. Yttergränserna för renbetesfjällen äro rena luftgränser och skäpa tvärt och onaturligt av fjällen i områdets periferi, så att vaktning icke är tänkbar. Skadegörelser uppstå därför mycket ofta, och samsamheten med bönderna är ingalunda god. Skall ett gott och lagenligt förhållande uppstå, måste alldeles nödvändigt betydande inlösningar företagas ned mot naturliga gränser (eller måste renbetesfjället gärdas om). De inlösningar, som lapparna ansett mest trängande äro Gråsjön, Sundet, Hamburg, Kjoland, men därjämte torde också Hoberg och Sågen vara önskvärda, ehuru med de senare, tack vare ägarnes välvilja, icke uppstått något bråk.

Med avseende på huvdhjordsbetningen i Norge måste denna, med nuvarande renantal anses fullt nödvändig, om renskötseln skall bedrivas som fjällrenskötsel. Ett mindre antal, enligt lapparnas uppgift 500 djur, kunde dock möjligen skötas som fjällrenar enbart i Sverige, ehuru de för födan skulle till stor del måste uppehålla sig i skogen. Att med nuvarande renfjällsgränser vakta även en så obetydlig hjord från att komma in på enskildas mark skulle emellertid vara fullständigt omöjligt helst som dessa renar säkerligen mer än nu komma att vistas i skogen. Det obetydliga kalfjällsbetet vid Burvattnet bleve nämligen snart upptrampat och måste vila, varvid blott skogsdalar funnes att tillgå. Inlösen av ytterligare mark på svensk sida bleve således även vid denna eventualitet absolut behöflig. Skulle renskötseln i en framtid bedrivas i stil med Idre-förhållandena (vilket är tvång, om Norge avstänges, och det nuvarande renantalet bibehålles) äro till och med inlösningar av hela området ända ned till Anjan, Kallsjön, Juveln och Terrön säkerligen alldeles ofrånkomliga bland annat därför att renarna annars skulle sakna betesmark.

Att hindra strövrener från att komma till Norge är såväl med det nuvarande som ett decimeradt renantal icke möjligt utan byggande av ett kontinuerligt stängsel efter gränsen. Gränssträckan är här alldeles osedvanligt låg, i det linjen till avgjort största delen går genom skog. Tvenne bäckar rinna därtill upp ett gott stycke in på

Nr.

svensk sida, men falla ut i Norge, och bilda därigenom en naturlig stråkväg för renarna över gränsen (Strådalén). Stängalet borde inom renfjället gå från Lilldalen i söder (samt utom renfjället från Summelajön) till Gånälvens utlopp i Torrön och blev 32 km. i längd. Av denna längd går blott 9 km. på fjället och 23 km. i skog. Detta gärd skulle således bli ovanligt lättbyggt och skulle antagligen verkligen kunna byggas för kostnaden av 10 öre per meter (3200 kronor).
Står denna avstängning, skulle emellertid säkerligen strövretrafiken på svenska sidan bli mycket ökad. Som förhållandena nu stå, med Norge öppet, ha strövrerenarna två väsentliga riktningar att följa, dels östlig, dels en västlig. Blir ett gränsgärd byggt, avstänges den västliga vägen och samtliga strövrener måste vända sig åt öster. Därigenom kommer säkerligen ökade skadegörelser och tvistigheter som följd och inlösningsbehovet bleve än mer pointerat.

Även här skulle gränsgärdet icke hjälpa mot en vinterinvasion, ty de hithörande lapparna ligga i allmänhet i Blåkalafjället, Mullafjället och Åreskutan, blott 3-4 mil från norska gränsen. En östlig långflyttning skulle emellertid här vara mycket lätt att arrangera, ty byns eget nedvandrättsområde stöter oräddelbart intill Frontviks-lapparnas gamla flyttningsskott, vilket utan vidare borde kunna användas även av Kalls lappby.

E. Offerdals lappby.

Inom Offerdals lappby finnes 6 aktiva husbönder och 1441 renar. Dessa tillhöra 1206 aktiva renskötare, 33 orkeslösa f.d. renskötare och 202 andra, jordbruksidkande, bondtjänande eller tjänstgörande m.m. lappar. Byns renar äro uppdelade på 3 hjordar, av vilka en betas på området mellan Torrön och Björkvattnet, Burvattnet-Mjölkvattnet, Långsådalen (Sörefjäll), en norr och väster om Stensjöarna, mot Mjölkvattnet och på Stenfjället samt en söder om Stensjöarna mot Fisksjön, på Valle och Oldfjäll. Kalfjällen äro stort sett bevuxna med endast mossor, vilken delvis är av god beskaffenhet (2-4 cm.), delvis utbetad. På Grönfjället och Gettegäsa skall dock enligt uppgift finnas något kalfjällsgräs. I skogsliderna däremot är gott gräsbete, spec. kring

Nr. Sösjön, vid Burvattnet och i dalgången vid Stensjöarna. Snö finnes någorlunda tillräckligt framför allt i Sjöalle, väster om St. Stensjön samt i Mjölkvattenfjällen. I Norge gå blott strövrener, vilka beta in om 9 distrikt ^{et} mot Langvand och Berglielven. De svenska fjällen gå kontinuerligt utan någon som helst demarkation över i de norska.

Med avseende på förhållandet till bebyggelsen i Sverige uppstå tvistigheter med bönderna eller bolagsarrendatorerna framförallt i gårdarna och byarna Ede, Åbräna, Överäng, Ytteräng och Bergsjöede på södra kanten av renbetesfjällen samt Nöjden, Rörvattnet, Svarttjärn, Bakvattnet och Olden på norra och ästra kanterna av renbetesfjällen. Tvistigheterna med bönderna på dessa platser äro ganska betydande, i det renarna vid kall väderlek ofta dra sig ned i skogen utanför renbetesfjällen och då göra skada på böndernas ångar genom tramp eller genom nedslagning av deras bärgade foder. Även som förhållandena nu ligga (med fritt tillträde till Norge), är en inlösen av ovannämnda ställen ytterst trängande.

Strövrener till Norge vore även i denna by fullständigt omöjliga att hålla borta från Norge genom vaktning, emedan inga terrängsmärkingar finnas i närheten av gränsen. Kalfjället går på varje ställe direkt över i de norska fjällområdena, och dalarna vid Holdern, ~~Jäfs~~sjön, Björkvattnet och Kingen bilda direkta, skogbevuxna förbindelser in i Norge. Även här uppstå alltså vid ett eventuellt förbud för renarna att gå till Norge det oavvisliga behovet att bygga ett kontinuerligt spärrningsgärde utmed hela norska gränsen. Detta gärde måste byggas från Gånälven till Holdern, från Holdern till ~~Jäfs~~sjön, från Jäfsjön till Björkvattnet samt från sistnämnda sjö till sjön Kingen. Sträckan utgöres av 31.5 km. fjäll och 28 km. skog eller tillsammans 59.5 km. / Kostnaderna enligt det synnerligen låga priset av 10 öre per meter bleve således 5.950 kronor. Även här gäller det, att ett stängsel ej skulle hjälpa mot vinterinvasionen. Någon sådan på detta område är dock ej att befara, då lapparna från Offerdals lappby vintertid flytta dels öster om renbetesfjällen nedåt Nälden, dels över

Nr.

järnvägen till Renfjäll. Från Renfjäll (3-4 mil från gränsen) hava de dock mycket lätt att över Storlien-trakten komma över till Norge. En direkt menlig följd av ett spärrningsgärde på detta område bleve även här att strövretrafiken under barmarkstid i stället för en västlig skulle få en östlig rörelseriktning och betydligt mer än nu komma in på böndernas marker vid Jufveln och Kallsjön. Med den erfarenhet man har av lapparnas förhållande till bebyggelsen på svenska sidan redan under nuvarande tillstånd, kommer man till den oavvisliga konsekvensen, att under dylika förhållanden än ytterligare betydliga partier av byarna omkring Jufveln och Kallsjön nödvändigtvis behövde inlösas.

F. Hotagens lappby.

Inom Hotagens lappby finnas 6 husbönder och 1837 renar. Av dessa tillhöra 1402 aktiva renskötare, 349 orkeslösa f.d. renskötare och 76 andra, jordbrukande, bondtjänande eller tiggande n.n. lappar. Byns renar äro under sommar och höst uppdelade på 3 hjordar, av vilka 2, ägda av 4 husbönder, regelbundet sommartid beta på norskt område medan den tredje, ägd av 2 husbönder, håller sig helt i Sverige, huvudsakligen på Brändklumpen och Bikkerten. De husbönder, som sommartid föra renarna in för norskt område, hava 1211 egna och 168 skötesrenar de som samma tid uteslutande vistas på svenskt område hava 191 egna och 257 skötesrenar. Vegetationen på de norra och västra delarna af Kalfjället inom Hotagens renbetesland utgöres så gott som uteslutande av lavmarker utan gräs, med mossan tämligen god (2-3 cm.). Längre åt öster i Brändklumpen Bikkerten och Sandknölarna är däremot gräsvegetationen på Kalfjället tämligen god, däremot mossan dålig. Snö finnes på svenska sidan i någorlunda avsevärd mängd blott på Bikkertens och Brändklumpens nordsidor, varjämte i Avansfjället förekommer några alldeles betydelselösa drävor. Gräsbetet på Kalfjället inom Sverige räcker ej alla för renarna inom byn, utan huvdhjordsbete in på den snö- och gräsförsedda norska sidan idkas som ovan nämnts regelbundet varje år under sommaren på Muruklumpen, Akavasfjeld och Marrafjeld. Ströyrenar gå även in i Norge och beta liksom huvdhjordarna inom 9 distriktet fram mot Murusjön, Sandsjön, Heldelven och Lenglingen.

Nr.

Med avseende på förhållandet till bebyggelsen i Sverige, uppstå tvistigheter med bönderna och bolagsarrendatorerna framför allt i Gunnarvattnet, Valsjön, Lakavattnet, Storvattnet och Häggåset. Tvistigheterna med bönderna på dessa platser äro rätt betydande i det renar under våren och hösten, men även under sommarens, då kyligare väderlek uppstår, ströva utom renfjällen och åstadkomma skador, på böndernas ängar eller stackade foder. Även som förhållandena nu äro (med fritt tillträde till Norge) är en inlösen av åtminstone Gunnarvattnet, Valsjön, Lakavattnet och Storvattnet ett trängande behov. Skulle emellertid betningen i Norge helt och hållet förbjudas, vore en betydligt större inlösen alldeles nödvändig. Renarna hade nämligen då alltför litet snö att tillgå vid varm väderlek och måste i stället för att vistas på kalfjället söka sig ned i skogarna. Tillgången till kalfjällsgräset bleve likaså för ringa, och renarna måste även av denna anledning söka sig ned i skogarna. En följd av detta nödvändiga vistande i skogarna bleve, att betydande partier av byarna på södra sidan Hetögeln och Fågelsjön på norra kanten av renbetesfjällen samt likaledes betydande partier av byarna vid Gunnarvattnet, Valsjön och Hotagen på södra kanten av renbetesfjällen måste lösas in till renbete.

Strövreningar till Norge vore i denna by alldeles omöjliga att undgå lika genom enbart vaktning, då även här inga som helst terränganmärkingar föreläggas i närheten av gränsen. Kalfjället går på varje punkt kontinuerligt över i de norska fjällområdena. Även här framstår det som en eventuell avspärrning som en absolut nödvändighet att bygga ett efter hela gränsen mot Norge löpande spärrningsgärde, vilket då skulle sträcka sig från Rengen i söder till Kojvattnet i norr samt från denna sjö till närmaste punkt på Hetögeln. Sträckan utgöres av 22,5 km. fjäll och 18,5 km. skog; tillsammans 41 km. / Kostnaderna för detta stängsel uppgå, om det förut omskrivna låga priset (10 öre per meter) beräknas, till 4100 kronor. Mot en vinterinvasion hjälper ej heller här något stängsel. De flesta av Hotagslapparna (4 hushönder)

vistas nämligen vintertid i trakter av Föllinge och Öständan av Landösjön, således blott vid pass 5 mil från norska gränsen. Saken vore emellertid lätt hjälpt, om även dessa 4 husbönder i likhet med de 2 övriga (från Frostviken inflyttade) regelbundet vintertid företoge långflyttningar österut.

G. Frostvikens lappby.

Inom Frostvikens lappby finnas 23 aktiva husbönder och 9487 renar. Av dessa tillhöra 8111 egna husbönder, 917 orkeslösa f.d. renskötare samt 459 jordbruksidkande m.m. lappar (således 8111 "egna" och 1376 skötesrenar). Frostviken-lapparnas område omfattar så gott som samtliga fjäll inom Frostvikens socken med undantag av dem, som ligga väster om de stora Jorm- och Blåsjöarna, där endast ett obetydligt parti utgöres av renbetesfjäll (Blåsjö skattefjäll). Byns område och lappar indelas stort sett i 3 huvudpartier, Örrnäsfjäll (dit räknas även Blåsjöfjäll), Mellanskogsfjäll (dit räknas även Bastunösfjäll) samt Klumpvattentfjäll. Renbetesfjällen sakna här liksom i föregående lappbyar fullständigt naturliga gränser. Särskilt påfallande är detta i väster och söder, där renbetesfjällen äro tvärt avskurna i skogskanten, varjämte i norr märkes, att vissa hösar eller hösarsdolar bilda onaturliga, icke inlösta smärre öar i för öfrigt inlöst område. Kalvfjället inom byn är till allra största delen bevuxet med ytterst hårt utnyttjad och nedtrampad lav. Blott på Jerriklumpen, N. Väktarklumpen (Klumpvattarlapparnas sommarland), det egentliga Mellanskogsfjället och Silkentjakkmassivet (Mellanskogslapparnas sommarland) samt i västligaste partierna av N. Borgsfjäll kring Gelvmo ko(en del av Örrnäslapparnas sommarland) finnas gräsformationer. Skogsdalarna äro däremot överallt synnerligt rikligt och frodigt försedda med örter och gräs. Snö finnes framför allt tämligen rikligt på de uppräknade massiven, men därjämte också obetydligt på södra Borgsfjäll och Klumpvattentfjäll. Frostvikensrenarna äro under sommaren uppdelade i 6 hjordar (4 i Sverige, 2 i Norge), under vår och höst i 5 hjordar och under vintern i 12. Huvudhjordsbetning i Norge äger rum beträffande en del

Nr.

av lapparna i Orrnäsfjäll (inkl. Blåsjöfjäll), tillsammans vanligen 7 husbönder med 3908 renar (3469 egna och 439 skötesrenar. Av dessa besöka dock 3 husbönder Norge mera sporadiskt, 4 däremot med 3983 renar (2629 "egna" och 353 skötesrenar) fara dit regelbundet varje år och valla renarna sommartiden enbart i Norge, Strövrener till Norge komma däremot från såväl Klumpvattnsfjäll, Mellanskogsfjäll som hela Orrnäsfjäll.

Med avseende på förhållandet till de svenska bönderna kunna lapparna på grund av renbeteslandens onaturliga gränser icke effektivt avhålla renarna från dessas ägor. Särskilt skogstrakterna mot Blåsjöarna, Jormvattnet och Kycklingvattnet äro starkt utsatta, men även områdena i söder (Fågelberget) och öster (Norr sjö) äro föremål för strövrener invasion och skadegörelse under bermarkstid. Skall ett lag-enligt förhållande bli rådande, måste därför säkerligen inlöseningar företagas främ mot naturliga gränser. Framför allt yrka lapparna på inlösen av Ankarvattnet, Lilla Blåsjön (Tangen), Kycklingvattnet, Storjola, (det oinlösta), Dabbsjö, Gussvattnet samt en del av Fågelbergets ägor. Önskan att inlösa de 4 första lägenheterna motiveras även därmed, att renarna på dessas område skulle erhålla välbehövlige kalv-ningsplatser. Med avseende på Blåsjöfjäll, vare innehavare har tvistigheter med både Stora Blåsjön och Jormaliden samt därför önskar dem inlösta, torde det lämpligen helt evakueras från renar. I öster torde förhållandena relativt lätt kunna regleras genom uppförande av lätt-byggda skogstängsel.

Med avseende på huvudjordsbetningen i Norge är denna absolut o-undgänglig med det nuvarande renantalet. Den renmakt, som sommartid belastar de svenska fjällen, anses därtill allmänt betydligt för stor så att t.o.m. en vidlyftigare flyttning än den nuvarande vore önskvärd. Såväl snötillgång som gräs är därtill betydligt bättre än på svenska sommarfjällen, så att Frostvikslapparna, genom avstående från Norges-betet, skulle förlora sina bästa sommarkmarker. Enär utsikt torde finnas för Frostviken att få behålla den gamla flyttningsrätten

Nr.

till Norge, torde här icke närmare behöva utredas följderna av en stängning. Skulle en dylik ske bleve emellertid följden, att ett gärd måste byggas från Blåsjöns västända till gränsen och därifrån utmed gränsen till sammanstötningspunkten med Västerbottens län. Detta gärd finge en längd av 35 km., därav 18 ö skog och 17 på fjället. Strövrestrafiken bleve därjämte helt vänd inåt Sverige. Blir Norges betningen bibehållen behövs däremot intet gränsgärd (möjligen däremot gärdet Blåsjön-gränsen) utan det norska gebitet med därvarande renar kan tjäna som ett utmärkt mottagningsområde. Blott mot vårströvenarna torde en del mera lättbyggda gårderna behöva uppföras i östligare dalgångar. Samtidigt torde därjämte något stängsel erfordras för sommarvakningen på norsk sida (se nedan).

3. Sammanfattning.

Det har i det föregående förutsatts, att av de 7 gränsbyarna i Jämtlands och Kopparbergs län 6 skulle bli helt avstängda från Norge (Idre, Tännäs, Åre-Storsjö, Kall, Offerdal, Hotagen,) medan däremot 1 skulle få bibehålla flyttningsbruket oförändrat (Frostviken). Det har då visats, att för 5 av de eventuellt avstängda byarna (Idre, Tännäs, Kall, Offerdal, Hotagen) de naturliga förutsättningarna för en i större skala driven fjällrenskötsel på svensk sida äro mycket små, och att ett effektivt hållande av renarna på blott svenskt område är en omöjlighet utan att ett kontinuerligt gärd bygges utmed gränsen. Den sammanlagda längden av dessa gårderna skulle bli 193,5 km. och kostnaden skulle enligt en mycket låg beräkning uppgå till 19350 kr. (med säkerhet flera gånger mer.) Därjämte har det visats, att en lagenlig renskötsel på svenska sidan skulle väsentligt försvåras genom en dylik spärrning av gränsen, och som en följd av detta har åter högst betydande inlösningar (av vilka en del redan nu äro önskvärda) påpekats vara fullständigt oundgängliga. Detta gäller vare sig renskötseln efter spärrningen tänkas bedriven som blott fjällrenskötsel (c:a 3000 renar möjliga inom de 5 byarna) eller som renskötsel av Idre-typ (det nuvarande antalet möjligt), i det förra fallet dock delvis i något mindre utsträckning. Tillsammans ha för de 5 lappbyarna föresla-

Nr.

gits till inlösen 33 olika lägenheter, av vilka 7 utgöras av anse-
liga byar. I vissa fall ha även en del gärdesbyggnader på svenskt områ-
de ansetts nödvändiga (i östra delarna av betesmarkerna). Det renan-
tal, för vilket dessa anstalter skulle behöva träffas, uppgår till
8657 och de skötas av tillsammans 27 aktiva nomader.

Däremot har det visats, att inom den ävenledes avstängda Åre-
Storsjö lappby de svenska fjällen synnerligen förmånligt ägna sig för
fjällrenskötsel sommartid och i detta avseende äro fullt jämförbara
med de norrbottniska fjällområdena. Denna by skulle därjämte loka be-
höva något kontinuerligt gränsgärde, utan dess renar skulle genom
kortare gärdesanläggningar av tillsammans 30 km. längd (för ett pris
av 3000 kronor) kunna praktiskt taget helt avstängas från strövning
till Norge. För en rationell reglering av renskötseln inom byn måste
därjämte inlösas 8 lägenheter, av vilka 4 äro betydande byar. För att
säkerställa renarnas avhållande från vinterinvasion i Norge har där-
jämte måst föreslås en långväga vinterflyttning å enlighet med Frost-
viken-lapparnas metod. Detta har här visats kunna gå för sig utan att
lapparna behöva komma utan gammalt sedvanerättsområde. Därjämte har,
för genomförande av den åsyftade avstängningen förutsatts en god ren-
skötsel samt uppdelande av byns renar i ett stort antal smärre hjer-
dar. Det antal renar, som enligt renräkningen finnes inom Åre-Stor-
sjö lappby utgöres av 5256 stycken, vilka skötas av 17 till största
delen dock blott till namnet aktiva husbönder. Beräkningar göra dock
sannolikt, att på Åre-Storsjö hela område (av vilket en del nu blott
betydligt utnyttjas) kunna samarbetas 7 å 8000 renar.

Ställningens blir således följande. Inom de 5 byarna, Idre, Tännäs
Offerdal, Kall och Hotagen med deras 8657 renar skulle en avstängning
från Norge samt ett rationellt ordnande av en lagenlig renskötsel dra
ga med sig en stängselkostnad av 19250 kronor och en inlösen av 33
gårdar. Inom Åre-Storsjö åter, som redan nu har 5256 renar, men i fram-
tiden med stor sannolikhet kan rymma 7 å 8000, skulle däremot genom-
förandet av samma mål kräva blott 3000 kronor i stängselkostnader
samt fordra en inlösen av 8 gårdar. Därjämte skulle renarna inom den
senare byn få ett betydligt bättre och friare sommarområde än inom.

någon av de andra. Inom ensamt Åre-Storsjö lappby kan man således för 6 gånger mindre stängselkostnader och med 4 gånger färre inlösningar skaffa utrymme åt nära nog lika många renar (divergensen är högst o:a 1000) som inom alla 5 de övriga byarna tillsammans. Då det nu är bekant, att renskötarna inom största delen av Åre-Storsjö äro synnerligen underhålliga och till stor del fullständigt ha antagit svenskskars vanor, samt att just dessa dåliga renskötare äro i färd med att alldeles slakta ut sina renar, torde det förslaget icke vara alldeles o rättigat, att man helt utrymmer de 5 omtalade byarna och överflyttar deras lappar och renar till Åre-Storsjö område. Renskötarna inom de 5 nämnda byarna äro till stor del synnerligen framtående renvårdare och de skulle säkerligen anse det som en mycket stor fördel att få komma över till de praktiska områdena kring Helagsfjället och Sylarna. De nuvarande Åre-Storsjö-lapparna (givetvis dock med undantag av Tranris-partiet) skulle däremot helt få sluta med renskötseln, något som på intet sätt torde kunna anses som ett övergrepp, emedan dessa lappar över tillbörligheten ha missbrukat sina privilegier. Med avseende på den praktiska utförbarheten av detta förslag märkes visserligen att det nuvarande renantalet inom de 5 omtalade lappbyarna med sannolikt omkring 1000 renar överstiger det inom Åre-Storsjö möjliga antalet. Decimerar man emellertid de lappars hjordar, som bestå av ett ah 1 renar överstigande välbärningsminimum (förelagsvis 700) blir renantalet inom de 5 byarna decimerat till 7179, vilka enligt beräkningar na väl böra få rum inom Åre-Storsjö (jämte Tranris-renarna), Sättes, att riktigt torde vara, som villkor för bedrivande av renskötsel, att de renskötande familjerna alltid skola bo i kåta och icke ha något alls att göra med bofast kultur, torde dessutom alltid några lappar av bekvämlighetskäl sluta med renskötseln, varför det renantal, som behöver disloceras, antagligen blir ännu något mindre.

Följer man det skisserade förslaget får man Norgesfrågan löst på ett för statens vidkommande mer än 7 ggr. billigare sätt (3000 kronor) samt för inlösningens vidkommande mer än 5 gånger mindre vidlyftig förfarande (8 lägenheter) än om man bibehåller renskötseln

Nr. oförändrad inom samtliga byar (23250 kr. och 41 lägenheter). Icke desto mindre kommer det enligt detta alternativ förefintliga renantalet att med blott omkring 4700 renar understiga det nuvarande. Även om den ekonomiska differensen icke blir fullt så stor, som i det föregående schematiskt angivits, torde det icke vara klokt att för blott dessa renars skull (utgörande högst 20 % av nuvarande antalet) tillgripa ett dock alltid flera gånger dyrbarare alternativ. Detta kan för övrigt så mycket mer betonas, som de sålunda avfolkade renbetesfjällen ngalunda skulle bli utan nytta för den hvarvarande renskötseln. Efter en del år skulle renmossan på desamma nå en betydlig höjd, och vid eventuella starka flentillfällen nere i skogslandet skulle Åre-Storjöö och Frostvikens lappar just i dessa fjäll genom deras långa mossor kunna få utmärkta tillflyktsorter för renarna.

Med avseende på Frostvikens lappby torde här blott böra påpekas nödvändigheten av, att dess eventuella Norges-område tilltages så stort, att det överallt får naturliga gränser. Ett lämpligt dylikt område skulle då vara de fjällpartier, som ligga norr och öster om linjen Rikegränsen- Vallervand-Hudingsvand-efter skogskanten till Vaogterens östligaste vik-efter skogskanten runt Sturo Dverga-Storegollomvand- Store Namsvand. Området sammanhänger i norr direkt med västerbottenslapparnas gebit. Inom detta område kommer då att ligga blott de gårdarna Vallervand och Skanali. För att området skall bli fullt avstängt från annan tätare bebyggelse torde det vara nödvändigt att uppföra ett 19 km. långt gärd längs de delar av områdets gräns, som icke stöta mot vatten. Med avseende på Övikens lappby skall icke heller här lämnas några vidlyftigare detaljer. Dock torde böra framhållas, att även för dess del inlösendet av Tossåsens område är synnerligen önskvärt. Därjämte är det mycket önskvärt, att kalvfjället i dess helhet inlöses längs lappbyns östra gräns, helst därtill också någon del av skogen, för att möjliggöra byggandet av billiga gårdar mot strövreningar. En viktig fråga är även, att Öviken-lapparnas renbetesrätt i Klövsjöfjällen ordnas fullt klart, detta bl.a. för att hindra en kollision mellan denna by och Åre-Storjöö. Någon fara för vin-

UNGENS
NGSHAFVANDE
I
ANDS LÄN.
KONTORET.

terinvasion till Norge från Övikens lappby torde trots vintermarker-
nas relativa närhet till gränsen knappast förefinnas, emedan dess re-
nar aldrig under någon årtid blivit vanda att söka sig så långt väs-
ter ut som mot gränsen.

Stockholm och Upsala 10.10 1913.

E. von Sydow. O. Österberg. E. Bergström.

Rätt avskrivet betygar Östersund i landskontoret den 14 maj

1914.

Ed officio:

Avskrift.

UNGENS
NGSHAFVANDE
I
ANDS LÄN.
KONTORET.

Emot ofvanstående P.M. vill undertecknad i viss mån uttala sin reservation beträffande Idre, Tännäs, Åre, Storsjö, Kalls och Ovikens byar. De öfriga byarne, Offerdal, Hotagen och Frostviken har jag ej besökt och kan ej yttra mig om.

1. Inledningen.

Det medgifves, att för Tännäs lappby torde det vara svårare att såväl undvara, som undvika Norge än det är i Idre, särskildt om renskötseln skall behållas som fjällrenskötsel. Men om norska gränsen sp ras, så är det dock knappt riktigt, att på grund af det material, hvarpå detta P.M. är uppställt, helt enkelt dekretera, att endast ett visst, betydligt decimeradt, renantal kan finnas inom byn. Det visar sig ju dock, att det går i Idre socken till en viss grad. Om renskötseln kallas "fjälläkogersrenskötsel af Idretyp" eller "ren svensk fjällrenskötsel," torde icke spela så stor rol. -Hvad som här är sagdt om Tännäs lappby, gäller i huvudsak äfven om Kall, ehuru frågan om behof af Norgesbetning där är af annan natur. Där medgifva nämligen lapparna själva, att det är för vinterbetningen de behöfva vara i Norge; sommarbete finnas nog i Sverige. Men kunna de sommarbeta på svenska sidan, kunna de nog reda sig på vintern där också, om de vilja utnyttja sina land mera rationellt.

Ströfrentrafiken till Norge är visserligen omöjlig att effektivt förhindra utan byggande af gärde längs hela gränsen, men torde kunna reduceras till ett "negligerbart minimum" äfven utan gärde, om tillräckligt kraftig risk skapas.

2. Detaljframställningen.

Tvifvelaktigt är, om den för Åre-Storsjö-lapparne föreslagna långa vinterflytningen förbi Östersund är möjlig att utföra. Visserligen förefinnas s.k. klart sedvanerättsgebit, men hur ställer sig detta i praktiken? I hvarje fall anser jag det orätt att bygga därpå alldeles opröfvadt. -Dessutom framhålles svårigheten att förmå lapparne därtill; de nuvarande lära väl ej kunna förmås och de nyinförskrivna skulle ju komma från sådana trakter, där inga långa flyttningar företagits.-

Nr.

Anledningen att tvinga lapparna att flytta dit ner om vintern skulle vara för att undvika ströfren till Norge, enär de nu använda vintermarkerna ligga så nära Norge, att ströfren så lätt ^{skulle} kunna komma dit om vintern och våren. Om lapparna lägga om sin renskötsel till en noggrann renskötsel af Tranris-typ, blir det ju inte fråga om ströfrenar i afsevärd mängd, och i hvarje fall torde med en sådan renskötsel afståndet 4 å 7 mil från gränsen på vår vintern vara nog att hålla renarne borta från Norge åtminstone så pass, att politiska konflikter kunde undvikas. Nu invändes, att under dåliga år är 4 å 7 mil nära, ty då springa renarne till fjälls och där äro de så svåra att hålla. Instämnes till en viss grad, men hänvisas samtidigt till Saa-rivuoma, Lainiovuoma-förhållanden och delvis Arjepluog, där sista vintern alla lapparne legat i fjällen. Inträder däremot icke denna förbättring i renskötseln, torde det vara af ringa betydelse, att lapparne flytta öfver Storsjön förbi Östersund, äfven om de ginge ända till Sundsvall eller Hudiksvall, ty då skulle alltid inträffa det vanliga slarfvat att kvarlämna renar i fjällen på höstarne, och då ginge de till Norge som de ville på vintern.-

Om det däremot visar sig nödvändigt att lapparne draga så långt återut vintertid för att söka vinterbete, som ej skulle finnas tillräckligt på närmare håll, så måste man medgifva att förslaget är utmärkt. Men det torde dock under nuvarande förhållanden ej vara af behovet påkalladt, ty lapparne hafva ännu ej visat tendenser att söka sig åt det hållet, hvilket de nog skulle gjort oömbad, om de behöft det, äfven om frånvaron af sedvanerätt varit aldrig så klar.-

Enligt min uppfattning bör ej denna omläggning af vinterflyttingarna ske genast, utan först så småningom, om det visar sig nödvändigt.

Att renarna under brunsttiden äro så svåra att hålla, och att man följaktligen ej då skulle kunna vara i fjällen, är nog till en viss grad missuppfattning. Det går utmärkt att under hela brunsttiden sköta en renhjord till och med i samlad hjord dygnet om, om man så vill,

Nr.

det ser man exempel på i de nordliga lappmarkerna, äfvensom i Tranris och om jag icke misstär mig äfven i Idre. Lapparne säga ju t.o.m att det är lättare att hålla renarne samlade den tiden än annars, ty oxar ne drifva hop vajorna, och hålla dem samlade i smärre flockar. - Detta bör alltså enligt min uppfattning icke vara någon anledning till vidlyftiga inlösnings öster om det nuvarande området. Däremot måste medgifvas, att vissa inlösnings just i Ljungans dalgång skulle vara af betydelse. - Inlösnings böra ej företagas på de trakter, där lapparne hafva uteslutande vinterbetning, utan det bör med god vilja kunna ordnas på ett lämpligt sätt för billigare pris; däremot är inlösen motiverad på de trakter, där lapparne under barmarkstid vistas med renarne, och särskildt af betydelse är inlösnings, om det behöfs för att få kalfningsplatser eller för dessas skyddande. -

3. Sammanfattningen.

Beträffande Idre lappby anses inga förändringar i första hand böra vidtagas vis å vis omflyttningar. Ströfrentrafiken till Norge är ej af den omfattning, att det skulle vara såsom något väsentligt ingrepp i renskötseln, om sådana bestämmelser utfärdades, att norska myndigheter finge rätt att på ett eller annat sätt taga i beslag och exekvera de renar, som gå till Norge, d.v.s. under inga omständigheter ögonblicklig nedskjutting utan möjligen efter någon kortare frist, och att reciprocitet i detta fall infördes gent emot de norska ströfrenar, som gå till Sverige. De norska fjällen begagnas så litet, att genom denna åtgärd ingen som helst inskränkning i betesareal kunde anses uppkomma. Gränsgården skola ej byggas, det är dels onödigt, dels demoraliserande.

Inlösen af bofasta tillhöriga ängar och fäbodvallar i Foskdalen är behöflig under alla omständigheter. Det bästa vore, om på något sätt lapparne kunde göras delaktiga i dessa inlösnings så tillvida, att de betala någon viss del däraf, eller åtminstone att de debiteras en årlig "skatt" som ränta på det utlagda kapitalet eller viss del däraf. - Låt sedan förhållandena utveckla sig själfva. Visar det

Nr. sig nödvändigt att flytta på en del af dem, är det bäst att göra det, men icke förr än förhållandena blifva sådana, att de själfva önska det.-

Beträffande Tännäs lappby är det att förmoda, att renskötsel efter de principer och i den utsträckning, hvarefter den nu bedrifves är omöjlig, om förbud mot Norgesbetning inträder. Därför vore bäst att efter inköp af v. Malmagen eller trakterna omkring sjön Malmagen byn sammanslås med Åre -Storsjö (m.a.o. som i P.M. bestämmes lapparne öfverflyttas dit.)-

Beträffande Ovikens lappby är ingenting föreslaget, enär denna bys lappar ej beröras af Norgesfrågan och ej heller torde komma att beröras af en eventuell omflyttning och omorganisation.-

I renskötselförhållandena där torde ej heller några väsentliga ändringar behöfva vidtagas i annan mån än att betestrakten delas i 2 distrikt, så att ej lapparne, som nu sker, hafva sina renar i en enda hjord. Vore de däremot delade i 2 hjordar, torde bevakningen och skötsel i öfrigt komma i ett annat läge.

Beträffande Åre-Storsjö lappby, som är den största af de sydliga lappbyarne, torde väsentliga förändringar vara af nöden.

Först och främst bör lappbyns betesmarker uppdelas i lämpligt antal distrikt (skatteland) med sommar- och höstmarker så sammanhängande som möjligt.- Någon direkt indelning af betesmarkerna torde ej vara absolut nödvändig, åtminstone till att börja med, utan lämpligt vore, att lapparne först inrätta sig på dem, som det synes lämpligast, hvarvid dock är af vikt att det hela ledes af lappfogden, så att de ej utan vidare taga marker, där de ej hafva sedvanerätt och sålunda ställa till trassel med de bofasta.-

Lyckligast för renskötseln vore alldeles säkert, att de flesta af de nuvarande renegarne bland Mittådals- eller Storvallslapparne så snart som möjligt slutade upp med renskötseln, ty de äro med ytterst få undantag olämpliga som renskötare. Om det går att genom ändringar i lapplagen förbjuda lappar att ega renar, är ju allt godt och väl, och man kan sedan flytta hit skötsammare lappar från öfriga byar, som

Nr.

vilja hit själfva; de som ej vilja hit få ju stanna kvar och taga ris-
ken af stränga gränsbestämmelser mot Norge samt sträng uppsikt och
skadeersättningar på svenska sidan. -- Om ^{det} emellertid visar sig omöjligt
att förbjuda de nuvarande Åre-Storsjö-lapparne att bedriva sin fäder-
neärfda näring på sina "egna" marker, finns det ett annat sätt, som
kanske vore lika bra att tillgripa. Man skulle då, sedan den nuvaran-
de renstammen blifvit nedslaktad, hvarmed lapparne ju nu hålla på, hän-
visa de bland de nuvarande renegarne i lappbyn, som skaffa sig nya
tamare" renar till den del af lappbyns område, där största riskerna
finnas såväl på svenska som norska sidan. De skulle behandlas med
största möjliga stränghet från svenska bofastas och myndigheters sida
och likaså från norska sidan (nedskjutning af ströfrenar om dessa ej
afhämtas inom mycket kort tid). I värsta fall kunde de svenska myn-
digheterna utfärda interimbestämmelser om ett hårdt och radikalt be-
handlande af ströfrenar. För att skydda sitt samvete, då så hårda åtgärder
vidtagas, kan ju svenska staten bygga de föreslagna gårderna,
som skydda vissa pass mot Norge, tillsammans c:a 30 km. och inlösa
vissa gårdar, som ligga för långt uppe i betesmarkerna, särskildt i
Ljungans dalgång. -- Samtidigt skulle man icke förflytta lappar från
Kall, Offerdal och Hotagen hit, utan sedan Norgesbetning inom de by-
arne blifvit förbjuden och belagd med strängt straff, gifva de lappar
som vilja flytta till Åre-Storsjö tillstånd därtill och hänvisa dem
till vissa betesland. Någon fara för öfverbefolkning i Åre-Storsjö
blefve det nog icke i första hand. Något byggande af hus eller hållan-
de af kor och getter skulle aldrig få komma ifråga. --

Genomförandet af dessa åtgärder torde medföra betydliga kostna-
der, dock icke öfverstigliga, då ju stora fonder finnas tillgängli-
ga. Det skulle vid en Norgesstängning skapa drägliga förhållanden för
de lappar, som hittills varit beroende i viss grad af de norska betes-
markerna, utan att dessa komma alltför mycket i kontakt med den sven-
ska bofasta kulturen. Alltså, på samma gång som renskötseln förbätt-
rades i Jämtlands län därigenom att de sämre lapparne gallrades bort
och de bättre finge möjligheter att bedriva sin näring fortfarande,

Nr.

skulle detta afstående af betesrätten på norskt område kunna användas att skaffa större och bättre eller åtminstone skydda hittillsvarande rättigheter på andra trakter, som äro af oändligt mycket större vikt för lappfrågan i sin helhet.

En fråga, som icke berörts, är de afdankade Åre-Storsjölappar-nas öde. Att något måste göras för dessa, det är tydligt, särskildt om de formligen förbjudas att lefva på renskötsel. Att tänka sig dessa som jordbrukare går icke i första hand, ty ingen af dem har hittills sysslat därmed, och några afsevärda jordbruksmöjligheter finnes ej på de trakter de nu bebo, - och de skulle för öfrigt där sitta till örfång för dem, som vilja idka en rationell renskötsel. En stor del af dem komma naturligtvis att i första hand äta upp det kapital de fått för de nedslaktade renarne. Sedan komma de att begära lån för att skaffa sig nya renar. Om de ej få sådana lån, falla de troligen inom kort fattigvården till last. - En väg står visserligen öppen för dem, som förlorat sina renar, nämligen att börja tjäna som lappdräng, men äfven denna väg torde blifva stängd för dessa. De lära hvarken blifva mottagna af andra lappar som drängar eller ens vilja börja med ett så hårdt arbete som att vara lappdräng, utan de komma alldeles säkert, särskildt om de blifvit formligen förbjudna att bedriva renskötsel, att lägga armarna i kors och begära att staten skall föda dem. - Det bör kanske staten också göra, eller åtminstone se efter, att det blir gjordt på något sätt. Härvid kunde ju välgörenhets- och missionsföreningarna äfvenledes lämpligen koncentrera sitt arbete åt detta håll, hvilket ju ur flera synpunkter vore fördelaktigt.

Stockholmden 18 November 1913.

Eric von Sydow.

Rätt avskrivet betygar Östersund i landskontoret den 12 maj 1914.

Ex officio:

Fid. nr. 158
316/301

Landskontoret, Östersund

4 APR 1914

Till

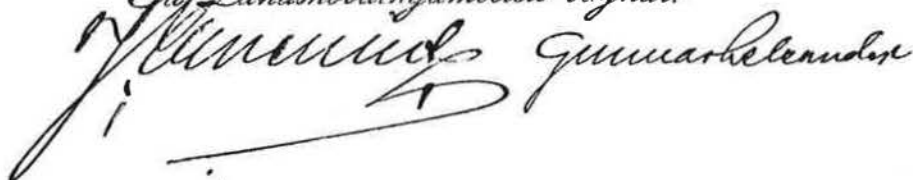
7/4 lantbruk. Räs.

Könungens Refallningshögskola i Jämtlands län.

Resolution

- När Jägmästaren i Rätans revir förordnas
att underrätta beredning och värdering av pal-
1. björns jaktigheter; förordas instrueras över
företagningen jämte remissaliten därefter här in-
sändas. Österund i landskontoret den 18
juni 1914.

På Landshövdingämbetets vägnar:

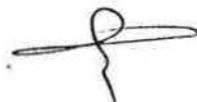

Sedan lantbrukaren P. Räs tillfrågat Kungl. Majt. och Kronan
att köpa en del af den honom tillhöriga Hemvälsens by i Hemdalen
parish, har jag anmodats att efter lapparnas förordande afgöra yt-
rande, och få jag i anledning häraf i ärendet anföra följande.

Vid sammanträde med Åre - Storsjölapparna den 13 sistlidne
januari hafva dessa enstämmt förordat inköpet af salubjudna
området såsom behöfligt för utvidgning af deras höstbeten, men
synnerligast för påstodkommande af en lindring att de å denna
trakt ofta förkommande betydande ersättningskräf af af renar
förorsakad skadegöring å dels värande och del bergsk, isläck ute-
sträande gräsa.

Enligt mitt förmenande är ock Hemvälsens by såväl till följe
sitt läge intill det till arealen obetydliga Serffjället som sin bebyggelse
het iöfrigt önskvärd förvarja till utvidgning af Åre - Storsjölapparnas
höstbetetrakter, men synnerligast är förvarjat nödigt för att för-
kanna de å denna ort rätt ofta uppkommande stridigheterna
emellan lapparna och de boskade rörande skadeersättningskräf.

För att dessa stridigheter skulle komma att upphöra annan jag dock

önskvärdt att hela Glenrälven inköpes och ej endast dess valbygda
delen af densamma. Jag får därför nu vådramt hemställa
att Koningens Befallningshafvande frimer skäl underhandla med
Kroshandlar Näs om inköp af hela Glenrälvens by emå detta annas
önskvärdt för utvidgning af redbetslandet Luffjället.

Så de Jämtländska böfvernes gamla sedvanesattbetning å min
nidos riksgrenen mot Norge torde komma att upphöra, bli behöfve af
utvidgning af böfvernes egna redbetsland allt mer och mer nöd-
vändigt, och synes mig endast af denna grund nödigt att merast
mögligt genom inköp af Glenrälven, Glenadalen och delen af Luffjöl
by utvidga det till arealen obetydliga Luffjället (6370 ha). Öster-
lund i lappfogdekontoret den 3 April 1914.

Almström

R e d o g ö r e l s e

för renskötselförhållanden i Jämtlands län samt i Idre lappby av Kopparbergs län med särskild hänsyn till betesförhållandena inom för renskötsel där upplåtna områden och omständigheter i övrigt, vilka hava betydelse för frågan om renskötselns lämpliga indelning och omfattning; utarbetad med stöd i huvudsak utav år 1932 företagna undersökningar i fältet och därvid med de renskötande lapparna förda överläggningar, från vilka protokoll äro bilagda; avgiven i Östersund den 23 april 1935.

Erik Hedbäck

W. Gardham
lappfogde i Jämtlands län

lappfogde i Norrbottens läns
norra distrikt.

Handölsdalens lappby.

Betesområden och gränser.

Handölan, som från Helagsfjället rinner i rakt nordlig riktning till sjön Ånn, markerar en mittellinje i lappbyn. Längs densamma finnas också dess värdefullaste betesland. Lapparnas huvudviste är i Tjallingen, ej långt från trädgränsen i Handölsdalen. Denna dalgång blir sålunda på mera än ett sätt av central betydelse för den ifrågavarande renskötsel-enheten. Namnvalet för lappbyn har fallit av sig självt.

I söder följer bygränsen Neans dalgång från riksgränsen, går över Predikstolen i Helagsfjällen och fortsätter därifrån i den tidigare huvudriktningen till Öjön i närheten av Ljungdalen. På det sistnämnda avsnittet åstadkommer ett år 1930 uppfört renstängsel avspärrning emot Mittådalens lappby. Genom en uppdämning av Nean, som är förestående på norsk sida, och som kommer att lägga ett betydande område även i den svenska delen av Nedalen under vatten, blir gränsen stängd mellan Handölsdalens och Mittådalens lappbyar även å denna västligare sträcka, det vill säga under den tid av sommaren, som den blivande Nedalssjön kommer att vara isfri. I varje fall kommer hela lappbyns sydgräns att för framtiden vara förhållandevis lättbevakad. Detsamma gäller gränsen i väster, mot Norge, som kommer att vara avspärrad medels stängsel såväl söder som norr om Sylarna. Den norra sträckan, Sylarna - Enbågen - Rundvalen, blev färdigbyggd år 1933. Bygget söderut till Nedalssjön blir ett mindre företag, som utföres efter det den nämnda uppdämningen blivit fullbordad.

Genom markinköpar lappbyns skogsområde i norr emot Enaälven fått en lämplig utökning. Den är dock alltjämt förhållandevis fattig på skogsmark, vilket innebär en olägenhet. En viss strövningslust hos renarna inåt grannbyarna lär böra sättas i samband med denna omständighet.

Lappbyns östra gräns, mot Tranris, är dragen i det närmaste i rak linje mellan Bunnerviken vid Ånn och Ljungdalen,

så att den delar fjälltrakten mellan Handölsdalen och det breda skogslandet i Vålådalen i två ungefärligen lika stora områden. Den norra delen är dock bredare för Tranris. Härtill kommer sedan, att Handölsdalens gräns vid Ljungan böjer av rätt österut och följer landskapsgränsen Jämtland - Härjedalen ända till Lunndörren, varefter den åter följer skattefjällets gräns i sydlig båge västerut och över Ljungdalen. Det gamla Ljungris skattefjäll hör alltså till Handölsdalens lappby, som därigenom i sin södra del får en långsträckt arm mot öster. På Ljungris-området hade i långa tider bedrivits en självständig renskötsel, så gott som helt inom Härjedalen, mellan Helagsfjället i väster och Lunndörrespasset i öster. Det har ansetts lämpligast att denna grupp skulle vara förenad med Handölsdalsgruppen, emedan den nyttjade betesland, som även handölsdalslapparna vid olika tider kunde vara nödsakade att begagna, det vill säga områden väster om Ljungans dalgång. För övrigt hade Handölsdalsgruppen sin vinterflyttningsväg nedåt Härjedalen, och det hade ansetts, att den genom att bilda lappby tillsammans med Ljungris skulle få en friare utfart; användandet av flyttningsbeten skulle då ej rimligen kunna giva anledning till konflikt.

Förslag om
gränsändring.

Nu är emellertid att märka, att den gamla Ljungrisgruppen upphört att finnas till såsom självständig enhet. Den familj, som ännu representerar densamma är endast till namnet rensköttande i Handölsdalens lappby. Dess medlemmar ha i huvudsak annan sysselsättning och renarna vårdas ej i handölsdalshjorden, utan av Tranris lappar. De sistnämnda ha sålunda under senare år utnyttjat fjälltrakten öster om Ljungan och mot Lunndörren betydligt mera än den "egna" lappbyns husbönder. Man lär ej böra vänta sig någon ändring i dessa förhållanden. Det synes därför vara skäl att företaga en gränsändring här mellan lappbyarna. Denna skulle gå ut på att låta Handölsdalsgruppen ensam bilda sin lappby, medan Ljungris-

lapparna skulle få gå in i Tranris, Deras betesland skulle delas efter Ljungan. Den gamla Ljungrisgruppen skulle visserligen därmed vara dömd att försvinna för framtiden - såvida den ej kunde komma till rätta endast med betesmarkerna på östra sidan av Ljungan, vilket i och för sig väl förefaller möjligt. Men man skapade en gräns, som utan tvivel på ett ändamålsenligt sätt delade upp renbeteslanden. Det är förhållanden, vilka redan stabiliserat sig, som giva anledning till ändringsförslaget. Den nuvarande byagränsen mellan Ljungan och Lunndörren överskrides medvetet i samskötelsen Tranris - Ljungris, vilket man åter ej anser sig tvingad att förbjuda. Den nämnda nu praktiserade sammanslagningen synes i själva verket vara mera naturlig än den gamla gruppkombinationen. Också Handölsdalens lappby får en mera tilltalande gränsfigur, om Ljungris' östra del avskäres. Ur betessynpunkt finnes ej skäl att bibehålla den nu gällande indelningen; Handölsdalen har ju ej heller förut varit beroende av det ifrågavarande Ljungris-landet. Genom att trakten på västra sidan av Ljungan skulle bibehållas under Handölsdalen, vore oberoendet vid lappbyns flyttningar alltfjämt tryggt. För densamma komme den nya ordningen synbarligen ej att medföra några olägenheter. Man vinner visserligen icke dess ordningsmans och huvudhusbondes bifall för planen. Handölsgruppen hade nämligen enligt denne intresse av att snart nog börja använda även Ljungrisfjällen i större omfattning, och sålunda hävda sitt renantal. Gruppen vore nu för stor på sitt gamla land. För övrigt finnes det redan nu varje år Handölsdalsren här öster om Ljungan. - Härom må blott anföras, att det ingalunda har något allmänt intresse att Handölsdalsgruppen får större omfattning än betestillgången på gruppens hittillsvarande område medgiver. Renantalet har där kunnat hållas fullt tillräckligt för de personer, som där bedriva renskötsel. Det

5

är praktiskt taget blott fråga om en familj, nämligen ordningsmannen Kråiks; denne har dock vuxna barn, genom vilkas giftermål antalet hushåll ökats. Hushållen äro under alla förhållanden betydligt färre än i Tranris - Ljungris, som ändå får lägre renantal än Handölsdalen. Vad åter beträffar nyttjandet av Dunsjöfjället och andra partier på östra sidan Ljungan, så har detta ej skett med någon hjordbetning från Handölsdalsgruppens sida, utan endast genom strövrenar. Man lär ej kunna framställa några anspråk på landområden på grund av att dylik betning förekommer, låt vara att den är både vanlig och ibland av stor omfattning. Samma slag av strövning har i dessa trakter varit så vanlig även över andra gränser, att det allmänt klagats över den oreda, som den förorsakat. Man har emellertid uppmärksamheten riktad på dessa företeelser och förbereder alltjämt särskilda åtgärder för att få de olika rengrupporna att bättre hållas skilda från varandra. Man har härvid att hålla för ögonen, att renskötseln i den gamla Åre-Storsjö lappby på sin tid fick ett brått och olyckligt slut på grund av att renbevakningen blivit allt mera förslappad, flyttningarna försummats och renstammen därför så småningom blivit förvildad.

Beteslandens
beskaffenhet.

Handölsdalens lappby - i dess föreslagna, mindre omfattning - bjuder ur renbetessynpunkt på all den omväxling, som är önskvärd. Gräs- och lavbetestrukturer avlösa varandra med sådan regelbundenhet, som de morfologiska förhållandena betinga. På grund av fjälltraktens uppbyggnad med breda platåer mellan och omkring verkliga högfjällspartier i dess olika delar blir dock bilden tämligen brokig. De bästa gräsförekomsterna finner man i söder i Neans dalgång och på lappbyns norra område intill Handölan och Enaälven och anslutande bäckdalar. Därjämte finner man gräsbete, ehuru fattigare, på de högre fjällens sluttningar. Dessa utgöra i vart fall trivsamma sommarplatser för renarna. Snöförekomsten på dem är

riklig; deras karaktär av högfjäll belyses måhända bäst därav, att man inom dem finner till och med glaciärer, nämligen på Helagsfjället, på Sylfjällen och på Ekorrrammaren. Dock går renen vid svalare väder gärna ned i de nyssnämnda betesrikare dalarna. Ett särskilt gott gräsland är Handölsdalen omkring de översta skogsbestånden. Själva skogsdalarna äro också utmärkta gräsmarker, som användas under sensommaren och hösten. På det hela taget har man intryck av, att lappbyn är väl försedd med gräsbetesland.

Laven är kanske bäst i lappbyns sydöstra del, kring Ljungsjöarna och på närliggande platåer. Här är den delvis till och med av utmärkt beskaffenhet. I övrigt finner man lavbete rätt allmänt på mera avvattnade områden. Dock märkes, att avlagringsformationerna omkring Helagsfjället, Sylarna och andra av de högre fjällen ofta äro mycket fattiga på växtlighet och måste betecknas som sterila grus- och stenmarker. Själva höjdpartierna äro så gott som undantagslöst kala impediment.

Beteslandens användning.

Lämpliga vårland har lappbyn i de jämna lågfjällsåsarna öster om Sylarna. Namnet Mieskentjahke tyder på gammal användning som kalvningsplats. Hulke och Härjängsåsen synas vara av samma karaktär. Även på andra lämpliga sluttningar har man tidigt vårbete. För hanrenen har man brukat använda skogsmarkerna ned emot Ånn och kring nedre Handölan, till dess värmen fört dem upp på fjället. På senare år har man av obekant anledning upphört med denna till synes lämpliga delade skötsel. Hjorden lär numera lämnas i större frihet på våren.

Sommarbetningen sker, som redan framhållits, omkring de snörika högfjällen. På sensommaren och hösten håller sig renen i de lägre dallanden. Vid den tid, då man samlar till hjordar, och då Tranrisrenarna i huvudsak vistas i sina skogsland mot Vålån, lär man ej alldeles kunna undvika betning inåt Stensdalsfjällen. Lavbetet är där delvis mycket gott. Då man lämnar fjällen, vilket brukar ske i slutet av november månad, har man

✓ Vinterflytt-
ning.

värdefulla beten att lita till i trakterna emot Ljungdalen.

Vinterbete söker Handölsdalens lappby nedåt östra Härjedalen, vanligen omkring Vemdalen eller Klöfsjö. Flyttningen företages efter köllandet mellan Ljungan och Ljusnan, förbi Särvfjället. För att i möjligaste mån spara betena inom lappbyns område vore det önskvärt, att flyttningen skulle företagas så tidigt som möjligt efter det vägen blivit framkomlig. De höstskiljningar, såväl inom lappbyn som hos grannarna, vilka böra föregå flyttningarna, bör man också med alla medel söka få genomförda i god tid och på ett effektivt sätt, så att de ej behövde verka fördröjande. Emot den aldrig upphörda strövenstrafiken under vintern uppe i fjälltrakterna synes man också med eftertryck böra fortsätta med de åtgärder, som man under de senare åren enats om att tillämpa. För belysning av dessa speciella svårigheter för här belägna lappbyar bilägges avskrift av protokoll från sammanträden i Ljungdalen för behandling av hithörande spörsmål den 6 och 7 oktober 1932.

Förslag om
renantal.

För närvarande räknar den egentliga Handölsdalsgruppen i det närmaste 3.000 renar. Det framkommer vid undersökning med tydlighet, att detta är ett för högt antal för det föreslagna byaområdet. Det vill förefalla, som om man särskilt efter de senaste avspärrningsåtgärderna mot Norge och mot grannbyarna hade fått starkare kännning av trängsel på det egna beteslandet. De krav, som också kommit till uttalande om att lappbyn borde i någon mån utvidgas på Tranris bekostnad bero av samma erfarenheter. Lappbyns ordningsman har nu också gjort förslag om att Handölsdalsgruppen borde begränsas vid ett renantal om 2.000. Häremot synes ej vara något att anföra; talet synes vara lämpligt avvägt. En reduktion av renantalet i lappbyn är alltså påkallad.

Tranris lappby.

Betesområden och gränser.

I den gamla Åre-Storsjö lappby ingick Tranris som en särskild rengrupp. Den var dock åtminstone under tiden före 1915 års lappbyindelning dragen till fjälltraktens nordligaste delar; man kom endast i undantagsfall med sina renar söder om Stensdalen, utan höll dem i huvudsak i Ottfjäll och Kyrkstensfjäll. Det lär vara skäl till förmodan, att man vid den angivna tiden i särskild grad hyste fruktan för sammanblandning med lappbyns övriga hjordar, vilka ägnades en mycket obetydlig skötsel, och drogo fram och åter över riksgränsen i den största oordning. Tranrishjorden hölls däremot under god bevakning i sin mera avskilda betestrakt.

En förskjutning mot söder har därefter ägt rum i Tranris, sedan renskötseln i Åre-Storsjö rekonstruerats och man genomfört en tredelning av den gamla enheten. Stensdalen har därefter varit en medelpunkt för lappbyns sommararbete, och man har regelbundet utnyttjat betesmarkerna även i Smällhögarna och i östra delen av Härjångsstötarna. Under de senaste åren har man nu fått intressen även ännu längre söderut, särskilt efter det att Ljungrisrenarna förenats med Tranris. Det är också här ovan föreslaget, att Tranris lappby skulle utvidgas till att omfatta även Ljungris skattefjäll öster om Ljungan. Lappbyn komme på så sätt att bilda ett tämligen regelbundet (rektangulärt) tvärblock och nå över hela fjälltrakten från Ånn i Jämtland nedmot Storsjön i Härjedalen.

Lappbyns gräns mot Handölsdalen har också i sin nordligare del, över Bunnerstötarna och Härjångsstötarna, vid olika tillfällen visat sig vara icke så lätt att respektera. Särskilt från västra sidan lär betning på senhösten företagas in över till Tranris. Såsom i det föregående antytts, ville man därför från handölsdalshåll gärna föreslå, att gränsen skulle förskjutas österut. Att åter Tranrisren strövade över

gränsen både på ett och annat ställe in till Handölsdalen är ofta visat. Bevakningen i Tranris är måhända ej alltid för närvarande förtjänt av de allra högsta vitsord. Gränsen följer emellertid knappast på något enda avsnitt naturliga hinder i terrängen - sådana kan man för övrigt ej uppleta i trakten - varför rentrafik och sammanblandningar aldrig helt kunna undvikas. Man vinner ingen fördel genom att ändra gränsens sträckning. Förbättrade arbetsmetoder, större omsorg i bevakningen inom de ifrågavarande byarna torde härvidlag vara bästa och enda hjälpmedel. Man får härvidlag dock observera, att Tranris väl har behov av att äga betesland till den bredd i fjället, som den nuvarande ordningen inrymmer. En inknappning skulle medföra rent skötseltekniska svårigheter. Renantalerna söker man ju sedan alltid anpassa efter betesområdenas bärighet i de olika byarna, så att dessa ej skola känna sig nödsakade att göra påhälsningar hos varandra.

Beteslandens
beskaffenhet.

Gräsbetena på kalvfjället äro icke så särdeles rika på Tranrisområdet. Man finner dem huvudsakligen i sänkor och smådalar eller på sluttningar i snöområden, men de bilda ej större sammanhängande förekomster. I skogsdalarna, som ju överallt nå långt upp i närheten av fjällbetena, är däremot gräsväxten riklig. Renarna kunna under dygnets olika tider omväxlande söka sig till snöfälten och gå ned i dalarna på bete. Under jämnvarma dygn finna de föda också högre upp, på de icke alltför branta, större fjällsluttningarna. Detta främst i Härjångsstötarna. Under somrar med vanlig värme är gräsbetet på så sätt tillräckligt för det renantal, som föreslås. - Snödrivor finnas i fjällen i erforderlig utsträckning.

På kalvfjällen äro ej heller lavbestånden i allmänhet så väl utvecklade. Dock finnas goda trakter av denna betestyp exempelvis emot Ljungan och kring Vålåsjön i söder samt i Järpådalen på norra sidan av Kyrkstensfjällen. Skogslandet inom lappbyn är också flerstädes gott lavland. Lavbetena kunna

i varje fall betraktas såsom tillräckliga. Mot höstsidan har man mycket tillfredsställande blandbeten i Gråsjöfjäll och på det område man nu skall förvärva. Renarna gå då rätt allmänt ända till Junndörren.

Vinterflyttning.

Goda beten för vintern ha Tranrislapparna alltid funnit i omedelbar närhet av sitt byområde, nämligen i de mindre, fristående lågfjäll, som gruppera sig norrut från Ottfjället kring sjön Gräpplingen. - Trakten av denna sjö har också varit kalvningsland för Tranrisrenarna. - Då emellertid olägenheter alltjämt gjort sig förnimbara av att renarna egentligen ej brukat bli samlade för flyttning och sålunda ej heller till vintern kommit under den strängare vård, som ensam kan vara ägnad att tämja renen, har det blivit en nödvändighet att även från Tranris söka flytta till vinterland, som äro mera avlägsna från lappbyn. (Jfr. vinterströvrener i fjället, Ljungdalsprotokollet.) Under vintern 1934-35 har man sålunda slutligen genomfört en något längre vinterflyttning, till trakten norr om Ljusnan vid Hede kyrkoby; eljest har Ljungrisgruppen pläгат nyttja vinterbete i Särvfjället norr om nyssnämnda trakt.

Renantal.

Tranris byområde kommer efter sammanslagningen med Ljungris att i det närmaste vara av samma storlek som Handölsdalens lappby. Fjälltraktens nyttiga del når dock ej upp till motsvarande arealer. Tranris har mera av ofruktbara marker. Gruppen bör avgjort vara mindre än Handölsdalen. Själva det nuvarande Tranris har ansetts vara lämpligt för 1.000 á 1.200 renar; den del av Ljungris, som skulle tillkomma har åter uppskattats till betesland för 300-500 renar. Det förefaller vara lämpligt att bestämma högsta renantalet i Tranris till 1.500. De husbönder, som skola tillhöra lappbyn ha nu tillsammans en renhjörd som tager hela detta utrymme i anspråk.

Anarissets och Tåssåsens lappbyar.

Betesom-
råden
för lapp-
byarna.

Dessa två lappbyar omfatta den östra delen av fjälltrakten mellan Ljungan och Indalsälven. De ha ingen beröring med Norge. Anarisbyn, som är belägen helt inom Jämtland, går i väster fram till Vålån, där den möter Tranris lappby. Tåssåsen når i väster till Lunndörren söder om Anarisfjällen. Ej heller denna lappby har för övrigt något område utom Jämtlandsgränsen, men den begagnar enligt gammal sed under tillåtna årstider land även inom Härjedalen; själva Tåssåsfjällen, av vilka lappbyn har sitt namn, gå ned över landskapsgränsen, och byn Tåssåsen tillhör Storsjö i Härjedalen.

Tidigare ha de ifrågavarande renskötselområdena tillhört en och samma lappby, som haft namnet Oviksfjällens lappby. Uppdelning av denna skedde år 1915, varvid gräns lades emellan de två grupper, som förut i regel hållits åtskilda i lappbyns fjälltrakt. Gränsen fick en i huvudsak ost-västlig riktning, upp från Bydalen efter Storåns vattendrag och till mitten av Lunndörrepasset, så att Anarissets lappby blev fjälltraktens norra del jämte ett vidsträckt skogsland mot Vålån-Ottsjön, medan Tåssåsen kom att omfatta sydsluttningarna jämte hela Oviksfjällspartiet i öster. Skogsland finnes inom denna lappby dels på norra sidan emot Storån, dels i dalstråket förbi Glen mitt igenom fjällområdet, och slutligen i det s.k. Ekorrlandet nedmot Ljungan i söder.

Gränserna.

Lappbyarna ha en i förhållande till bosättningen rätt ogynnsam belägenhet, och det är av synnerlig vikt, att renskötseln i dem hålles inom sådan storleksordning, att strövningen utanför de egna områdena icke behöver bli till skada för de fastboende. Dock har man härvidlag fördel av

att de närmaste enskilda egendomarna delvis tillhöra skogsbolag vilka ej ställt några svårigheter för renskötseln, samt därutav, att den egentliga bebyggelsen dock är avlägsen från byagränserna, och att man närmast dessa har skogsområden av höglänt, ofta sumpig typ, vilka ej i högre grad ha nytjandevärde för sina ägare. Tydligt är dock, att vissa angränsande enskilda marker, särskilt på Tåssåssidan, borde förvärvas för utvidgning av renbeteslandet, så att man även för framtiden ägde trygghet emot konflikter mellan de olika näringarnas utövare.

Gränsändring mellan lappbyarna.

I äldre tid ha lapparna i Oviksfjällen kunnat företaga sommarflyttningar västerut ända emot Härjångsstötarna. Även nuvarande bruk i Tåssåsen innebär en flyttning sommartid längst västerut i byn till trakten av Lunndörren, där för övrigt en sammanblandning med Anarisrenarna ofta icke kan undvikas. - Denna har på senare tid varit så regelbundet återkommande, att de båda lappbyarna till och med flyttat ihop på högsommaren då husbönderna från dem bägge taga viste i Kroktjärnvallens läger under Tåssåsfjället. - Det lär dock ej vara vanligt, att renarna stanna helt på Lunndörrens östra sida, utan synas de med förkärlek även uppsöka Storåfjället, Blåfjället och Döllvålen väster om passet, som nu är Tåssåsens byagräns. De nämnda fjällpartierna äro utan tvivel trivsamma sommarland; de äro högre och snörikare än Tåssåsens egna sommarfjäll, vilka för övrigt äro rätt knappa till sitt utrymme. Det har därför för Tåssåsens del varit ett ständigt framfört önskemål, att lappbyn skulle utvidgas åt väster, så att betena för sommaren kunde göras drygare. - I praktiken har man redan med all tydlighet velat göra sådan rätt gällande. Området på Härjedalssidan har här tillhört

Handölsdalens lappby, vilken dock allraminst på högsommaren kunnat ha behov av dessa för densamma avlägsna fjällbeten. Man har sålunda utan risk för sammanstötningar fört renarna in på området. Det är då också att märka, att Anarisets lappby på Jämtlandssidan går fram ända till Storådörren och där framrinnande vattendrag. När man haft samskötsel på högsommaren med Tåssåsens lappby har det varit naturligt, att man använt Storåfjället i dess helhet. Det har då också legat nära till hands att gå upp även på det höga Blåfjället under de varmaste dygnen, liksom att i anslutning därtill beta Döllvålen.

Det har i det föregående gjorts förslag om att det gamla Ljungris-området skulle anslutas till Tranris lappby, vilken skulle begagna detsamma - i enlighet med vad som redan vore brukligt - under senare delen av sommaren och ännu under barmarkstiden på hösten. Tranrisgränsen går som nämnts efter Storådörren emot Anarisets lappby. Det vore avgjort även lämpligt att den på härjedalssidan skulle få sin fortsättning efter samma dalstråk. Det kan knappast bli fråga om någon betning av Tranrisrenarna på Storåfjället, åtminstone ej förrän vid en betydligt senare tidpunkt än Anariset och Tåssåsen hade uppehåll där. Då man nu för alla lappbyars del i dessa trakter i första hand bör söka tillgodose behovet av sommarland förefaller det, som om Tåssåsens anspråk på utvidgning västerut från Lunndörren borde tillmötesgå. I varje fall borde södra delen av Storåfjället läggas till lappbyn, så att gränsen mot Tranris bleve den nyss beskrivna. Skäl kunde åberopas för att taga in också de andra begärda fjällpartierna, i vilket fall även Anarisets lappby borde utökas med Blåfjällets norra del, inom Jämtland. Dock lär härmed väl kunna anstå för närvarande. Man bör hava

erhållit säkrare erfarenhet om verkningarna av den föreslagna nyordningen, innan man går in för ytterligare gränsförskjutningar. Det kan för Tranris vidkommande göras gällande att man där hade behov av hela Ljungris-området såsom samlingsland före genomförandet av vinterflyttningen, vilken man ju dock hädanefter skulle företaga åt söder och delvis med tillämpande av andra metoder än de härförut vanliga.

Det förefaller däremot för Tåssåsens del vara synnerligen önskvärt att åtgärder vidtoges för att med lappbyn införliva fjällområdet söder om Lunndörren, som i en kil mellan Rensnävet och landskapsgränsen är i enskild ägo. I annat fall komme det nya området väster om Lunndörren att så när som på en enda gränspunkt vara avskilt från lappbyn i övrigt. Rentrafik över mellanområdet skulle då i själva verket ej ens vara tillåten under vissa tider av året.

Betenas
beskaf-
fenhet.

I Anarisets lappby utgöres hälften av arealen utav skogsland med "tjärnar, småsjöar och stenmarker" (bil. protokollet). Fjällområdet är alltså föga omfattande, därtill delvis av impedimentkaraktär. Det har dock trivsamma betesplatser kring sina högre partier. Som redan nämnts komma anaris-renarna ihop med Tåssåsens i Lunndörrfjällen, som äro de snörikaste i trakterna. Gräsbetet är annars även gott i de norra delarna, omkring Anahögen och kanske särskilt i Grönklumpen. Det har tidigare varit vanligt, att en grupp hållits åt detta håll under högsommaren, och det vore helt säkert alltjämt lyckligt för renskötseln, om man sökte hålla hjorden skild från grannarnas. Den intensifiering av rendriften, som man allmänt strävar efter att åstadkomma tilläte egentligen ej den samskötsel av två lappbyars hjordar, som här nu börjat bli vanlig. Att sammanblandningar

nog ej kunna undvikas över en gräns, som är dragen rätt över flata fjällsträckningar, må visserligen medgivas; de ifråga-
varande lappbyarna komma helt säkert att för all framtid
vara starkt beroende av varandra och nödsakade att vid sina
renflyttningar beakta, vad som med hänsyn till grannen kan
vara tillrådligt; man bör söka undvika samtidighet vid
nyttjandet av till varandra gränsande beten. Med det bör då
vara möjligt att fortsättningsvis tillämpa den genomgående
uppdelning, som man syftat till, då man år 1915 verkställde
delning av Oviksfjällens lappby. De framställningar, som
gjorts av en del lappar rörande återförening till den gamla
enheten, har man synbarligen ej skäl att biträda. Dock bör
man måhända icke med de yttersta medlen söka förbindra så-
dana gränsöverskridanden, som måhända vid vissa tillfällen
äro ur bägge lappbyarnas synpunkt försvarbara. Anarislappar-
na uppgiva sig hava särskilda svårigheter med att höstetid
hålla renarna på fjällets norra del. Bevakningen kan då
näppeligen göras fullt effektiv, under svamptid med natt-
mörker.

Anarisets skogsland har delvis goda gräsbeten för sen-
sommaren och hösten. Det är här huvudsakligen granskog,
dock med inslag av torrare vegetationstyper och därmed
också lavbeten.

I Tåssåsens lappby har man städse klagat över knapp-
heten på sommarbeten. Även med den utvidgning västerut, som
föreslås, bli betesområdena för högsommaren otvivelaktigt
snäva. Det är i huvudsak denna omständighet, som tvingar
till den minskning av lappbyns renantal, som här nedan
kommer att föreslås. En olägenhet beträffande sommarlanden
är också att de knappast ha något skyddsbälte i skogen
emot privata områden. Vid kallare väderlek vore det av

värde att åt detta håll äga visst oberoende. På vår- och höstbeteslanden omkring Glen och i Oviksfjällen är man gynnsammare ställd. Lavbetena giva här alltfjämt ett gott intryck. Gräs förekommer också på sluttningar och i bäckdalar samt i de omkringliggande skogarna. Dock har man kommit till klarhet över att den nuvarande belastningen icke heller för dessa områdens del längre kan tillåtas.

Renantal.

I Anarisets lappby önska renskötarna få hålla intill 1.500 renar. För närvarande är renantalet under 1.000. Försiktigheten bjuder att åtminstone tillsvidare stanna vid det sistnämnda antalet. Det har dock visat sig besvärligt att även med ett mindre antal genomföra en egen grupp-skötsel. Det är skäl till förmodan, att man med en renhjord av större omfång blott komme att få kämpa med ännu större svårigheter.

För Tåssåsens del är en minskning otvivelaktigt av nöden från det nuvarande renantalet, som är cirka 3.000. Enligt lapparnas uttalanden i saken borde ej mera än 2.000 renar tillåtas i lappbyn. Med beaktande särskilt av ovan beskrivna förhållanden i sommarskötseln nödgas man gå in för att hemställa, att det rationella renantalet fastställles i överensstämmelse med lapparnas förslag.

Mittådalens lappby.

Lappbyns avdelande från Åre- Storsjö.

Mittådalens lappby är den tredje delen av den gamla Åre-Storsjö lappby och omfattar i stort sett de områden i Härjedalen, som ingingo i denna. I norr bildar Helagsfjället den mittersta delen av gränsen mot Handölsdalens lappby; såsom tidigare beskrivits, följer den Nean uppåt från riksgränsen och går österut från Helagsfjället efter renstängslet till Öjön. Storvallen-gruppen i Mittå dalen, som förr var obestriddigt dominerande i hela fjälltrakten efter norska gränsen ända upp emot mellanriksbanan, har sålunda fått inskränka sig och lämna plats för en stor självständig grupp omkring Handölan. Av områdena inom Jämtland, som den förut begagnade, har nu Mittådalens lappby ej mera än den till ytvidden skäligen obetydliga kilen mellan riks- och landskapsgränserna söder om Nean. För renskötseln har denna delning till mindre lappbyar uppenbart varit till fördel. Även om man vid bestämmandet av gräns mellan de nya byarna haft svårigheter att i alla avseenden uppnå samförstånd mellan de i saken intresserade lapparna, så lär det kunna uttalas, att man vid val av gränslinje lyckats tillgodose både handölsdals- och mittådalslapparnas rimliga anspråk på betesland. En förskjutning av gränsen i vare sig den ena eller den andra riktningen, varom önskemål nog blivit framförda, kan säkerligen ej äga rum utan väsentlig olägenhet för den förlorande parten. Det är att märka, att vardera lappbyn på goda grunder anser sig ha sina måhända bästa betesmarker emot gränsen till den främmande byn. Nedalen är på vardera sidan rikt gräsland och trakten mellan Helagsfjället och Öjön, som till sin huvudkaraktär är lavland, har på Mittådalssidan värdefulla blandbeten, med icke obetydlig gräsförekomst i bäckdalar och vid de talrika småsjöar, som äro typiska för de härbelägna platåartade fjällen. Man lär sålunda sakna anledning att företaga någon ändring

av gränsen mellan lappbyarna. Densamma kommer ju för övrigt att bliva ur bevakningssynpunkt synnerligen lämplig efter tillkomsten av den uppdämningssjö i Nedalen, som varit omnämnd i det föregående, och som kommer att nå till Helagsfjällets närhet. - Mittådalens lappby må också sägas ha en ur renskötselns synpunkt lämplig sammansättning utan att nya områden behövde införlivas.

Allmänna
betesför-
hålland-
den.

Givetvis vill man därmed ej ha sagt, att de olika betestyperna skulle vara företrädde i jämvärdiga proportioner i lappbyn. För alla lappbyar i Härjedalen gäller som regel, att lavbetet är synnerligen rikligt, medan gräsbetet förekommer mera sparsamt, särskilt på kalvfjällen, som i stort sett ej äro av den beskaffenhet, att de skulle giva rum för en mera fuktkrävande markvegetation. Man har här att göra med mera mogna fjällformationer, avlagrade, rätt jämna platålandskap. Marken är också allmänt synnerligen torr med grusåsar och blockmarker flerstädes i dagen. Det sistnämnda äger giltighet även för områden nedanför skogsgränsen och kan för övrigt sägas giva sin prägel åt hela landskapet. Karaktäristiskt är då också, att i Härjedalen tallen går längst upp mot fjället av barrträden. I Jämtland hade i allmänhet granen varit förhärskande på motsvarande områden. Intill fjällen har man nu i härjedalsbyarna tällskogar av låg- och glesvuxen hedtyp, som ha ett vanligen utomordentligt väl utvecklat marktäcke av renlav. På stora områden, där dock renar årligen vistas, är detta alltjämt frodigt och kan verka så gott som orört trots betningen. Lavmarkerna ha en betydande utsträckning nedåt landskapet, och betestillgångarna av detta slag kunna därför reservationslöst betecknas såsom för renskötselns del outtömliga.

För Mittådalsbyn gäller alltså också, att tillgången på lavbete under alla förhållanden är tillräcklig. Till själva lappbyområdet hör utom de gamla skattefjällen även

Ljusnedals stora bruksegendom, som på norra sidan av Ljusnan innefattar större delen av skogslandet mot Mittån - med Anåfjället, större delen av Lillfjället, o.a. - , och som är rikt på bete av angiven art. Utanför lappbyn finnes allt vinterbete man kan göra anspråk på. Man kunde alltså förden-skull önska sig en utvidgning av lappbyns gräsbeteskvantitet, som nu helt naturligt är avgörande i fråga om det tillåtliga renantalet.

Men man får då ha i ögonsikte, att man icke genom någon utvidgning åt norr kan vinna sådant gräsbetesland, som ej vore av betydelse på samma sätt för den där angränsande lappbyn. Man kunde med andra ord ej genom någon markerövring för Mittådalen öka dennas renantal utan att med samma antal minska hjorden för handölsdalslapparna. Uttalandet gäller även för omvänt förhållande. Man har då blott att på båda hållen söka anpassa sig efter sina sommarbetens bärighet och var på sin sida rationellt utnyttja dessa, utan några avsikter beträffande grannens marker.

Grönfjäl-
let och
Skarvarna.

Med större skäl göra mittådalslapparna anspråk på nya områden utanför sin nuvarande södra gräns, som följer Ljusnan och Grönån emot gränsen till Norge. Renbetesland är här även det så kallade Grönfjällsområdet, som dock blott utgör en mindre nordvästlig del av fjällpartiet mellan Tännån och Ljusnan. Det är tillagt Tännås lappby, med vilken det dock icke på något ställe har beröring. Det kunde enligt Mittådalens husbönder nu på ett lämpligare sätt användas från norra sidan. Grönfjället vore ett gott gräsfjäll, och hela Gröndalen en utmärkt betestrakt, när den blott för värmens skull kunde användas. Mittådalsbyn hade nu redan förfoganderätt till större delen av Gröndalen och begagnade väl också hela Grönfjällsområdet, men hade ej den formella rätten därtill. Man borde till en början åstadkomma rättelse i detta avseende, och därefter också vidtaga åtgärder för

att utvidga lapparnas rättigheter beträffande återstoden av det ifrågavarande fjällpartiet. Värdefulla beten finnes i Skarvarna, vilka borde få tagas i bruk för renskötseln.

Härom må anföras, att det nog utan tvivel förefaller vara riktigast att ansluta Grönfjällsområdet till Mittådalen. Det komme visserligen ej att betyda särdeles stora nya betesmöjligheter för lappbyn, men det komme att trygga användandet av den ifrågavarande betesrika dalgången och kunde i varje fall nu skänka viss lättnad i fråga om betenas utnyttjande under den tid man hade renarna uppemot norska gränsen. Lapparna i Tännäs lappby motsätta sig emellertid sådant bruk av Grönfjällsområdet, enär det skulle medföra ströving av Mittådalsren in på deras trakt i Rutfjället. De ville ha området som ett skydd mot sammanblandning av de båda lappbyarnas renar och förhållandet vore nu i detta avseende fullt tillfredsställande, enligt deras förmenande.

Frågan om ordnande av betesrätt på de delar av fjället, som befinna sig i enskild ägo, har redan varit föremål för utredning, varvid man även gjort sig underrättad om den ståndpunkt markägarna intagit. Dessa ha synbarligen icke varit benägna för att avhända sig äganderätten till de områden, som det vore meningen att överföra till renbetesland. Däremot har från deras håll gjorts anbud om utarrendering av samma områden för viss tid. Anbudet har emellertid icke ansetts godtagbart. Man hade också från lappväsendets sida hyst betänkligheter mot arrendesystemet; den ordning, som man i hägn av en dylik överenskommelse skulle kunna införa för en viss rengrupp, bleve helt äventyrad vid den tidpunkt, då kontraktet utginge. Man kunde då komma att stå inför nödvändigheten av att åter lägga om renskötseln på trakten, om icke ny överenskommelse kunde träffas; renminskningsåtgärder och förflyttningar kunde bliva påkallade; för övrigt vore

det svårt att överblicka de ekonomiska konsekvenserna av sådana korttidsavtal.

Det råder ju ej tvivel om att landet omkring Skarvarna vore av värde såsom tillskott till renbeteslandet. Man finner bland annat, att lapparna själva vid några tillfällen arrenderat dessa betesland. Det skall enligt tillgängliga uppgifter ha varit lappar från Tännäs, som fört hit sina renar. Knappheten på fjällbeten är synnerligen kännbar i härjedalsbyarna sedan de norska områdena avstängts. Men man får icke fördenskull göra sig skyldig till en överskattning av inköpsfrågans betydelse. Det är på visst sätt icke så lägligt att använda Skarvarna som sommarland. Det är omvittnat, att renen under den varma tiden drager västerut - förhärskande vindriktningen västlig på sommaren -, även om Skarvarna äro enda snötrakt inom långa avstånd. De högsta partierna ha en ej alldeles lycklig östlig belägenhet. Det har gjorts uttalanden av renskötare om att man egentligen mest kunde få nytta av Skarv-området på våren och hösten. Då observeras, att man egentligen ej har behov av nya vår- och höstbetesmarker för någon lappby i landskapet. Man kan för övrigt hysa tvivel om Skarvarnas lämplighet som vårland, de synas ligga alltför nära sådana enskilda marker, vilka i varje fall icke skulle bli föremål för inköp.

Man lär ännu ej kunna komma till avgörande i den berörda frågan. Det skall ej heller här nedan räknas med de betes-tillgångar, som finnas i Skarvarna. Dock kan det vara skäl att uttala, att det ej heller får anses vara avgjort vilken lappby, som efter eventuella förvärvsåtgärder skulle få tillgodogöra sig området. På grund av sin oförmånlige norgesgräns och sin anmärkningsvärda fattigdom på gräsbeten hade måhända Tännäs lappby rätt att ställa starkare anspråk därpå än Mittådalen. Frågan behöver måhända dock ej tagas upp till

närmare skärskådande i detta sammanhang. Den bör nämligen åtminstone ej för närvarande vara av betydelse för frågan om Grönfjällets anslutande till Mittådalen, som synes böra lösas i enlighet med mittådalsslapparnas framställning.

Sommar-
rensköt-
sel.

Som sommarland använder lappbyn i det närmaste hela sin fjälltrakt västerut från och med Axhögen och Skärvagsvålen. Betet är visserligen här till en början rätt ojämnt på lågfjällslandet, men man finner dock grässluttningar här och var mellan de förhärskande lavbetena. Renarna söka sig dock med förkärlek emot sluttningarna av de högre fjällena, som möta in vid norska gränsen, Skarsfjällen, och i norr till Helagsfjället. Vidare ned efter Neans dalgång, som är ett trivsamt sommarland med gräsbeten och videbestånd. Särskilt dennas bidalar utmärka sig för en frodig markvegetation. Snö finnes i fullt tillräcklig mängd på de nämnda högre fjällpartierna. Dessa äro i övrigt svårtillgängliga och ofruktbara. Vid kallare väderlek går renen också ned i de närmaste skogsdalarna.

Det har även i senare tid förekommit, att man i lappbyn skött renarna genom sommaren i två hjordar. Den ena, Anådalshjorden, föres då på vårsommaren upp efter Ljusnans dalgång och bevakas under den varmaste tiden på fjällområdets södra del, från Axhögen mot Skarsfjällen. Den andra hjorden, Sturvallenlapparnas, hålles längre mot norr (tidigare även inne på nuvarande handölsdalslandet). Huvudbetesland har denna under högsommaren uppe vid Helagsfjället och i Nedalen. Under de senaste åren har hjordvallningen åter upphört, vilket skall bero av att lappbyns renantal blivit alltför högt och nu svårligen kunnat bemästras i två skilda grupper. Det skylles också på en omfattande inströving av främmande renar till lappbyn, vilken i betydande grad försvårat renskötseln. Mittådalens betesland säges

verka på ett särskilt sätt samlande på renarna. Vid skiljningar i lappbyn finnes i själva verket alltid främmande ren i avsevärd mängd. De spärrningsåtgärder, som äro vidtagna, synas ej vara tillräckliga. Ej heller synes bevakningsarbetet i närbelägna lappbyar alltid vara alldeles tillfredsställande organiserat. Strövningen ut från Mittådalen är ej av samma omfattning. Tydligt är, att lappbyn för närvarande lider under svårigheter, som den ej med litande endast till egen kraft lär kunna avhjälpa. Om vad som åtgöres från lappväsendets sida för att råda bot på missförhållandena är delvis förut talat (se Handölsdalens lappby). Framgången av arbetet är i sista hand ändock beroende utav renskötarnas eget nit och intresse. Man gjorde otvivelaktigt klokt i att åter söka genomföra en mera intensiv sommarskötsel. Det bör snart åter finnas förutsättningar för en sådan. Man får också ständigt uppmärksamma, att gränsen mot Norge är öppen, och att bevakningen från detta håll bör vara den noggrannaste möjliga. Den nuvarande ordningen skänker härvidlag icke full trygghet. En förslappad sommarbevakning medför risk för återupprepning av reninvasionerna till Norge, som man nu dock sedan närmare tjugo år kunnat tämligen väl undvika. Men den äldre generationen har erinringar om den tid då Storrallenrenarna enligt utsago voro i Norge hela sommarhalvåret, och då "anledningen till att de tidtals voro i Sverige var länge förekommande östliga vindar". (Klement Nilsson i Storrallen, 1913).

Andra årstider.

Vår- och höstlanden i lappbyn äro alltjämt uppdelade efter Mittåns dalgång. Anådalgruppen nyttjar Anåfjället och Lillfjället med omkringliggande skogsmarker och flyttar sig efter kalvningstid så småningom västerut, så som tidigare nämnts, Storrallengruppen har Flatruets vidsträckta jämna höjdländ och dess södra skogslider. På förekomsten av bete

behöver man ej klaga.

Gruppindelningen för vintern är den redan angivna. Vanliga vintertrakterna äro respektive Högvålen och Långå, den sistnämnda i närheten av Hede.

Renantal.

Det har tydligt ådagalagts, att det nuvarande renantalet i lappbyn icke är lämpligt. Under år 1934 räknades också ej mindre än 4.269 renar i Mittådalen. Den minskning, som enstämmigt blivit förordad av lapparna själva, skulle ske med sikte på ett rationellt renantal för lappbyn av 3.000. Man lär ej böra kräva någon ytterligare reduktion förrän man kunnat erhålla en tydlig uppfattning om vad den redan föreslagna får för verkningar. Det föreslås alltså, att lappbyn tillåtes omfatta högst 3.000 renar.

Tännäs lappby.

Betesområden och gränser.

Det gamla renbeteslandet för den sydligare av Härjedalens två lappbyar följer norska gränsen från Malmagsliden i norr ned till landskapsgränsen mot Dalarna i söder som ett långsmalt område; det når flerstädes icke ens en bredd av en mil. I den norra delen består det av kalfjäll, medan det i de mellersta och södra delarna är övervägande skogsland, dock omväxlande med isolerade lågfjäll. Till själva skattelandet har emellertid för lappbyn genom köp gjorts betydande nyförvärv av betesmark, varjämte vissa områden därintill även arrenderats för renskötselns bruk för längre tid. Lappbyns område är sålunda väsentligt utvidgat utöver de nyss angivna skattelandsarealerna. Lapparna äga därigenom

oinskränkt rätt till renbete även i huvudsakliga delar av Tännäs sockens södra skogsland, delvis också i angränsande delar av Linsälls socken.

✓ Beteslan-
dens be-
skaffenhet.

└

Hela lappbyns område är ett utomordentligt rikt lavland. Tillgångarna på detta slag av bete kunna aldrig ens tillnärmelsevis bliva utnyttjade. Flyttningar för vintern utom byaområdet äro sålunda ej av behovet påkallade. Skogsområdet utgöres av ett lättkuperat högland, synnerligen rikt på sjöar men i övrigt av den torraste karaktär. Skogen är högåldrig, gles tallhed, omväxlande med fjällbjörk och med ett marktäcke av väl utvuxen renlav.

Endast undantagsvis förekommer gran. Granskogen är nog den förhärskande i övre Tännäsdalen, på sluttningarna av Rutfjället, men lappbyns gräns är här dragen ovanför skogen, som äges av enskilda i Malmagens och Tännäsdalens byar. Trakten ifråga kunde annars vara av värde för renskötseln, då den är rik på gräs och skulle erbjuda renarna lämpliga uppehållsplatser under sommaren såväl vid varmare som vid svalare väder. Man har att märka, att det ej finnes snö kvar över sommaren i dessa sydliga fjällområden. Höjden över havet är ingenstädes över 1.300 meter. Renskötseln bedrives sålunda i en del avseenden under andra förutsättningar än i nordligare lappbyar. Den har därför också i Tännäs och Idre, särskilt den sistnämnda byn, blivit liknad vid någon slags blandform av fjällrenskötsel och skogsrenskötsel, varvid det tagits sikte på, att renen även sommartid kan draga ned i skogen för att söka svalka och lämpligt bete. På kalfjäl-len på svenska sidan finner den ofta under den varmaste sommaren lika litet av det senare som av det förra. I regnfattiga perioder är laven torr, hård och omöjlig att använda till föda. Gräsbetet är knappt och blir, då renarna söka sig till detta, snart avbetat; det behöver då en tid av åter-

hämtning för att senare ännu kunna göras nyttigt. Under hög värme, då det tillika är lugnt och insektplågan gör sig gällande, blir hela fjället lätt otrivsamt för renarna. Där skogen är fuktig och sval, utövar den därför sin lockelse, och renen går som skogsrenen ut på myrarna eller för att söka skugga in bland träden. Särskilt i Idre lappby ha renarna på grund av betesförhållanden brukat få här beskrivna utpräglade skogsrensvanor. Även i Tännäs har man dock i någon mån att göra med samma företeelse.

Beteslan-
dens bärig-
het.

Det är utan vidare tydligt, att det för lappbyns renskötsel är avgörande, för huru stort renantal den kan erbjuda bete sommartid. Man behöver under inga förhållanden verkställa någon uppskattning med avseende på de övriga årstiderna. Det kan då vara nästan likgiltigt, i vilka trakter man håller sin renhjord. Hela renskötseln kan ju på grund av betestillgången bli nästan stationär. Lapparnas huvudläger vid Köringsjön har en central belägenhet, och renarna kunna därifrån vid varje tid av året nås inom dagsleds avstånd. Dock äro renskötarna med sina familjer fördenskull icke fast boende. Sommarläger ha de regelbundet vid Malmagsbackarna på nordgränsen av sitt område, och höst och vår taga de uppehåll i Broktjärn- och Brattri-lägren.

Gränsen mot Norge delar på ett oförmånligt sätt upp renbeteslandet på kalvfjället i lappbyns norra del. Tännäslapparna ha här på sitt smala fjällparti de bästa gräsbetena omkring Bolagen och de andra sjöar, som äro belägna i gränsens omedelbara närhet. Att begagna dessa utan att i någon som helst utsträckning komma i beröring med norskt land är uppenbarligen en omöjlighet. Före tillkomsten av renbeteskonventionen var det också brukligt, att Tännäshjorden sommartid hölls på bägge sidor om gränsen, om den icke helt fördes över till Norge, vilket varit regel under unionstiden.

Även om man alltså nu håller renen under bevakning i Sverige, kan icke all strövning till det andra riket förhindras. Det har dock varit möjligt att hålla densamma inom rimliga proportioner, så att den icke behövt föranleda särskilda åtgärder från norsk sida. Den har för övrigt ofta motsvarats av att norska lappars renar kommit över till Sverige. Dessa ömsesidiga gränsöverträdelser måste sägas utgöra en normal företeelse, då rengrunder såsom här äro hänvisade till varandras nära grannskap. De sammanblandningar, som uppkomma, bli emellertid avklarade genom skiljningar i vanlig ordning, och man har intryck av, att de icke verket störande på grannsämjan. Några extrema åtgärder med renminskning äro därför ej påkallade med hänsyn till de norska grannförhållandena. Renantalet har på senare tid i allmänhet hållit sig omkring 1.500-2.000. Vid konventionens ikraftträdande hystes ju allmänt farhågor för att man skulle bli nödsakad företaga en avsevärd minskning av renhjorden; även aktiva renskötare hade gjort uttalanden om att man ej kunde hålla mera än 400 - 500 renar på den svenska sidan om gränsen. Dessbättre ha de icke blivit besannade.

Förslag
om ren-
antal.

Med stöd av de erfarenheter man kunnat inhämta under konventionens giltighetstid synes man vara berättigad föreslå, att det högsta tillåtna renantalet för lappbyn bestämes till 1.800. Detta kan visserligen förefalla högt vid jämförelser med andra lappbyar med avseende på förekomsten av gräsbete, som ju för de flesta fall har avgörande betydelse, men man anser det dock önskvärt att alltjämt tillåta den föreslagna belastningen, som markerna hittills förefallit att kunna tåla. I lappbyn har man ju att räkna med en exceptionellt god tillgång på renlav, vilken ändå också utgör sommarföda, vid fuktigare väderlek. Vidare har man att lägga märke till de ovan beskrivna egenheter i vanor,

som utmärka dessa sydliga traktens renar, och som också i sin mån - jämförelsemässigt - giva möjligheter till större rendrift å de här upplåtna områdena.

Skarvarna
och Grön-
fjäll.

Förut har omnämnts, att det s.k. Grönfjällsområdet söder om Ljusnans översta del även tillhör Tännäs lappby. Detsamma har nämligen varit begagnat av några husbönder därifrån i samband med att dessa genom arrendeavtal för några år hade skaffat sig rätt till renbete å Skarvarna och närliggande fjälltrakt. Numera är emellertid flyttningen till norra sidan av Tännån upphörd. De underhandlingar, som från myndigheternas sida förts med ägarna till fjällområdet mellan Tännån och Grönfjäll om förvärfv eller arrende av detta ha ej lett till resultat och äro nedlagda. Det bör alltså ej räknas med någon utvidgning av renbeteslandet å detta håll. På grund härav har det också syntts lämpligast föreslå, att det från Tännäs-byn helt avskilda Grönfjällsområdet, som praktiskt sett ej kan göras nyttigt för renskötseln såsom särskild enhet, skulle läggas till Mittådalens lappby.

Idre lappby.

Områden
upplåtna
för ren-
skötsel.

På grund av att inflyttning av lappar ägt rum norrifrån under senaste delen av 1700-talet i Kopparbergs län till Slugufjäll och Långfjäll i nuvarande Idre socken och renskötsel därstädes sedermera bedrivits utan längre avbrott, är rätt till renbete alltjämt lappar medgiven å de nämnda fjälltrakterna och i intilliggande skogsland. Idre lappby har betesland i socknens nordvästliga hörn, räknat från Olån - Grövlan till Österdalälven och Hågåån, och därtill

ett skogslandblock öster om Hågåån till Härjedalsgränsen norr om en avvitringsparallell, som berör sjön Grundagen. Utanför det så angivna området ha traktens lappar på vintern brukat flytta österut och in i Härjedalen, dock ej längre än några mil, emot fjälltrakten söder om Lofsdalen.

Beteslan-
dens be-
skaffen-
het.

Vad som här tidigare blivit uttalat om beteslandens karaktär i allmänhet i Härjedalen gäller även om Idre lappby, som i allt väsentligt kan liknas vid grannbyn i Tännäs. Hela byområdet utgör ett det rikaste tänkbara lavland. Även de angränsande trakterna äro i huvudsak torra hedland med en kraftig lavväxt.

Rensköt-
seln i
lappbyn.

Renskötseln har också alltid ansetts kunna bedrivas i Idrefjällen under mycket gynnsamma betingelser. Det har talats om att renen där växer sig särskilt stor och håller sig vid anmärkningsvärt gott hull; vidare, att den årliga tillväxten av hjorden skulle vara rikligare än som på andra trakter är vanligt; detta emedan kalven i Idre ofta redan följande år skulle bära kalv. Lapparna i Idre ha i flera fall nått stort välstånd. Att lappbyn vid mera än ett tillfälle trots detta blivit utrymd har haft orsak i olika omständigheter. På grund av tvistigheter med de bofasta grannarna lär man en gång ha övergivit beteslanden i Idre. Vid någon tidpunkt skall renskötseln också ha upphört på grund av att renskötarna ej ägnat den tillräcklig omsorg, utan låtit sina renar skingras. Också för närvarande är lappbyn tom, sedan dess senaste två husbönder år 1932 flyttats till Tåssåsens lappby. Åtgärden hade gjorts nödvändig genom att svårigheter uppstått med Norge, vilka ej syntes kunna bli avhjälpta med det arbete, som de ifrågavarande lapparna kunde prestera.

Man har dock för avsikt att så snart som möjligt åter taga Idre-området i bruk. Från lappbyar i Jämtland, i vilka

nu råder trängsel, ha sökande redan anmält sig för utflyttning hit söderut. Möjligt är, att man uppskjuter denna överflyttning intill dess ett gränsstängsel blivit uppfört å sträckan Grövelsjön - Våndsjön över Långfjället. Först ett dylikt bygge kommer nämligen att skänka erforderlig trygghet emot de gränsöverskridanden, som särskilt under den senaste renperioden i lappbyn antagit mycket besvärande proportioner.

Förhål-
landet
till
Norge.

Det har om dessa gränssvårigheter uttalats, att de ju helt naturligt måste uppstå, enär gränsen skilde Idre-renarna från de fjäll i Norge, som vore deras bästa sommarland. Med den ordning, som vore föreskriven, tvingades man nu att låta renen gå både genom våren, sommaren och hösten "på en trakt, som egentligen blott borde vara vår- och höstland". (Jon Jonasson Fjällgren i Mittådalen, förut i Idre).

Bristen på gott sommarland är i själva verket synnerligen kännbar. Hela fjällytan är praktiskt taget lavmark, vilken under längre värme ej kan bjuda renen någon föda. Gräs finner man endast något litet på sluttningarna av Störvätteshåga och Långfjällets nordostsida. Störvätteshåga är det högsta fjällpartiet i lappbyn. Snö finnes aldrig senare än till medlet av juli. I Norge äro fjällen visserligen i stort sett av samma typ som de svenska, med de äro dock rikare både på gräsbeten och snö, och draga lätt renarna till sig. Gränsen är alldeles öppen; den går över jämn fjällslätt.

Betestill-
gångar.

Det svenska beteslandet har emellertid en tillgång av värde i skogsdalarna, vilka ej sällan ha rikliga gräsförekomster och för övrigt synas kunna erbjuda renen tillräcklig svalka under högsommaren och insekttiden. Idrenens tidigare beskrivna skogsrensvanor (jfr Tännäs) utgöra på visst sätt ett villkor för rennäringen i dessa sydliga, låga fjälltrak-

ter. Man anser sig böra hysa förhoppningar om att rensköt-
seln där alltjämt skall kunna bevaras, om man går in för
riktiga metoder. De särskilda möjligheter, som man kan finna
för att genomföra en sommarskötsel på svensk sida böra om-
sorgsfullt tagas till vara. Viktigt är då, att den ren, som
föres till lappbyn, redan från början med all makt hindras
från att få dragning över gränsen. Då det måste medgivas,
att bevakningen efter denna under alla förhållanden är en
vansklig uppgift, vore det att anbefalla, att planen om
stängselbygge med det snaraste bleve förverkligad.

Renantal.

Beträffande lämpliga renantalet för Idre lappby, med
skötsel nu uteslutande på svensk sida, har det framförts
förslag varierande mellan 1.000 och 2.000. Försiktigheten
bjuder, att man åtminstone ej till en början tillåter ett
högre antal än ettusen renar. Erfarenhet måste först vinnas
om hur en renskötsel av denna storlek låter sig bedriva på
ett område, där man dock ständigt löper risk för samman-
stötning med bofastas intressen.

Till KONUNGEN.

Genom beslut den 30 maj 1930 har Eders Kungl. Maj:t anbefallt länsstyrelsen i Jämtlands län att i erforderlig omfattning verkställa utredning angående de åtgärder, som för överskådlig tid kunde behöva vidtagas till renskötselns ändamålsenliga bedrivande i länet, och rörande de kostnader, som därav föranledas. Därjämte har länsstyrelsen enligt Kungl. brevet den 5 augusti 1938 bemyndigats tillkalla landshövdingen i Upsala län S.N.Linnér att såsom sakkunnig deltaga i nämnda utredning.

Till fullföljande av detta uppdrag har landshövding Linnér med biträde av lappfogden i länet verkställt en ingående utredning i föreliggande fråga, bl.a. genom ett antal resor inom renbetesfjällen, samt överlämnat utredningsmaterialet till länsstyrelsen. På grundval av detta material har länsstyrelsen i fortgående samarbete med landshövding Linnér utarbetat efterföljande förslag till erforderliga åtgärder jämte kostnadsberäkningar.

skogsfonden så starkt, att produktiva åtgärder måste eftersättas, skulle säkerligen hämnas sig i framtiden.

Slutord.

Den framlagda utredningen ger vid handen, att inom Jämtlands län, under förutsättning av vissa markförvärv och vissa andra stödåtgärder, stadigvarande betesutrymme finnes för omkring 30.000 re-nar samt att med nuvarande priser på renprodukter och med den lev-nadsstandard bland lapparna, varmed man tills vidare kan räkna, omkring 100 lappfamiljer kunna få sitt uppehälle på denna renstock. En jämn fördelning av renantalet på de renskötande familjerna före-ligger dock icke och kan ej heller helt genomföras, även om genom hjälp till reninköp för yngre familjer en viss utjämning av ren-antalet mellan familjerna kan främjas. Maximering av renantalet kan däremot icke anses lämplig efter förhållandena i detta län.

De renskötande familjerna representera för närvarande en be-folkningssiffra av icke fullt 400 personer, under det att antalet icke renskötande lappar uppgår till ungefär samma siffra. Varia-tioner i befolkningsfördelningen kunna uppstå, men det är dock icke troligt att någon större överflyttning till renskötseln kom-mer att äga rum. Även andra omständigheter än de ekonomiska utsik-terna tala mot en sådan utveckling.

De icke renskötande lapparna innefatta ett jämförelsevis stort antal understödstagare, även om detta antal numera visar tendens till nedgående. För de arbetsföra icke renskötande lapparna är det möjligt att i viss omfattning bereda utkomst genom jordbruk, och synes därför medel böra ställas till länsstyrelsens förfogande för att anskaffa jordbruk åt lapparna på renbetesfjällen och utbilda dem till jordbrukare, men förväntningarna härav få ej överskattas. Övriga icke renskötande lappar komma sannolikt liksom hittills att så småningom sugas upp av det allmänna näringslivet. Övergången torde underlättas genom bristen på arbetskraft på landsbygden. För att bereda yngre icke renskötande lappar yrkesutbildning kunna de allmänna anordningarna i sådant syfte anlitas.

Med utgångspunkt från dessa allmänna synpunkter har länssty-

relsen i föreliggande förslag lagt tyngdpunkten på de åtgärder, som avse att befrämja renskötseln. Denna näring innebär den huvudsakliga möjligheten att göra renbetesfjällens vidsträcka icke skogbärande arealer produktiva och måste därför ur ~~national~~ekonomisk synpunkt vara värd att stödjas. Därtill kommer, att renskötseln alltjämt synes för ett stort antal lappar innebära det naturligaste näringsfånget och den bästa utkomsten.

Det framlagda programmet kommer att medföra avsevärda utgifter, vilka sträcka sig över en ganska lång tid. Utgifterna för länets lappväsende ha hittills kunnat bestridas från skogsfonden och lappväsendets fond. Det är därför av synnerlig vikt för länets lappväsende att dessa fonder icke hastigt förbrukas.

Östersund i landskontoret den 15 juni 1940.

Underdånigst

Torsten Löfgren

Gunnar Lekander

av antalet lappar och renar under åren 1920, 1930 och 1935.

L a p p b y	1920				1930				1935				Antal renar			Summa lappar och renar						Lappförsamlingarnas folkmängd		
	rensköt.		andra		rensköt.		andra		rensköt.		andra		omärkta, okända märken, tillh. sterbhus			1920		1930		1935				
	lap-par	re-nar	lap-par	re-nar	lap-par	re-nar	lap-par	re-nar	lap-par	re-nar	lap-par	re-nar	1920	1930	1935	lap-par	re-nar	lap-par	re-nar	lap-par	re-nar	1920	1930	1935
Frostvikens norra	31	1397	10	52	21	872	6	15	21	1394	9	5	9	-	7	41	1458	27	1/887	30	1/1406	Frostvikens		
"- mellersta	34	1073	17	47	23	1176	26	42	21	1965	17	49	27	26	10	51	1147	49	1244	38	2024			
"- södra	19	800	101	112	25	890	47	62	29	1201	33	102	8	89	67	120	920	72	1041	62	1370	209	146	131
Hotagens	16	897	63	65	20	2575	45	69	21	3753	47	95	-	6	62	79	962	65	2650	68	3910	Hotagens		
Offerdals	12	1337	70	96	28	1523	61	187	38	2029	65	252	-	9	136	82	1433	89	1719	103	2417	150	158	165
Sösjö	19	1085	33	176	23	1878	15	25	16	1263	28	93	46	-	175	52	1307	38	1903	44	1531	Undersåkers		
Kalls	10	567	24	-	9	1323	14	96	12	1502	13	107	-	28	28	34	567	23	1447	25	1637			
Handölsdalens	26	2103	17	-	26	3560	12	79	27	3255	7	83	-	100	58	43	2103	38	3739	34	3396			
Tranris	27	1215	6	80	32	1635	5	12	25	1403	4	23	10	11	3	33	1305	37	1658	29	1429			
Anarisets	33	538	20	85	27	444	20	74	23	864	20	98	-	-	1	53	623	47	518	43	963			
Tåssåsens	25	884	27	97	42	2980	8	46	44	2936	5	88	35	15	56	52	1016	50	3041	49	3080	257	217	214
Mittådalens	38	1775	46	136	42	3510	71	215	60	4023	65	175	-	94	71	84	1911	113	3819	125	4269	Tännäs		
Tännäs	31	720	40	172	32	837	43	181	39	1702	45	295	10	28	36	71	902	75	1046	84	2033			
Idre	11	1322	4	10	-	-	-	-	-	-	-	-	53	-	-	15	1385	-	-	-	-	184	199	203
Summa	332	15713	478	1128	350	23203	373	1103	376	27290	358	1465	198	406	710	810	17039	723	24712	734	29465	800	720	2/713

Anm. 1/ renantalet för år 1930 och 1935 är icke taget från dessa års renlängder utan från 1931 och 1934 års renräkningstal, som ligga det verkliga renantalet närmare.

2/ divergenser mellan antalet lappar enligt mantalslängd och enligt lapska församlingsböcker betingas av dels att mantalslängd utvisar folkmängd vid årets början men folkmängdstalen från lappförsamlingarna vid årets slut och dels av att ett antal renägare (bl.a. en familj om 10 personer, som för år 1930 bort tillhöra Tännäs lappförsamling) äro kyrkoskrivna inom territoriella församlingar.

F Ö R T E C K -

Över markområden, lämpliga till ytterligare inköp för utvidgning

områdets namn m.m.	socken	a/ området upp- taget helt eller delvis i		b/ an- nat lämp- ligt om- råde
		Kungl. brev 6 juli 1892	1895 års lappkom- mittés protokoll A. el- ler C.	
<u>Kalls lappby</u>				
1/8 mtl. Hoberg	Kall		1	
7/24 " Gråsjön del av	"		1	
1/3 " Segerdal (Sundet) del av	"		1	
Kjoland nr 1 och 2	"			1
<u>Landölsdalens lappby</u>				
1/9 mtl. Lilla Ljungdalen	Storsjö		1	
av Ljungdalens by:				
trakten mellan L.Ljungdalens båda delar	"			1
" " Skärkån och skattefjället;	"			1
<u>Anarisets lappby</u>				
fyllnadsjorðar till:				
Sällsjö, Hållbacken och Håstön samt	Mörsil	1	1	
Backen och Hammarnäs	Hallen	1	1	
<u>Tåssåsens lappby</u>				
fyllnadsjorðar till:				
Böle by, Gårdsta by, Marby prästbord	Hallen	1	1	
och Backen, Borgen samt Gåråsen	Oviken		1	
fyllnadsjorðar och delar av				
fyllnadsjorðar till:				
Ovikens prästbord och	"	1	1	
Håljebacken, Bugårdens,	"	1	1	
Käråsens och Hvattjoms skifteslag	"	1	1	
Röröns skifteslag	"	1	1	
Dörsådalens nybygge del av	"		1	
1/4 mtl. Lövdalen	"		1	
1/8 " Galberget	"		1	
1/2 " Tåssåsen nr 1	Storsjö	1	1	
Storsjö by delar av	"	1	1	
5/36 mtl. Henvålen med Löfsta	Vemdalen		1	
<u>Mittådalens lappby</u>				
11/36 mtl. Måsslingen	Storsjö		1	
3/4 " Särvejön	Hede		1	
<u>Tännås lappby</u>				
Tännås skifteslag delar av	Tännås			1
<u>Funäsdalens och Malmagen skifteslag</u>				
delar av	"			1

N I N O

av renbetesfjällen i Jämtlands län.

a n t e o k n i n g a r

lapparna i Kalle lappby gjort framställning om inköp

utgöres av 2 skiften, ett vid Nyvallens fäb. och ett intill sjön Öjöns norra strand

vid sydlig vind översvämmas trakten av ren från Handöledalens lappby;
under våren kommer renen ned på inägor och utslätter för att avbeta gräsbrodden

Tässåsens by tillhör numera Storsjö socken

vid sydöstlig vind översvämmas vissa trakter inom skifteslaget även sommartid av ren; jämväl under vår och höst förekomma skador å växande resp. bärgat stråfoder

trakten söder om Grönfjällets skattefjäll, nämligen mellan Ljusnan (Ljusnedals renbetesfjäll) och Rutfjällets skattefjäll, i vilken trakt skador genom renar årligen sker å fäbodvallar och å bärgat foder

F ö r s l a g

Å anläggningar m.m. till underlättande av renskötseln.

	Kostnad i kronor		
	för varje arbete	för samt- liga ar- beten in- om lapp- byn	för lä- net
<u>Frostvikens norra lappby</u>			
Körbro (hängbro) över Leipikälven	10.500		
Vaktkäta vid Raurojaure	300	10.800	
<u>Frostvikens mellersta lappby</u>			
Vaktstuga vid Bäverån	1.500		
Vaktkäta vid Oretbäcken	300	1.800	
<u>Frostvikens södra lappby</u>			
Skiljningsgärde vid sjön St.Väktaren	900	900	
<u>Hotagens lappby</u>			
Vaktstuga vid Skalfjället	1.500		
Körbro över Hållingsån vid Munsvattnet	1.300		
" " Avansbäcken vid ringgärdet	1.300	4.100	
<u>Offerdals lappby</u>			
Vaktstuga vid Björkvattnet	1.500		
" " Grubbdalsån	1.500		
Skiljningsgärde vid Björkvattnet	900		
Upparbetning (delvis spångning) av flyttnings- väg Jänneholmen-Fisklödalsens lappläger	5.000		
Upparbetning av körväg Jänneholmen-Lång- vattnet	10.000	18.900	
<u>Sörsjö lappby</u>			
Bro över Burvattsån för renar vid ringgärdet	1.400		
Förbättring av klövjevägen Frankrike-St.Mjölkvattnet	10.000	11.400	
<u>Kalls lappby</u>			
Vaktstuga vid Middagsfjället	1.500		
" " Lågsjöskutan	1.500		
Körväg Sågen-Nedre Ottsjön	5.000		
Upparbetande av gångstig Ottsjölägret-Mansjön	3.000		
Gångbro över Strådalälven	400		
Dambyggnad vid Nedre Ottsjön för höjning av vattenståndet i Ottsjöarna till fiskets förbättrande	17.000	28.400	
Transport		76.300	

Transport	76.300	
<u>Handölsdalens lappby</u>		
Upparbetande av körväg Handöl-Tjallingens lappläger, 22 km.	15.000	
Vaktstuga vid Njåmeletjarve (bidrag)	900	
Gångbro över Ekorrån vid renvaktarstugan	500	16.400
<u>Tranris lappby</u>		
Vaktstuga vid Husvålen	1.500	
Förbättringsarbeten å körvägen V.Vålådalen- Nyhemmens lappläger, 6 km.	1.500	3.000
<u>Anarisets lappby</u>		
Vaktstuga vid Trändåns övre lopp	1.500	
" " Hottöfjället	1.500	
Förbättring av körvägen Wallbo-Grönklumpens lappläger, 6 km.	6.000	9.000
<u>Tåssåsens lappby</u>		
Vaktstuga vid Storlövålen (bidrag)	900	
" " Dörrån "	900	
Skiljningsgräns vid Torsborg "	300	
Upparbetande av körväg Löfdalen-Glens lappläger, 16 km.	16.000	18.100
<u>Mittådalens lappby</u>		
Vaktstuga vid Hyddsjön	1.500	
" " Kloppanån	1.500	
Slaktstjul vid Flatrust	1.000	4.000
<u>Tännås lappby</u>		
Iståndsättande av 3 vaktstugor	1.000	
Körbro över Svanån	800	
Gångbro över Muggån	400	2.200
<u>Idre lappby</u>		
Vaktstuga vid Nilsvålen	1.500	
Iståndsättande av vaktstuga	400	
Renstängsel Grövelsjön-Storsetern (1 huvudsak längs Grövelån) 6,5 km.	20.000	
Körbro över Håvlingsån	800	22.700
Summa kronor		151.700

I. I N L E D N I N G.

Utredningsuppdraget.

Den 9 april 1948 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för jordbruksdepartementet att utse en utredningsman att verkställa utredning rörande ordningen inom renskötseln i Jämtlands län samt högst tre sakkunniga personer att på kallelse av utredningsmannen deltaga i överläggningar med honom och i övrigt biträda vid utredningen. I direktiven för utredningen anförde departementschefen bland annat följande.

Klagomål hade vid upprepade tillfällen under senare tid framförts beträffande ordningen inom renskötseln i Jämtlands län. Det syntes förekomma, att renarna från de olika lappbyarna sammanblandades till stora och svårhanterliga hjordar, vilket medförde risk för renarnas förvildning och ökad skadegörelse på de bofastas ägor. Det bleve även svårt att få till stånd renskiljningar. För den som ville sköta sina renar väl, bleve det under dessa förhållanden ofta omöjligt att i god ordning övervaka renarna, märka kalvarna och i övrigt bevaka sina rättigheter. I vissa byar syntes ordningen inom renskötseln delvis vara stadd i upplösning. De åtgärder, som med stöd av gällande föreskrifter tid efter annan vidtagits för att råda bot på angivna missförhållanden, hade uppenbarligen icke varit till fyllest. En utredning syntes därför böra komma till stånd rörande de åtgärder, som påkallades från det allmännas sida, för att en bättre ordning inom renskötseln i Jämtlands län skulle kunna åvägabringas. - I viss omfattning syntes de påtalade förhållandena sammanhånga med övergången från intensiv till extensiv renvård. Såsom även i ett den 31 januari 1944 avgivet betänkande med förslag till byordningar och instruktion för ordningsmän i lappbyarna (SOU 1944:6) framhållits, torde det icke vara möjligt att tänka sig ett allmänt återförande av renskötseln till den äldre metoden. Det borde emellertid övervägas vilka åtgärder som stode till buds för att förhindra eller i allt fall minska de olägenheter, som förorsakats av den extensiva renskötseln. Därvid torde frågan om den lämpligaste storleken av lappbyarna och deras betesområden böra upptagas till behandling. Vidare borde beaktas möjligheterna att

åstadkomma en uppdelning av lappbys område i särskilda betesland att användas av viss eller vissa grupper av byns lappar. Likaså torde böra undersökas, i vad mån åtgärder erfordrades, för att lappar, som önskade helt eller delvis begagna sig av den intensiva renskötselmetoden, skulle kunna erhålla möjlighet därtill. För upprätthållande av god ordning inom renskötseln och för undvikande av skadegörelse genom renar vore bevakningen av renarna av stor betydelse. Under utredningen borde därför närmare undersökas, hur bevakningen lämpligen borde anordnas, för att den skulle bli tryggande. Även frågan om en rättvisare fördelning mellan lapparna av ansvaret för bevakningen syntes böra utredas. De antydda vägarna för åstadkommande av bättre ordning inom renskötseln borde under utredningsarbetet närmare övervägas. Därunder borde emellertid jämväl undersökas vilka andra möjligheter som kunde finnas för lösningen av förevarande problem.

Gällande lagstiftning.

De grundläggande bestämmelserna om renskötseln och därmed sammanhängande spörsmål återfinnas i lagen den 18 juli 1928 om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige och lagen den 18 juli 1928 om renmärken. Dessa lagar kompletteras av de av respektive länsstyrelser fastställda byordningarna. En kortfattad redogörelse för huvuddragen av nämnda bestämmelser, därvid i förekommande fall hänsyn tagits till för Jämtlands län gällande särförhållanden, lämnas i det följande.

Med lapp avses i renbeteslagen en var, som enligt vad i lagen stadgas äger rätt till renskötsel. Enbart lapsk härkomst medför emellertid icke dylik rätt. Som ytterligare förutsättning gäller, att vederbörandes fader eller moder eller någon av dessas föräldrar såsom stadigvarande yrke drivit renskötsel eller biträtt däri eller ock länsstyrelsen meddelat särskilt tillstånd till renskötsel. Rätt till renskötsel tillkommer i allmänhet även kvinna, som är eller varit gift med man med dylik rätt.

Renbeteslagen skiljer mellan lappar, som driva fjällrenskötsel (fjällappar), och lappar, som driva skogsrenskötsel

för minskning av renantalet vidtagas dock icke genast, om det i byordningen stipulerade renantalet överskrides, utan först om antalet befinnes vara för stort i förhållande till betet eller på annat sätt förorsaka skador eller olägenheter för renskötseln.

Om förvildade renar finnas å viss trakt, ankommer det på länsstyrelsen att förordna, att dessa renar skola dödas, samt meddela härför erforderliga föreskrifter.

Lappbyns gemensamma medel - bykassan - förvaltas under ordningsmannens och en särskilt utsedd kassamans ansvar. Byordningen angiver de ändamål, vartill lapparna efter beslut å sammanträde må använda kassan. Vilja lapparna använda bykassans medel till andra ändamål än de i byordningen uppräknade, eller vilja de för något ändamål anslå högre belopp än 750 kronor, skall framställning göras hos länsstyrelsen, som prövar ärendet.

Tidigare åtgärder mot missförhållanden inom renskötseln.

De mellan Storlien i norr och Ljusnan i söder belägna renbetesfjällen voro intill år 1915 indelade i endast två lappbyar, Åre-Storsjö och Ovikens lappbyar. Bevakningen av renarna inom dessa stora byar vållade mycket stora svårigheter, vilka gjorde sig särskilt starkt gällande inom Åre-Storsjö lappby. Renarna hade nämligen här sammanblandats i en enda hjord, och blevo efter hand så förvildade, att man icke såg någon annan utväg än att nedslakta dem. För att möjliggöra en återgång till ordnad renskötsel nyindelades lappbyarna, varvid Åre-Storsjö lappby uppdelades i Handölsdalens, Iranris och Mittådalens lappbyar och Ovikens lappby i Anarisets och Tåssåsens lappbyar. Denna indelning har - med undantag av att Anarisets och Tåssåsens lappbyar numera återigen sammanslagits - sedan dess varit bestående. I stället för de förvildade renar, som man måst nedslakta, inköptes i stor utsträckning tamare renar norrifrån. Renskötseln kunde därefter återgå till ordnade förhållanden.

I början av 1930-talet förmärktes åter tendenser till missförhållanden inom renskötseln i ovannämnda lappbyar. Dessa förhållanden upptogs första gången till diskussion med lapparna

vid ett sammanträde inför lappfogden år 1932, varefter så gott som årliga sammanträden hållits inför länsstyrelsen eller lappfogden rörande lämpliga åtgärder för att få bort de renar, som vintertid stannade kvar i fjällen, för att få till stånd grundliga renskiljningar, för att intensifiera kalvmärkningen, för att höja effektiviteten av renarnas bevakning m.m. I skrivelse till länsstyrelsen i Jämtlands län den 14 januari 1943 framhöll lappfogden, att orsakerna till missförhållandena inom renskötseln vore flera. Renägarna ville sålunda numera icke nedlägga tillräckligt intensivt arbete i renvården. Man genomförde icke grundliga rensningar av sommarbetestrakterna för att få med alla renar till vinterbeteslandet, man hade för få renvaktare i arbete och renägare med större reninnehav vore ovilliga att sälja renar. Lappfogden anförde vidare bl.a. följande. Lapparna hade haft klart för sig, vart utvecklingen skulle föra. De hade varit ense om att fjällen måste rensas från renar under vintern, att de skygga renarna måste nedslaktas och ej finge tillåtas öka i antal, att renhjordarna måste hållas fria från främmande renar genom grundliga renskiljningar m.m., men ingen hade haft kraft att verkligen taga itu med uppgifterna. Vid sammanträde den 16 april 1946 inför landshövdingen i Jämtlands län angående åtgärder för åstadkommande av en förbättrad renskötsel inom Handölsdalens, Tranris, Anarisets, Tåssåsens och Mittådalens lappbyar utvecklade lappfogden ånyo sina synpunkter på hithörande spörsmål och anförde därvid bl.a. följande. Man arbetade icke med renarna i den utsträckning, som vore nödvändigt för en ordnad renskötsel. Detta vore orsaken till att renarna bleve kvar i fjället under vintern. Redan på våren, då renarna komme upp till fjället, borde man börja geta dem, d.v.s. valla dem dagligen. Under sommaren borde arbetet med märkningen av kalvarna bedrivas mera intensivt, så att märkningen vore slutförd omkring den 10 augusti, då svamptiden började och renarna spriddes i mindre grupper. Samling av renarna borde påbörjas omkring den 20 oktober och höstskiljning borde därefter verkställas. Renarna finge sedan icke lämnas tillfälle att åter sprida sig, utan flyttningen till vinterbetestrakten borde vidtaga utan dröjsmål. Varje husbonde måste hålla föreskrivet antal renskötare och borde själv vara med och leda arbetet

med renarna. Det finge icke förekomma, att man under pågående arbete lämnade renarna och begåve sig till renmarknader i andra lappbyar. Husbönderna måste känna ansvar för arbetet med renarna. Det stora antalet omärkta och främmande renar i hjordarna måste bort.

Det förhållandet, att renflockar vintertid stannade kvar i högfjällsområdena, medan renhjordarna fördes mot vinterbetes-trakterna i skogsområdet, uppmärksammades tidigt och diskuterades ingående vid ett flertal sammanträden under åren 1932 - 1946. Lapparna synas därvid ha varit fullt medvetna om de svårigheter för renskötseln, som kunde uppstå, genom att de i fjällen utan tillsyn kvarlämnade renarna blevo svårhanterliga och skygga och sommartid ofta drogo med sig de tama renarna på omfattande strovningar mellan de olika lappbyarna. Lapparna i Handölsdalens, Tranris, Anarisets, Tåssåsens, Mittådalens och Tännäs lappbyar överenskommo därför vid sammanträde inför lappfogden den 6 och 7 oktober 1932 att omedelbart efter den 1 februari 1933 företaga grundliga eftersamlingar i fjällområdena av renar, som stannat kvar där och icke följt hjordarna till vinterbeteslandet. För att underlätta dessa eftersamlingar skulle lappbyarna indelas i ett västra och ett östra område, och ordningsmännen i Mittådalens och Tåssåsens lappbyar fingo i uppdrag att inom respektive områden vidtaga de för eftersamlingarnas verkställande erforderliga åtgärderna. Sedan de i fjällen kvarvarande renarna samlats, skulle tamrenarna återföras till respektive renhjordar, medan delvis förvildade renar skulle antingen försälgas genom renägarnas försorg eller, om de vore särskilt svårhanterliga, avlivas. Betesförhållandena vintern 1933 visade sig emellertid i hög grad försvåra och delvis omöjliggöra de beslutade eftersamlingarna, varför dessa endast ledde till obetydliga resultat. Eftersamlingarna i fjällen fortsatte emellertid i stort sett efter samma linjer som förut under de följande vintrarna. Från och med vintern 1936 infördes dock den skärpningen av det tidigare tillvägagångssättet, att alla renar, som påträffades vid eftersamlingarna, såldes eller avlivades oavsett graden av förvildning. Åtgärderna synas också i sinom tid ha lett till önskat resultat. Vid sammanträde inför landshövdingen i Jämtlands län den 30 maj 1948 med lapparna i Mittådalens lappby meddelades nämligen, att några olägenheter med

kvarlämnade renar i fjällemrådena icke försports under senare år samt att under vintern 1948 några renar överhuvudtaget icke funnits kvar i fjällen.

En annan orsak till svårigheterna inom renskötelsen i denna del av Jämtlands län, som diskuterats vid ett flertal sammanträden med lapparna, är de uteblivna eller ofullständigt verkställda renskiljningarna. Byordningen innehåller som tidigare nämnts bestämmelser om dylika skiljningar. Vid sammanträdena framställdes klagomål mot det sätt, på vilket renskiljningarna verkställdes inom samtliga nu ifrågavarande lappbyar. Därvid framfördes en del önskemål, gemensamma för alla byarna. Sålunda anmärkte lapparna redan år 1932 på att skiljning av renar verkställdes samtidigt som en omfattande försäljning och nedslaktning pågick. För att skiljningarna skulle ge önskat resultat, vore det enligt lapparnas mening nödvändigt, att arbetet kunde utföras, utan att renskötarna irriterades med andra arbetsuppgifter. Sedan man försökt sig fram på olika vägar, enades man vid sammanträde inför lappfogden den 29 september 1936 att vid renskiljningarna, sedan renarna förts i gärde, använda första dagen för kalvmärkning, andra dagen för skiljning och tredje dagen för slakt, dock att de, som så önskade och därtill hade tillfälle, fingo märka eller skilja även under tredje dagen. Möjligheterna att bedriva ett lugnt och effektivt renskiljningsarbete försvårades enligt lapparnas uppfattning även, genom att så många åskådare samlades vid renskiljningarna för att studera renskötarnas arbete i ren-gärdet och genom att hasardspel och missbruk av rusdrycker förekomme i samband med renskiljningarna. Vid ett sammanträde inför lappfogden år 1932 beslöt lapparna därför att hos länsstyrelsen anhålla, att polisman måtte närvara vid renskiljningarna.

Vad som kanske ursprungligen uppstått som en följdföreteelse till ofullständigt gjorda renskiljningar, nämligen förekomsten inom renhjordarna av främmande renar i stort antal, s.k. botten-satser, torde ytterligare ha försvårat arbetet med renskiljningarna och har sedan länge varit ett av de problem, som diskuterats livligast vid sammanträden med lapparna, utan att man kunnat komma fram till någon definitiv lösning. Redan vid ett sammanträde år 1932 antecknades det som en känd sak, att efter höstskiljningen botten-satser av främmande renar under senare år alltför funnits

kvar inom vissa renhjordar. Bottensatserna följde enligt uppgift med renhjordarna under vinterbetningen och under våren vid återfärden till fjällområdet samt droge i fjällen renarna åt olika håll, varigenom hjordarna bleve mera svårhanterliga och arbetet att samla renarna i gärde för kalvmärkning och renskiljning avsevärt försvårades. För att bli kvitt bottensatserna i renhjordarna voro lapparna överens om att vidtaga grundliga höstrenskiljningar. Trots detta lapparnas beslut växte emellertid bottensatserna, och då frågan år 1935 åter var uppe till diskussion, synas lapparna icke längre ha haft någon tilltro till att man genom grundliga höstskiljningar skulle kunna bli kvitt dem. Vid detta tillfälle framfördes tanken att avlägsna bottensatserna genom att försälja de främmande renarna. Det påpekades emellertid, att en sådan åtgärd troligen skulle drabba de mindre renägarna hårdast. Lapparna beslöt därför att låta de främmande renarna följa med till vinterbetestrakterna, där de emellertid skulle utskiljas från renhjordarna och återföras till respektive lappbyar. Någon lösning av problemet kom emellertid icke heller på detta sätt till stånd. Så sent som den 8 juni 1948 utfärdade länsstyrelsen i Jämtlands län ett cirkulär till de renskötande lapparna i länet, vari bl.a. framhölls, att för att nedbringa bottensatserna effektiv uppreprensning av renhjordarna skulle ske genom noggranna skiljningar och, i förekommande fall, genom i laga ordning företagen försäljning eller nedslaktning av renarna.

Renarnas drift att ströva norrut på våren och försommaren och söderut på hösten har medfört, att antalet främmande renar alltid varit särskilt stort inom Handölsdalens lappby sommartid och inom Mittådalens lappby vid tiden för vinterflyttningen. Det är därför naturligt, att lapparna vid sina sammanträden särskilt diskuterat sommarrenskiljningarna inom Handölsdalens lappby och höstrenskiljningarna inom Mittådalens lappby. I allmänhet synas årliga sommarrenskiljningar ha verkställts inom Handölsdalens lappby, varvid grannlappbyarna underrättats, för att de skulle kunna bevaka sina intressen. Sommaren 1939 kom emellertid någon renskiljning ej till stånd, enär man ej lyckades driva in renhjorden i rengärdet vid Ljungsjöarna. De år, då sommarrenskiljning verkställts, ha i allmänhet anmärkningar gjorts

mot det sätt, varpå skiljningarna skett. Särskilt ha lapparna anmärkt på att renhjorden endast hållits i gärde under en dag. Det vore enligt deras mening ej möjligt att under så kort tid verkställa en effektiv renskiljning inom en så stor renhjörd som Handölsdalens lappbys. Rengärdet vid Ljungsjöarna vore för övrigt för litet och behövde utökas, om lappbyns hjörd skulle kunna föras i gärde på en gång. Det vore bättre, om renarna uppdelades i mindre grupper och renskiljningar verkställdes inom varje grupp. Lapparna ha vid skilda tillfällen framhållit nödvändigheten av att renhjorden hölles tillbaka efter skiljningarna. Om hjorden - såsom vanligtvis skedde - omedelbart efter skiljningens slut släpptes helt fri, medförde detta, att kalvarna i stor utsträckning kommo bort från sina mödrar, och antalet omärkta renar ökades. I anledning av dessa klagomål utlovade ordningsmannen i Handölsdalens lappby vid sammanträde inför lappfogden den 16 och 17 oktober 1933, att rengärdet vid Ljungsjöarna skulle utökas. Den största svårigheten vore emellertid enligt ordningsmannens uppfattning, att det krävdes ett så omfattande arbete för att driva renarna in i rengärdet. Renarna vore nämligen mycket svårhanterliga i detta avseende, och den enda utvägen syntes vara att återgå till det gamla systemet att under våren hålla renarna under daglig vallning, s.k. getning. Under nuvarande förhållanden sågo sig ordningsmannen ingen möjlighet att genomföra förslaget att verkställa renskiljningar i grupper. Vaktmanskapet räckte icke till för ett sådant arbete.

Beträffande renskiljningarna i allmänhet ha vid skilda tillfällen påpekats, att större grundlighet vore av nöden. Av protokollet från de olika sammanträdena med lapparna synes framgå, att lapparna icke hållit renskiljningar varje år. Det synes inom varje lappby ha förekommit, att man något år underlåtit att verkställa renskiljning, trots att dylik enligt byordningens bestämmelser borde ha ägt rum med hänsyn till förekomsten av främmande renar inom lappbyn.

Förekomsten av omärkta renar, s.k. helöringar, inom renhjordarna har vid skilda tillfällen varit föremål för diskussion med lapparna. Man har därvid manat till intensivare arbete med renarna. I cirkulär den 8 juni 1948 har länsstyrelsen i Jämtlands

län behandlat frågan om kalvmärkningen och givit vissa anvisningar för bedrivandet av detta arbete, varvid länsstyrelsen anfört. Varje tillfälle till märkning av kalvar borde väl tillvaratagas. Märkningen kunde med fördel ske vid arbete med renarna i mindre grupper. Förutom i skiljningshagar borde märkning, så snart möjlighet erbjödes, ske å uddar i sjöar, å snödrivor samt å andra för ändamålet tjänliga markområden. Märkningen av renkalvar, som blivit födda under året, skulle påbörjas så snart som möjligt under sommaren. Under alla förhållanden skulle märkningen vara verkställd före den 1 november. Lapparna skulle ovillkorligen följa den i lag givna föreskriften att under pågående renmärkning även märka kalvar, som tillhörde andra renägare inom och utom lappbyn. Försäljning av helöringar skulle ske genom ordningsmannen i överensstämmelse med gällande bestämmelser. Det vore sålunda icke tillåtet för lapparna att med åsidosättande härav fördela helöringarna sig emellan efter antalet renar i renlängden eller annan fördelningsgrund, även om betalning erlades till bykassan.

Då främmande och omärkta renar i stort antal finnas inom renhjordarna och renarna överhuvudtaget visa tendens att bli svårhanterliga, är det naturligt att söka en av orsakerna hartill i bräster i vallningen och bevakningen. Så har även skett i nu ifrågavarande lappbyar. Länsstyrelsen i Jämtlands län har i sitt ovannämnda cirkulär den 8 juni 1948 framhållit nödvändigheten av att husbönderna själva på ett effektivt sätt deltaga i och leda arbetet med renarna. Vad angår antalet renvaktare, framlade lappfogden vid ett särskilt sammanträde inför landshövdingen i Jämtlands län den 14 april 1943 med leppar från Handölsdalens, Tranris, Anarisets, Tåssåsens och Mittådalens lappbyar ett på grundval av byordningens bestämmelser uppgjort förslag till renvaktarantalets fördelning å de olika husbönderna inom respektive lappbyar. Utöver det föreslagna antalet renvaktare borde emellertid enligt lappfogdens mening finnas ytterligare två renvaktare inom vardera Tåssåsens och Mittådalens lappbyar, vilka skulle anställas av och avlönas genom lappbyn. Efter en kortvarig diskussion beslöt lapparna enhälligt godkänna det framlagda förslaget. Trots den sålunda träffade överenskommelsen torde lapparna emellertid i viss utsträckning alltfört ha underlåtit att anstäl-

la renvaktare i nödig omfattning. I sitt ovannämnda cirkulär den 8 juni 1948 har länsstyrelsen i Jämtlands län därför ånyo framhållit, att det i byordningen föreskrivna antalet renvaktare ovillkorligen skulle hållas. Länsstyrelsen påpekade vidare, att husbönderna borde vara angelägna att skaffa sig duktiga medhjälpare, vilket emellertid förutsatte, att renvaktarna finge skälig ersättning.

Redan vid sammanträde år 1932 framfördes från lapparna den tanken, att svårigheterna inom renskötseln kunde bero på att renantalet inom lappbyarna vore för stort. Lapparna diskuterade därför vid detta och följande sammanträden, huruvida icke en nedskärning av renantalet borde komma till stånd, och kommo så småningom också överens om att verkställa en dylik nedskärning. Sedan det emellertid visat sig, att någon frivillig nedslaktning av renarna icke skedde, och lapparna mera allmänt givit uttryck för den uppfattningen, att myndigheterna borde ingripa i denna fråga, hemställde lappfogden i Jämtlands län i skrivelse till länsstyrelsen den 14 januari 1943, att länsstyrelsen, jämlikt 39 § 3 mom. renbeteslagen, måtte förordna om viss nedslaktning före den 15 april 1943 av renar inom Handölsdalens, Tranris, Anarisets, Tåssåsens och Mittådalens lappbyar. Genom beslut den 18 januari 1943 fann länsstyrelsen i enlighet med lappfogdens förslag skäligt förordna att för vardera av betesgrupperna Handölsdalens-Tranris lappbyar, Tåssåsens-Anarisets lappbyar och Mittådalens lappby skulle före den 15 april 1943 renantalet genom nedslaktning, försäljning eller annorledes nedbringas med minst 1000 renar. Länsstyrelsen förordnade tillika, att det av lappfogden upprättade förslaget huru minskningen borde verkställas skulle lända till efterrättelse, att renarna i första hand skulle uttagas bland husbondens egna eller skötesrenar tillhörande hans familjemedlemmar samt endast i mindre antal och efter renägarens medgivande bland skötesrenar tillhörande andra ägare, att i Tännäs lappby eller i Norge försålda renar icke finge inräknas i föreskrivet renantal, samt att det skulle åligga ordningsmannen i vederbörande lappby att till länsstyrelsen före den 15 maj 1943 insända specifik uppgift å blankett, som tillställts honom av lappfogden, angående det renantal, varmed renägare inom lappbyn minskat sin renhjord under tiden 4 januari - 15 april 1943. Underlåtenhet att

fullgöra vad sålunda föreskrivits kunde medföra vitesföreläggande. Över länsstyrelsens beslut anfördes besvär av lapparna med yrkande främst att tiden för minskningen av renantalet måtte utsträckas till den 14 april 1944. Klagandena anmälde emellertid även missnöje med att i Tännäs lappby eller i Norge försålda renar icke finge inräknas vid nedskärningen av renhjordarna samt framhöllo, att minskningen i första hand borde gå ut över s.k. sprättiga renar. Genom resolution den 21 maj 1943 lämnade Kungl. Maj:t besvären utan bifall.

Vid de i det föregående omnämnda sammanträdena med lapparna i lappbyarna mellan Storlien och Ljusnan ha vid sidan av diskussionerna om de viktigare frågorna framförts önskemål i ett flertal detaljspörsmål. Representanter för olika lappbyar ha sålunda väckt frågor om smärre justeringar av gränserna mellan lappbyarna, om uppförande av renstängsel eller rengården, om förbättrad dressyr av lapphundar m.m. Även spritmissbruket under arbetet med renarna har vid skilda tillfällen påtalats, och länsstyrelsen i Jämtlands län har för att påverka lapparna till förbättrade förhållanden i detta avseende i sitt cirkulär den 8 juni 1948 erinrat om den nedsättning av moralen, arbetsförmågan och omdömet, som spritmissbruk medförde, samt påpekat, att lapparna äventyrade sitt anseende genom att uppträda berusade. Därjämte framhöll länsstyrelsen, att det låge i lapparnas eget intresse att vara polismyndigheterna behjälpliga att få de personer ertappade, som tilläventyrs sysslade med olagligt tillhandahållande av spritdrycker åt lapparna. Slutligen kan omnämnas, att indrivningen av lappbykassornas fordringar för försålda helöringar icke synes ha skett med tillräcklig energi. Detta förhållande har påpekats vid olika sammanträden, och i ovannämnda cirkulär har länsstyrelsen, efter att ha erinrat om de genom den nya byordningen delvis ändrade bestämmelserna om bykassorna och deras användning, vilka lapparna borde noggrant sätta sig in i, framhållit angelägenheten av att lappbykassornas nämnda fordringar indreves på ett effektivt sätt.

II. Utredningens undersökningar.

Allmänna synpunkter rörande renskötseln.

I Jämtlands län finnas tolv lappbyar, nämligen Tännäs, Mittådalens, Tåssåsens, Tranris, Handölsdalens, Kalls, Sösjö, Offerdals, Hotagens samt Frostvikens södra, mellersta och norra lappbyar, vartill kommer Idre lappby, som visserligen är belägen inom Kopparbergs län men sorterar under lappväsendet i Jämtlands län. I samtliga dessa byar bedrives renskötseln numera enligt den extensiva metoden. Övergången från intensiv till extensiv renskötsel ägde i allmänhet rum under tiden 1915 - 1925. I vissa byar levde emellertid den intensiva renskötseln kvar mycket länge, så exempelvis i Offerdals lappby, där man övergick till extensiv renskötsel först år 1940.

Den intensiva renskötseln eller "den gamla renkonsten" praktiserades allmänt under den självhushållets tid, då renarna försågo sina ägare med praktiskt taget allt, vad dessa behövde. Föda, kläder, redskap m.m. erhöll den renskötande lappen av sina renar, vilka även utnyttjades som transportdjur. Av naturliga skäl var det under sådana omständigheter nödvändigt, att renarna höllös under sträng bevakning inom familjen, som året runt måste följa sin renhjörd. Särskilt torde mjölkningen av renarna ha gjort, att dessa höllös tama. Den moderna, extensiva renskötseln utmärkes av mycket större rörelsefrihet för renarna.

Övergången till extensiv renskötsel torde framförallt ha berott på ekonomiska faktorer. De renskötande lapparna ha upphört med mjölkning av renarna, som är av mindre ekonomisk betydelse, och i stället inriktat sig på köttproduktion, som ger renskötselns bästa ekonomiska utbyte. Brist på arbetskraft torde därjämte, åtminstone inom vissa lappbyar, ha varit en bidragande orsak till utvecklingen. Vallningen av renarna vid den extensiva renskötseln ställer nämligen - med bortseende från vintertiden, då skillnaden mellan de olika renskötselmetoderna ej är så framträdande - avsevärt mindre krav på arbetskraft än vid den intensiva renskötseln. Vår, sommar och höst hållas lappbyns renar i allmänhet i en hjörd, och man inskränker sig till kantbevakning för att tillse, att renhjorden icke överskrider vissa

bestämda gränser. I stor utsträckning kan man därvid inrikta sig på att bevaka vissa pass. Man torde icke heller kunna bortse från att tillkomsten av renstängsel i vissa fall gynnat övergången till extensiv renskötsel. Även andra orsaker kunna emellertid lokalt sett ha medverkat till och främjat utvecklingen mot extensiv renskötsel. Under den intensiva renskötselns tid blev betet på många platser hårt åtgånget. Såväl avbetningen som nedtrampningen av betet blev mera omfattande, då varje familj höll sin renhjord samlad för sig, vilket förhållande på flera platser otvivelaktigt givit en stark impuls till att släppa renarna mera fria. Slutligen kan man i detta sammanhang icke underlåta att peka på det inflytande, som de från nordligaste Sverige, där renskötseln sedan gammalt drivits mera extensivt, söderut förflyttade lapparna haft på renskötselns utformning. Även om sålunda flera faktorer medverkat till den utveckling, som renskötseln tagit, bör man emellertid hålla i minnet, att lapparnas strävan att ernå största möjliga ekonomiska utbyte av sin näring torde ha haft så stor betydelse, att den extensiva renskötseln sannolikt förr eller senare tagit överhanden, även om andra faktorer icke verkat i denna riktning. Renskötselns utveckling har gått mot bättre lönsamhet och mera arbetsbesparande drift.

Den extensiva renskötseln har fört med sig fördelar i flera olika avseenden, vilket till stor del framgår av vad ovan sagts. Därutöver förtjänar emellertid påpekas, att den större frihet, renarna numera åtnjuta, och den större mjölmängd, som kalvarna erhålla, när lapparna ej längre mjölka renkorna, inverka gynnsamt på renarnas kondition och förhindra uppkomst och utbredning av smittosamma sjukdomar. Svårigheter ha emellertid också följt med den extensiva renskötseln. Dessa framträda särskilt vid arbetet med kalvmärkning och renskiljning. Det förhållandet, att lappbyns renar större delen av året hållas i en hjord, endast bevakad från kanterna, torde medföra en viss sammanblandning av renar från olika lappbyar. Att märka kalvar och skilja ut främmande renar är under sådana förhållanden ett krävande arbete, som ibland kanske icke ens leder till önskat resultat. Det torde därför ofta förekomma, att omärkta kalvar och främmande renar trots lapparnas arbete finnas kvar inom renhjordarna. I viss utsträckning torde man vara nödsakad acceptera dessa förhållanden som en följdföreteelse

till den extensiva renskötseln. Lokalt sett kunna emellertid speciella faktorer göra missförhållandena särskilt framträdande och besvärande.

Medan begreppen intensiv och extensiv renskötsel tillkommit först under senare tid, har däremot renskötseln i Sverige sedan gammalt kunnat indelas i fjällrenskötsel och skogsrenskötsel. I Jämtlands län förekommer som bekant endast fjällrenskötsel. Det mest karakteristiska för denna är, att renarna sommartid föras på bete i fjälltrakterna och vintertid i skogsområdet, varigenom ibland ganska omfattande flyttningar mellan sommar- och vinterbeteslanden bli nödvändiga. Dessa flyttningar ske efter bestämda stråk, vars längd i allmänhet bestämmes av betesförhållandena. Uppbrottet från vinterbetesmarkerna i skogsområdet sker i allmänhet i april månad. Under våren stanna emellertid renarna i lågfjällsområdet. Först då högsommarvärmen kommer, söka sig renarna upp mot högfjällen, där vinden och snön ge skydd mot insektsplågan. Under hösten söka sig renarna åter ned i lågfjällsområdet, varifrån nedflyttningen till vinterbeteslanden sker i oktober eller november månad.

Lapparnas i Jämtlands län rätt till renskötsel omfattar som tidigare nämnts i första hand renbetesfjällen. Utom dessa fjäll är renbetningen helt beroende av sedvana. För att utröna sedvanerättens omfattning verkställde 1919 års lappkommitté en omfattande undersökning, som gav vid handen, att i Jämtlands län så gott som samtliga socknar samt i Kopparbergs län förutom Idre socken även vissa mindre områden mot gränsen till Jämtlands län besökts av lapparna för renbete. Många trakter besöktes regelbundet, medan andra, företrädesvis de längre bort från fjällen belägna, besöktes mera sporadiskt, då renarnas behov av bete icke kunde tillgodoses närmare fjällen. Kommittén framhöll emellertid, att sedvanerätten, som grundade sig mindre på lapparnas vilja än på renarnas behov av föda, icke utan vidare finge anses upphävd, därför att längre tid förflutit mellan lapparnas besök.

Förhållandena inom de olika lappbyarna.

För att utröna omfattningen av och orsakerna till missförhållandena inom renskötseln i Jämtlands län har utredningen, dels gjort en studieresa inom Mittådalens, Tåssåsens, Tranris, och

Handölsdalens lappbyar och därvid hållit sammantråde med lapparna i dessa byar, dels ock på basis av de sålunda vunna erfarenheterna låtit de såsom sakkunnig respektive expert till utredningen knutna lappfogdarna verkställa en närmare undersökning av förhållandena inom renskötseln i samtliga lappbyar i Jämtlands län. Utredningens studieresa hade till ändamål att giva utredningen tillfälle att på platsen studera renskötseln och därmed sammanhängande frågor i de mellan tvärbanan Östersund-Storlien i norr och Ljusnan i söder belägna lappbyarna, där, såsom av det föregående framgått, överläggningar sedan flera år tillbaka hållits mellan lappväsendet och lapparna rörande lämpliga åtgärder mot missförhållandena inom renskötseln. De erfarenheter, som vunnos vid studierna i de olika lappbyarna och vid (underhands-) samtal med lapparna, lades till grund för ett sammantråde i Ljungdalen den 9 juli 1948. Det vid detta sammantråde förda protokollet har såsom bilaga fogats till detta betänkande.

De synpunkter på svårigheterna inom renskötseln, som framkommo vid diskussionerna inom utredningen eller som inför utredningen framlades av lapparna, utnyttjades vid uppställandet av ett frågeformulär, efter vilket lappfogdarnas ovannämnda undersökning i stort sett utförts. Det stod klart för utredningen, att en viktig uppgift måste vara att klarlägga de allmänna renskötselförhållandena inom varje lappby. Mera omfattande missförhållanden inom renskötseln torde nämligen knappast kunna uppstå, om bevakningen av renarna, kalvmärkningen och renskiljningen skötas på ett riktigt och ändamålsenligt sätt samt renantalet är väl anpassat efter tillgången på betesmarker och arbetskraft. För att samtidigt få fram lapparnas egna synpunkter på vilka åtgärder som borde vidtagas för att förbättra renskötseln, framställdes även frågor, huruvida man, därest man icke vore nöjd med de nuvarande förhållandena, ansåge bristerna kunna avhjälpas genom gränsjusteringar, jämkning av renantalet o.s.v.

I det följande lämnas för varje lappby en redogörelse för resultatet av utredningens undersökning.

1 Idre lappby, som omfattar fjällområdet i Dalarnas nordvästra hörn ned till samflödet av Grövelån och Storån i söder. (Sagesman: ordningsmannen Anders Olsson):

Fjällmarkerna i lappbyn vore av enhetlig typ med lav som

huvudbeståndsdel i markvegetationen. Någon uppdelning i särskilda höst-, vår- och sommarbetesland kunde därför icke ifrågakomma. Under dessa årstider måste renarna hållas på praktiskt taget samma marker, i området Slugufjället-Långfjället med tillstötande skogar. Under våren och högsommaren fram till början av augusti månad getades lappbyns renar i samlad hjord, vilket vore nödvändigt för en ordnad renskötsel i Idrefjällen. Med enbart kantbevakning vore det nämligen icke möjligt att hålla renarna inom byns gränser. Renarna hade icke tagit skada av den intensiva bevakningen. Tvärtom vore renkalvarna inom Idre lappby väl så kraftiga som i de lappbyar, där bevakningen vore mindre intensiv. Under svamptiden, då renarna med förkärlek sökte sig ned i skogsdalarna kring de två fjällsträckningarna i byn och spredde sig i mindre grupper, finge renarna gå i större frihet och bevakningen koncentrerades till norska gränsen för att förhindra strövning in i Norge. Omedelbart efter brunsttiden samlades renarna åter i en enda hjord. Under vinterbetningen, som utsträcktes i sydostlig riktning ned mot Nipfjället och Städjan, skedde tillsynen av renarna genom snart sagt daglig kringgränning av hjorden. Om snöförhållandena vore gynnsamma, erbjöde vinterrenskötseln inga svårigheter, eftersom betesmarkerna vore så lavrika, att renarna icke behövde ströva över någon större areal.]

Kalvmärkning verkställdes i renhagar på Storvätteshågna och Jakobshöjden under högsommaren, då man brukade hinna med att märka alla renkalvar. I allmänhet vore norska lappar närvarande, men Idre-lapparna försökte i annat fall själva märka de norska eller andra främmande renkalvar, som kunde finnas i lappbyns renhjord. Eftersom arbetet med de egna renkalvarna av naturliga skäl måste gå i första rummet, vore det emellertid icke möjligt att hinna med märkning av alla främmande renkalvar. Utskiljning av främmande renar förekomme icke under sommaren utan företoges först i december eller januari månad.

Den sålunda tillämpade arbetsordningen inom Idre lappby avveke icke i nämnvärd utsträckning från tidigare inom byn tillämpade arbetsmetoder.]

Betet inom lappbyn, som icke undergått någon egentlig försämring efter 1932 års betesuppskattning, vore fullt tillräckligt för det nuvarande renantalet. På de högsta fjälltopparna, där renarna

"snurrade" under den varmaste tiden, hade laven visserligen blivit nedtrampad, men detta vore ur betessynpunkt helt betydelselöst. Någon egentlig inkräktning på betesutrymmet genom bebyggelse eller på annat sätt hade icke heller skett, även om upplåtelseerna av sportstugor under senaste tiden i fjällkanten nära turiststationen i Grövelsjön i viss mån verkat störande för renskötseln.

I förhållandet till den jordbrukande befolkningen förekomme en del besvärligheter. Lantbrukarna i Grövelåns dalgång och utefter Storån klagade över att renarna trampade ner betet för kreaturen, och det kunde också inträffa, att lapparna finge utgiva ersättning, som vissa år kunde stiga till 1.500 kronor, för skador på utestående hö och växande gröda. Dessbättre hade skadegörelsen under senare år varit av mindre omfattning än tidigare. Skadorna på utestående hö skulle för övrigt kunna undvikas, om lantbrukarna uppförde mera tillförlitliga stängsel runt hässjorna. Å andra sidan förorsakade lantbrukarna skada på renbetet genom att släppa sina hästar på bete i fjället. Hundarna vållade däremot icke nämnvärt ohägn, då de i allmänhet hölles under god tillsyn.

Det kunde icke undvikas, att norska renar strövade in i lappbyn och att Idre-renar komme in i Norge. De norska renarnas strövning, som vore mest märkbar under vår och höst, skedde i allmänhet söder om Grövelan in i Dyllen-området. I allmänhet utskildes årligen 200-300 norska renar från lappbyns renhjord. De norska renarna vore emellertid avsevärt flera, eftersom de icke alltid sammanblandades med lappbyns renhjord utan kunde återföras till norskt område utan föregående skiljning. Så vore i allmänhet fallet med de norska renar, som strövat in i Dyllen-området. Det kunde ibland inträffa, att de norska renarna förorsakade skadegörelse på den bofasta befolkningens egendom. Idre-lapparna avkrävdes i allmänhet ersättning härför och bleve i de flesta fall också tvungna att utgiva ersättningen, då det icke vore möjligt att bevisa, att skadegörelsen åstadkommits av norska renar. Strövningen av Idre-renar in i Norge, som framförallt skedde i augusti månad, då renarna ej getades, försigginge mellan Grövelsjön och Vändsjön, och Idre-lapparna finge därefter ej tillbaka dessa renar förrän tidigast i december månad. Ofta vore det för övrigt rätt besvärligt att få dem utskilda, då det ville synas,

som om de norska lapparna skulle ha svårt att få sina renhjordar ordentligt samlade till skiljning. Strövningen av Idre-renar till Norge hade tilltagit under de senaste åren. Olsson hade under den första tiden han drivit renskötsel i Idre lappby, i slutet av 1930-talet, endast brukat skilja ut ett 70-tal renar från de norska hjordarna, men under vintern 1947-1948 hade han skilt ut ungefär 700 renar. Idre-lapparna kunde ibland bliva tvungna utgiva skadestånd till de norska markägarna, men det rörde sig aldrig om större belopp än 100-150 kronor om året.

Olsson vore nöjd med renskötseln i Idre lappby, men han ansåge det likväl möjligt att vidtaga vissa åtgärder för att ytterligare förbättra densamma. Ett första önskemål vore, att lappbyns område utvidgades att omfatta även Nipfjället, då det icke vore möjligt förhindra, att renarna strövade till detta fjällområde redan under barmarkstid. Det vore också bra, om området mellan Grövlan och Guttuån kunde införlivas med lappbyn. Någon ändring av gränsen mot Tännäs lappby vore ej erforderlig, då strövning av renar över denna gräns endast förekomme i obetydlig utsträckning, vanligen icke mer än omkring 200 renar årligen i vardera riktningen. Uppsättandet av ett renstängsel mellan Vandsjön och Grövelsjön skulle däremot vara till god hjälp för renskötseln inom byn, då man på så sätt skulle kunna förhindra den besvärande och i viss mån förlustbringande strövningen av Idre-renar in i Norge. Några åtgärder för att åstadkomma en rationellare arbetsplanering eller rättvisare fördelning av arbetsbördan mellan renägare med större och mindre reninnehav vore icke påkallade inom Idre lappby. Renskötseln inom byn bedreves nämligen som ett "familjebolag", och familjemedlemmarna hade inga svårigheter att enas i dessa avseenden.

Tännäs lappby, som omfattar fjällområdet omkring sjön Rogen från och med Rutfjället i norr till och med Storstöten i söder. (Sagesmän: ordningsmannen Nils Vilhelm Rensberg samt renskötande husbönderna Nils Oskar Rensberg, Jonas Pålsson, Nils Dorra och Nils Edvard Willenfeldt):

Någon markerad uppdelning av fjällmarkerna i lappbyn i särskilda höst-, vår- och sommarbetesland kunde man egentligen icke tala om, även om renarna i allmänhet under höst och vår betade i lappbyns södra del, Brattriet-Lillfjället, och under högsommaren

i byns norra del, Rutfjället. Därifrån sökte sig renarna med förkärlek till de norska Vigel-fjällen, som erbjöde bättre högsommarbete än områdena inom Lännäs lappby, vars fjäll huvudsakligen hade lågfjällskaraktär med lav som huvudbeståndsdel i markvegetationen. Renarna inom lappbyn vårdades året runt i en enda hjord. Under sommarhalvåret inskränktes tillsynen över renarna i allmänhet till kantbevakning, vilken dock bedreves mycket intensivt under högsommaren för att hålla renarna borta från Vigel-fjällen. Under vinterbetningen, som skedde på sträckningen Lillfjället-Kölosen-Storfjäten, hölles renarna väl samlade genom att man så gott som dagligen rände runt hjorden.]

Renarna dreves samman för kalvmärkning med rätt täta mellanrum. Sommaren 1948 hade de sålunda drivits samman för detta ändamål vid sex olika tillfällen. Komme främmande lappar icke tillstädes vid märkningstillfällena, märkte Tännäs-lapparna även de främmande renkalvarna. Tillfälle till utskiljning av främmande renar brukade lämnas i Högvålen, där man använde samma renhage som Mittådalens-lapparna.

Man hade inom lappbyns renskötsel att kämpa med vissa oförvållade svårigheter. Den privatägda marken nådde högt upp i fjället, varigenom riskerna för skadegörelse särskilt under våren bleve avsevärda. Skadeståndsbeloppen, som, på grund av att bykassan vore så liten, att den ej kunde bestrida sådana kostnader, måste uttaxeras hos renägarna, kunde vissa år stiga till avsevärda belopp. En annan olägenhet för renskötseln inom lappbyn vore den öppna gränsen mot Norge, på grund varav strövning av renar i ömse riktningar icke kunde förhindras. Detta förhållande hade dock hittills icke medfört några större svårigheter, då grannsämjan med norrmännen vore god. Grannskapet till Mittådalens lappby medförde däremot större ohägn. Därifrån komme nämligen den största strömmen av främmande renar, 500 - 600 djur årligen. Därtill komme strövreanarna från Idre lappby, vilka under senare år brukat uppgå till ungefär 300 djur. Om lappbyns betesmarker icke belastades med dessa främmande renar, skulle betestillgångarna tillåta en ökning av renantalet med minst 1000 djur, vilket, med hänsyn till att husbönderna i allmänhet hade alldeles för få renar, skulle vara väl behövt för att stimulera intresset för renskötseln i lappbyn.

Tännäs-lapparna vore ej nöjda med renskötseln i de nordliga grannlappbyarna. Enligt en av sagesmännen, som under sommaren 1948 haft tillfälle att studera renskötseln i Handölsdalens och Tranris lappbyar, vore renantalet i dessa byar alldeles för stort. Vid kalvmärkningarna hade man i Handölsdalens lappby drivit samman minst 5000 renar och i Tranris 2500-3000, vartill kom de renar, som tillhörde husbonden Olle Blind. Betesmarkerna kunde icke tåla en sådan belastning. Även om betet hade varit tillräckligt, hade det för övrigt icke varit möjligt för den tillgängliga arbetskraften att sköta så stora renhjordar. Missförhållandena i de nordliga grannlappbyarna hade svåra återverkningar på renskötseln i Tännäs lappby, då stora mängder renar strövade över gränsen in i Tännäs lappby och försvårade för att icke säga omöjliggjorde en ordnad renskötsel där.

Åsikterna om vad som borde åtgöras för att åstadkomma en förbättring i nu rådande förhållanden gingo emellertid isär. Medan en sagesman ansåg, att det skulle bli bättre om grannlapparna getade sina renar under våren och försommaren, framhöll en annan, att det icke vore möjligt att geta så stora renhjordar. Dessa måste först minskas genom att minst halva renstammen nedslaktades. Först därefter kunde man tänka på getning av renarna.

Tillvägagångssättet vid kalvmärkningen inom grannlappbyarna vore enligt Tännäs-lapparnas uppfattning ej tillfredsställande. Förr i tiden hade det varit sed att märka även främmande renkalvar. Så skedde icke numera, åtminstone icke i Idre och Mittådalens lappbyar. Det vore icke heller bra, att en del av Mittådalens lappbys renhjord flyttades om Malmagen i stället för såsom tidigare skett med alla Mittådals-renar om Lessnen. Den ändrade flyttningssvågen inkräktade på Tännäs-lapparnas betesmarker och åstadkomme ökad tillströmning av främmande renar till Tännäs lappby.

Mittådalens lappby, som omfattar Härjedalens nordvästliga fjällområde. (Sagesmän: ordningsmannen Anders Jonasson Renskyldt, vice ordningsmannen Nils Axel Nilsson samt husbönderna Tomas Thomasson och Martin Nordfjäll):

Under våren, då renvaktarna vistades i fjället i vaktarstugor vid Djupsjön, Sakristian och Klopnan, hölles alla renarna

i lappbyn i en hjord i området från Stentjärnarna till Helags. Bevakningen skedde från kanterna och inriktades främst på att hindra strövning norrut till Handölsdalens lappby. Fram mot högsommaren förde renvaktarna, som då hade sitt huvudviste vid Mittåhammarn, renarna upp i Skarsfjällen, där hjorden stode under ständig bevakning från kanterna.

Tid efter annan dreves renhjorden samman för kalvmärkning, vilket sommaren 1948 skett vid tre tillfällen, en gång vid Nesjön och två gånger mellan Mittåhammarn och Mittåstötarna. Vid första tillfället hade man drivit samman omkring 1500 renar, vid andra tillfället omkring 3000 renar och sista gången något mindre. Vid de kalvmärkningarna, som ägt rum mellan Mittåhammarn och Mittåstötarna, hade främmande lappar kommit tillstädes, och man hade märkt många främmande renkalvar. Någon utskiljning av främmande renar hade emellertid icke förekommit i samband med kalvmärkningarna.

Från början av augusti fram till mitten av oktober brukade renarna ströva omkring över praktiskt taget lappbyns hela område. De hölle sig dock med förkärlek på flatruet och i skogsdalarna däromkring. Renvaktare vore även under denna tid i arbete, främst för att förhindra strövning till Handölsdalens lappby och Norge, men renarna lämnades stor frihet att röra sig efter eget skön. Det kunde dock förekomma, att någon mindre renflock infördes i hage för fortsatt kalvmärkning. Alla renar hunne nämligen icke märkas under högsommaren.

Efter parningstiden vidtog en grundlig samling av de kringsspridda renarna. De renar, som befunne sig i västra delarna av lappbyn, dreves samman mot Malmagen, medan de, som befunne sig i lappbyns östra delar - i allmänhet flertalet av byns renar - dreves samman mot Anåfjället-Lillfjället. De båda renhjordarna fördes därefter, så snart snö- och isförhållandena det medgäve, utan föregående skiljning mot Högvålen. Hjorden från Anåfjället fördes därvid genom området mellan Rändan och Mittån mot Ljusnan, som passerades mellan Saxvallbygget och Långå, medan hjorden från Malmagen fördes utefter Rödfjället och vidare mot sydost längs Vattnan-sjöarna fram till Högvålen, dit ankomsten skedde vid varierande tider, ibland före jul och ibland så sent som i februari månad. I Högvålen förenades de båda renhjordarna, och

renarna dreves i hage för slakt och utskiljning av främmande renar. Någon skiljning i mindre vinterrenhjordar företoges icke. Sedan utskiljningen av främmande renar verkställdes, kunde det inträffa, att renhjorden flyttades längre mot sydost till området Strådalen-Lofs-sjön och fjällen söder därom. Daglig tillsyn av renarna under vinterbetningen förekomme icke alltid. Då betesförhållandena vore tillfredsställande, hölle sig nämligen renarna stilla på samma plats utan särskild tillsyn.

Återflyttningen till lappbyn efter vintern ginge över sjön Lossnen till Lillfjället-Anåfjället och så vidare mot Helags och företoges med lappbyns samtliga renar samlade i en hjord. Hanrenar brukade dock i stor utsträckning stanna kvar i Ljusnedalsskogarna under hela våren.]

Den arbetsordning, som numera tillämpades inom Mittådalens lappby, avveke från tidigare tillämpade arbetsmetoder framförallt därigenom, att alla renar inom lappbyn numera under hela året sköttes i en odelad enhet. Förr hade man hållit renarna uppdelade i minst två hjordar, av vilka den ena - Storvallen-gruppen - under sommaren betade mot Helagsfjället och under höst och vår på Flatruet och den andra - Anådals-gruppen - under högsommaren betade kring Skarsfjällen och under höst och vår i Anåfjället-Lillfjället. Denna gruppindelning hade bibehållits även under vinterbetningen. Den främsta anledningen till att man övergivit grupprenskötseln och övergått till utpräglad gemensamhetsrenskötsel - den mest extensiva formen av renskötsel - hade varit, att Storvallen-gruppen funnit sina sommarbetestrakter otillräckliga. En bidragande orsak hade också varit vissa svårigheter beträffande sedvanerätten på vinterbetestrakten.

Betestillgångarna inom lappbyn vore fullt tillräckliga för byns egna renar. Detta framgick av att så många främmande renar sökte sig in i lappbyn. Antagligen vore även grannlappbyarnas betestillgångar tillräckliga för respektive byars renhjordar. Anledningen till att strövning av renar mellan de olika lappbyarna likväl förekomme i så stor utsträckning vore, att renarna, då de flera månader skulle beta på samma marker, så småningom på grund av vantrivsel ströfvade bort till betesmarker inom andra lappbyar. För Handölsdalens lappbys del måste man emellertid medgiva, att höstbetesmarkerna vore väl trånga. Även om betestillgångarna sålunda vore tillräckliga inom Mittådalens lappby, kunde man dock konstatera en märkbar för-

sämring av lavbetet - mest framträdande på Anåfjället - sedan betesuppskattningen år 1932. Någon direkt inkräktning å betesutrymmet genom ökad bebyggelse, industrialisering, vattenreglering eller dylikt hade däremot icke förekommit. Sådana anläggningar som vägar och luftledningar verkade dock irriterande på renarna.

Under tidigare år hade det förekommit, att renarna förorsakat rätt stor skadegörelse på utestående foder. Sådan skadegörelse inträffade dessbättre numera mera sällan, sedan bönderna i stor utsträckning upphört att bärga sina utängar. Fortfarande förekomme dock, att renarna förorsakade skada på fäbodvallar, och skadeståndsbeloppen härför kunde vissa år stiga till ansevärda belopp.

Renströvning över gränsen till Norge förekomme i båda riktningarna. De norska lapparna hade dels i februari månad 1948 i Högvålen skilt ut ungefär 1000 renar dels ock månadsskiftet november-december 1947 slaktat ungefär 200 renar i Malmagen. Den totala inblandningen av norska renar under vintern hade sålunda uppgått till ungefär 1200 renar, vilken storleksordning denna inblandning hållit under en följd av år. Mittådals-lapparna hade vintern 1948 skilt ut ungefär 600 renar ur norska renhjordar. Det kunde ibland förekomma, att Mittådals-lapparna nödgades utgiva skadestånd till norska markägare för skadegörelse, som deras renar förorsakat i Norge. Man hade däremot icke hört talas om att några krav på ersättningar för skadegörelse i Sverige framställts mot de norska lapparna.

Sagesmännen vore icke nöjda med den rådande ordningen inom renskötseln i Mittådalens lappby. Man kunde ej vara belåten med förhållandena, när tusentals främmande renar belastade byns betesmarker och betungade arbetet. Man bleve på så sätt nödgad att arbeta med icke blott de egna renarna utan även de främmande, vilket ledde till förluster för renägarna främst därigenom, att kalvmärkningen icke kunde göras tillräckligt effektiv och många renkalvar ginge förlorade för ägaren. För att råda bot på de otillfredsställande förhållandena kunde man tänka sig ett flertal olika åtgärder.

En ändring av nuvarande gräns mellan Handölsdalens och Mittådalens lappbyar på så sätt, att Ljungan gjordes till bygräns, skulle vara ägnad att förhindra den nu särskilt under höstarna vanliga strövningen av renar från Handölsdalens lappby, genom att Handölsdalsrenarna redan i augusti månad kunde drivas mot Husvålen och granskogen vid Storsjön. Risker för strövning söderut vore betydligt mindre

från denna trakt än från de nuvarande Handölsdals-områdena på Ljungans högra sida. Strövningarna skulle än ytterligare försvåras, om man kompletterade en sådan gränsändring med ett renstängsel från Helags till Kesudalen eller eventuellt ända till Ljungan.

Det vore emellertid icke endast gränsen mot Handölsdalens lappby, som behövde justeras. Detsamma gällde gränsen mot Tännäs lappby, och i detta avseende hade Mittådals-lapparna redan för flera år sedan framfört önskemål om att Grönfjälls-området måtte tilläggas Mittådalsens lappby. Ytterligare en fråga om uppförande av renstängsel kunde för övrigt framdeles bliva aktuell. Därest Mittådalsens lappby icke erhöile compensation i betesrätt på norsk sida för den markförlust, som komme att drabba lappbyn genom Neans reglering, uppstode nämligen ett oundgängligt behov av renstängsel från dämningssjön i Nean utefter norska gränsen söderut till Hyddsjön. Sagesmännen ville även peka på behovet av att lappbyns område utvidgades genom expropriation av enskild mark i Skärkdalen. Det vore nämligen icke möjligt att hålla renarna borta från detta område, som låge i så omedelbar anslutning till renbetesfjället.

Det vore icke möjligt att genom en minskning av renantalet i lappbyn komma ifrån de nuvarande besvärliga förhållandena. Sammanblandningen av renar från olika lappbyar skulle givetvis genom en nedskärning av renantalet bliva av mindre omfattning än för närvarande vore fallet, men man komme icke på så sätt ifrån sammanblandningen. Betesmarkernas beskaffenhet ledde renarna från den ena lappbyn till den andra, och renarna vore numera så vana att ströva mellan byarna, att det ej vore möjligt att få dem hemtama på bestämda betestrakter. Den enda lösningen skulle i så fall vara att slakta ned hela det nuvarande renbeståndet och anskaffa nya renar. Dessa med landskapet obekanta renar skulle antagligen lättare kunna hållas inom lappbyns gränser, men det vore troligt, att även de så småningom skulle ströva mellan lappbyarna i samma utsträckning som de nuvarande renarna.

Sagesmännen trodde icke på att man skulle kunna uppnå någon förbättring genom rationellare arbetsplanering eller genom åtgärder syftande till en rättvisare fördelning av arbetsbördan mellan renägarna. I sistnämnda avseende kunde det visserligen brista än för den ene och än för den andre, men i längden jämnade det nog ut sig, så att ingen renägare kunde anses nödgad arbeta för andra. Åtgärder ägnade att tillföra renskötseln mera arbetskraft vore däremot i hög grad önsk-

värda, då det numera ofta vore svårt att anskaffa de renvaktare som behövdes. Det skulle säkerligen bli lättare att få arbetare till renskötseln, om ungdomar, som toge tjänst som drängar, kunde tillförsäkras förmånliga reninköpslån efter viss tids drängtjänst. Tåssåsens lappby, som omfattar det östligaste fjällområdet i södra Jämtland. (Sagesman: ordningsmannen Lars Olof Johansson):

Under vårarna släpptes renarna i frihet på Oviksfjällens öst-sida, där de bevakades från kanterna av vaktmanskap, som arbetade i avlösningar och sålunda vore i verksamhet även nattetid. Bevakningen, som i regel sköttes av sex renvaktare, inriktades på att hindra renarna att ströva västerut, och man lyckades i regel rätt väl hålla renarna inom det avsedda betesområdet. Renvaktarna hade sitt kvarter i en kåta söder om Bastudalens fäbodan i nordkanten av betesområdet, i en stuga vid Dörrsjölokarna i betesområdets mittparti samt i Valskaftets fäbodan i sydkanten av betestrakten.

Under första hälften av juni månad brukade renarna självmant draga sig västerut till Storlövdalen och Anarisfjällen, och renvaktarna följde med renhjorden samt bosatte sig i olika grupper i Storlövdalen, Kroktjärnvallen och Grönklumpen med uppgift att bevaka var sin del av betesområdet. Under de första veckorna på sommarbetestrakten sköttes bevakningen av renarna efter samma principer som under vårarna, d.v.s. genom kantbevakning och utan några egentliga sammandrivningar av renhjorden. Vid midsommartid intensifierades renskötseln i så måtto, att renarna tid efter annan dreves samman och infördes i renhagar för kalvmärkning. Under denna tid brukade renskötarnas familjer uppehålla sig på sommarbetestrakten, där de bosatte sig i Kroktjärnvallen. Som exempel på hur intensivt renskötseln denna tid bedrevs kunde nämnas, att renarna sommaren 1948 drivits samman för kalvmärkning dels i Kroktjärnvallen den 5, 7, 10, 15 och 28 juli dels ock i Grönklumpen den 19 och 20 juli. Lapparna i grannlappbyarna brukade i allmänhet infinna sig till kalvmärkningarna. Så hade dock icke skett sommaren 1948. Någon utskiljning av främmande renar brukade icke förekomma på sommarbetestrakten. Sådan skiljning ansåges nämligen icke behövlig, enär inblandningen av främmande renar vid denna tid icke vore så stor och i allt brukade röra sig om ett 500-tal djur. Den stora tillströmningen av främmande renar till Tåssåsens lappby ägde rum först i augusti eller september månad. Det vore naturligt, att man vid kalvmärkningarna i första hand lade sig vinn om

att märka de egna kalvarna. Sommaren 1948 hade Tåssås-lapparna dock försökt märka även de i renhjorden inblandade främmande kalvarna, men man hade icke lyckats fullständigt härmed utan ännu i augusti månad hade många omärkta årskalvar funnits kvar i renhjorden.

I början av augusti månad droge sig renarna självmant österut mot Oviksfjällen. Renskötarna försökte icke motarbeta denna förflyttning utan medverkade tvärtom genom att driva även de renar, som icke av egen drift ville lämna de västra betesmarkerna, österut mot Oviksfjällen, inom vars västra del renarna hölle sig under sensommaren och förhösten. Vården av renarna vore under denna tid anordnad på samma sätt som under högsommaren, d.v.s. renarna dreves tid efter annan in i hagar vid Kokdalsfjäll, Visjön eller Glenfjäll för fortsatt kalvmärkning. År 1947 hade sådan "eftermärkning" av kalvar företagits den 29 augusti och 5 september. Någon utskiljning av främmande renar förekomme däremot icke heller under denna tid. Under parningstiden, 25 september-20 oktober, släpptes renarna i ganska ostörd frihet, och de brukade då, särskilt under regniga och kalla höstar, draga sig ned mot skogstrakterna.

Såsom förberedelse till vinterflyttningen påbörjades omedelbart efter parningstiden en noggrann samling av de kringsspridda renarna i en enda hjord. Härefter anträdde vanligen under senare hälften av december månad flyttningen till vinterbetestrakten. Flyttningen, som företoges utan föregående skiljning av renhjorden i mindre enheter men ibland kunde ske i två grupper, ginge över Lövdalen-Flåsjön-södra sidan av Ljungan mot Klövsjöfjällen. Flyttningen företoges emellertid icke i en etapp, utan man brukade för slakt och utskiljning av främmande renar göra uppehåll i Flåsjön och Börtnan, där främmande lappar brukade infinna sig för att sälja eller skilja ut de renar, som sedan föregående vinter kommit bort från hembyarna och blandats in i Tåssås-renhjorden. Under vinterbetningen hölles renarna väl samlade, genom att renvaktarna så gott som dagligen rände omkring renhjorden. Återflyttningen till fjällen på våren brukade företagas med samlad hjord i en enda etapp./

Den arbetsordning, som för närvarande tillämpades inom Tåssåsens lappby hade man använt sig av sedan år 1927. Dessförinnan hade sommarrenskötseln bedrivits intensivare än nu genom att renarna hållits under ständig vallning och dagligen mjölkats. Någon uppdelning av renhjorden i mindre enheter hade däremot icke förekommit, detta på

grund av att renantalet i byn endast varit omkring 1000 djur. Inledningen till den utpräglad extensiva renskötselmetod, som numera tillämpades inom lappbyn, hade varit, att klövröten år 1927 härjat så svårt bland renarna, att man för att förhindra sjukdomens spridning måst övergå till en friare sommarrenskötsel. Renarna hade icke tagit skada av den nya ordningen inom renskötseln. Den större friheten hade tvärtom varit till nytta framförallt för renkalvarna. Anledningen till att antalet "helöringar" numera vore större än på den intensiva renskötselns tid vore icke att skötseln av renarna vore sämre utan att antalet renar inom lappbyn vore avsevärt större. Det förhållandet, att lapparna icke numera som förr märkte de främmande kalvarna, torde också vara en bidragande orsak.

Det nuvarande renantalet inom Tåssåsens lappby vore lämpligt i förhållande till betestillgångarna inom byn. Någon minskning av renantalet behövde man sålunda icke ur denna synpunkt tillgripa, men det vore icke heller tillrådligt att öka renantalet ytterligare. I grannlappbyarna vore betesförhållandena likartade. Genom de stora sammanblandningarna av renar mellan olika lappbyar kunde emellertid renantalet tidvis bliva för stort för betestillgångarna inom en viss by. Under högsommaren funnes sålunda för många renar samlade inom Andölsdalens och under hösten inom Mittådalsens lappby. Lavbetet på kalvfjällsmarkerna vore sämre än år 1932 beroende på den kraftiga ökningen av renantalet och den därav följande hårdare avbetningen. Man kunde dock icke tala om någon katastrofal försämring. Även lavbetet i skogsbestrakterna hade försämrats sedan år 1932, men detta berodde framförallt på de stora skogsavverkningarna under krigsåren. Särskilt kol- och brännvedhuggningarna hade lämnat fula spår i skogarna, där stora lavområden vore täckta av ris och annat avverkningsavfall. Någon minskning av betesutrymmet på grund av ökad bebyggelse eller dylikt hade icke förekommit. Snarare vore förhållandet det motsatta, eftersom ett par fjällgårdar, Löfsta och Henvålen, lämnats öde.

Förhållandet mellan lapparna och den jordbrukande befolkningen vore gott. Det kunde visserligen ibland förekomma, att renarna förorsakade skador på utestående foder, men det erbjöde aldrig några svårigheter att komma överens med lantbrukarna i dylika fall. Allt sedan år 1917 hade skadeersättningarna hållit sig vid rimliga belopp, i vanliga fall 300-400 kronor årligen. Den skadegörelse, som renarna förorsakade, inträffade ofta på vintern, då lapparna i regel icke vore

skyldiga ersätta skada på utestående foder, men man hade ändå, helst så det icke rörde sig om så stora belopp, med tanke på grannsämjan gjort detta. I allmänhet uppförde bönderna icke stängsel omkring hässjorna. Skadegörelse på odlad mark förekomme mycket sällan, och något skadeståndsanspråk för skada på odling under vintern hade aldrig rests. Utelöpande hundar ställde till med en del förfång för renskötseln både på vinter- och sommarbetestrakterna. Hundarna från Storsjötrakten vore särskilt besvärliga.

Tåssåsens lappby gränsade icke mot Norge, men på grund av sammanblandningen med Handölsdals-renarna kunde det dock inträffa, både att Tåssås-renar förirrade sig till norskt område och att norska renar komme in i Tåssåsens lappby. Strövningen brukade dock årligen endast röra sig om ett 50-tal renar i båda riktningarna. Det kunde likväl ibland hända, att lappbyn avkrävdes skadestånd av den bofasta befolkningen i Norge för skador, som Tåssås-renar förorsakat. Ett år hade man utgivit 60 kronor i skadestånd.

Någon egentlig anledning till anmärkning mot den nu rådande ordningen inom renskötseln i Tåssåsens lappby finnes icke. Hittills hade det gått ganska bra med nuvarande arbetsmetoder, även om det ibland kunde ställa sig litet svårt med tillgången på arbetskraft. Något behov av gränsändringar finnes icke. Däremot vore det önskvärt att få utsträckningen av sedvanerätten klarlagd. Tåssås-lapparna hade visserligen hittills ostört kunnat föra sina renar på bete på de av byn nyttjade vintermarkerna, men de kände sig icke trygga för framtiden. En lapp i Handölsdalens lappby hade nämligen förlorat en process angående sedvanerätten, och man fruktade nu, att markägarna skulle göra svårigheter i detta avseende även på andra håll.

Någon minskning av grannlappbyarnas "officiella" renantal vore ej påkallad. Däremot måste åtgärder vidtagas för att förhindra sammanblandningen av renar mellan olika lappbyar, då dessa förorsakade, att renantalet tidvis bleve alldeles för stort än i den ena och än i den andra lappbyn. När många renar samlades inom en lappby, bleve det svårt att genomföra en fullständig kalvmärkning. Den stora anhopningen av renar i grannlappbyarna förorsakade också en icke önskvärd strövning av främmande renar in i Tåssåsens lappby. Strövningen av främmande renar från Handölsdalen genom Tranris lappby vore särskilt framträdande på sensommaren och förhösten. Antalet främmande renar,

som vid denna tid komme in i lappbyn. växlade risserligen år från år, men vanligen rörde det sig om 800-1000 djur. Strövningen av renar från Tåssåsens lappby vore av betydligt mindre omfattning och förhölle sigsom ett till tre i förhållande till det renantal, som komme in i lappbyn. Den stora strövningen av renar från Handölsdalens lappby finge nog i viss mån tillskrivas det förhållandet, att Handölsdals-lapparnas bevakning längs lappbyns östgräns vore otillräcklig.

Det vore ej behöfligt och för övrigt icke ens lämpligt att uppföra några renstängsel, eftersom dessa kunde leda till men för renskötseln. Det vore i så fall bättre att anslå medel till inköp av Bergvik/Alabolagets egendom i Vemdalen för att trygga lappbyns behov av vinterbete.

En del brister i arbetsplaneringen i lappbyn finnes nog, särskilt bland de yngre renägarna, som icke kände sig skyldiga att ständigt arbeta med renarna och icke heller följde någon regelrätt avlösningssordning. Det vore därför lämpligt, att de mindre renägarna i byn förenade sig i en husbonde-enhet. På så sätt skulle åtminstone någon av dem få känna fullt husbondeansvar och rätta sin delaktighet i det gemensamma arbetet därefter. Det skulle givetvis också vara till gagn för renskötseln, om man införde stödåtgärder, som kunde stimulera intresset för arbetet med renarna, men hjälpen måste lämnas med urskiljning. Understöd till lärlingar i renskötseln vore en särskilt önskvärd form av hjälpverksamhet.

Sagesmannen ville göra det slutändomet, att botemedlet för de på vissa håll onekligen rådande missförhållandena inom renskötseln i Jämtlands län vore att finna i bättre bevakning av renarna, så att strövningen mellan lappbyarna förhindrades, samt i större tjänstvillighet hos lapparna, när det gällde att märka kalvar åt andra. Tranris lappby, som omfattar de öster om Handölsdalens lappby belägna jämtländska renbetesfjällen till Storbäcken och Vålån i öster. (Sagesman: renskötande husbonden John Theodor Fjällström):

Innan husbonden Olle Blind våren 1946 inflyttat till lappbyn, hade lappbyns renskötsel helt legat i händerna på Handölsdals-lapparna. Lappbyns renar hade icke skötts som en självständig enhet utan hållits tillsammans med Handölsdals-renarna, och eftersom Tranris-renarna endast utgjort en mindre del av den sålunda sammanslagna renhjorden hade Tranris-lapparna, vare sig de velat eller icke, i arbe-

tet med renarna måst rätta sig efter Handölsdals-lapparnas dispositioner. Efter Blinds inflyttning hade man försökt återgå till självständig renskötsel i Tranris lappby, därvid de gamla Tranris-lapparna och Blind skötte sina renhjordar var för sig. Man kunde emellertid icke säga, att försöket slagit väl ut. Trycket från Handölsdalens lappby hade varit för stort och omöjliggjort en ordnad renskötsel. Efter renskiljningen vintern 1947-1948 hade visserligen såväl de gamla Tranris-lapparna som Blind kunnat flytta till fjället med renhjordar, vilka så gott som fullständigt rensats från främmande renar. De gamla Tranris-lapparna hade tagit vägen genom Lunndörren-nordost Hjulåsen-öster Skaftet och förbi Nyhems lappläger till Ottfjället, dit man anlönt i början av april månad med en samlad renhjord på 500-600 djur. Avsikten hade varit att hålla renhjorden samlad i detta fjäll fram till tiden för kalvningen och i lämplig tid dessförinnan föra renarna till Husvålen i lappbyns södra del. Genom att dag och natt geta renarna hade man lyckats följa den första delen av planen i ungefär en månads tid. Strax före den tillämnade förflyttningen till Husvålen hade man emellertid under en ovädersnatt förlorat kontrollen över renarna, vilka från Ottfjället strövat till Kyrkstensfjället. Skadan skulle emellertid icke ha varit så stor, om Kyrkstensfjället varit fritt från främmande renar, då renhjorden i så fall lätt kunnat samlas på nytt och fortsättningsvis hållas under önskvärd kontroll. En ansevärd mängd svårhanterliga strövrener från Handölsdalens lappby hade emellertid redan kommit till Kyrkstensfjället, och Tranris-renarna hade omedelbart sammanblandats med dessa, varför det ej längre varit möjligt att tänka på någon ordnad sommarrenskötsel enligt den uppgjorda planen. Man hade i stället fått inrikta arbetet på att genom kantbevakning mot väster förhindra ytterligare tillströmning av främmande renar från Handölsdalens lappby eller återströvning, varigenom Tranris-lapparnas egna renar lätt kunde dragits med och förlust av kalvar uppstått. Tranris-lapparna hade på så sätt hela sommaren 1948 nödgats arbeta med en renhjord om minst 2000 djur, av vilka endast ett 500-tal varit deras egna. Hjorden hade så småningom styrts mot Vålåsjöfjället-Gråsjöfjället efter att någon dag före midsommar ha förts i renhage i Stensdalen, där kalvmärkning, vid vilken dock endast Tranris-lappar varit närvarande, ägt rum. Senare under sommaren, den 2 och 13 juli, hade renhjorden drivits samman vid Gråsjödörren, där främmande lappar

givits tillfälle till kalvmärkning. Den största delen av renhjorden torde ha tillhört Handölsdals-lapparna, men norrmännen, som vid märkningstillfällena märkt minst 50 kalvar, hade också varit ägare till en hel del renar. Inblandningen av renar från Tåssåsens lappby hade däremot varit obetydlig. Från det hållet förekomme överhuvudtaget sällan någon strövning av renar in i Tranris lappby. Det hade icke varit möjligt för Tranris-lapparna att med egen arbetskraft bemästra den stora renhjord, som genom strövning utifrån samlats i lappbyn. Anledningen till att man lyckats så bra hade varit, att ordningsmannen i lappbyn med länsstyrelsens tillstånd under sommarnaderna anställt extra bevakningsmanskap på bykassans bekostnad. Hur arbetet skulle gå under återstoden av sommarhalvåret 1948 och den därpå följande vintern vore icke möjligt att uttala sig om. Den renhjord, man under högsommaren trots allt lyckats få under någorlunda fast kontroll, vore nämligen sedan början av augusti månad skingrad över hela lappbyområdet. Sagesmannen hade själv iakttagit smärre renhåpar överallt på sträckan Vålådalen-Ljungdalen, och allt flera renar torde oupphörligt ströva in i byn från Handölsdalens lappby. Avsikten vore emellertid att i september månad försöka samla renarna mot Husvålen, där man skulle återupptaga arbetet med kalvmärkningen, eftersom många kalvar i renhjorden fortfarande vore omärkta. Detta gällde särskilt de främmande renkalvarna, av vilka ungefär hälften ännu vore omärkta. Tranris-lapparnas egna renkalvar hade man däremot till största delen hunnit märka under högsommaren. Avsikten vore också att så småningom föranstalta om utskiljning av de främmande renarna, men det vore ej möjligt att nu avgöra, var och när detta kunde ske. Hösten 1947 hade någon renskiljning icke kunnat komma till stånd förrän i början av december månad i Lövkläppen, d.v.s. i skogstrakten söder om Storsjön. Tranris-lapparna hade sålunda nödgats att under hela sommarhalvåret och en stor del av vintern arbeta med de främmande renarna, vilka utgjort den övervägande delen av renhjorden. Vid renskiljningen hade man nämligen drivit samman ett par tusen renar, av vilka, sedan de främmande lapparna skiljt ut sina renar, endast återstått ungefär 500 djur. Ej ens alla dessa hade emellertid tillhört Tranris-lapparna, utan i detta antal hade ingått en "bottensats" renar, som ingen ville kännas vid. Sedan renskiljningen i Lövkläppen slutförts, hade den kvarvarande renhjorden betat i området öster om Storsjön på ömse sidor Ljungan. Bevakningen av

renarna hade skett genom daglig kringgränning av renhjorden, och renvaktarna hade varit bosatta ungefär 7 kilometer från renhjorden. Handölsdals-lapparna hade givit tillfälle till renskiljning i Lövkläppen, och man hade där skiljt ut ungefär 100 Tranris-renar. I februari månad hade också Mittådals-lapparna givit tillfälle till renskiljning i Högvålen.]

De lämnade uppgifterna om renskötselarbetet i Tranris lappby avsåge i stort sett endast de gamla Tranris-lapparna. Vad däremot anginge den nyinflyttade husbonden Olle Blind, hade denne försökt gå sina egna vägar i renskötselarbetet dock utan att kunna förhindra vare sig att hans renar sammanblandats med övriga inom lappbyns område befintliga renar eller att de givit sig iväg på strövning till andra lappbyar. Vintern 1947-1948 hade Blind fått börja sitt arbete med en renhjord om blott 200 djur, vilka han fått i sin hand efter utskiljning från den sammanblandade renhjord, som Tranris-lapparna i början av december månad 1947 drivit i hage vid Lövkläppen. Med dessa renar hade han dragit mot sydöst till trakten av Röjan. Genom utskiljning av renar från andra lappbyars renhjordar hade Blind senare under vintern kunnat tillföra sin hemhjord ytterligare renar, så att den fram mot våren kanske uppgått till 500-600 djur, med vilka han kommit till Ljungris i början av maj månad 1948. Genom ständig getning hade han därefter ända fram till augusti månad, under vilken tid renhjorden betat huvudsakligen i området Dunsjöfjället-Husvålen, lyckats hålla hjorden samlad och fri från främmande renar. Nu vore den emellertid sammanblandad med de andra över lappbyn kringspredda renarna. Anledningen till att Blind under våren och högsommaren lyckats hindra främmande renar att komma in i hans renhjord hade varit, att han, så snart främmande renar nalkats hjorden, hetsat sina hundar på dem och jagat dem från trakten.

Den arbetsordning, som man numera försökte tillämpa inom Tranris lappby, avveke icke nämnvärt från tidigare tillämpade arbetsmetoder inom lappbyn. Det vore emellertid mycket svårt att få någon bukt med renarna, som trots att man arbetade hårt icke kunde hållas under önskad kontroll. Den stora inblandningen av främmande renar i lappbyn gjorde, att renvaktarna icke kunde bemästra situationen.

För de renar, som enligt renlängden ägdes av byns egna lappar,

vore tillgången på bete fullt tillräcklig, men betet räckte icke till för alla de renar, som i verkligheten uppehölle sig inom byns område. I varje fall löpte betesmarkerna fara för hastig försämring med den belastning å desamma, som rådde för närvarande. Förhållandena torde vara likartade inom Mittådalsens och Handölsdalens lappbyar. I dessa byar samlades sommaren 1948 3000-4000 respektive minst 5000 renar i hage för kalvmärkning. Sammanlagt hade alltså vid denna tid funnits 8000-9000 renar inom dessa byar, trots att minst 1500 renar därifrån strövat in i Tranris lappby och sammanblandats med den därvarande renhjorden. Betesmarkerna kunde emöjligen räcka till för så stora renhjordar. Lavbetena på fjällen i Tranris lappby hade sedan betesuppskattningen år 1932 undergått en avsevärd försämring, vilken vore tydligt märkbar längs hela fjällsträckningen. På vinterbetesmarkerna, där renlaven ännu vore hög och yppig, kunde däremot icke märkas någon försämring av betes-tillgångarna. Icke heller hade ökad bebyggelse, industrialisering eller dylikt medfört någon inkräktnings å betesutrymmet.

Förhållandet mellan lapparna och den jordbrukande befolkningen vore gott, och någon skadegörelse på gröda brukade icke förekomma. Den bofasta befolkningens hundar vållade däremot ibland ohägn för renskötseln, och det kunde t.o.m. inträffa, att utelöpan-de, herrelösa hundar påträffades i högfjällen.

Trots att Tranris lappby icke gränsade till Norge förekomme på grund av sammanblandningen med Handölsdals-renar renströvning mellan lappbyn och Norge. Tranris-renarna droges nämligen med Handölsdals-renarna in i Norge, och de norska renarna komme via Handölsdalens lappby in i Tranris lappby, vilket förde med sig, att Tranris-lapparna varje år måste besöka de norska renhjordarna för att utskilja eller sälja de av lappbyns renar, som vore inblandade i dessa hjordar, och att de norska lapparna i samma syfte måste bevaka sina intressen i Tranris lappby. Strövningen av Tranris-renar in i Norge medförde ekonomiska förluster för Tranris-lapparna därigenom, att det ibland kunde inträffa, dels att renar, som strövat in i Norge, icke kunde återfinnas, dels ock att Tranris-lapparna nödgades utgiva skadestånd till den bofasta befolkningen i Norge för av renarna förorsakad skadegörelse. I sistnämnda hänseende hade det dock hittills aldrig varit fråga om några större belöpp.

Sagesmannen vore icke nöjd med den nuvarande ordningen inom renskötseln i Tranris lappby främst på grund av de brister, som rådde i avseende å kalvmärkningen och som ledde till ekonomiska förluster för renägarna. Det vore möjligt, att man genom gränsjusteringar skulle kunna skapa förutsättningar för ett bättre kvarhållande av renhjordarna inom de skilda betestrakterna. En tänkbar utväg vore, att den del av Tranris lappby, som låge väster om Vålån-Vålåsjön, tillfördes Handölsdalens lappby, medan den del av byn, som låge öster om nämnda linje, tillades Tåssåsens lappby. På så sätt skulle Tranris lappby upphöra att existera som självständig enhet. För egen del ville sagesmannen, om en sådan åtgärd genomfördes, tillhöra Tåssåsens lappby, och han vore säker på att detsamma gällde alla de gamla Tranris-lapparna.

Det vore tydligt, att antalet renar inom Handölsdalens och Mittådalens lappbyar för närvarande vore alldeles för stort. Renarna skulle nämligen med all sannolikhet kunna hållas inom de egna betestrakterna, om renantalet i de två byarna icke vore större än vad renlängderna utvisade. En nedskärning av renantalet skulle därför vara av godo. Vem som ägde alla de renar, som i många år uppehållit sig i Mittådalens och Handölsdalens lappbyar och därifrån strövat även in i Tranris lappby, kunde man ej uttala sig om, men det vore troligt, att många renar tillhörde norska lappar. Sagesmannen hade nämligen hört, att de norska Essand-lapparna sommaren 1948 blott haft 300 renar i vård inom det egna betesområdet.

På någon förbättring av rådande förhållanden genom uppförande av renstängsel trodde icke sagesmannen, då dessa för att göra någon effekt måste byggas så långa, att det torde vara otänkbart att anskaffa erforderliga medel härför. Icke heller föreläge något behov av rationalisering av arbetsplaneringen inom Tranris lappby eller åtgärder syftande till en rättvisare fördelning av arbetsbördan mellan renägarna. För grannlappbyarnas del skulle det emellertid vara av godo, om man där sökte geta renarna under vårarna på samma sätt som Tranris-lapparna gjorde. Åtgärder för att uppmuntra till större intresse för arbetet med renarna skulle otvivelaktigt vara värdefulla, då flera husbönder förlorade intresset för renskötseln på grund av ett alltför obetydligt reninnehav.

Sammanfattningsvis ville sagesmannen rekommendera följande åtgärder för att förbättra renskötseln i vissa lappbyar. Först

och främst borde man skaffa sig grundlig kännedom om det verkliga renantalet inom byarna genom en noggrann renräkning, eftersom den sista renräkningen sannolikt icke blivit fullt effektiv. Om renräkningen visade, att renantalet inom de olika byarna överstege det normalantal, som enligt byordningen finge finnas, borde renhjordarna reduceras till normalantalen. Under alla förhållanden borde alla de renar, som hade benägenhet att kvarbliva i fjället under vintern, nedslaktas, så att renhjordarna helt befriades från dessa. Likaledes skulle det vara till gagn, om man rensade bort "botten-satserna." Slutligen borde lapparna vinnlägga sig om en effektivisering av kalvmärkningen genom att oftare än för närvarande vore fallet driva samman renarna till kalvmärkning under sommarmånaderna. Handölsdalens lappby, som omfattar södra Jämtlands västligaste fjällområde. (Sagesman: ordningsmannen Lars Larsson Kråik):

Samtliga renar i lappbyn sköttes året runt i en enda hjord. Flyttningen till fjället efter vinterbetningen skedde efter vägen Flatruet-Skärvagen mot Helagsskaftet. Sedan renhjorden passerat renstängslet mellan Helags och Öjön, släpptes den fri, och renarna finge efter eget skön söka sig bete. Renarna droge sig då med förkärlek till västsluttningarna av fjällen på östra sidan Handölsån, där marken tidigt på våren bleve snöfri. Vaktmanskapet, vars huvudsakliga uppgift vore att hindra renarna att ströva in i Norge eller Mittådalens lappby, inkvarterades i vaktstugor vid Dölltjärnen, Njåmeletjarve, Ekorrån och Enan.

I slutet av juni månad började samlingen av renarna till kalvmärkning, vilken ägde rum i renhagar vid Tjallingen, Ljungsjöarna och Dölltjärnen. Sommaren 1948 hade renarna hållits i hage vid fyra olika tillfällen. Lappar från andra lappbyar och Norge underrättades genom telegram om märkningstillfällena och komme också i stor utsträckning tillstädes. Någon utskiljning av främmande renar förekomme icke numera i samband med kalvmärkningarna och ej heller eljest under sommaren. Man hade slutat med sommarrenskiljningar och övergått till enbart vinterrenskiljningar för tre eller fyra år sedan, emedan det visat sig svårt att samla alla kalvarna till skiljningshjordarna.

Det finnes numera varje år ett stort antal främmande renar inom lappbyn, vars egen renhjord icke vore större än 2000 renar. Man hade vid kalvmärkningarna sommaren 1948 drivit samman 6000-7000 renar. Förhållandena hade varit desamma år 1947, men längre tillbaka

i tiden hade inblandningen av främmande renar varit mycket mindre. Man finge det intrycket, att inblandningen bleve större för varje år. De flesta främmande renarna komme från Mittådals lappby, men norska renar sökte sig också i betydande antal till Handölsdalens lappby. Sommaren 1947 hade det inom lappbyn funnits minst 500 norska renar och över 1000 Mittådals-renar.

De bästa högsommarbetesmarkerna i Handölsdalens lappby finnes kring Helags och i högfjällen mot gränsen till Tranris lappby, på vilka marker renarna i stort sett hölle sig också under hösten, även om de då gärna uppsökte lägre liggande betesmarker. Ljungris-landen inom Tranris lappby hade därvid stor dragningskraft på renarna.

Samlingen av renarna för vinterflyttningen påbörjades i oktober månad, och man försökte i allmänhet samla renarna till fjällen mellan Helags och Ljungan. När man ansåge sig ha fått alla renarna samlade, anträdde, utan att någon utskiljning av främmande renar dessförinnan ägde rum, vinterflyttningen, som ginge över Öjön och Flatruet samt vidare om Lövkläppen mot Särvfjället, där man gjorde ett första uppehåll för att, om så visade sig möjligt, bereda främmande lappar tillfälle att skilja ut sina renar. Flyttningen fortsatte därefter ned mot Hede Viken och Tumsjön, där slakt och renskiljning också förekomme. Bevakningen av renarna under vinterbetningen skedde efter samma metod som på andra håll, d.v.s. man hölle renhjorden under ständig kontroll.

Den arbetsordning, som numera tillämpades inom Handölsdalens lappby, avveke högst väsentligt från tidigare arbetsmetoder. Under sagesmannens ungdom hade man haft bättre makt över renarna, som varit tama. Detta hade varit en direkt följd av att renarna bevakats intensivare då än nu. Förr i tiden hade man också alltid hållit renskiljningar i fjället, innan man flyttat till vinterbetes-trakten. Renskötseln hade givit betydligt större lön för mödan på den tiden än nu, då man ej kunde märka alla renkalvar. En stor procent av den avkastning, som renskötseln skulle kunna giva lapparna, ginge på så sätt förlorad. Om alla lappbyar enades i ett fast beslut att hålla renarna inom de anvisade byområdena, skulle det nog så småningom gå att återställa ordningen inom renskötseln. Det hjälpte däremot icke, att endast en lappby försökte hålla styr på renarna, eftersom detta på grund av tillströmningen av främmande "vildrenar" skulle visa sig fruktlöst.

Betesmarkerna inom Handölsdalens lappby vore fullt tillräckliga för de egna renarna, men de bleve på grund av tillströmningen av främmande renar alldeles otillräckliga. Förhållandena vore svårast under våren och högsommaren, då de främmande renarna komme in i lappbyn redan på skarvföret. En del strövade sedan självmant tillbaka i augusti månad, men många främmande renar stannade kvar till långt in på vintern. Under vintern 1948 hade sålunda enbart Mittådals-lapparna skilt ut mer än 1000 renar från Handölsdals-hjorden, medan Handölsdals-lapparna under samma tid skilt ut ungefär 700 renar från Mittådals-hjorden. Sagesmannen trodde icke, att strövningen av renar från grannlappbyarna in i Handölsdalens lappby berodde på bristande betestillgångar i dessa. Betestillgångarna vore nog i och för sig tillräckliga för det nuvarande renantalet, men renarna hade fått vana att ströva mellan lappbyarna. Lavbetet i fjällen hade emellertid försämrats. Laven vore "toppad", och det vore därför svårt att hålla kvar renarna i fjällen, sedan snön fallit.

✓ Någon inkräktning å betesutrymmet genom bebyggelse eller dylikt hade icke förekommit. Förhållandet mellan lapparna och den jordbrukande befolkningen inom lappbyn vore gott. Däremot hade besvärigheter förekommit inom vinterbetestrakterna. År 1935 hade sagesmannen blivit invecklad i en process angående skadegörelse på renlav och skog i Vemdalen. Då sedvanerätten ej kunnat styrkas, hade han förlorat processen och ådömts att utgiva ungefär 700 kronor som ersättning för den påstådda skadegörelsen. Då och då inträffade det också, att lapparna tvingades utgiva skadestånd på grund av att renarna förorsakade skador på utestående hö. Handölsdalens lappby hade sålunda för fem eller sex år sedan nödgats utgiva 1000 kronor för skadegörelse på hässjor vid Tandån i Storsjö socken, som icke varit skyddade medelst stängsel. Denna skadegörelse hade inträffat i november månad. Det vore ganska vanligt, att renarna ofredades av den bofasta befolkningens hundar. Detta förekomme mest i trakterna kring Storsjön, men det kunde t.o.m. hända, att strövhundar påträffades på sommarbetestrakterna i högfjället. ┘

Strövning av renar över norska gränsen förekomme i ungefär samma omfattning i båda riktningarna. Det vore emellertid ofta svårt att få tillbaka de Handölsdals-renar, som strövat in på norskt område, då det droge ut på tiden, innan de norska lapparna gäve

tillfälle till renskiljning. Det kunde för övrigt mången gång hända, att underrättelsen om renskiljning komme Handölsdals-lapparna tillhanda så sent, att det icke gäves tid att sända manskap till förrättningen. De svenska renarna orsakade i allmänhet icke någon skada på norsk egendom. Det hade blott en gång hänt, att de svenska lapparna avkrävts skadestånd för sådan skadegörelse. Vintern 1948 hade de norska Riasten-lapparna egenmäktigt nedslaktat 20 Handölsdals-renar, som inblandats i deras renhjord, men renägarna hade erhållit full ersättning härför. Omfattningen av de norska renarnas strövning in i Handölsdalens lappby belystes av att norrmännen vintern 1948 skilt ut 300 renar från Handölsdals-renhjorden. De svenska lapparna hade under samma tid endast kunnat utskilja 180 renar från de norska Essand-lapparnas renhjord. Från Riasten-lapparna renhjord hade någon renskiljning däremot icke kommit till stånd. Handölsdals-lapparna hade i nio dygn väntat på sådan skiljning, men Riasten-lapparna hade icke fört sina renar i hage.

Sagesmannen vore icke nöjd med den nuvarande ordningen inom renskötseln i Handölsdalens lappby. Alla klagade för övrigt på att en stor del av den avkastning, som renskötseln borde lämna, ginge förlorad genom att så många kalvar förbleve omärkta. Man kunde tänka sig ett flertal olika åtgärder för att råda bot på missförhållandena. Någon mera omfattande gränsändring mellan Handölsdalens och Mittådalens lappbyar vore emellertid icke påkallad. Efter Neans reglering komme gränsen nämligen åtminstone under barmarkstid att försvåra renströvning på sträckan från riksgränsen till Sakristian. Det vore emellertid lämpligt att komplettera denna gränsdel med renstängsels dels från regleringssjöns östra ända till Östra Helagssjön, där anknytning skedde till det nuvarande renstängslet, dels ock från Öjön till Ljungan. Genom detta renstängselsystem skulle man i förening med den genom Neans reglering rybildade sjön uppnå en åtminstone under barmarkstid god avspärrning av gränsen mellan Mittådalens och Handölsdalens lappbyar. Förslaget innebure visserligen en mindre ändring av gränsen till nackdel för Mittådals-lapparna, men denna ändring vore av mindre betydelse, då man betänkte, att strövningen av renar mellan dessa två lappbyar otvivelaktigt skulle bliva av långt mindre omfattning än vad som nu vore fallet. Det av Mittådals-lapparna framlagda förslaget att förskjuta gränsen norrut genom en stängselsanläggning från Helags mot Kesudalen och Ljungan kunde Handölsdals-

lapparna icke gå med på. En sådan gränsändring skulle icke råda bot på den nuvarande strövningen av renar mellan lappbyarna, eftersom Helagsfjället icke reste något hinder för denna strövning och renarna skulle söka sig nya vägar mellan stängseländan och Nean-sjön.

Vad anginge gränsen mot Tranris lappby, erbjöde naturen här inga möjligheter till effektiv gränsdragning. Den enda lösningen vore därför att sammanslå Handölsdalens och Tranris lappbyar. Detta behövde emellertid icke leda till gemensamhetsskötsel av samtliga renar i den nya storbyn, utan man kunde hålla renarna uppdelade i två grupper. Borttagandet av gränsen mellan lappbyarna, som ingen kunde respektera, skulle förmodligen likväl ha det goda med sig, att lapparna i de båda områdena såsom tillhörande samma bygemenskap skulle kunna få till stånd ett mera fruktbringande samarbete med varandra än nu vore fallet.

Gränsändringar enbart kunde emellertid ej återställa ordningen inom renskötseln. En avsevärd nedskärning av renantalet vore ofrånkomlig. I varje lappby, där svårigheter inom renskötseln gjorde sig gällande, borde renantalet minskas till ungefär 1000 djur, varigenom man kanske skulle kunna uppnå, att lapparna kunde tämja renarna. Den nuvarande utvecklingen ledde till en ny "vildrenstid", som kunde bli lika ödesdiger för renskötseln som den, som för ett trettiotal år sedan rådde i Åre-Storsjö lappby. För att situationen helt skulle kunna bemästras, måste emellertid minskningen av renantalet åtföljas av en omplanering av arbetet. Man måste återgå till getning av renarna. Det vore emellertid icke säkert, att man kunde använda sig av getning av renarna inom alla betestrakter, eftersom lavmarkerna på sina håll vore alltför svaga för att tåla betning av ständigt sammanhållna renhjordar. En ytterligare svårighet i detta avseende vore, att ungdomen vore främmande för getningsmetoden och därför kanske icke ville underkasta sig den bundenhet vid renhjorden, som vore en oundviklig följd, om man återginge till getning av renarna.

Kalls lappby, som omfattar renbetesfjällen från sjöarna Holdern och Torrön i norr och öster till sjön Anjan i söder och väster. (Sagesman: ordningsmannen Gustaf Edvard Mattsson):

Under våren betade renarna i sjölandet mot Torrön, Lågsjö-trakten, där bevakningen, eftersom det ej förelåge någon risk för att renarna skulle ströva norrut över Torrön, huvudsakligen vore anordnad utefter

LAPPFORDEN, ÖSTERSUND
8 NOV. 1949
Nr 1393. Bd.

1134.
Till Konungen.

Jämlikt nådig remiss den 25 november 1948 har länsstyrelsen anbefallits avgiva utlåtande över 1948 års jämtländska renbetesutrednings betänkande med förslag till åtgärder rörande renskötseln

Länsstyrelsen i Jämtlands län
med utlåtande över 1948 års jämtländska
renbetesutrednings betänkande angående åtgärder beträffande renskötseln i Jämtlands län.

N:r A 8-84/1948 B.D.

A 9-4/1949 B.D.

Lappfjorden

i Jämtlands län. Med anledning härav får länsstyrelsen med överlämnande av avskrift av protokoll, innefattande lapparnas yttrande i ärendet vid sammanträde inför undertecknad, landshövding, den 5 januari 1949, ävensom av lappfogden över betänkandet avgivet yttrande i underdånighet anföra följande.

Såsom utredningen vid sin undersökning konstaterat, förefin-
nas vissa icke tillfredsställande förhållanden inom renskötseln i
länet. Uppkomsten härav sammanhänger med övergången från den in-
tensiva renskötseln, som kunde utövas under självhushålllets tid,
då renarna försågo lapparna med nästan alla för dem erforderliga
förnödenheter, till den extensiva renskötselmetoden, framtvängd
av tidsförhållandena genom denna metods större lönsamhet och den
mer begränsade arbetsinsats, som den tillåter. Uppkomna missför-
hållandena hava - såsom utredningen ock funnit - särskilt fram-
trätt inom Mittådelens och Handölsdalens lappbyar, till ej ringa
mån beroende även därpå att hushållerna inom dessa lappbyar efter-
satt den aktiva kontrollen över renskötseln. Genom strövnigen av
renar från nämnda lappbyar in i grannbyarna Tranris och Tåssåsens
lappbyar har även renskötseln inom dessa senare byar i viss mån
kommit på avvägar trots stora ansträngningar från lapparnas i des-
sa byar sida att söka förhindra detta. Utredningen konstaterar
att det icke torde finnas skäl till anmärkning mot renskötseln
inom övriga lappbyar.

Sedan flera år har länsstyrelsen oavslätligen haft sin uppmärk-
samhet riktad på dessa missförhållanden i renskötseln och samti-
digt sökt att i görlig mån åvågabrings ordnade förhållanden. Av
utredningen framgår länsstyrelsens åtgärden i detta avseende fö-
re tiden för utredningens tillkomst - sammanträden med lapparna,
avlåtande av cirkulärskrivelser m.m. Emellertid visar utredning-
en att svårigheten att avhjälpa de uppkomna missförhållandena är
stor och att man i viss utsträckning till och med torde vara nöd-
sakerad acceptera vissa icke önskvärda företeelser som en oundvik-
lig följd av den extensiva renskötselns införande. Med hänsyn till
det orsakssammanhang, som föranlett utvecklingen till extensiv ren-
skötsel, kan återgång till den intensiva renskötselmetoden icke
anses möjlig. Då länsstyrelsen, enligt vad här nedan anföres, i
flera avseenden icke anser sig kunna biträda de förslag, som ut-
redningen framlägger till åtgärd från det allmännas sida för en
bättre ordning inom renskötseln i länet, för svårigheten att åvå-
gebrings förbättrade förhållanden i förevarande avseenden anses
framstå i än tydligare dager. Länsstyrelsen är dock av den upp-
fattningen, att mera omfattande missförhållanden inom renskötseln
icke behöva uppstå, därest renbevakning samt märkningar och skilj-

ningar av renarna ske på riktigt och rationellt sätt. Givetvis är det ock av vikt att renantalet väl anpassas efter tillgången på betesmarker och arbetskraft. En ovillkorlig förutsättning för att ordnade förhållanden skola inträda är sålunda i främsta rummet att lapparna själva, och i all synnerhet husbönderna, känna ansvar i sitt arbete och att deras intresse för renskötseln icke sviktar utan att de nedlägga ett tillräckligt intensivt arbete i renvården.

Länsstyrelsen behandlar här nedan utredningens förslag till åtgärder rörande renskötseln i länet i den ordning, som förelagen återfinnas i betänkandet.

Allmän renräkning (sid. 65-6).

Sedan länsstyrelsen i underdänig skrivelse den 13 september 1948 hemställt om anordnande av allmän renräkning, har Eders Kungl. Maj:t genom nådigt beslut den 30 december 1948 föreskrivit, att sådan räkning skall företagas under år 1949 samt ur statens lappfond anvisat ett belopp av högst 10.000 kronor till bestridande av kostnaderna härför.

Av lappfogdens yttrande i ärendet framgår att den anbefallda renräkningen med anledning av de besvärliga betes- och väderleksförhållanden, som rått under sistlidna vinter, icke kommer att kunna slutföras under år 1949. Det är därför nödvändigt att renräkningen får fortsätta under år 1950.

Under återopande av vad sålunda anförts får länsstyrelsen i underdänighet hemställa, att Eders Kungl. Maj:t tacktes medgiva, att ifrågakvarande renräkning får fortsätta ~~för~~ under år 1950.

Utrensning av de så kallade bottenstserna (sid. 67-9).

Utredningen förordar vidtagande på förordnande av länsstyrelsen och genom lappfogdens försorg av en engångsåtgärd för åstadkommande av en grundlig utskiljning av främmande renar från de olika renhjordarna för deras återförande till hemlappbyarna. Kostnaderna för denna engångsåtgärd skulle bäras av lappbykassorna i de olika lappbyar, som berördes av åtgärden. Länsstyrelsen finner sådan engångsåtgärd vara lämplig och av behovet påkallad. Där emot torde ur principiell synpunkt kunna ifrågasättas, om länsstyrelsen utan vederbörande lappbys medgivande bör besluta att lappbykassornas medel, vilka lapparna för närvarande endast själva disponera, - i vissa fall efter länsstyrelsens medgivande - skola användas för utskiljning av främmande renar. Påpekas må, att ansvaret för förvaltningen av bykassan, vilket för närvarande gemensamt åvilar ordningssmannen och kassamannen, skulle komma att

i viss mån överflyttas från dessa lappbyns förtroendemän till länsstyrelsen, därest länsstyrelsen utan hänsyn till lapparnas mening beslutar om disposition av kassans medel. En sådan ansvarsfördelning synes ur flera synpunkter olämplig.

Enligt den nu gällande byordningen åvilar det gemensamma arbetet med och kostnaderna för renarnas bevakning, samling, skiljning m.m. lapparna. Länsstyrelsen har emellertid icke något att erinra mot att lapparna - såsom utredningen avsett - icke själva skola direkt drabbas av kostnaderna för den av utredningen ifrågasatta engångsåtgärden för utrensning från hjordarna av bottensatten.

Lappfogden har i sitt yttrande i ärendet framhållit, att man i samband med de renräkningar, som inom den närmaste tiden komma att hållas inom de olika lappbyarna, skall verkställa grundliga skiljningar och företaga övriga erforderliga åtgärder för avlägsnande av renbottensattarna. Lappfogden räknar därvid med, att särskilda medel utöver dem som betingas av renräkningen icke skola behöva användas. I den mån utan samband med renräkningen kostnadskrävande åtgärder erfordras för den nämnda engångsåtgärden, synes det med hänsyn till vad länsstyrelsen här ovan anfört önskvärt att icke bykassorna utan statens lappfond svarar för de här för uppkommande kostnaderna. Vid en approximativ beräkning kunna dessa kostnader uppskattas till 5.000 kronor.

Länsstyrelsen får på grund av det anförda i underdånighet hemställa, att Eders Kungl. Maj:t ville ställa nämnda belopp, 5.000 kronor, till förfogande för ifrågavarande ändamål.

I övrigt ansluter sig länsstyrelsen till vad lappfogden i förevarande avseende anför.

Åtgärder för att stimulera intresset för renskötseln (sid.69-73).

Länsstyrelsen delar utredningens uppfattning, att man bör söka stimulera intresset för renskötseln hos de mindre renägarna genom att giva dem möjlighet att anskaffa så stort antal renar att renägarna av dem kunna erhålla sin fulla bärning. Sedan Kungl. Maj:t på länsstyrelsens framställning för budgetåret 1949/1950 ur statens lappfond anvisat ett belopp av 18.000 kronor till lån åt renskötande lappar för inköp av livrenar - för tidigare budgetår har 6.000 kronor anvisats för detta ändamål - finnes också numera ökade möjligheter att hjälpa de mindre renägarna till en drägligare försörjning av renskötseln genom att åt dem utlåna sådana lån. Nämnda anslag på 18.000 kronor kommer att under innevarande budgetår helt disponeras för ansett ändamål, och länsstyrelsen förutsätter att medel till lån även i fortsättningen kommer att av Eders Kungl. Maj:t anvisas i sådan utsträckning, att de

mest lånebehövande lapparnas behov av lån blir tillgodosett och att utvidgningen av låneverksamheten sålunda kan bestå.

Emellertid föreslår nu utredningen att denna låneverksamhet kompletteras genom införande av möjlighet för mindre bemedlade lappar att ur lappbyns bykassa erhålla bidrag, högst 2.000 kronor, för inköp av renar samt att denna bidragsverksamhet handhaves av länsstyrelsen, som därvid har att avgöra framställningar om bidrag efter hörande av lapparna i vederbörande lappby. Under framhållande av att det är förenat med vissa svårigheter för en mindre bemedlad lapp att inköpa renar, då dessa försäljas å auktion eller eljest i fri konkurrens, anser utredningen det lämpligt, för att låne- och bidragsverksamheten skall få bästa möjliga resultat, att lapp, som erhållit lån eller bidrag, gives rätt att framför andra spekulanter inköpa helöringar.

Länsstyrelsen får med avseende å detta förslag erinra om de betänkligheter av principiell art, som länsstyrelsen här ovan framfört mot att länsstyrelsen skulle besluta beträffande gäldande ~~medel~~ bykassornas medel av kostnad för ifrågasatt engångsåtgärd i syfte att utrensa renbottensatserna. Vad härutinnan anförts gäller i samma mån det nu föreliggande förslaget att länsstyrelsen skall besluta om bidrag ur bykassornas medel till inköp av renar. Det må jämväl framhållas, att bykassornas storlek är synnerligen växlande de olika byarna emellan. Härigenom uppkommer vid realiserandet av utredningens förslag den orättvisan, att lappbyar med mindre kassa komma i ett sämre läge än andra, då det gäller att förhjälpa renägare med otillräckligt reninnehav till erforderlig komplettering av renantalet. Det må samtidigt understrykas vad lappfogden framhållit därom, att en stor bykassa ofta är tecken på mindre god ronskötsel.

Det av utredningen i förevarande sammanhang framlagda förslaget är i övrigt icke så detaljerat att man kan erhålla en klar uppfattning rörande bidragssystemets närmare konstruktion och verkningar. Sålunda hade det varit önskvärt, om ett närmare förslag lämnats beträffande sådana frågor som kontrollen över bidragens rätta användning och bidragstagarens äventyr, därest bidraget icke användes på avsett sätt, återbetalningskyldighet av bidrag m.m.

Mot utredningens förslag att lapp, som erhållit lån eller bidrag, skall gives viss rätt att före andra spekulanter inköpa helöringar torde den invändningen kunna göras, att ett sådant förföringsätt skulle försvåra förvärv av renar för andra, måhända lika små renägare, som icke förfoga över låne- eller bidragsmedel, men som kanske dock ha ett lika rättmätigt behov av renförvärv.

Försäljning av renar, vartill ägare icke anträffas, skall

enligt byordningen ske genom ordningsmannens försorg "så snart byalagets lappar mera allmänt samlas och företrädesvis vid större skiljningar". Man torde härmed hava avsett att försäljningen av dessa renar skall ske på auktion eller eljest i fri konkurrens. Inom länet sker försäljningen å auktion. Ehuru man kan diskutera lämpligheten av att avsteg göres från nuvarande försäljningsmetoder, som skapa en eljest icke lätt ordnad kontroll över att allt går rätt till vid försäljningen, ställer sig emellertid länsstyrelsen i princip icke avvisande mot ett förslag, som till förmån för de mindre renägarna - ej allenast de, som erhållit lån eller bidrag - innebär uppmjukning av det för närvarande tillämpade systemet vid försäljning av renar, vartill ägare icke kunnat anträffas. Fullt betryggande kontroll måste dock finnas anordnad till förhindrande av att de förmånligare inköpen av renar icke få ske i andra än i avsedda fall.

Med hänsyn till vad sålunda anförts anser sig länsstyrelsen icke kunna biträda förslaget, att bykassorna enligt beslut av länsstyrelsen skola få tagas i anspråk för utlämnande av bidrag till inköp av renar. Enligt länsstyrelsens mening kan ej heller - med hänsyn till de ökade lånemöjligheter, som kan förväntas, och då lånen i verkligheten genom avskrivningsmöjligheten äro en form av bidrag - något trängande behov av ny bidragsform anses föreligga.

Om länsstyrelsen alltså ej kan tillstyrka utredningens förslag i förevarande avseende, sådant det är utformat, kommer dock länsstyrelsen att undersöka möjligheten att utan olägenhet jämka på nuvarande former för försäljning av helöringar i syfte att bereda renägare med otillräckligt renantal bättre förutsättningar än för närvarande att vid dylik försäljning komplettera sitt renantal.

Beträffande utredningens förslag att medel från statens lappfond ställas till förfogande för anskaffande av lämpliga avelstjurar i syfte att förbättra renskötselns avkastningsförmåga får länsstyrelsen under återopande av vad lappfogden härutinnan anförts i underdånighet anmäla att länsstyrelsen biträder detta förslag.

Utredningen synes hava avsett, att ett anslag å tillhoppa 5.000 kronor skulle ställas till förfogande för ifrågavarande ändamål för samtliga tre lapplän. Det torde emellertid vara mer praktiskt att vart och ett av länen erhåller sitt bestämda anslag och att detta ställas direkt till vederbörande länsstyrelsers förfogande utan statskontoret som mellanhand.

Kostnaden för anskaffande av för avelsbruk lämpliga skogsrentjurar kan beräknas uppgå till 275 å 300 kronor per djur, inklu-

sive transportkostnader. Det synes, för att resultatet av avelsförsöken skall kunna utan svårighet bedömas, för Jämtlands läns vidkommande lämpligt att ett ej alltför ringa antal djur, minst 5 stycken, placeras inom varje lappby, där sådana försök anses bära ske. Vid anordnande av försök i två lappbyar inom länet, förslagsvis en i norra och en i södra delen därav, skulle därför cirka 3.000 kronor erfordras i Jämtlands län för ifrågavarande ändamål.

Länsstyrelsen får med anledning härav i underdånighet hemställa att sistnämnda belopp måtte ställas till länsstyrelsens förfogande för anskaffande av lämpliga avelstjurar. Det torde få ankomma på länsstyrelsen att närmare bestämma om dispositionen av djuren.

Länsstyrelsen biträder utredningens förslag om sådan utvidgning av stipendieverksamheten för utbildning i renskötseln att denna verksamhet kommer att omfatta även barn till renskötande husbönder. Skäl att, såsom lapparna yrkat, höja nu utgående stipendiebeloppen, högst 50 kronor för månad, anser länsstyrelsen icke förefinnas.

Åtgärder att minska olägenheterna av extensiv renskötsel (sid. 73-76).

Såsom utredningen framhållit torde i allmänhet bevakningen av renarna kunna anses tillfredsställande, om lapparna hålla det antal renskötare i arbete, som enligt byordningen skall finnas, och arbetet bedrivs med erforderlig planmässighet. Emellertid påpekar utredningen, att i vissa fall ytterligare vaktmanskap kan vara erforderligt, och utredningen föreslår därför, att sådant manskap skall kunna anställas av ordningsman och avlönas ur bykassan efter av länsstyrelsen lämnat medgivande. Därvid förutsättes att samtliga renskötare i lappbyn, såväl husbönder som drängar, själva äro i aktivt arbete under den tid, det extra vaktmanskapet anses erforderligt.

Detta system har under senare tid i några fall tillämpats inom länet. Länsstyrelsen anser sig dock böra påpeka att en viss moderation måste iakttagas med avseende å kravet å samtliga renskötarens inom lappbyn medverkan i det aktiva arbetet, när ålder eller andra tvingande skäl hindrar husbönder eller andra renägare att delta där i eller när husbönder, såsom tyvärr är förhållandet i vissa fall, utöva annan verksamhet, som tager hans tid i anspråk helt eller till största delen.

Såsom ovan antytts var bristen på arbetskraft på sin tid

en bidragande orsak till att man övergiök från intensiv till extensiv rensköttsel. Denna brist har på senare tid alltmer tilltagit och rådande förhållanden i detta avseende ha medfört, att lapparna på många håll numera ha stora svårigheter att hålla det manskap för renarnas bevakning, som åligger dem enligt byordningen. Emellertid må påpekas att man här i länet vid övervakningen av att lapparna ställa sig byordningens bestämmelser om antalet renvaktare till efterrättelse, iakttagar all den försiktighet, som förhållandena tillåta, i synnerhet vad avser de mindre renägarna, som under vissa förhållanden äro pliktiga nedlägga ett oproportionellt stort arbete i renskötelsen, och för vilka byordningens strikta tillämpning i förevarande avseende därför ofta måste anses verka oskäligt tyngande. Denna anpassning till speciella förhållanden har ej hittills förorsakat några större olägenheter.

Emellertid är länsstyrelsen av den uppfattningen att byordningens bestämmelser om hållande av vaktmanskap med hänsyn till tidsutvecklingen lämpligen bör revideras för erhållande av en rättvisare fördelning mellan lapparna av bevakningsbördan. Under överbäganden i detta avseende har länsstyrelsen ansett det icke böra vara ogörligt att finna ett system, enligt vilket lapparnas bevakningsanskyldighet smidigare än efter den nuvarande ordningen ansluter sig till reninnehav. Länsstyrelsen har sålunda tänkt sig den anordningen möjlig att antalet vaktare avväges i förhållande till lappbyns hela renantal samt att bevakningsanskyldigheten, omräknad i dagsverken, enligt för varje år uppgjord plan fördelas mellan lapparna i relation till reninnehav enligt senaste års renlängd.

Enligt vad länsstyrelsen erfarit har en fördelning av bevakningsbördan i likhet med den av länsstyrelsen här skisserade sedan någon tid försöksvis tillämpats inom vissa skogslappbyar i Norrbottens län. Sedan ytterligare erfarenhet därstädes vunnits beträffande denna anordning, har länsstyrelsen för avsikt att överväga lämpliga ändringar i föreskrifterna i byordningen om fördelningen av bevakningen av renarna inom länets lappbyar. Därvid torde även frågan om en smidigare fördelning av arbetet med skiljning och märkning av renarna aktualiseras.

Länsstyrelsen anser sig i likhet med utredningen böra avstyrka ett av vissa lappar framfört förslag att en del av de medel, som inflyta genom försäljning av renar, skall fördelas mellan renägarna i proportion till reninnehav, och åberopar länsstyrelsen vad lappfogden i länet härutinnan anför.

Gränshändringar och renstängsel (sid. 77-83).

I syfte att i gällig mån resa hinder för renströvningen mellan olika lappbyar har utredningen föreslagit en del gränshändringar och uppförande av vissa renstängsel.

Beträffande utredningens förslag, att förskjuta gränsen mellan Mittådalens och Handölsdalens lappbyar söderut till linjen Sakristian - Östra Helagsjön, varigenom den s.k. Helagskilen skulle flyttas från den förra till den senare lappbyn, anser länsstyrelsen i likhet med lappfogden att övervägande skäl tala för att sådan gränsreglering icke för närvarande vidtages. Mittådalens lappby får nämligen anses hava ett berättigat behov av detta högfjällsområde med hänsyn till knappheten av andra snöfjäll inom lappbyn. Även den omständigheten att den föreslagna gränsregleringen anses komma att fordra uppförande av ett nytt kostnadskrävande stängsel från den blivande dämningssjön i Neans vattendrag till Östra Helagsjön talar för att med realiserande av utredningens förslag härutinnan bör anstå, åtminstone till dess erfarenhet vunnits rörande den inverkan, som regleringen av Nean kan komma att få på Mittådalens lappbys renbetesförhållanden i dessa trakter.

Länsstyrelsen uttalar ock samma betänkligheter som lappfogden mot utredningens förslag att ett stängsel för närvarande, innan den förväntade nedskärningen av renantalet inom vederbörande lappbyar ägt rum, uppföres mellan sjön Öjön och Ljungan. Länsstyrelsen anser sig i detta sammanhang böra framhålla att utredningens beräkning rörande den sammanlagda kostnaden för uppförande av de båda föreslagna renstängslen, 45.000 kronor, uppenbarligen måste med hänsyn till nuvarande priser på material och arbetskraft samt kostnaden för marklösen anses vara för låg.

Ehuru vissa skäl tala för att det s.k. Grönfjällsområdet, såsom utredningen föreslagit, överflyttas från Tännäs lappby till Mittådalens lappby, finnas å andra sidan omständigheter, som få anses göra en sådan anordning mindre lämplig. Länsstyrelsen finner nämligen i likhet med lappfogden, att man, därest Mittådalens lappbys område skulle sträcka sig längre söderut mot Tännäs lappbys område än för närvarande, har anledning befara, att lapparna i Mittådalens lappby komme att företaga sina flyttningar ned till vinterbeteslanden i Högvålen och närliggande trakter över Tännäs lappbys område. Detta skulle förorsaka, att sammanblandningen av de båda lappbyarnas renar, vilken sammanblandning redan nu är högst betydande, komme att öka.

På sätt framgår av handlingarna i ärendet skiljes Tännäs lappbys område från Grönfjällsområdet av mellanliggande privat-

Ägd mark. Vissa av markägarna ha emellertid förklarat sig villiga att utarrendera sina marker till utvidgning av lapparnas renbestrakter. Länsstyrelsen kommer att vidare utreda denna fråga och eventuellt göra en framställning till Eders Kungl. Maj:t i ämnet. Skulle en dylik arrendering kunna genomföras, erhålles direkt förbindelse mellan Grönfjällsområdet och Tännäs lappbys område. Det arrenderade området borde enligt länsstyrelsens mening därför lämpligen disponeras av sistnämnda lappby.

På grund av det anförda anser länsstyrelsen att utredningens förslag att överföra Grönfjällsområdet från Tännäs lappby till Mittådalsens lappby icke bör förverkligas, i varje fall ej för närvarande.

Utredningen har vidare föreslagit uppförande av ett stängsel mellan Vandsjön och Grövelsjön inom Idre lappby. Under åberopande av de skäl, som lappfogden anfört mot att detta stängsel för närvarande uppföras, får länsstyrelsen anmäla sig dela lappfogdens uppfattning i detta avseende. Det avsedda stängslet torde enligt länsstyrelsens mening icke kunna uppföras för den av utredningen beräknade kostnadssumman 45.000 kronor.

Utredningen har diskuterat nedan inom utredningen eller av lapparna väckta förslag angående gränshändringar och uppförande av renstängsel, vilka förslag emellertid av utredningen avvisats:

a) förskjutning av gränsen mellan Mittådalsens och Handölsdalens lappbyar, så att Ljungan blir bygräns, samt uppförande av renstängsel från Helags till Kesudalen eller eventuellt ända till Ljungan,

b) sammanslagning av Handölsdalens och Tranris lappbyar,

c) Tranris lappbys uppgående i Handölsdalens och Tässåsens lappbyar,

d) förskjutning av Tranris lappbys västra gräns till Handölsån,

e) utvidgning av Idre lappby österut till och med Nipfjället, eventuellt även med området mellan Grövlan och Guttuån,

f) uppförande av renstängsel från den blivande dämningsjön i Nean söderut till Ryddsjön utefter norska gränsen mot Mittådalsens lappby samt

g) uppförande av renstängsel längs gränsen mellan Frostvikens och Vilhelmina södra lappbyar.

Länsstyrelsen delar utredningens uppfattning att icke någon av de ifrågasatta åtgärderna bör realiseras, åtminstone för närvarande. Beträffande frågan om uppförande av renstängsel från den blivande dämningsjön i Nean söderut anser sig dock länsstyrelsen böra anföra följande. I nädigt brev till Norrbygdens vat-

tendomstol den 6 maj 1949 angående regleringen av Neaälven å svenskt område har Eders Kungl. Maj:t lämnat Trondheims kommun tillstånd att reglera Neaälvens vattenföring genom anläggning av en damm å svenskt område i Undersåkers socken, cirka 1½ kilometer öster om riksgränsen. Därvid har Eders Kungl. Maj:t föreskrivit bland annat att Trondheims kommun skall, innan uppdamning av älven börjar, enligt länsstyrelsens närmare bestämmande uppsätta ett renstängsel mellan Skarvdörrfjället och Sylfjället. Då länsstyrelsen är av den uppfattningen att ett stängsel kan efter uppdamningen av Neaälven komma att visa sig erforderligt även från Skarvdörrfjället söderut efter riksgränsen till hjälp åt lapparna i Mittådalens lappby för förhindrande av att renarna i berörda trakter tränga över riksgränsen in i Norge, torde länsstyrelsen sedermera, sedan erfarenhet vunnits beträffande den blivande regleringens inverkan på renskötsel förhållandena, få anledning överväga behovet av uppförande av ett renstängsel av erforderlig längd från Skarvdörrfjället söderut efter riksgränsen.

Vid det ovan nämnda sammanträdet med lapparna den 5 januari 1949 föreslogs dels representanter från Handölsdalens lappby att renstängslet från Sylarna norrut till Finnvallesklumpen skulle utbyggas till Storglucken samt att den del av det nuvarande stängslet, som går från riksgränsen till Finnvallesklumpen, skulle borttagas dels representanter från Tännäs lappby att stängsel borde anordnas från riksgränsen efter Grönån och Ljusnan fram till Klinoken. Av skäl, som lappfogden anfört, anser länsstyrelsen att ifrågavarande stängsel icke böra för närvarande uppföras.

I samband med spörsmålen om gränshändringar mellan lappbyarna och anordnande av renstängsel har lappfogden i sitt yttrande även berört frågan om lapparnas sedvanetrakter. Såsom länsstyrelsen framhållit i sin underdåniga skrivelse den 15 juni 1940 angående åtgärder för renskötselns ändamålsenliga bedrivande inom länet (den s.k. jämtlandsutredningen) är sedvanerätten av en utomordentlig betydelse för lapparna, vilka stora delar av året beta sina renar utom renbetesfjällen å trakter, varest sedvana förutsätter rätt till betning.

Under tidigare år har tillämpningen av sedvanerätten icke mött nämnvärda svårigheter. På senare tid har emellertid protester mot lapparnas vinterbetning framkommit på den grund, att sedvanerätt icke skulle föreligga. Tvisterna ha i några fall lett till rättegång med växlande framgång för lapparna. Under de allra senaste åren hava dessa protester mot renbetning från den bofasta befolkningens sida ökat, i vissa fall i samband med krav å

ersättning för av renar förorsakad skada å skog. I synnerhet hava lapparna inom de lappbyar, där missförhållandena beträffande renskötseln visat sig mest framträdande, blivit utsatta för den bofasta befolkningens missnöje över förment olaga renbetning.

För att i görlig mån skaffa lapparna erforderlig trygghet med avseende å sedvanetrakternas utnyttjande för renbetning synes det länsstyrelsen nödvändigt att en kvalificerad och i görlig mån fullständig undersökning angående sedvanerätten kommer till stånd. Då det härvid är synnerligen önskvärt, att erhålla upplysningar från nu levande äldre personer bland lapparna och de bofasta, bör undersökningen ske medan möjlighet härtill står till buds och sålunda snarast möjligt. Undersökningen, som vidare torde kräva rätt omfattande arkivstudier och forskning bland befolkningen i åtskilliga orter, torde bliva rätt omfattande.

Då länsstyrelsen saknar för den nu ifrågasatta undersökningen erforderlig arbetskraft, får länsstyrelsen i underdånighet hemställa att Eders Kungl. Maj:t måtte uppdraga åt lämplig person att verkställas densamma och för ändamålet anvisa erforderliga medel. Förre lappfogden i länet W. Gardham har meddelat, att han i öke ansöge sig böra mottaga uppdrag såsom utredningsman, men att han vore villig biträda vid utredningen.

Såsom framgår av handlingarna i ärendet har från Tassåsens lappby framhållits önskvärdheten av ett kronan, för tryggande av lappbyns behov av vinterbete, av Bergvik och Ala Nya A.B. förvärfvar en bolagets fastighet i Vemdalens socken. Länsstyrelsen har icke haft tillfälle att taga ställning till frågan om lappbyns behov av fastigheten för ifrågavarande ändamål, vilken frågas lösning för övrigt möjligen kan bliva beroende av resultatet av den av länsstyrelsen här ovan föreslagna undersökningen rörande lapparnas sedvanerätt beträffande renbetet utom renbetesfjällen.

Ytterligare en befattning som lapptillsynsman. (sid. 83-5.)

Sedan länsstyrelsen i underdånig skrivelse den 24 augusti 1948 hos Eders Kungl. Maj:t hemställt om inrättande av en lapptillsynsmanstjänst i länet utöver den redan befintliga, har en ny sådan tjänst inrättats från och med den 1 juli 1949 enligt nämndt brev den 6 maj samma år.

Avalutande synpunkter (sid. 85-6).

Utredningen har här påpekat bland annat att själva tidoutsvecklingen hade sin del i de mindre tillfredsställande renskötsel-förhållandena inom renskötseln i de av utredningen närmast berörda lappbyarna genom att husbönderna i viss utsträckning skaffat sig

annan utkomst än renskötelsen och överlämnat den direkta renvården till anställda renvaktare. Men allvarliga störningar för renskötseln kunde därjämte uppkomma, om lapparna åsidosatte givna bestämmelser om antalet renvaktare eller andra för en välordnad renskötsel viktiga föreskrifter. I anslutning härtill har utredningen erinrat om de möjligheter, som länsstyrelsen jämlikt 26 § renbeteslagen ägde att vid individuell föresumlighet i renskötseln åvägbringa förbättrade förhållanden.

I anledning härav får länsstyrelsen meddela att länsstyrelsen tid efter annan nödgats vidtaga åtgärder i av utredningen berörda avseenden. Så har länsstyrelsen under innevarande år meddelat fem lappar varning jämlikt 26 §, andra stycket, renbeteslagen för visad föresummelse beträffande vakthållningen varjämte länsstyrelsen, liksom i år, skriftligen erinrat en lapp om honom åliggande skyldigheter beträffande hållande av vaktmanskap.

Länsstyrelsen anser sig slutligen böra omnämna några här ovan icke berörda, mer omfattande åtgärder, vilka enligt länsstyrelsens mening snarast möjligt böra vidtagas för renskötseln i länet.

1) I underdänig skrivelse den 9 juni 1949 angående förslag till omkostnadsstat för lappväsendet i länet för budgetåret 1949/1950 har länsstyrelsen hemställt om anvisande ur statens lappfond av ett anslag av 61.000 kronor för anläggande av väg mellan Handöl och Tjallingens lappläger i Handöladalens lappby. Framställningen torde ännu icke hava prövats av Eders Kungl. Maj:t.

2) Behov föreligger av väg mellan Lövdalen och Glens lappläger på sträckan till Busjöbäcken i Tässåsens lappby (cirka 6 kilometer). Länsstyrelsen kommer att framdeles hos Eders Kungl. Maj:t begära medel ur statens lappfond till vägens anläggande.

3) Behov föreligger av väg från Ödebygdavägen Ljungdalen - Ljunsdal till Anådalens lappläger i Mittådalens lappby (cirka 6 kilometer). Länsstyrelsen har för avsikt att framdeles begära anslag ur statens lappfond till vägens anläggande.

4) Lappväsendets tjänstemän, vilka ha en stor del av sin verksamhet förlagd till Mittådalens lappby och närliggande trakter, ha ofta stora svårigheter att under tjänsteresor erhålla lämpligt husrum i Mittådalen. Förhållandet föranleder - förutom tidepillan - särskilda, kostnadskrävande resor för erhållande av nattkvarter. Länsstyrelsen har för avsikt att framdeles hos Eders Kungl. Maj:t anhålla om anslag ur statens lappfond för uppförande av en mindre tjänstebostad i Mittådalen, sedan pågående arbete med ritningar till bostaden slutförts.

Av statskontoret över utredningens förslag avgivet yttrande, översänt till länsstyrelsen med nådig remiss den 12 januari 1949, bifogas. Därjämte återställas 7 stycken till utredningen hörande fjällkartor.

I den slutliga handläggningen av detta ärende hava deltagit undertecknade, landshövding och landskamrerare.

Östersund i landskontoret den 3 november 1949.

Underdånigst

Torsten Löfgren

E. Huss

Rätt avskrivet, betygas
På tjänstens vägnar:

Reverend

med förslag till åtgärder i södra delen av Jämtlands län under första halvåret 1959.

Inledning.

Missförhållanden i renskötseln i södra delen av Jämtlands län har lappfogden beskrivit i olika sammanhang, varvid förslag till åtgärder för avhjälpande av dessa också har diskuterats. Även statliga utredningar har relativt ingående behandlat spörsmålet ifråga, dock utan att några förslag framkommit som hittills har kunnat förverkligas i större omfattning. De åtgärder, som länsstyrelsen låtit lappväsendet i länet genomföra under senare år, synes vara ägnade att bringa varaktig ordning till stånd i renskötseln. Härmed åsyftas särskilt åtgärderna på renslaktens område, vilka ju även syftat till minskning av renantalet. Verksamheten har emellertid pågått endast ett fåtal år och därför ännu så länge ej givit mera påtaglig verkan. Det torde dock vara fullt klart, att en decimering av renantalet bör vara en säker väg mot en bättre tingens ordning.

Av tillgängliga officiella uppgifter och av verkställda skönmässiga uppskattningar om renantal och arbetsinsatsernas omfattning bör det vara möjligt att dra vissa slutsatser om missförhållandenas orsaker. För den skull redovisas uppgifter härom i följande tabeller.

Renantal m.m.

Lappby	Renantal enl. 1958 års ren- längd	Av t.f. lappfogden Lundberg uppskat- tat verkligt ren- antal, dec. 1958	Normalt renantal enl. by- ordning	Relativ be- läggnings upp- skattat/nor- malt antal
Handölsdalen	925	5.000	2.000	2,5
Tranris	1.950	3.500	1.500	2,3
Tåssåsen	3.359	7.000	3.500	2,0
Mittådalen	1.543	5.000	3.000	1,7

Arbetsinsatser enligt renägarnas uppskattning i mars 1958.

Lappby	Dagsverken per ren och år i förhållande till		
	Normalt renantal	Av renäg. i mars 1958 uppskattat antal	Av t.f.lappfogden Lundberg i dec. 1958 uppskattat antal
Handölsdalen	0,60	0,60	0,24
Tranris	0,67	0,45	0,29
Tåssåsen	0,86	0,86	0,43
Mittådalen	0,60	0,60	0,36

Som jämförelse nämnes, att genomsnittet för landet nu är 0,7 å 0,8 dagsverken per ren och år, samt att det lägsta möjliga vid god renskötsel och godtagbar kontroll av renarna inom det skandinaviska renskötselområdet är omkring 0,5 dagsverken per ren och år.

Kostnadsjämförelser. (Årsavkastning kr 31:50 per ren)

Lappby	Antal insatta dagsverken pr år enl. renägarnas uppskattning	Total årlig arbetskostnad för lappbyn efter 25:- kr/dv	Den uthålliga årsproduktionens värde totalt och per insatt dagsverke	
Handölsdalen	1.200	30.000	63.000	52:50
Tranris	1.000	25.000	47.250	47:25
Tåssåsen	3.000	75.000	110.250	36:75
Mittådalen	1.800	45.000	94.500	52:50
S:a/genomsnitt	7.000	175.000	315.000 / 45:-	

Nuvarande årsproduktionens värde per insatt dagsverke beräknat på det av t.f.lappfogden uppskattade verkliga renantalet.	Handölsdalen	131:25
	Tranris	110:25
	Tåssåsen	73:50
	Mittådalen	85:27

Av anförda sifferuppgifter framgår bland annat följande.

- 1) Därest renantalet är så högt som t.f.lappfogden uppskattat, förekommer det en betydande överbeläggning av tillgängliga betesmarker. Renantalet överstiger sålunda med omkring 100 % det för lappbyarna ifråga sammanlagda rationella antalet (normalantalet).
- 2) Arbetsinsatsen är mycket låg i förhållande till genomsnittet för landet. Jämförelsen är också i detta avseende beräknad

- efter det av t.f.lappfogden uppskattade verkliga renantalet.
- 3) Den företagna kostnadsjämförelsen utvisar, att lönsamheten i renskötseln bör vara god, under förutsättning att hela årliga avkastningen verkligen kan uttagas, samt att det uppskattade verkliga renantalet är av rätt storleksordning.

Åtgärder, som på lång sikt bör kunna leda till varaktig förbättring av renskötselförhållandena.

Det är synbarligen erforderligt att så snart som möjligt minska renstammen till närheten av de för lappbyarna bestämda normalantalen. Möjligen kunde man för en övergångstid hålla en renstam, som med vid pass 30 % överstiger de rationella talen.

^{torde/}Vidare/^{teusletsen/}erfordras en ökning av arbetsinsatsen. Härvid framstår i första hand en bättre organisation av arbetsinsatsen inom lappbyarna såsom nödvändig. I andra hand kan man tänka sig tillskapande av särskilda organ för samverkan av typen renskötarföreningar. Slutligen är det måhända behövt att så snart sig göra låter genom stängselanläggningar underlätta bevakningen på vissa avenitt, där olägenheter med renströvning framträtt.

Förslag till förberedande åtgärder under första halvåret 1959.

- 1) 1) Utrensning av strövrenar organiseras av lappväsendet. Lappfogde Lundberg omhänderhar verksamheten med biträde av två tillsynsmän.
- 2) 2) Möjligheterna att genomföra en fullständig renräkning i södra länsdelen innevarande vinter undersöks omgående. Eventuellt genomföres renräkning.
- 3) 3) Kungl. Maj:t lämnas meddelande, att beslut i frågan om anslag till uppförande av det föreslagna stängslet kan uppskjutas till vidare. De relativt gynnsamma snöförhållandena innevarande vinter har öppnat möjligheter att vidtaga förberedande åtgärder för åstadkommande av varaktiga förbättringar i renskötselförhållandena i södra länsdelen.
- 4) 4) Ortsbefolkningen - jordbrukarna i berörda kommuner - under-

1/ Den utav renägarna beslutade vik av länstyrelsen påbjudna
decimeringen av renbyrdarna genomföres i den omfattning
det är möjligt.

rättas på lämpligt sätt om att Kungl. Maj:t i avvaktan på hur arbetsmarknadssituationen kommer att utvecklas och med hänsyn till de i föregående stycken anförda förhållandena uppskjutit sitt beslut i stängselfrågan.

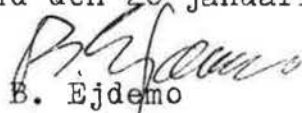
- 6) När barmarkstiden infaller, organiseras en lokal utredning i länsstyrelsens (ev. lappfogdens) regi, vari ett par renägarrepresentanter från orten medverkar liksom ett par ojäviga renägare, exempelvis från annat län. Utredningens huvuduppgift skulle bli att inventera tillgängliga betesmarker och studera renskötselformer i berörda lappbyar. Härigenom erhålles bättre underlag för senare saneringsåtgärder.
- 76) Renägarnas intresse för bildande av särskild ekonomisk förening, vilken skulle påta sig huvudmannaskapet för ett framtida spärrstängsel, undersökes. I princip borde renägarna ~~delta~~ i kostnaderna för uppförande av stängsel med viss kapitalinsats. Frågan om stängslets lämpliga sträckning kan samtidigt utredas mera fullständigt.
- 87) Något "lån" av lappfogde från annat län erfordras ej. Ejdemo kvarstår i renutredningen fram till sommaren. Personalförstärkning erfordras främst på tillsynsmannaplanet. Sådan kan erhållas exempelvis genom att tillsynsmannen Rönnögård under någon tid efter sitt avsked fullgör arbetsuppgifter i norra länsdelen, medan hans efterträdare disponeras som förstärkning i södra länsdelen. Vissa ej särskilt påträngande arbetsuppgifter i norra länsdelen kan uppskjutas. Någon assistent skulle då ej behöva anställas under tiden fram till 1 juli 1959.
- 88) Kostnaderna för den i föregående stycken föreslagna ordningen skulle utgöra i runt tal följande:
- a) arvode åt en tillsynsman (tillägg till pension)
4 mån. 2.500
 - b) tillägg till reseanslaget, lapp^{renägar}~~fogdens~~ rese-
kostnadsanslag (f.n. återstår vid pass 8.500 kr) 4.000
 - c) vartill kommer diverse omkostnader för till-

fällig arbetshjälp i fältet	1.500
Säger	<u>8.000</u>

Slutligen beräknas för renräkning (c:a 20.000 renar à 75 öre) ett belopp av	<u>15.000</u>
Summa	<u><u>23.000</u></u>

Kostnaderna torde lämpligen böra gäldas ur statens lappfond.

Östersund den 20 januari 1959.

B. Ejdemo

Till pris $\frac{2}{301}$ och $\frac{129}{313}$

Landskontoret, Östersund

25 OCT. 1913

Till

Könungens Befallningshavande i Järnlands län.

384

Resolution.

Inkom till Jägm. exp.

den 9/11 1913.

Är Jägmästarna W. Wendt anmodas att
inkomma med yttrande i ärendet, särskilt be-
räffande den fördrade höjningsföreläggan-
den de sakbundna fastigheternas ungefärliga
värde. Remissakten återförväntas. Östernad
i landskontoret den 20. oktober 1913.

Ex officio

Nils Andersson

Sedan Hersnäs Lägerhets Riketslag arbjudit
Köman att inköpa den tillhöriga hundra delar i
[Fjäddalen] fjärd, Lillherreds socken och Håggstugget, Linsells socken,
har jag anbefallts, att efter det ordrbörande lagpar
blivit i sakur händelse, inkomma med yttrande; och får
jag i anledning härav med remisskrivelsens återställande
vårdsamt anföra följande.

Vid ärets ordinarie sammankäde med Lägerlap-
parna i Håggstugget den 18. oktober 1913, hava

djupa lappar, till vars bitusmarkets området i fråga, i händelse av inköp, skulle att förläggas, antämligt uttalat sig för inköp av Storffätens och Kläppsbudgets byar, samt förklarar att deras områden, såväl tillförlige sitt läge som rika tillgång på arbete, vore högst nödvändiga för utvidgning av deras arbetsland.

Femte nädligt blev den 7 April 1899 hos Kungl. Majt. medgivet, att av den Färna Nona kommunens tillhöriga mark ett område, som begränsas i söder av 5te parallellen från Lillharedals bägning till Kläppan, i syd-sydväst av nämnda vattendrag till dess utlopp i Kläppan, i öster av denna sjös västra strand och Lillharedalsälven till Trövelåns utlopp, i söder och väster av sistnämnda vattendrag och deras biflöde. Där invid gränsen mot Norge samt i norr av Färnas socken, finge till vidare upplätas till arbete åt lapparna. Detta område utgör all den mark Lilllapparna hava till sin disposition och uppgives utgöra omkring 32000 hektar.

Vid de sammanträden, som under de senaste åren hållits med Lilllapparna, hava dessa ofta framhållit att de saknade såväl tillräckliga vär- och sommarbetsplatser som en stor del av det den tilldelade området vore mycket skönt och fattigt på gräs som vinterbetsplatser, något åtgärder till för den lämpliga vinterbetsmarken såsom Storffätens och Kläppsbudget med flera kringliggande byar väg-

att den rätt till vintubete. Såsom oymmerligt lämpliga för
deras vintubetning hava de framhållit Storffätens marker-
na samt Nipffjället och Hådjön, vilka båda sistnämnda
uppgivas helt ligga inom Hemsås område.

Ekuru enligt minne åsikt sedvamt till möjligen för-
finnas inom Storffätens och Håggberget och lapparna så-
lunda där skulle äga rätt upphålla sig om de omånnas
munder vintumånaderna, som naturligen bäst om tvist
härmed kunde undvikas; och då nu tillfälle ges att för-
värva dyra för vandriften bögt lämpliga ågrområden, kan
jag ej annat än på det livligaste tillstyrka att så omånnas
Storffätens, som nyligen undergått laga skifte, är enligt av-
vittringen "1250 ^{tunland} god mark samt 26432 tunland 10 bypland o-
dugliga kala fjäll och kalmarken." Skattetal utgår 7 lög
och 7 örtög. Härav äger Hemsås 11½ lög och Nils och Olaf
Nilsen 2½ lög. I Håggberget, om 4½ lög, äger Hemsås H.B. 1½
lög och Jonas Jakobsen 3 lög. I Storffätens finnes och två lägrubet.

I öfrigt har Hemsås Lägrubets Håttublag inom den
till Lden lapparna avsatte del av Håttublag här och där
om del del mindre Håttublag, vilka jämt och stän-
digt vålla lapparna obeklag och anspråk på skadestäm-
ningar. Sådana är Örn- och Ytterhågdalen, Håttublag,
Fjåldalen, Klutjörn, Håttublag med flera; och har jag i
bifogade kartkopier om de gånge gård beecknat dessa bo-
lagets Håttublag. Storffätens by har jag och in-

lagt i Kartan. Åbudsind i Lappfogderkontoret den
20 oktober 1918.

Chr. Thøgers

T411

Lappordningsmannen i Idre lappby.

I skrivelse till länsstyrelsen i Kopparbergs län den 14 november 1946 har Petter Persson med flera jordägare i Idre socken påtalat vissa förhållanden beträffande renskötseln inom Idre lappby och därvid framhållit bl.a. att renar, tillhörande lappbyn, förorsakade skada å jordägarnas utestående gräda. Sagda skrivelse jämte verkställd utredning i ärendet har av nämnda länsstyrelse överlämnats till länsstyrelsen i Jämtlands län.

Lappfogden i länet har, sedan han den 9 augusti 1947 hört Idre lappbys lappar i ärendet, däruti avgivit yttrande.

Utredningen i ärendet får anses giva vid handen att renantalet inom lappbyn, som enligt år 1946 förrättad renräkning uppgick till 1.972 djur, därav 23 stycken icke tillhörande lappbys lappar, bör bringas i närmare överensstämmelse med det antal, som lappbys bestyrakter enligt gällande byordning ansetts lämpligen kunna mottaga (1.500 renar).

Med anledning härav får länsstyrelsen härmed fösta lappbys uppmärksamhet å de anförda klagomålen och därvid framhålla angelägenheten av att inom lappbyn icke hålles så stort antal renar att därav uppkommer skada eller andra oönskheter för renskötselns ändamålsen-

28 OKT. 1960

1. ord. anm.

Till

Statsrådet och chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet.

Genom Kungl. brev 31 december 1888 och 7 april 1899 har upplåtits vissa områden inom Idre socken (markerat med rött å närslutna kartblad) till renbeten. Inom berörda upplåtna område å kronoparken ligger emellertid Floåsens, Hågådalens och en stor del av Foskros skifteslag med sedan många generationer bofast befolkning, som äro ägare av jord och skog. En del skogar inom dessa områden äges även av bolag.

Såsom framgår av Kungl. brevet av 1899 förekom redan då protester mot berörda upplåtelse från en del jordägare i Foskros och Floåsen.

Inom det sålunda upplåtna området skulle få hållas 1.500 renar och fram till 1930-talet torde detta antal icke ha överskridits.

Sedan ett tiotal år tillbaka - och alldeles särskilt efter kriget - har emellertid renstammen ökat i oerhörd grad. Vid officiell renräkning år 1950 uppgavs 4.708 räknade djur, vilket antal för närvarande, med största säkerhet, är fördubblat. Renräkningar har även senare försökts men helt misslyckats, vilket väl är beroende av att renarna äro utspridda å ett område om 30 - 40 kvadratmil.

Renägarna har på sin tid, efter 1950 års renräkning, av Länsstyrelsen i Östersund ålagts viss nedslaktning i decimerande syfte, men det hela synes hava resulterat i, att renantalet ständigt ökar.

Härtill kommer en alltid okontrollerad invasion av renar från Norge och angränsande delar av Härjedalen.

Klagomål från ortsbefolkningen över skador å jord, skog och betesmarker har genom av Idre Jordägarnämnd utsedda ombud flera gånger framförts till Lappfogden och Länsstyrelsen i Östersund men några andra synbara resultat än en del skrivelser har inte förmärkts.

Under de senare åren har tvärtom tillsynen och kontrollen över renarnas invasioner utanför det upplåtna området ytterligare eftersatts. Renarna finnes nu utspridda över nästan hela Idre-socken samt börjar förekomma allmänt även nere i Särna socken.

*Idre jordägarnämnd & Särna Idre samförsamling m.fl.
med protest i viss avseende betr. bonnerna för ren-*

TL 27

91111

Dessa flyttningar av renarna, när de få ströva fritt omkring utan tillsyn, är för övrigt helt naturlig, då djuren måste skaffa sig nya betesmarker i den mån antalet växer.

Inom våra socknar bedrives även en omfattande jakt å älg, vilken jakt i stor utsträckning försvåras genom renarnas strövtåg under jakttiden, som i våra trakter infaller under första hälften av september månad.

Renarna förorsakar dessutom skador å ungskog och nyplanteringar av tall.

Lappfogde Wikman har vid något tillfälle framfört antagandet, att det skulle förefinnas s.k. sedvanerätt för lappbefolkningens renar inom Idre socken, vilket vi emellertid aldrig har hört talas om av våra förfäder. I avskrift bifogas ett intyg härom av en av de äldsta nu levande idreborna, f.d. Häradsdomaren Jacob Johnson.

Vi tillåta oss därför att framföra en protest mot de nu rådande förhållandena beträffande renantalet inom Idre socken, som åsamkar den bofasta befolkningen betydande skador å betesmarker och skog samt försvårar - och i vissa fall omöjliggör - effektiv jakt å älg.

Om effektiva åtgärder vidtoges för nedbringande av antalet renar till det i Kungl. brevet medgivna 1.500 djur finnes även möjlighet för lapparna att hålla sina djur inom det upplåtna området, varigenom olägenheterna med skadegörelser skulle minskas betydligt.

Med hänvisning till det anförda få vi alltså vördsamt hemställa, att snara åtgärder måtte vidtagas för undanröjande av nu rådande missförhållanden.

Idre och Särna den // september 1957.

För Idre Jordägarnämnd & Särna - Idre Samf.förvalt. För Särna Jordägarnämnd & Särna - Idre Besparingsskog.

Per Paulsson

Tyck Harald Eriksson

Nr 133.
Dnr H 4/59.

Kungl. Kammarkollegiet,
Stockholm.

Föl Dnr 1413/58
Ink. till K. Kammarkollegium 1959
den 4 1959

Ang. vissa missförhållanden beträffande renskötseln inom Idre socken;

Edert ärende B 1 nr 1128.

I rubr. ärende ha lapparna i Idre lappby i samband med årssammanträdet med lappbyn den 20 maj 1959 hörts. De ha därvid meddelat följande.

Betr. ärendet H 4/59.

Enskilda markägare i Idre kommun ha under åren 1957 och 1958 framställt krav om ersättning för skada av renar på odlingar. Ersättningen skulle avse compensation för tillväxtförlust. Alla som begärt ersättning ha erhållit dylik med belopp varierande mellan 150 och 450 kronor. Lappbyns ordningsman har verkställt utbetalningarna av medel, som tillskjutits av renägarna i lappbyn.

Ersättning för skada på skog eller för olägenheter vid älgjakt har icke begärts.

Som svar på frågorna i Kollegiets skrivelse anföres följande:

Under år 1958 har renstängslet mellan Grövelsjön och Vandsjön färdigställt.

Vid ett sammanträde i Storlien den 11 april 1959 ang. för Norge och Sverige gemensamma renskötselproblem i vad avser Sör Trøndelags fylke och Jämtlands län och i vilket deltog fylkesmannen Thor Skrindo och landshövding Anders Tottie förutom vederbörande lappfogdar debatterades frågor om bland annat ytterligare renstängsel. Det överenskomts därvid att lappfogdarna gemensamt skulle inventera behovet och därefter framlägga frågan för fylkesmannen och landshövdingen. Ett stängsel från grövelsjöstängslets sydliga ände och mot Faemunden lär väl därvid först komma

1. B I V

121
att begäras.

Sträckningen av ett renstängsel mellan Tännäs och Idre lappbyar skulle från Rogen och Nässjöarna följa landskapsgränsen fram till landsvägen Högvålen - Sörvattnet.

Räkningen bör hållas vintertid. Den månad under vilken den skall genomföras blir beroende av snöförhållandena. Markägarna kan få 14 dagars varsel om planerad renräkning.

Renägarna i Idre lappby utnyttja aldrig numera trakterna utom det i 1888 och 1899 års Kungl. brev bestämda området. Under senare år då renskötsel förhållandena i södra delen av Jämtlands län varit mindre goda har det emellertid hänt att renar från Idre lappby inträngt på privatägda områden. Se härom bif. transumt av protokoll, hållet vid sammanträde med lappbyn den 23 april 1958. Så snart underrättelse om att renar från lappbyn inkommit på dylika områden nått renägarna, samla de utan dröjsmål dessa och återföra dem till lappbyområdena. Något systematiskt utnyttjande av områden som icke äro upplåtna för renbete förekommer icke. Högst något hundratal renar från lappbyn brukar på detta sätt komma utanför lappbyområdena.

Renägarna i Idre lappby känna dock till att från Flötningen och norrut till Grövelsjön vissa tider flera tusen norska renar uppehållit sig. Även från svenska lappbyar kunna renar intränga på områden i Idre kommun, där rätt till renbete icke finnes. Se nyssnämnt transumt.

Östersund i lappfogdekontoret den 2 juni 1959.

e.f.

Iwan Lundberg

Länsstyrelsen i Jämtlands län.

Lappväsendet överlämnar härmed redogörelse för den verksamhet, som under år 1968 bedrivits i lappväsendets regi.

Vid lappväsendet har under året tjänstgjort
förste konsulenten Iwan Lundberg,
assistenten Rune Jonsson,
kontoristen Inger Edenskog,
fiskerikonsulenten Richard Öhman samt
instruktörerna Yngve Blom, Edor Burman och Rune Rönnögård.

Ordningsmannabefattningarna i byarna har under år 1968 innehafts av följande renskötande husbönder;

Anders Kristoffersson, Frostvikens norra lappby,
Anders Gustaf Åhrén, Frostvikens mellersta lappby,
Thure Åhrén, Frostvikens södra lappby,
John Persson, Hotagens lappby,
Mattias Mattsson, Kalls lappby,
Alvar Fjällberg, Sösjö lappby,
Klas Klemensson, Offerdals lappby samt efter den 1/7 1968
Mats Bergqvist,
Fredrik Johansson, Tåssåsens lappby,
Lars Mathiasson-Kråik, Handölsdalens lappby,
John Schain, Mittådalens lappby,
Lars Artur Rensberg, Tännäs lappby och
Ingvar Andersson, Idre lappby.

Vice ordningsmän har varit

Stig Bergkvist, Offerdals lappby, samt efter den 1/7 1968
Klas Klemensson,
Per Folke Persson, Tåssåsens lappby och
Pär Alrik Fjällgren, Mittådalens lappby.

Lappväsendet har under året handlagt 2.901 ärenden, varav 1.304 utgöres av upplåtelser enl. 56 § 2 och 3 st. renbeteslagen. Antalet ärenden på olika upplägg i diariet framgår av diariestatistiken för 1962 - 1968, bilaga 1.

Under året har avfattats 1.452 skrivelser, varav i upplåtelseärenden 1.155.

Enligt bestämmelserna i 12 § renbeteslagen har sammanträden hållits med länets lappbyar. Protokollen förvaras av lappväsendet och byarna.

Extra sammanträden har hållits i Frostvikens mellersta, Offerdals, Tåssåsens, Handölsdalens, Mittådalens, Tännäs och Idre lappbyar efter initiativ av lappväsendet eller på begäran av ordningsman eller enskild renägare i lappby.

Lappväsendet förvarar också 1968 års renlängder. Enligt dessa finnes i lappbyarna sammanlagt 31.891 renar. Trots kraftiga ansträngningar från såväl lappväsendets som vissa byars sida har den 1965 påbörjade renräkningen icke kunnat slutföras. Gynnsammare renskötsel förhållanden måste avvaktas för att ett tillfredsställande resultat skall erhållas.

Under året har befattningshavarna befunnit sig på resor i tjänsteangelägenheter i sammanlagt 669 dagar och därvid med bil tillryggalagt 97.085 km.

I fortsättningen framgår den verksamhet, som bedrivits i lappväsendets regi, av nedanstående rubriker och därunder lämnade redogörelser.

Jakt och fiske

Under år 1968 försiggick liksom 1967 i Jämtlands län älgjakt under utsträckt tid (licensjakt) på renbetesfjäll inom vissa lappbyar. Intresset för licensjakt har ökat bland renägarna, varför sådan jakt förmodas komma att försiggå i större omfattning än tidigare. För att ge renägarna besked om licensjaktens ändamål och förutsättningarna att få bedriva jakt i denna form har sammanträden även under 1968 hållits med byar, som visat intresse härför, av länets jaktvårdsförening och lappväsendet. Ansökningsärendena har därefter beretts av jaktvårdsföreningen i samråd med lappbyarna och lappväsendet.

Fiskeupplåtelseerna har under år 1968 tillfört Statens lappfond cirka 140.000 kronor. Sex fiskevårdsföreningar har sitt fiskevatteninnehav helt baserat på kronovatten. Inräknas deras fiskeskortsintäkter i totalsumman från kortfisket på renbetesfjällarna blir bruttoinkomsten cirka 200.000 kronor. Fiskerikonsulentens verksamhet framgår av bilaga 2 och därtill hörande handlingar.

Fiskevård har liksom tidigare bedrivits i första hand av de fiskevårdsföreningar, som arrenderar vatten av Kronan, enligt direktiv av lappväsendets fiskerikonsulent, vilken också följt deras arbete. I några fall är lappväsendet representerat i föreningens styrelse. Lappväsendet deltar regelmässigt i föreningarnas årsmöten. Överlag råder ett mycket gott samarbete mellan lappväsendet och fiskevårdsföreningarna.

Det stora antalet fiskevatten under länsstyrelsens förvaltning medför att blott ett fåtal per år kan ägnas uppmärksamhet. Bland annat av det skälet är det mycket värdefullt att fiskevårdsföreningar som arrenderar fjällvatten, antingen på eget initiativ eller på uppdrag av lappväsendet ägnar sig åt fiskevård. Föreningarna bekostar också alligen fiskevårdande åtgärder till betydande belopp. Åtskilliga har sålunda anlagt dammar för att kunna föda upp fisk.

Lappväsändets provfisker har under året omfattat vatten inom Frostvikens norra, mellersta och södra lappbyar, Kalls lappby samt Mittådalens och Tännäs lappbyar.

En förutsättning för att inkomsterna skall öka i samma takt som under senare år är - som tidigare framhållits - att vården av fisket ägnas all möjlig uppmärksamhet. I annat fall kommer fiskarena att överge fjällvattnen, vilket i sin tur medför minskade inkomster för lappfonden.

Fisketillsynen har som förut bedrivits av frivillig personal. Resebidrag har utgått i det fall bevakaren i förväg anmält avsikt att företas tillsynsresa eller berordrats av lappväsendet att bevaka ett givet område. En kvällskurs om aktuella fiskefrågor hölls den 8 december 1968 med nära hundra procentig anslutning. Intresset för uppgiften synes alltså vara stort. En påtaglig förbättring av efterlevnaden av fiskebestämmelserna har noterats under senaste året, vilket måste tolkas så att fisketillsynen har en preventiv effekt av icke föraktligt värde. Verksamheten bedrivs på sätt som framgår av fiske- och jaktbevakaren Arnfrid Perssons årsrapport (bilaga 3).

Sociala ärenden.

Bostadsstandarden bland länets samer är, som framhållits i tidigare åreredogörelser, hög. De förmånliga statliga lånebestämmelserna och en mycket välvillig inställning från i första hand länsbostadsnämndens sida har medfört, att under år 1968 åtta familjebostäder kunnat uppföras i Frostvikens norra, Sösjö, Handölsdalen och Tännäs. Under 1968 påbörjades uppförandet av ett pensionärshem för samer i Brändåsen, Tännäs, förutom att pensionärsbostäder färdigställdes i Frostvikens norra, mellersta, Handölsdalen, Tåssåsen och Tännäs.

Regleringsmål.

Lappväsendet har biträtt vid förhandlingar i målen angående Borgasjöns, Stora och Lilla Dabbsjöns regleringar samt Korsselbränna kraftverk, berörande Frostvikens norra och mellersta lappbyar,

Lappväsendet har dessutom medverkat i den utredning, som verkställdes av Kungl. Lantbruksstyrelsen till utrönande av skadeverkningarna av Stekenjokks gruvfält m.m. i syfte att föreslå kompenserande åtgärder i anledning härav och i den förhandlingsdelegation, som under vattenrättsdomare Lennart af Klintbergs ordförandeskap förhandlat med Norge om renstängsel längs riksgränsen mellan Jämtlands län och motsvarande områden i Norge.

Åtgärder mot renströvning.

Lappväsendet har som vanligt vidtagit alla rimliga åtgärder till utjämnande av eventuella svårigheter, som kan drabba markägare av strövande renar. På sedvanligt sätt har uppskattningsförrättningar ägt rum i anmälda fall av grödesskador, numera under medverkan av lantbruksnämnden. Större rensningsaktioner har i samma syfte företagits i Föllinge och Lillhårdals kommuner under medverkan av vederbörande lappbyar, ordsbefolkningen och lappväsendet.

Under året har inga förhandlingar ägt rum med ägare av mark, som i enlighet med länsstyrelsens direktiv bl.a. i nådigt brev den 13 juli 1887 skulle kunna förvärfvas av kronan till utvidgning av renbetesfjällen. De av byarna framställda önskemålen har sammanställts och överlämnats till länsstyrelsen, som tillsatt en arbetsgrupp. Denna skall tillsammans med lantbruksnämnden upptaga förhandlingar med ägare av mark, som lämpligen bör förvärfvas för renskötselns behov eller på annat sätt göras tillgänglig.

Bortskaffande av renar.

Under 1968 verkställdes på i huvudsak två avsnitt inom renskötselområdet i länet kraftiga utslaktningar av renar, som visades utanför tillåtna betesområden.

I området Hede - Särvsjön, inom Hede kommun, slaktades sålunda under tiden mars - april cirka 400 renar, utgörande tjurar från Tåssåsens, Handölsdalens och Mittådalens lappbyar.

Efter framförda klagomål om strövande renar i trakten av Lövnäsvalen inom Lillhärda kommun verkställdes vid årsslutet efter en fattande förarbeten utslaktning av över 2000 djur tillhörande Idre-Tännäs-Mittådalens lappbyar och Riast-Elgå renbetesdistrikt i Norge. Utslaktningen har verkställts genom överenskommelse mellan markägare/renägare vid sammanträden hållna i Lillhärda den 10 juni och 24 oktober 1968. De exakta siffrorna framgår av slaktstatistiken (bilaga 4).

En omfattande eftersamling av renar utfördes under vårvintern 1968 i trakten av Föllinge - Laxsjö av renägarna inom Offerdals lappby. Vid ett flertal tillfällen samlades små hjordar och fördes samman i tillfälligt uppförda gärdar. Dessa renar fraktades på bil till renbetesland. Sålunda transporterades genom benäget bistånd av Jämtlands läns Slakteriförening och privata djurtransportörer 426 strövande renar bort från privatägd mark.

Även inom Hotagens lappby utfördes liknande återtransporter av renar, som stannat kvar på privatägd mark.

Genom de utförda aktionerna har klagomål om strövande renar i aktuella trakter upphört.

Renslakt.

Det från och med den 1 juli 1968 gällande besiktningstvången för renkött har - vilket också framgår av slaktstatistiken - kunnat efterlevas. Renarna har slaktats i de fasta och ambulerande slakterierna, som godkändes som kontrollslakterier inför slaktsäsongen 1968/69.

Som framgår av den sammanställning, som gjorts av lappfogden i Sör Tröndelag, har svenska renar slaktats där till ett antal av 2.785 stycken. Motsvarande uppgift föreligger inte för Nord Tröndelag.

Om de i länet och Sör Tröndelag slaktade renarnas antal adderas, erhålles totalsumman 14.644 renar.

Lappväsendets byggnadsverksamhet.

Under år 1968 har en renvaktarstuga uppförts vid Klingervattnet, Frostvikens mellersta, för en kostnad av 10.081:17, och en ny manskapsbarack vid slaktplatsen i Ljungris för kronor 12.181:93. Renovering av stugor i Dajma, Frostvikens norra, vid Semningssjön, Frostvikens mellersta, Björkvattnet, Offerdal, Lövkläppen, Handölsdalen och slaktplatsen i Härbergsdalen, Frostvikens mellersta, ävensom vid Hyddsjön, Mittådalen, har ägt rum till en sammanlagd kostnad av kronor 35.278:27.

En bro har anlagts över Storån i Tåssåsens lappby för en kostnad av kronor 13.973:65. Dessutom har reparation av broar vid Avanäs i Hotagens lappby och mellan Ottsjöarna i Kalls lappby skett och kostat 8.836:93.

Beteshagar har byggts vid Gaustajökk i Frostvikens norra för en kostnad av 18.000 kronor och vid Lossen, Mittådalen, för kronor 27.451:63.

Slaktplatser med betongplattor, rengården, beteshagar m.m. har iordningställts i Väktarmon, Frostvikens södra, för kronor 73.983:90 och i Kalls lappby för kronor 30.347:50.

I Vinklumpen, Hotagen, har på slaktplatsen uppförts ett permanent slakteri och viss komplettering av rengårderna skett till en kostnad av 47.000 kronor.

Ett driftscentrum med beteshage, arbetshagar och permanent slakteri har anlagts i Ljungris, Handölsdalen, för kronor 86.645:52.

Lappväsendet har lämnat medverkan vid byggandet av renstängslet Kingen-Björkvattnet, Offerdal.

Elektrifiering.

Under 1968 elektrifierades Storjola by och de bostäder, som uppförts där för renägarna i Frostviken norra.

Vägföretag berörande renbetesfjällen.

Under år 1968 slutfördes arbetena på vägen från allmänna vägen Inviken - Trångmon - Härbergsdalen till Blomhöjden, Frostvikens mellersta. Kostnaderna har belöpt sig till kronor 821.131:--, varav 70 % finansierats med statsbidrag och återstoden med regleringsmedel.

I samma by har väg också anlagts för en kostnad av 75.000 kronor. Dessa arbeten slutföres 1969.

För en kostnad av kronor 47.007:09 har bilväg anlagts fram till Hosjöbottnarna, Tåssåsen, och för kronor 63.602:10 till Ottsjölägret, Kall.

Kompletteringsarbeten på vägen till Ljungris, Handölsdalen, har kostat 14.220:57.

Utan kostnad för lappväsendet har bilväg efter laga förrättning anlagts till Storulvåstugan, Handölsdalen.

En tältplats har under året anlagts vid Nulltjärnarnas badplats i Handölsdalen för en kostnad av 20.526:26 (AMS-medel). Den är utarrenderad till renägare i byn.

Upplysnings- och rådgivningsverksamhet.

Den 29 - 31 maj 1968 hölls i lappväsens regis och under medverkan av Kungl. Lantbruksstyrelsen samt Jämtlands läns Slakteriförening kurs för funktionärer inom lappbyarna. Kursen bevistades av ett 30-tal renägare.

Den 9 - 11 december 1968 hölls en kurs för samekvinnor med deltagande av 21 kvinnor från lappbyar i Jämtlands och Västerbottens län.

Kurs för fiskebevakare har ägt rum med deltagande av 14 bevakare.

Som redovisats i tidigare årsberättelser ansvarar vederbörande lappbyar för underhållet av slakterianläggningarna med tillhörande redskap. För ändamålet avsättes viss del av slaktlikviden. Lappväsens äger enligt bemyndigande av lappbyarna förfoga häröver, givetvis mot redovisningsskylldighet. Inför den 1 juli 1968, då köttbesiktningstvånget för renkött trädde i kraft utverkades godkännande av samtliga slakterianläggningar för användning vid renkontrollslakt.

Renslaktens omfattning, slakttillfällen och slaktplatser framgår av bilaga 4.

Östersund den 4 juli 1969.

Iwan Lundberg

Länsstyrelsen i Jämtlands län.

Lappväsendet överlämnar härmed redogörelse för den verksamhet, som under år 1967 bedrivits i lappväsendets regi.

Vid lappväsendet har under året tjänstgjort
förste konsulenten Iwan Lundberg,
assistenten Rune Jonsson,
kontoristen Inger Edenskog,
fiskerikonsulenten Richard Öhman samt
instruktörerna Yngve Blom, Edor Burman och Rune Rönnögård.

Ordningsmannabefattningarna i byarna har under år 1967 innehafts
av följande renskötande husbönder;

Anders Kristoffersson, Frostvikens norra lappby,
Anders Gustaf Åhrén, Frostvikens mellersta lappby,
Thure Åhrén, Frostvikens södra lappby,
John Persson, Hotagens lappby,
Mattias Mattsson, Kalls lappby,
Alvar Fjällberg, Sösjö lappby,
Klas Klemensson, Offerdals lappby,
Fredrik Johansson, Tåssåsens lappby,
Lars Mathiasson-Kråik, Handölsdalens lappby,
John Schain, Mittådalens lappby,
Lars Artur Rensberg, Tännäs lappby och
Ingvar Andersson, Idre lappby.

Vice ordningsmän har varit
Stig Bergkvist, Offerdals lappby,
Per Folke Persson, Tåssåsens lappby och
Per Alrik Fjällgren, Mittådalens lappby.

Lappväsendet har under året handlagt 2.991 ärenden, varav 1.427 utgöres av upplåtelser enl. 56 § 2 och 3 st. renbeteslagen. Antalet ärenden på olika upplägg i diariet framgår av diariestatistiken för 1962-1967, bilaga 1.

Under året har avfattats 1.694 skrivelser, varav i upplåtelseärenden 1.336.

Enligt bestämmelserna i 12 § renbeteslagen har sammanträden hållits med länets lappbyar. Protokollen förvaras av lappväsendet och byarna.

Extra sammanträden har hållits i Frostvikens mellersta, Offerdals, Sösjö, Handölsdalens, Tåssåsens, Mittådalens och Tännäs lappbyar efter initiativ av lappväsendet eller på begäran av ordningsman eller enskild renägare i lappby.

Lappväsendet förvarar också 1967 års renlängder. Enligt dessa finnes i lappbyarna sammanlagt 31.956 renar. Trots kraftiga ansträngningar från såväl lappväsendets som vissa byars sida har den 1965 påbörjade renräkningen icke kunnat slutföras i norra länsdelen, där ingen annan by än Offerdal fullföljt räkningen. Tendensen i norra länsdelen förefaller vara densamma som i söder, d.v.s. renantalet ökar överlag med de konsekvenser detta medför för renskötseln och denna näring ev. motstående intressen.

Under året har befattningshavarna befunnit sig på resor i tjänsteangelägenheter i sammanlagt 681 dagar (ökning sedan 1966 med 106 dagar) och därvid med bil tillryggalagt tillsammans 85.475 km.

I fortsättningen framgår den verksamhet, som bedrivits i lappväsendets regi, av nedanstående rubriker och därunder lämnade redogörelser.

Jakt och fiske.

Under 1967 försiggick i Jämtlands län älgjakt under utsträckt tid (licensjakt) på renbetesfjäll inom vissa lappbyar. Intresset för licensjakt har ökat bland renägarna, varför sådan jakt förmodas komma att försiggå i större omfattning än tidigare. För att ge ren-

ägarna besked om licensjaktens ändamål och förutsättningar att få bedriva jakt i denna form har sammanträden hållits med byar, som visat intresse härför, av länets jaktvårdsförening och lappväsendet. Ansökningsärendena har därefter beretts av jaktvårdsföreningen i samråd med lappbyarna och lappväsendet.

Fiskeupplåtelseerna har under år 1967 tillfört Statens lappfond cirka 164.000 kronor, en ökning i förhållande till tidigare år med ungefär 14.000 kronor. Fiskerikonsulentens verksamhet framgår av bilaga 2 och därtill hörande handlingar.

Fiskevård har liksom tidigare bedrivits i första hand av de fiskevårdsföreningar, som arrenderar vatten av Kronan, enligt direktiv av lappväsendets fiskerikonsulent, vilken också följt deras arbete. Sådana föreningar finns i Rörvattnet, Gunnarvattnet, Ottsjön, Bruksvallarna, Ljusnedal, Tännäs, Högvålen och Sörvattnet. En fiskevårdsförening har bildats under året i Vålådalen och denna förfogar över de vatten, som ingår i kronohemmanen Vålådalen, Vallbo och Fångåmon förutom att föreningen disponerar på trakten för kortfiske sedan tidigare upplåtna vatten. Enligt gällande lagbestämmelser och uttrycklig förklaring i samband med upplåtelsen innebär upplåtelsen till föreningen ingen inskränkning i renägarnas rätt till fiske. Föreningens ändamål är att i första hand vårda fisket i samråd med lappväsendets fiskerikonsulent och i andra hand att verkställa upplåtelse av fisket enligt fastställda normer till på trakten boende och till turister/sportfiskare.

Det stora antalet fiskevatten under länsstyrelsens förvaltning medför att blott ett fåtal per år kan ägnas uppmärksamhet. Bland annat av det skälet är det mycket värdefullt att fiskevårdsföreningar, som arrenderar fjällvatten, antingen på eget initiativ eller enligt uppdrag av lappväsendet ägnar sig åt fiskevård. Föreningarna bekostar också årligen fiskevårdande åtgärder till betydande belopp. Åtskilliga har sålunda anlagt dammar för att kunna föda upp fisk. Bruksvallarnas fiskevårdsförening har t.ex. nyligen erhållit tillstånd att dämna upp Måns-Erstjärn, varigenom arealen ökar från

2 till 7 hektar. På så sätt tillskapas ett närliggande rödingsfiske.

Lappväsändets provfisker har under året omfattat vatten huvudsakligen inom Frostvikens, Offerdals, Hallens, Undersåkers, Tännäs och Svegs kommuner. Uppmärksamhet har också ägnats de vatten, som lappväsendet lagt i träda för fiskbeståndens återhämtning.

En förutsättning för att inkomsterna skall öka i samma takt som under senare år är - som tidigare framhållits - att vården av fisket ägnas all möjlig uppmärksamhet. I annat fall kommer fiskarna att överge fjällvattnen, vilket i sin tur medför minskade inkomster för lappfonden.

En konsekvens av den omorganisation av polisväsendet, som skedde i och med att detta förstatligades, är att fjällbygderna överlag saknar polispersonal. Lappväsendet kan således icke få hjälp av polisen att i förebyggande syfte utöva fiskebevakning och blott i undantagsfall har polisen möjlighet att ingripa på begäran av lappväsendet vid fall av olovligt eller olaga fiske. Med anledning härav har lappväsendet organiserat och med hjälp av åklagarna och egen personal utbildat en bevakningsstyrka av ungefär samma beskaffenhet som en borgarbrandkår. Verksamheten bedrivs på sätt som framgår av fiske- och jaktbevakaren Arnfrid Perssons årsrapport (bilaga 3).

Sociala ärenden.

Bostadsstandarden bland länets samer är, som framhållits i tidigare årsredogörelser, hög. De förmånliga statliga lånebestämmelserna och en mycket välvillig inställning från i första hand länsbostadsnämndens sida har medfört, att under år 1967 sju familjebostäder kunnat uppföras. För närvarande befinner sig det arbete i slutfasen, som syftar till att bereda dem bostäder, som genom arbetsoförmåga på grund av ålder eller sjukdom icke är i stånd att bestrida kostnaderna för sin bostad.

Under hösten 1967 inleddes slutfasen i det mycket omfattande arbete som utföres i Storjola och som syftar till att bereda fyra yrkes--verksamma renägare och två pensionärer bostäder. Detta arbete, i vilket förutom länsbostadsnämnden de kommunala organen i Frostvikens kommun tagit mycket aktiv del, föregicks av en tidsödande lantmäteriförrättning, vars syfte var att ge kronan rätt att till vederbörande renägare upplåta mark för bostadsändamål inom det samfällt ägda hemmanet Storjola, efter^{-som/} det icke varit möjligt att uppnå en frivillig överenskommelse.

Regleringsmål.

Lappväsendet har biträtt vid förhandlingar i målen angående Borgasjöns, Stora och Lilla Dabbsjöns regleringar samt Korsselbränna kraftverk, berörande Frostvikens norra och mellersta lappbyar.

Lappväsendet medverkar dessutom i den utredning, som verkställles av Kungl. Lantbruksstyrelsen till utrönande av skadeverkningarna av Stekenjokks gruvfält m.m. i syfte att föreslå kompenserande åtgärder i anledning härav, och i den förhandlingsdelegation, som under vattenrättsdomare Lennart af Klintbergs ordförandeskap förhandlar med Norge om renstängsel längs riksgränsen mellan Jämtlands län och motsvarande områden i Norge.

Åtgärder mot renströvning.

Under 1967 verkställdes på ett flertal platser, främst inom Ovikens, Bergs och Hallens kommuner utslaktning av strövande renar. Markägare, som anmält skada genom betande renar, erhöll ersättning efter värdering genom hushållningssällskapets försorg. Avsevärd förbättring av renströvningsförhållandena har kunnat noteras.

Under året har inga förhandlingar ägt rum med ägare av mark i Tännäs kommun, som i enlighet med länsstyrelsens direktiv bl.a. i nådigt brev den 13 juli 1887 skulle kunna förvärras av kronan till utvidgning av renbetesfjällen. Sedan Högsta Domstolens dom i målet om Lossens reglering nu fallit torde nya förhandlingar med markägarna kunna upptagas.

På försök - som förefaller att ha slagit väl ut - har Tännäs lappby för en betesgrupp arrenderat mark i närheten av Sånfjället av Iggesunds Bruks AB. Underhandlingar har inletts med även andra bolag och andra markägare i avsikt att legalisera den renbetning, som tidvis sker i Hede och Svegs kommuner.

I skrivelse den 14 december 1966 till länets lappbyar har länsstyrelsen berett dessa tillfälle att inkomma med synpunkter på områden, som i enlighet med renbetesmarksutredningens under år 1966 avgivna betänkande "Renbetesmarkerna" (SOU 1966:12) borde förvärvas till utvidgning av renbetesfjällen. Sammanträden har under året ägt rum med aktuella byar och protokoll eller handlingar, berörande den önskvärda markutvidgningen, kommer att tillställas länsstyrelsen under år 1968.

I vissa delar av Kopparbergs län förekommer sedan lång tid tillbaka otillåten strövning av renar från Jämtlands län och Idre lappby i Kopparbergs län. Renarna uppges vålla svårigheter vid jakt och viss skadegörelse. Lappväsendet har i samråd med renägarna i Idre ägnat uppmärksamhet häråt och utfört arbete efter överenskommelse med markägarna.

Det under år 1966 påbörjade byggandet av ett cirka 3 mil långt renstängsel på gränsen mellan Jämtlands och Kopparbergs län, som avses avskära renströvningen från Jämtlands län och in i Kopparbergs, slutfördes under 1967.

Lappväsendets byggnadsverksamhet.

Under år 1967 har renvaktarstugor uppförts vid Lillfjällbäcken och Nässjöarna i Tännäs lappby för en kostnad av 25.000 kronor. Renovering av stugor på Flatruet och vid Stortjärn, Mittådalen, i Fjällsta, Tåssåsen, vid Grangen och Fiskåvattnet, Frostvikens södra, i Skårsdalen, Handölsdalen, och Avansbäcken, Hotagen, samt i Ansätten, Offerdal, har ägt rum till en sammanlagd kostnad av kronor 13.094:- . Den gamla Fältjägarstugan, Mittådalen, har flyttats till Hästkläppgården i samma by och Girkeskojan inom Frostvikens mellersta lappby har flyttats till slaktplatsen i Härbergsdalen. Kostnaderna för sistnämnda arbeten har hittills uppgått till kronor 13.729:-.

Nya broar har anlagts mellan Ottsjöarna i Kalls lappby, över Björnsjön i Tåssåsens lappby och över Tvärån i Hotagens lappby till en sammanlagd kostnad av kronor 23.860:--. Dessutom har reparation av bron över Hällingsån i Hotagens lappby skett och kostat 1.240 kronor.

Beteshagar har byggts vid St. Mjölkvattnet, Sösjö, Vinklumpen, Hotagen, och Glen, Tåssåsen, för en kostnad av 27,000 kronor. En beteshage har anlagts inom Frostvikens norra lappby för 5.000 kronor. Till beteshage i Kalls lappby har tråd inköpts till en kostnad av 9.200 kronor och inom Handölsdalens lappby (Ljungris) har arbetet påbörjats för uppförande av beteshage, som bekostas med regleringsavgiftsmedel och medel från lappbyn. Kostnaderna uppgår hittills till 15.000 kronor.

Slaktplatsen vid Anåkroken har planerats och grusats och försetts med avblodningsbrygga för en kostnad av 1.960:06 och slaktplatser i Härbergsdalen, Frostvikens mell. och vid Gaustajökk, Frostvikens norra, har iordningstänkts för en kostnad av tillhoppa 18.000 kronor.

Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen har beviljat 440.000 kronor för uppförande av spärrstängsel Kingen - Björkvattnet, Offerdal. Arbetena har påbörjats.

Röjning av gångstig Våktardalen - Åsen, Frostvikens södra, har dragit en kostnad av 1.000 kronor.

Vägföretag berörande renbetesfjällen.

Inviqning av vägen till Vinklumpen, Hotagen, skedde den 22 juni 1967. Arbetet med vägen Anjesågen- Ottsjölägret, Kall, som inleddes 1967, har hittills kostat kronor 93.958:-- och mellan Nyvallen och Ljungris, Handölsdalen, 42.000 kronor. Sträckan Ljungdalen - Nyvallen, som är privat väg, har dragit en kostnad av 5.000 kronor. Vägen måste nämligen förstärkas för att tåla den tunga trafiken vid renslakter. Handölsdalens lappby har för den vidare sträckningen av vägen satsat pengar från lappbykassan till ett belopp av 6.380:--. Vägen Höglekardalen - Hosjön, Tåssåsen, har förbättrats för kronor 1.400:-- och vägen Trångmon - Härbergsdalen, Frostvikens mellersta, för 1.800 kronor.

Elektrifiering av byarna Härbergsdalen och Trångmon har skett under år 1967. Trots ytterligare ansträngningar från lappväsendets sida har elektrifieringen av renägarnas bostäder i Glen, Tåssåsen, ej kunnat förverkligas. Förnyade ansträngningar kommer att göras.

Upplysnings - och rådgivningsverksamhet.

Den 20 juni 1967 hölls i lappväsendets regi och under medverkan av länsbostadsdirektören, Jämtlands läns Slakteriförening m.fl. en kurs för ordningsmän, vice ordningsmän, kassamän och sekreterare. Kursen bevistades av ett 40-tal renägare.

Kurs för fiskebevakare har ägt rum den 3 februari 1967 med deltagande av 16 bevakare. Dessutom har sammanträden skett med deltagande av bl.a. länspolischefen angående reducering av antalet fiskebevakare och den framtida uppläggnings- och bevakningen.

Som redovisats i årsberättelsen för 1965 ansvarar vederbörande lappbyar för underhållet av slakterianläggningarna med tillhörande redskap. För ändamålet avsättes viss del av slaktlikviden. Lappväsendet äger enligt bemyndigande av lappbyarna förfoga häröver, givetvis mot redovisningsskyldighet. Inför den 1 juli 1968, då köttbesiktningstvånget även gäller renkött, har i samråd med Kungl. Lantbruksstyrelsen ett omfattande arbete vidtagits i avsikt att få slakterianläggningarna godkända som renkontrollslakterier.

Renslaktens omfattning, slakttillfällen och slaktplatser framgår av bilaga 4, som icke upptager i Norge slaktade renar.

Östersund den 27 maj 1968.

Iwan Lundberg

LÄNSSTYRELSEN

I

JÄMTLANDS LÄN

Lappväsendet

Nr

I N F O R M A T I O N

om förslaget till förbättring av renskötsel förhållandena i
Tännäs kommun med hjälp av renstängsel Fjätvallen - Lossen m.m.

RÅDANDE OLÄGENHETER

Olägenheterna har för markägarnas vidkommande bestått under mycket lång tid. De har kommit till uttryck i talrika skrivelser till länsstyrelsen och andra renskötselförhållanden. Deras beskaffenhet är beskriven i sammanträdesprotokoll, som bifogas denna skrivelse. Under hösten 1970 har vissa markägare med åberopande av uteblivna eller inte verksamma förbättringsåtgärder enligt annonser i Länets tidningar beslutat att själva göra markerna fria från renar under de tider av året då laglig rätt till renbete inte föreligger. Markägarnas initiativ har uppmärksamats av Sveriges Radio och vissa tidningar (bil.1)

Renägarnas olägenheter innebär att de har svårigheter att få tillräcklig kontroll över sina renar. Renskötselförhållandet kan därför inte bedrivas planmässigt. Det är svårt att få tillräcklig överblick vid avel och slakt. Fältarbetet drager stora kostnader. Markägarna har stöd i gällande lag (renbeteslagen) för sina krav att deras marker skall vara fria från renar under sommarhalvåret. Renägarna gör för sin del gällande att det inte är möjligt att med arbetsmanskraft undvika att renarna tränger in på de privatägda markernas åker om goda renbete eller att med framgång göra dessa marker helt fria från renar vid inträffade inströvningar.

Åtgärder hittills.

Redan vid tillkomsten av den första renbeteslagen uppmärksammades Kungl. Maj:t på de nu beskrivna förhållandena.

Detta framgår av följande uttalande i f.d. landskamreraren

E. Huss' "Utredning rörande Renbetestrakter för lapparna i Jämtlands och Kopparbergs län" 1959":

"Såsom ovan nämnts blevo lapparna i Jämtlands län genom avvittringen berövade en stor del av sina gamla sommarbetesland. De lappskattefjäll, som avsatts vid avvittringen, voro för små och ofta så belägna, att skadegörelse och intrång på enskilda jordägares intill liggande marker icke kunde undvikas. Tillämpningen inom Jämtlands län av 1886 års renbeteslag framskötis därför till den 1 januari 1889 i avsikt att under tiden nödiga åtgärder skulle hinna vidtagas för renbetesfjällens utvidgning. I sådant syfte uppdrog Kungl. Maj:t enligt nådigt brev den 13 juli 1887 åt länsstyrelsen i Jämtlands län att träda i underhandling med vederbörande jordägare om överlåtelse till kronan av den mark, som kunde finnas nödig för utvidgning av lapparnas sommarbetesland samt, då sådan mark finnes kunna för skäligt pris förvärvas eller i brist på godvillig överenskommelse bära exproprieras, därom hos Kungl. Maj:t göra framställning. Efter verkställd utredning och skilda framställningar bemyndigades därefter länsstyrelsen i Jämtlands län att för statens räkning avsluta köp av ett betydande antal fastigheter. De första inköpen ägde rum år 1888 och de senaste år 1944."

Fastighetsförvärven avstannade i brist på överenskommelse med alla ägare av till utvidgning av renbetesfjällen lämpliga fastigheter och de genomförda förvärven innebar inte den totallösning av problemen, som eftersträvades. Gränsen mellan privatägd mark och renbetesfjällen (karta bil. 2) blev mycket oregelbunden till nackdel för både markägare och renägare. I flera omgångar här därför hittills under 1900-talet strävanden gjorts för att uppnå en verklig framtidslösning till nytta för båda parter samtidigt som andra åtgärder vidtagits av renägarna i samråd med markägare och renskötselmyndigheter till bortskaffande av renar på särskilt utsatta platser. Dessa ansträngningar har alltså företagits i framtida förebyggande syfte (försök till markförvärv m.m.) och/eller med ändamålet att avhjälpa akuta situationer (genom slakt bortskaffa renar).

Underhandlingar om markförvärv.

Som framgår av bil. 3 inleddes den 19 februari 1957 på initiativ av länsstyrelsen underhandlingar med ägare av mark i Tännäs kyrkby i avsikt att eliminera såväl deras som renägarnas olägenheter under rådande förhållanden. Dessa överläggningar utsträcktes också till att på begäran av en markägare avse marken mellan Ljusnans och Tännåns dalgångar. Sammanträden med ägarna av denna mark ägde därför rum den 28 maj 1962 och den 25 februari 1963 (bil. 4).

Renskötselmyndigheterna lyckades emellertid inte hos markägarna vinna gehör för sina förslag i sådan grad att eventuell upplåtelse av renbetesrätt inom vissa fastigheter skulle påtagligt förbättra relationerna mellan markägarna och renägarna i Tännäs kommun. En följd av dessa förhandlingar var emellertid, att överenskommelse träffades mellan ett skogsbolag, enskilda fastighetsägare och markförvaltande statliga organ om etablerandet av Tännäs gemensamhetsskog. I samband därmed medgavs från markägarhåll viss inskränkning i äganderätten i form av renskadeservitut, gällande gemensamhetsskogens mark.

Tännäs lappbys svåra renskötelsituation har också uppmärksammas av renbetesmarksutredningen, vars betänkande "Renbetesmarkerna" av Kungl. Maj:t överlämnats till länsstyrelsen i Jämtlands län för vidtagande av lämpliga åtgärder. Länsstyrelsen har i sin tur tillsatt en arbetsgrupp med uppgift att närmare överväga vilka åtgärder för utvidning av lappbyns betesområde, som borde vidtagas samt att bedriva underhandlingar med berörda markägare och i förekommande fall träffa överenskommelse med dem. (bil. 5).

Övriga åtgärder

På begäran av markägare medverkar lappväsendets och lappbyns funktionärer vid sammanträden om åtgärder till bortskaffande av strövande renar (bil. 6). De av markägarna begärda åtgärder skall sedan utföras av byns renägare, som i sin tur skall godkänna byfunktionärernas åtaganden mot markägarna och förklara sig villiga att deltaga i arbetet med arbetsinsats eller pengar. Lappväsendet håller därför sammanträde med vederbörande renägare (bil. 7). Sedan arbetena slutförts lämnas markägarna en redovisning av resultatet (bil. 8).

Trots att renägarna brukar fullgöra sina åtaganden mot markägarna blir resultatet sällan det avsedda. Redan påföljande säsong uppträder strövrenar till ungefär samma antal, som de nyss genom slakt bortskaffade på otillåtna marker (bil. 9). Det kan alltså konstateras att ansträngningarna av både markägare och renägare varit gagnlösa och till och med förvärrat irritationen.

Framtiden.

För att gillas av parterna måste ett avtal innebära fördelar för dessa. Det planerade renstängslet torde bli till ostridig nytta för ägarna av den mark, som är belägen öster om stängslet. Ägarna av marken väster om stängslet och mot renbetesfjällsgränsen (Jolesskiftet) kan vållas skada eller i vart fall obehag av stängslet, vars syften skall vara att i första hand ge renägarna möjligheter att förändra renarnas beteendemönster (bil. 10) men också förhindra strövning till trakten öster om stängslet. Det kan antagas att det åtminstone till en början blir ökad renströvning mot trakterna söder och väster om Losser om stängsel bygges enligt förslaget. Renstängslets föreslagna

sträckning framgår av bilaga 2. Det avses alltså kompensera lappbyns brist på naturliga vandringshinder för renarna.

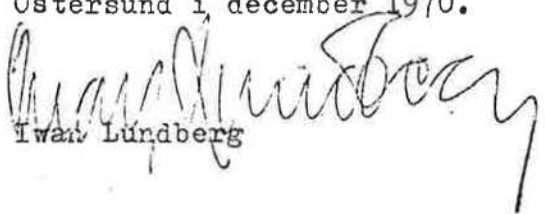
En eventuell uppgörelse med markägarna bör för dem innebära rätt att i övrigt fritt förfoga över sin mark, en meningsfull ersättning för intrånget av renarna och garantier för framtiden att nyttjande av deras fastigheter inte sker på sätt som faller utanför en eventuell överenskommelse.

En sådan uppgörelse måste ge renägarna möjligheter att bättre förfoga över produktionsmedlen, att i samband härmed förändra renarnas nuvarande beteende, att med stöd av den nya rennäringslagens bestämmelser ge byn en fastare organisation samt att i så fall fullgöra sina åtaganden mot markägare och renskötselmyndigheter.

Avtalstiden bör vara minst 25 år, avgiften skall i så fall kunna regleras i takt med penningvärdets förändringar och markägaren bör medge, att den upplåtna nyttjanderätten intecknas i hans fastighet till skydd för framtida bestånd.

Det framlagda förslaget skulle utan tväkan lösa renskötselns problem. Det bygger på grundtanken att den markägare, som lider skada av renskötseln, skall få full ersättning för denna eller det intrång som vållas. Om annat förslag skulle aktualiseras, skall detta naturligtvis prövas.

Östersund i december 1970.

Ivar Lundberg

LÄNS

TORSDAGEN DEN 24 SEPTEMBER 1971

Skarp skrivelse

från markägare:

Renarna ska bort

Sveg (LT). Brändåsens lappby missbrukar privata marker. Efter tio års vädjanden och sammanträde med lappfogde Iwan Lundberg, Östersund, och representanter för lappbyn har inte avgivna löften hållits. Därför kommer vi själva att se till att våra marker blir reofria. Detta framhåller ett 40-tal markägare i trakterna av Lofsödal, Glöie, Råndalen och Ransundet i en skarpt formulerad skrivelse till Brändåsens lappby samt lappfogde Lundberg.

Efter den 27 september i år kommer renar som påträffas på våra marker att onhändertas, död eller levande, framhåller det i skrivelsen. De renar man tar hand om kommer att rapporteras till respektive renägare för avhämtning mot uppvisande av renmärke samt ersättning av bl.a. markskador och försämrad rip- och älgjakt. Samtidigt förbjuder markägarna all form av rendrivning utan tillstånd på deras marker.

Skrivelsen skall även tillställas ortens polismyndighet för kännedom.

Måndagen den 23 september 1973

Renfrågan i Härjedalen

Problemet med den rika förekomsten av renar i skogsmarkerna, bl.a. inom vissa delar av Härjedalen men även i Jämtland, på tiden då renarna inte skall få vistas i dessa skogstrakter, är uppenbarligen svårlost eftersom det har lett till så drastiska åtgärder att motparten har nåddats inge polisanmälan.

Lagsömden över renar i skogsmarkerna i angränsning till renbetesmarkerna under den tid det skall vara renfritt i skogarna, är ingen ny företeelse. De kritiserade förhållandena pågått i många år och skogsägarnas ägare grunder sina klagomål på att renarna vållar försämrad älg- och rypjakt och vållar skador på skogsmarkerna. År 1 och 2 har skogsägarna klagat, eftersom skogsägarna redan av sedvanerätt får förbjuda intrång på sina marker genom renbetning under tiden 1 oktober — 1 maj.

Renförekomsten i skogarna på icke tillåten tid sammanhänger uppenbarligen med flera orsaker. Dels den renstötmetoden av mer extensiv karaktär som numera alltmer tillämpas, dels ökning av renbestånden till största omfattning än vad tillgängliga renbetesmarker förmår föda. I Härjedalen har det också förekommit för att för berörda samebyars räkning förvärva aktuella skogsarealer till renbetesmark, men detta är kostbara åtgärder.

Från lappväsendets sida har också efter annan gjorts olika åtgärder för att komma till rätta med

problemen. Vid några tillfällen har extra, stora utslaktningar av renar skett, men det har uppenbarligen inte haft avsett resultat.

Det är förvisso inte av kverulans som skogsägare i Lofsöden, Glöte m.fl. byar har tagit till drastiska åtgärder för att på ett iögonfallande sätt fästa uppmärksamheten på problemen. Att åtgärderna är olagliga är de alltså medvetna om, men å andra sidan är det också olagligt att är efter är låta sina renar beta i skogsmarkerna på o tillåten tid. Under sådana förhållanden ter det sig självklart att renägarna blir ersättningskyldiga för skador som vållas.

Enligt den renstötmetoden är en del renar utslaktade och lappväsendets åtgärder har varit avsevärt begränsade på problemen. Men ett sådant stängsel kostar mycket pengar och samerna har begärt att få utföra arbetet som beredskapsarbete. Men på detta har man inte fått något besked.

För detta år ter sig skogsägarnas åtgärder som något sakkoanna, eftersom tillståndet enligt sedvanerätt inträder den 1 oktober. Men det är mycket rimligt att problemen får sin lösning före våren, då det lagenligt skall vara renfritt i de berörda markerna. Så som händelserna utvecklats sig räcker det från lappväsendets sida inte med polisanmälan. Det måste till åtgärder, för att uppnå överenskommen mellan parterna, för att nödiga förebyggande åtgärder vidtas och för att planerna på renstängsel förverkligas snarast.

Modellområde

Brändåsens lappby missbrukar privata marker. Efter 10 års värdande och sammanträden med lappfogde Iwan Lundberg, Östersund och representanter för lappbyn har avgivna löften icke hållits. Därför kommer nu följande markägare att själva se till att markerna blir renfria. Efter den 27 sept. 1970 och allt framgent kommer ren som påträffas på våra marker att omhändertagas, döda eller levande samt rapporteras till respektive renägare för avhämtning mot uppvisande av renmärke och ersättning av markskador, försämrade älg- och rypjakt samt havda kostnader. Samtidigt förbjuder vi all form av rendrivning utan tillstånd å våra marker. I ex. av detta beslut kommer att tillställas ortens polis och lappfogden för kännedom.

Lofsöden, Glöte, Rändalen och Ransundet den 24/9 1970.

Lofsödels skifteslag:
5:4 och 5:16 Maofred, Oskar, Erik och John Åslund
1:9 och 1:52 Lars Åslund
1:9 John Högström, 5:9 Sixten och Algot Jonsson
26:1 Edwin Näsund, 25:1, 1:44 och 1:129 Erik Backman, 4:5 Erik Högström
1:10 Karin Näsman, 1:34 Per, Karl och Svante Näsman, 1:34, 1:13 Sven Näsman's Sterbhus
1:17, 4:13 Olov Östman

Glöte skifteslag, Ivar Hedman:
21:1 Alfred Martinsson, 1:7 Karl Bergström
3:5 Elar Börne, 12:8 John Stenberg, 1:11, 4:12 Simon Halvarsson, 14:4, 1:13 Jöns Nordberg
1:13, 12:12 Lennart Larsson
1:6, 8:14 Paul och Ingvar Nilsson

Rändalens skifteslag:
2:8 Jonas Vestlund och Karl Andersson
2:9 Anders Eriksson och Ingvar Holmkvist
2:10 Hugo Halvarsson, 2:6 Margareta Persson
4:2 Jon Jonsson och Olov Söder
6:2 Oskar Persson, 3:4, 3:6 Per Johan Persson
2:9 Olof Bergström, 8:1, 4:19 Per Edwin Andersson
4:6 Per Larsson

Djurvällens skifteslag:
2:2 och 1:5 Alrik Olofsson

Ransundets skifteslag:
Ransjön 1:2 Per Mattssons sterbhus, Ransjön 1:6 o. 1:6 Lennart Persson, Ransjön 1:4 Gustav Persson
Ransjön 1:5 Karl Olssons sterbhus, Ransjön 1:7 Per Persson.

ÖP 49 Härjedalen

avskrift av protokoll, fört vid sammanträde inför länsstyrelsen i Jämtlands län i Godtemplargården i Tinnis den 13 februari 1957 för dryftande av frågan angående skador genom renar på enskilda tillhöriga marker inom Tinnis by.

Genom annonser den 13 februari 1957 i Östersunds-Posten och Läns-tidning samt i tidningen Härjedalen den 15 i samma månad hade länsstyrelsen till sammanträdet kallat av frågan berörda markägare och lappar samt övriga intresserade.

På sammanträdet nu öppnades under ordförandeskap av landshövdingen Anders Tottie, hade till satsarna infunnit sig:

Förste länsassessorn Åke A. Lindberg,
lantbruksdirektören Vilhelm Wessén,
lappfogden Åke Wikman,
lappfogdeassistenten Iwan Lundberg samt
tilleynsmannen Edor Burman.

Dirigerte hade ett flertal markägare eller representanter för dessa tillstädeskommit förutom flertalet husbönder inom Tinnis lappby, vilkas talan fördes av ordningsmannen Edvard Willenfeldt.

Sammanträdet bevisades jämväl av Sverdirektören i Kungl. Lantbruksstyrelsen, Hans Wetterholl.

Landshovdingen meddelade inledningsvis, att ett utvidgande av renskötselutövnans möjligheter att driva en bedriva renskötsel inom vissa trakter, belägna utomrens, som avsatts till deras ensambruk, med hänsyn till särskilda, till länsstyrelsen anmälde förhållanden t. o. m. nödvändigt. Detta kunde lösas så, att kronan, antingen arrenderade eller förvärvade mark. I senare faller torde detta böra ske i form av lögoutbyte.

Lappfogden Wikman orienterade därefter om att förutom de ursprungligen vid avvittringen såsom renbetesfjäll avsatte områdena även vissa därefter till utvidgning av dessa fjäll förvärvade marker hänfördes till Tinnis lappby, som för närvarande utgjorde länsvist för 2.500 - 3.000 renar. Mellan renbetesområdena vore privatägda marker belägna, varför således renbetesområdena icke bildade en enhet. På grund av att naturliga gränser saknades mellan kronans och privatägda marker, förekomme strövning av renar från Tinnis lappby och in på privatägd mark, belägen söder och sydost om Tinnis dalgång. Detta försigginge under försommaren och i synnerhet vid regnig vädret med ostliga eller sydostliga vindar samt under den så kallade evanptiden. För att kompensera vissa markägare hänför både länsstyrelsen för renbete arrenderat de så kallade bergmansskiftena. Det nuvarande arrendet gällde för tiden till och med den 13 mars 1959. Det vore dock angeläget, att andra privatägda marker gjordes tillgängliga för renbete.

Jordbruksmannen Billingsfeldt meddelade, att renarna på kort tid kunde överflytta sig från lappösmrådena och till ett område i de tillåtna områden vid Västervattnen och Valmen, utan att lapparna förhindrade detta. Därvid ytterligare områden upplättes åt renskötselutövarna, borde detta ske på sådant sätt, att naturliga hinder avgränsade renskötselområdena. En dylik gräns mot Öster kunde tänkas sträcka sig från sjön Halmagen över Tännadalsjön till Östersjön, därifrån längs Tännans dalgång till Tännis by och från denna efter ländsvägen mot Östervattnet, i sista delen eventuellt komplettad med ett spjerrättingsel.

Från markägarehåll anfördes, att renar hela året i större eller mindre omfattning vistades på mark, som icke vore upplåten för renbete. Härigenom hade fåbodarna för närvarande icke samma betydelse som tidigare, då man kunde tillvarata starrfodret, vilket numera nedtrampades av renarna. Kreaturen ville ej heller på grund av renförökningen stanna på fåbodvallarna. Därjämte försvårades eller omöjliggjordes ilgjakt.

Vissa markägare önskade upplåta sina marker på arrende, under det att andra ville att ägoutbyte skulle ordnas.

År 1934 års förslag, som utgick av skogsförvalterns lägen Eriksson, önskade lämna sin mark såväl om sjön Lossen vid Kråkberget i utbyte mot mynnan, där hygien och kulturer kunde fredas för renar, vilket för närvarande vore omöjligt.

Lantbruksdirektören Weesén anförde, att enligt gällande fastighetstaxeringsallmänna brukningsenheter inom Tännis kommun med avseende på inlägghuset vore så. Sålunda fördelade sig brukningsenheterna på följande sätt:

140 brukningsenheter, omfattande 0,1 - 2,0 ha,	
33 - " - " - " - 2,1 - 3,0 "	
21 - " - " - " - 3,1 - 4,0 "	
1 brukningsenhet, " - " - 5,1 - 6,0 "	
1 - " - " - " - 6,1 - 7,0 "	

44 brukningsenheter ägde mera än 100 ha produktiv skogsmark. Jordbruket vore sålunda smått med liten skogstilläggning. Jordbrukarna ägnade sig i stor utsträckning åt boskapskötsel.

För att reglera förhållandena inom den för öfverlig renbetning utsatta delen av Tännis kommun hade man ett valja mellan att antingen tillämpa expropriationslagens bestämmelser och därvid tvångsvis anskaffa mark för renbete eller anskaffa mark genom köp eller ägoutbyte. Därvid expropriation eller ägoutbyte kom till stånd, förlorade markägarna vid fåbodarna såväl fritidssysselsättningen jakt och fiske som en del produktiv skogsmark. För boskapskötseln torde fåbodarna i stort sett sakna betydelse. I anslutning till ägoutbytet borde det privata skogsinnehavet så lokalt liksom, att det samma icke direkt avgränsade renskötselområdena.

Landskövdingen tillkännagav alltså, att i första hand arrende
borde ifrågakomma, v refter förhandlingar om ågoutbyten kunde upp-
tagas. På landskövdinrens fr'ga uttalade sig de närvarande markägarna
för en dylik anordning. Förhandlingar skulle alldeles lika rusa mellan
företträdare för bondskötselintressenterna och markägare, som önskade
utarrendera mark. Sedermara skulle genom lantbrukenländigens försorg
förhandlingar om ågoutbyten ordnas.

De vidare ej förkom, avslutades förhandlingarna.

Tänns som ovan.

Vid protokollet:

Ivan Lundberg

Justeras:

Anders Tottic

Ake A. Lindberg

Rätt avskrivet betygar:

Östersund i loppfogdekontoret den 22 februari 1957.

[Handwritten signature]

Protokoll fört vid sammanträde uti
Göteborgs rådhus i Tinnås den 7 maj 1957
i fråga om arrende av mark för renskötelsens
räkning.

S.D. Vid sammanträde i Tinnås den 12 februari 1957 inför länsstyrelsen i Jämtlands län hade frågan om skidor genom renor på enskilda tillhö-
riga marker inom Tinnås by diskuterats. Som en sammanfattning av detta
sammanträde tillkannarev länsskivningen, under vars ordförandeskap sam-
manträdet hölls, ett i första hand förutsättningarna för ett arrende
av mark borde undersökas. Därefter skulle förhandlingar om eventuella
ägarbyten upptagas. Förhandlingar om arrende av mark skulle äga rum
mellan företrädare för renskötelsintresset och markägarna.

Sådana förhandlingar hade därefter av undertecknad utsatts att hållas
den 22 maj i Tinnås. Till sammanträdet hade samtliga markägare inom om-
rådet sydväst Tinnås dalgång från riksgränsen i väster till socken-
gränsen mot Nede i öster kallats genom en samlig kallelse. Vid kal-
lsen hade följande avskrift av protokollet från sammanträdet den 12 feb-
ruari 1957.

Da sammanträdet påsett tid och plats tog sin början, hade frän mark-
i ersidan tillstädeskommit de personer, som finnas angivna i bilaga
till detta protokoll. Dirjante hade på särskilda kallelser infunnit sig
ordningsmannen i Tinnås lappby, Edvard Willenselot, och tillsynsmannen
vid lappbyseendet, Edar Eunnan.

Efter det att undertecknad lämnat en kortare redogörelse för resultatet
av övriga sammanträden den 12 februari 1957 i fråga, förklarades ordet
fritt, varvid som första förhandlingspunkt återupptogs frågan om mark-
ägarnas principiella inställning till tanken på en arrendering frän sta-
tens sida av fastigheter inom angivet område för renskötelsens räkning.

Den därvid följande diskussionen visade, att ett flertal av de markäga-
re, som vid sammanträdet den 12 februari 1957 förklarat sig i princip
intäcka ett erinra emot en sådan utarrendering, nu direkt motsatte sig
denne tanke. Man vare ej heller villig att för sådant ändamål diskutera
ett ägarbyte. Ägare till följande fastigheter anslöt sig till denna mening,
nämligen: Årkebbyn, 22:10, 22:11, 22:9, 25:3, 25:4, 17:6, 11:1, 19:3,
17:7, 22:5, 16:1, 17:8, 5:10-13 och 5:15, Valmlaan 5:1 och 1:2, Tinnås
13:7, Funkeolen 22:6, 29:10, 52:1, 11:2 samt 70:1. Dirjante meddelade
förvaltare G.S. Ström som ombud för Bergvik och Ald Nya A.B., att bo-
läget icke vare villigt att utarrendera sina marker belägna i området
söder Lossenen.

Av de närvarande markägarna (resp. representanter för markägare) för-

förklarade sig följande villiga förhandla om utarrendering av sina om-
riden, nämligen fastigheterna

Malmagen 4:1	1021 hektar	
Funisdalen 43:26-3		
" 43:20	214	"
" 15:14	545	"
" 15:6	448	"
" 24:4	712	"
" 57:1	230	"
" 12:5	73	"
" 12:7	243	"
" 12:12-13	143	"
" 12:2	1350	"
" 17:8	416	"
" 16:24	255	"
" 46:1	399	"
" 45:1	421	"
Kyrkbyn 36:1, 1:3, 16:2	505	
" 1:1	2422	"
" 7:2	1.132	"
" 15:1	1001	"
" 14:4-5	294	"
" 14:3	153	"
" 2:2	309	"
" 4:2	-	(ej arr. endast byte)
" 5:14		endast delarna v. om
" 15:1		se j. n.
" 15:4	400	"
" 4:4	1111	"
" 22:4	365	"
" 6:3	2277	"
" 21:1	345	"
" 20:3	476	"
" 20:2	300	"

Med ligrarna till sistnämnda fastigheter hölls då efter överläggningar i
fråga om arrendebeloppet och ett arrendeaftals omfattning och tid. I frå-
ga om arrendets omfattning meddelade därvid under tecknad, att ett bli-
vande arrende borde medge renarerna rätt att under icke sedvanerätts-
tid utnötta markerna på de villkor, som i fråga om sedvanerätts-
trakter anges i renbeteslagen.

Efter enskild överläggning mellan markligrarna meddelades, att man vo-
re villig att utarrendera sina resp. fastigheter på följande villkor.

Aftalet bör upprättas för en tid av fem år räknat från den 14 mars
1957 mot ett arrendebelopp av 1:25 kronor per hektar och år att ut-
betalas till markligrarna med ett engångsbelopp snarast efter det av-
tal upprättats och fastställt. I fråga om inom upplåtna fastigheter
förekommande odlad jord och fibodvallar krävdes, i de fall skada
förorsakats av renar på sådan mark, särskild ersättning fastställd
från fall till fall av vederbörlig synenämnd enligt renbeteslagen.
Beträffande sistnämnd mark skulle markligrarna även i stället kunna
tänka sig en inhägnad av områdena på kronans bekostnad till skydd
mot intrång av renar. Samtliga markligrare i Tinnedalen förklarade
dock, att man omedelbart önskade sådan inhägnad av den odlade jor-

den och fibodvallarna inom utar enderade fästigheter. Förutom här nämnd ersättning för kommande femårsperiod krävdes enahanda ersättning för tiden 14/3 1954 - 13/4 1957. Avtalet avseende kommande femårsperiod skulle medge renägarna ovannämnda rätt. Därjämte förhölls från markägarehåll angelägenheten av att förhandlingar angående ägoutbyten upptogs med det snaraste.

I fråga om arrendebeloppets storlek skall till protokollet antecknas, att de närvarande markägarna på fråga förklarar de, att de icke ansågo det nödvändigt med en opartisk, sakkunnig värdering av markerna med hänsyn till förmodade kostnader för en sådan utredning.

Därest här diskuterade arrendeeftal kom till stånd, anhöll direktören Olof Halvarsson i Hamrafjället att renägarna skulle iakttaga stor varsamhet med förefintligt bränsle uppe i kalvfjällsområdena.

Slutligen skall till protokollet antecknas, att hemmansägaren Alfred Busk i Funisödalens anhöll, att underhandlingar, liknande denna, skulle upptagas av länsstyrelsen med markägare i området mellan Ljunans och Tännåns dalgångar.

Då vidare icke förekom, avslutades sammanträdet.

Dag som ovan.

Vid protokollet:

Åke Wikman
Loppjogde i Jämtlands län.

Bestyrkes på tjänstens vägnar:

Östersund i loppfogdekontoret den 11 maj 1957.

Elze Pöhlhoff

28 JAN 1960
K 268
159

PROTOKOLL fört vid sammanträde å Goodtemplarhuset i Tännäs fredagen den 8 januari 1960 kl. 16.00 angående markbyten för renbeteslandens utvidgning och skogskomplettering av jordbruksfastigheter inom Kyrkbyn.

Närvarande:

Ett fyrtiotal jordbrukare-fastighetsägare från Tännäs Kyrkbys skifteslag.
Landshövdingen A. Tottie
l:e länsassessor G. Hallmans
Lappfogden I. Lundberg
Överlantmätaren V. Larsson
Sekreteraren N. Agerberg
Jägmästaren G. Bredhe
Kronojägaren M. Mårtensson, Ljusnedal
Jägmästaren S. Lindberg, Sveg
Länsskogvaktaren A. Sundvisson, Hede
Ombudsmannen A. Nordell
Lantbruksdirektören S. Ländahl
Lantbruksekonsulenten L.-P. Berg
l:e lantbrukainspektören O. Blomgren
Lapptillsyningsmannen E. Durman, Funäsdalen
Lappordningsmannen E. Willenfeldt, Brändåsen.

Landshövdingen hälsade välkommen och redogjorde för syftet med dagens sammanträde. Inom lantbruksnämnden hade uppgjorts förslag om markbyten mellan renbetet och jordbruket. En orientering om projektet skulle lämnas och jordbrukarna beredas tillfälle yttra sig över detsamma.

Blomgren redogjorde för lantbruksnämndens förslag, innebärande att ägo gränsen söder om Tännån mellan jordbruk och renbete lägges efter fjällkanten. Detta förutsätter ett markbyte mellan intressenterna. Jordbrukarna skulle avstå c:a 7.000 hektar av sina fjällskiften söder om denna gräns mot kompensation av c:a 1.300 hektar av Jolesskiftena norr om denna gräns och mot Tännån. Jordbruket skulle vidare kunna tillföras c:a 2.000 hektar produktiv skogsmark från Iggesunds skogar, som lantbruksnämnden avsåg förvärva genom markbyte med bolaget. Utöver detta skulle jordbrukarna behålla nyttjanderätterna till fåbodar, jakt och fiske inom de skiften, som de avstodo. Fisket kunde genom servitutsavtal för all framtid bindas vid säljande fastigheten. Renskötselri å andra sidan skulle genom renskadeservitut ha betesrätt å skogsmarkerna norr om den föreslagna ägo gränsen, mot Tännån och i öster mot Myskelån-Valmen. Befarar man skada å skogskulturer, torde det vara saker som gå ordna genom tillfälliga stängsel. En sådan fråga måste knäckas och får icke hindra planens genomförande. Berörda markägare hade tidigare informerats om lantbruksnämndens planer och i stort sett varit intresserade av de ifrågasatta markbytena. Här framkastades frågan, om jordbrukarna kunde tänka sig någon form av gemensamhets-skog, varigenom bl.a. stora lantmäterikostnader kunde undvikas. Betr. jordbrukarnas likvider för ägoutbyten, i de fall värdet av de avstådda fjällskiftena väsentligt understiger värdet av de mottagna skogsskiftena, torde de i erforderliga fall böra möjliggöras genom krediter mot bottenläneränta med statlig lånegaranti. Det underströks, att lantbruksnämndens intresse för Kyrkbyns skogskomplettering självfallet även gällde markägarna öster om Myskelån-Valmen. Den utförda byainventeringen ger underlag för lantbruksnämndens rationaliseringsbedömanden. Ett skönt mål skymtar. Vi få bättre renbetesförhållanden söder om Tännån, och jordbrukarna få välbelägna skogsmarker, med

den gamla rätten till fåbodar, jakt och fiske i behåll.

Överlantmätaren: Inget hinder att fisket behålles genom servitutsavtal. För jakten och fåbodarna finge det måhända bliva nyttjanderättsupplåtelser på 50 år.

Jägm. Bredhe: Domänverket har ej något intresse av att avstå skogsmark.

Jägm. Lindberg: Den moderna skogsvården ökar. Svårt kombinera skogskultur med renbete. Inhägnad av föryngringsrutor måste till, såsom skydd mot renarna, och det problemet hade lantbruksnämnden tänkt försöka knäcka, som vi hört i inledningen.

Lantbruksdirektören: Alla problem gå ej att lösa helt. Jordbrukarna ha en chans att få mera hemskogar genom Joles och Iggesundsmarkerna. Nackdelarna med renarna i skoglandet vid Tännån kvarstår. Vi få tåla förseningen i tillväxten. Större skogsmarker få kompensera. Man vinner mycket. Bytesaffären med Iggesund avancerar. Nästa fråga är värderingen av jordbrukarnas fjällskiften. Lantbruksnämnden köper objekten och byter. Frågan om gemensamhetsskog får begrundas av jordbrukarna.

Landshövdingen: Detta utgör en första etapp i strivandena att lösa renskötselns och jordbrukets gränsproblem i denna ort. Ett handlingsprogram har skisserats. Ordet lämnas fritt för yttrande över förslaget.

Per Halvarsson: Vi vill vara med på värderingen, den kan icke helt överlåtas på lantbruksnämnden. Reninvasion är att vänta. Jägmästare Forsberg konstaterade 75 % skada å föryngringen. Det är välbehövt för många att få skog.

Lantbruksdirektören: Ni skola självfallet vara med vid värderingen. Iggesund accepterar lantbruksnämndens värdering. Skog äro vi vana värdera. Fjällskiftenas värdering kräver i hög grad gemensam prövning. Vi önska först besked, om den föreslagna gränsen kan accepteras.

Johan Sundin: Det finns ingen naturlig gräns för renar. Först reste skogen - nu reser vattnet. Uttryckte sin tacksamhet, för länsstyrelsens hjälp med det förbättrade vägnätet. Vi ha renar överallt. De skada vallar, som kunna helt förstöras. Vi få ej släppa för lösa tyglar och vara för snälla. Ej tolerera strörenar. Jordbrukarna lämna ej sin näring vind för våg, som lapparna. Han ville ej vara negativ, men endast 50-åriga avtal för fåbodar och jakt är för litet. Byteskompensationen får lov att vara bra.

Landshövdingen efterlyste besked. Skola vi arbeta vidare efter riktlinjerna i förslaget?

Oskar Bergman erinrade om att renstängsel i gränslinjen varit på tal. Jakt och fisket var en viktig principfråga. De voro flera ägare av Kyrkbyn 1:1 och avstyckning var begärd. Han var för sin del intresserad av fortsatta diskussioner om markbyten.

Sven Bergman: Vi ha tidigare enats med Blomgren om fortsatta underhandlingar. Ville ej förlora jakt och fiske och poängterade affektionsvärdet.

Manfred Svensson: Om gränsen kommer att gå i fjällkanten, och ej vid Tännån som först varit på tal, då äro vi intresserade diskutera markbyten.

Jon Olofsson, som tidigare varit positiv till markbyten och önskat kompensation i Källskärsskiftet, förklarade nu genom ombud, att han ej önskade markbyte.

Ingebrikt Fundin, Erik Thomsson och Gustaf Ingebrechtsson deklarerade positiv inställning till lantbruksnämndens förslag till markbyten.

Karl Jonsson deklarerade intresse för markbyte. Han befarade dock, att fjällskiftena skulle bedömas, som i stort sett värdelösa.

Lantbruksdirektören gav upplysningar om värderingen. Inget är värdelöst, då vi här /tack vare renarna/ utöver ev. skogsvärde kunna räkna med renbetesvärdet. Föreslog byn utse 2 å 3 kontaktmän för värderingsfrågorna.

Lars Bergman önskade helst arrendeupplåtelse.

Karl Bergman trodde att svårigheterna skulle komma att bestå. Skadorna äro svåra. Ej negativ till projektet.

Lappfogden ville diskutera ett stängsel efter Myskelån från Valmen till den uppdämda Lossen.

Olof Sundin: Stängsel är förkastligt. Vi ha ju stora renströvningar även från öster. De östra markägarna lida lika mycket. Ej klara papper på sedvanerätten, enligt ing. Forssberg i Regleringsföreningen. Renarna ha ökat. Ren går ej kombinera med skogskultur. Vi önska arrende.

Lappfogden berörde sedvanerättsbegreppet. Förre landskamrer Huss nyligen avslutade utredning torde vid behov komma att ligga som grund vid domstolsrövingar. Här är det fråga om strörenar från Mittådalen lappby. Tännäs lappby har fullt schå med sina renar. Var positiva!

Olof Sundin: Det är icke bara strörenar, vi ha ibland hela hjordar vid Brändåsen med skällor och vaktare. Arrende är det bästa.

Landshövdingen: Förslaget är ett led i strävandena att åstadkomma en förbättring. Vi äro idag ej beredda att diskutera förslag utöver den röda linjen.

Lantbruksdirektören: Finns det något intresse för Bergvik-Alas marker?

Olof Sundin: Nej.

Karl Jonsson frågade efter renantalet inom lappbyn? Gäller sedvanerätten norr om Tännån?

Lappfogden: Vid senaste renräkningen uppgick antalet till 3.333, årskalvarna inräknade. Vi veta om strörenarna från Mittådalen, mer ej huru många de äro.

Landshövdingen fann att de markägare som berördes av markbytet - på något undantag när - deklarerat intresse av markbyten. Förhandlingar om dessa kunna nu fortsätta. Det får bli god kontakt mellan lantbruksnämnden och markägarna om normer för värderingen. Lantbruksnämnden har viss vana. Dess värderingar ha legat till grund för stora skogsbyten med bolagen. Angelägen om samförstånd. Vi får ge och ta i bästa möjliga kompromiss. I värderingen får förhandlas med varje markägare. Lämpligt att byn utser några kontaktmän, även de östra markägarna böra vara representerade. Kalfjällsvärdering är ju en synnerligen speciell historia.

Per Halvarsson föreslog att lantbruksnämnden skulle utse representanter för markägarna.

Ombudsman Nordell i RLF tackade för att han inbjudits. Det var bra att få inkopplas på tidig ståndpunkt. Den föreslagna ägegränsen föreföll angenäm. Jordbrukarna få en bättre gräns och renbevakningen blir lättare. Angeläget, att

Länsstyrelsen kan få bukt på de besvärliga renströvningarna från bägge lappbyarna. RLF var för sin del beredd att medverka till en jämkning i intressefrågorna.

Landshövdingen avtackade de närvarande och avslutade sammanträdet. /Kl. 18¹⁰/

Tämnas den 8/1 och Östersund den 14/1 1960.

· Blomgren

/C. Blomgren/

Bestyrkes å tjänstens vägnar:

Samuel Stenberg

Protokoll, fört vid sammanträde i Funäsdalen den 28 maj 1962 angående eventuell upplåtelse av rätt till renbete på privat mark mellan Ljusnan och Tännån i Tännäs kommun.

Härvarande: Ett 40-tal markägare, lantbruksdirektören Sixten Landahl, ordförande, samt tillsynsmannen vid lappväsandet Edor Burman och under-tecknad, vid protokollet.

Kallelse till sammanträdet hade skett genom kungörelse, som delgivits markägarna i berörda byar.

Inledningsvis lämnar undertecknad följande redogörelse:

Grönfjällets skattefjäll ingår i Tännäs lappby. Renägare i denna lappby nyttjar icke fjället ifråga för renskötsel. Renar uppehåller sig dock året runt på Grönfjället och på de övriga fjällen (Skensören och Skarvarna m.fl.) mellan Ljusnan och Tännån. Detta gäller även under den tid av året då renarna enligt lag skulle hållas borta från de aktuella markerna. De renar, som vistas där, utgöres av s.k. sammanblandade renar, som kommer dit norr- och österifrån. De förorsakar årligen skador på odlingar i båda dalgångarna. Detta har sedan länge förorsakat irritation bland markägarna, i synnerhet som dessa har stora svårigheter att få ersättning för sina skador. De närmast liggande lappbyarna anser sig nämligen icke kunna ersätta dylika skador, eftersom blott ett fåtal av renarna hör hemma i deras lappby. För att bringa anledningen till denna irritation ur världen önskar lappväsandet på ett eller annat sätt förvärva rätten till renbete mellan Ljusnan och Tännån. Ersättningen skulle i så fall utgöra gottgörelse för dels rätten att nyttja renbete och dels de skador som renarna i fortsättningen förorsakar. Renar kommer under nuvarande förhållanden att vistas på trakten mellan Ljusnan och Tännån. Det kan bedömas helt utsiktslöst att göra området fritt från renar under rådande förhållanden. Därför borde det vara en fördel för båda parterna om renskötsel under ordnade former kunde tolereras där.

Lantbruksdirektör Landahl uttalade, att, därest ett avtal skulle komma tillstånd, markägarna icke borde betinga sig alltför höga ersättningar. Man borde särskilt observera den fördel man uppnådde, om ersättning för det bete renarna nu i alla fall tillgodogör sig på markerna erhöles. De anslagsbeviljande myndigheterna skulle acceptera ett avtal endast

om upplåtelsestiden blev förhållandevis lång, exempelvis 50 år, eftersom den summa, som skulle lämnas som ersättning för upplåtelsen, blir stor. Arealen hade av en markägare uppskattats till totalt c:a 20.000 hektar.

Följande förhållanden uttalades,

att man gärna önskade avbända sig någon rättighet, som tillhörde fastigheten, men att man kunde tänka sig någon form av utarrendering,

att i så fall en 50-årig upplåtelsestid föreföll lång,

att det var svårt att beräkna en ersättning per hektar, som för all framtid skulle kompensera markägaren för de skador renar gör på odlingar och dessutom utgöra gottgörelse för renbete,

att under alla förhållanden ersättning borde utgå för de skador renarna förorsakar på odlingar i Ständalen och Ljusnans dalgång samt

att ett eventuellt avtal borde tillämpas på försök under en tid av fem eller tio år.

Enligt förslaget skulle man besluta, att, om avtal kom till stånd, renskötsel skulle bedrivas under ordnade former på fjällen mellan Ljusnan och Ständalen. Det kalkylerades med en hjord, bestående av 1.500 - 2.000 renar. Renägarna skulle i så fall bosätta sig på central plats för att effektivt kunna bevaka renarna. Meningen var dock att man därvid skulle ta i anspråk skog på den upplåtna marken. Vöd och byggnadsvirke skulle hämtas från renbetesfjällen.

Efter ytterligare diskussion gjordes lantbruksdirektören följande

S a m m a n f a t t n i n g:

Avtalet borde ges den innebörden, att markägarna säljer nyttjanderätten (renbetet) för ett visst antal år. Ersättning utgår enbart för denna rätt och sålunda inte för de skador renarna förorsakar på odlingar. Skador på odlingar ersättes av renägarna. Därvid tillämpas synnerhetsförfarande. En nämnd, bestående av ledamöter från kommunen, uppskattar skadeståndsbeloppet.

Ärskåten med denna ordning för skadornas ersättande är att renägarna därigenom spörres att bevaka de renar, som uppehåller sig på området ifråga (alltså inte blott egna utan även främmande renar) för att hindra dem komma in på odlingarna. Det anses inte möjligt att fastställa en engångsersättning, som för all framtid lämnar gottgörelse för rätten att nyttja renbete och de skador renarna förorsakar. Därför förefaller det lämpligt att

genom lappväsendets försorg mark ställes till renskötselns förfogande på det sätt, som här nämnts, men att de, som utövar renskötsel, själva får ansvara för skadorna.

De markägare, som därefter yttrade sig, hade intet att erinra mot ett dylikt avtal. För dagen ville man dock icke ange ersättningsbeloppets storlek.

Det överenskomms slutligen, att kontaktsmän med uppgift att informera markägarna och eventuellt anordna ett sammanträde med dessa skulle utnå. Dessa skulle också taga kontakt med lappväsendet när frågan diskuterats tillräckligt. Härtill utsågs herrar Oskar Fahlén för Flon, Axel Salomonsson och Sven Hammar för Funäsdalen, Oskar Emanuelsson för Tändalen, Halvor Jonsson för Fjällnäs och Axel Långström för Ljusnadal. Det hemställdes också, att markägare på ömse sidor av Kinnån norr om Östersjöen skulle så möjligtvis ett tillfälle avtal angående sina marker.

Stencilerad utskrift av detta protokoll tillställas ägarna av de fastigheter som enligt distriktslantmätarens förteckning beröres av ärendet.

Funäsdalen som ovan.

Ivan Lundberg

Justeras:

S. L.

Protokoll, fört vid sammanträde i Funnäs-
dalen den 25 februari 1963 angående even-
tuell upplåtelse av rätt till renbete på
privat mark mellan Ljusnan och Tännån
i Tännås kommun.

Närvarande: Ett 40-tal markägare, vars namn framgår av förteckning,
som bilagts originalprotokollet, lantbruksdirektör Sixten Landahl,
ordförande, samt instruktören vid lappväsandet Edor Burman och under-
tecknad vid protokollet.

Skriftliga meddelanden om tiden för sammanträdet jämte protokoll från
sammanträde i angelägenheten den 28 maj 1962 hade tillställts ägarna av
de fastigheter, som upptagits på förteckning, upprättad av överlant-
mätaren i länet och vederbörande distriktolantmätare.

Lantbruksdirektör Landahl refererade inledningsvis innehållet i proto-
kollet den 28 maj 1962. I korthet innebär lantbruksnämndens och lapp-
väsandets förslag, att renarnas betning på den aktuella trakten lega-
liseras. Fastighetsägarna erhåller ersättning härför. För att renarna
skall kunna hållas under kontroll bör renägarna ha tillgång till bo-
städer på Grönfjället eller dess närhet, varifrån åtgärder kan vid-
tagas för att förebygga skador på odlingar eller för att bortdriva
renar, som sedan inkommit på odlingar i Tännås och Ljusnans delgångar.
Staten förvärrar rätten att nyttja renbetet, men renägarna åtager
sig ansvaret för de skador, som eventuellt uppkommer på odlingar.
Nyttjanderätten bör omspanna en generation.

Vid sammanträdet den 28 maj 1962 valdes kontaktmän med uppgift att
informera markägarna i de olika byarna. Av deras uttalanden framgick nu
att uppfattningarna bland markägarna var delade. Ett fåtal önskade upp-
låta rätt till renbete på sina marker. Huvudparten önskade emellertid
icke upplåta.

Lantbruksdirektören ansåg denna markägarnas inställning i frågan
märklig, eftersom initiativet till det förra sammanträdet utgått från
vissa markägare. I anslutning härtill uttalade också undertecknad,
att anledningen till lappväsandets engagemang var, att man ville und-
vika att blott en del markägare upplät sina marker för renskötsel.

Det är känt, att irritation uppstått i bygden som följd av att vissa skiften i Tännäs kommun upplåtits för renbetning mot ersättning under det att ingen ersättning utgick för renarnas betning på andra marker i närheten av de upplåtna skiftena. Det borde vara en fördel för såväl markägarna som renägarna, om man erhöll kontroll över de renhopar, som nu under hela året uppehåller sig i Ljusnans och Tännäs dalgångar. Enda möjligheten att uppnå dylik kontroll torde vara att renägare bosatte sig i trakten. Intresset från renägare att få tillgång till den aktuella trakten är stort. Därav torde följa att lappväsendet vid sitt val av renägare kan välja den för uppgiften mest lämplige. Detta torde vara en förutsättning för att förhållandena skall förbättras. Om markägarna icke är intresserade av en överenskommelse torde detta kunna tolkas på det sättet att man sannolikt är nöjd med de rådande förhållandena.

Från markägarhåll framhålls, att en förutsättning för att en upplåtelse överhuvudtaget skulle komma till stånd var att prøvotid kom ifråga. Denna längd borde vara 5 - 10 år. Länsjägmästare Lindberg meddelade dessutom, att skogsvårdsstyrelsen driver vissa försök på en areal av 20-30 hektar på mustadiska egendomen i Malmagen. Om man befarade förstörelse eller skador på försöksobjekten, måste markägaren gardera sig häremot vid en eventuell uppgörelse. Det framställdes också en förfrågan om upplåtelsen skulle omspänna tiden 1 maj - 1 oktober (den tid då sedvanebete icke får förekomma) varpå undertecknad lämnade beskedet att dylik avsikt förelåg. Dessutom framställdes en fråga om markägarna saknade möjligheter att med nuvarande rättsregler erhålla ersättning för skador på sina odlingar. På denna fråga lämnade undertecknad beskedet, att renarna utgöres av sammanblandade djur från nästan samtliga lappbyar i södra länsdelen och att det därför är svårt eller nästan omöjligt att utfå ersättning.

Eftersom överlag en 50-årig arrendetid ansetts alltför lång, diskuterades möjligheterna att införa en prøvotid. Det förslaget lämnades markägarna, att tiden för avtalet borde bestämmas till 50 år men att en 10-årig prøvotid samtidigt skulle gälla, innebärande att kontrahenterna skulle äga rätt att inom viss tid före prøvotidens utgång uppsäga arrendet. De skäl, som borde ligga till grund för dylik uppsägning skulle intagas i arrendekontraktet. Ersättningen för rätten att nyttja renbete utbetalas för varje 10-årsperiod varvid hänsyn toges till penningvärdesförändringen. Till säkerhet för bestående av rätten borde nyttjanderätten helst ges formen

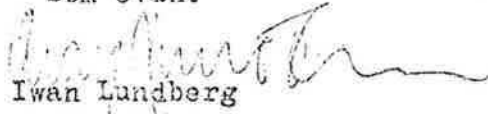
av servitut, som intecknas i fastigheterna. Härigenom underlättas i hög grad det administrativa förfarandet. I annat fall måste lappväsendet träffa avtal för varje 10-årsperiod med ägarna av de olika fastigheterna, vilket kommer att förorsaka dryga kostnader. De markägare, som därefter yttrade sig, uttalade sitt gillande av huvuddragen i det framlagda förslaget. Man sade sig särskilt ha tagit fasta på att prøvotid avses komma ifråga, varigenom ett kontrakt kan uppsägas om förhållandena icke är acceptabla för markägaren. Om en upplåtelse kom till stånd, borde häri ingå den mark i Fjällnäs, som är belägen på ömse sidor om Tännån.

Lantbruksdirektören ansåg att lantbruksnämnden och lappväsendet genom markägarnas uttalande fått fullmakt att arbeta vidare för att närmast framlägga förslag till kontrakt. Detta borde lämpligen upprättas i samråd med kontaktmän i de olika byarna. Sedan förslagskontraktet färdigställts, skulle detta utsändas till markägarna, varefter sammanträde för diskussion av kontraktsvillkoren borde komma till stånd inför lantbruksnämnden och lappväsendet. De närvarande förklarade sig på fråga av ordföranden villiga att gå med på en dylik ordning för den vidare behandlingen av ärendet.

Följande utsågs till kontaktmän nämligen; Sven Hammar och Axel Salomonsson, Funäsdalen, Axel Långström, Ljusnedal, Oskar Fahlén, Flon, Erik Jonasson, Tännålen och Halvor Jonsson, Fjällnäs.

Lantbruksdirektören meddelade, att lantbruksnämnden kommer att delta i ärendets vidare handläggning för att bl.a. bevaka jordbrukarnas intressen i förevarande avseende och tackade slutligen de närvarande för att de velat inställa sig vid sammanträdet och framlägga sina synpunkter.

Som ovan.

Iwan Lundberg

Justeras:

[Faint handwritten signature]

15 1922

D. m. 12/23/68

162 195.

Doc X A-60/1968.

Utdrag av protokoll, hållet hos länsstyrelsen i Jämtlands län & landskoret i Östersund den 29 november 1968.

Sedan Kungl. Maj:t genom beslut den 15 april 1966 förordnat, att ett exemplar av renbetesmarkskontrolleringens betänkande "Renbetesmarkerna" (SOU 1966:12) skulle överlämnas till länsstyrelsen för den åtgärd, som kunde antas på länsstyrelsen, hade länsstyrelsen den 3 juni 1966 uppdragit åt förste konsulenten Lundberg att - efter samråd i erforderlig utsträckning med företrädare för länets lagbyar - till länsstyrelsen inkomma med förslag till de åtgärder som kunde komma ifråga.

Länstyrelsen hade därefter i skrivelse till länshyttarna i länet berättat byarna tillfälligt inkomma med uppgift om önskade utvidgningar av byarnas betesområden.

Sedan flertalet av lappbyarna värfster till Länsstyrelsen inkommit med önskemål härnäst, hade Lundborg i en den 16 september 1968 dagtecknad skrivelse sammanställt byarnas önskemål och föreslagit vissa åtgärder.

Länshyttelsen beaktat nu att åt en arbetsgrupp, sammansatt av herrarna Bohman, Lundberg och Wilhelmsson, uppgiften att närmare överväga vilka åtgärder för utvidgning av lappbyarnas betesområden, som borde vidtagas, samt att bedriva underhandlingar med berörda markägare och i förekommande fall träffa överenskommelser med dem. Bohman skulle såsom ordförande leda gruppens arbete.

Donovan.

In fiden:

Bengt Bohman

Lundberg

"Mule for sale"
"Tanner's"

Protokoll fört vid sammanträde ang.
stövande renar måndagen den 10-6-68
i Lillhärda.

Närvarande: Yngve Smets, P O Skoger, Karl Jönsson,
Halvar Jonasson, Teodor Johansson, Andreas Jonasson, Artur Dovlin,
Erik Busk, Olof Eriksson, Sunnanå, Alma Sundin, Gullan Persson,
Bertil Lövgren, Erland Fjätström, Olov Eriksson Lillhärja bygget,
P O Healin, Stig Hagiker, Eskil Thor, Eskil Eriksson, Arnold Jonas-
son, Gustav Vredling och Bo Cäfalk samt från lappväsens sida
Yngve Blom, Edor Burman jämte fyra renägare.

§ 1

Bo Cäfalk valdes att leda dagens sammanträde samt att
föra dagens protokoll.

§ 2

Andreas Jonasson inledde med att påtala de olägenheter
som renflockarna hade samt att renägarnas åtgärder icke med-
fört önskade förbättringar.

Renägare Alf Villenfelt framhöll svårigheterna när det
var fråga om att ta bort renen och han bad Ortsbefolkningen
om hjälp med rapporteringen vintertid, så skulle man komma
från renägarsidan och slakta renarna.

Eskil Eriksson talade om att han vid 67 års jakt vid
Bleckåskällan blivit utan Älg (mot vanligen 4) p g av att
tusentals renar uppehöll sig på hans jaktmarker.

Burman ansåg att Älgen inte skyddade renen. Han ansåg
renen kom ner på vintern och stannade till våren att de fanns
på hösten var ovanligare.

Hagiker tyckte att sockenborna (markägarna) skulle få
skjuta renen.

Burman anmärkte att enligt bestämmelserna måste en
oräningsman från lappby vara med.

2
Villenfelt, renägarna vill inte gå med på något ekontrollerat skjutande.

Hagåker underströk attälvgjakten försämrats avsevärt av renarna och menade att byborna borde tas till hjälp vid rendecimeringen.

Blom förklarade stövrenen berodde på att numera sköttes renarna extensivt så att de få röra sig fritt och utan tillsyn mellan kalvning, märkning och slakt. Beträffande stövrenen är utslaktning och ev. flyttning av djuren lösningen.

Smeds undrade om inte orsaken var att det hölls för mycket ren.

Blom medgav att renstammen hölls i överkant, men menade att närheten till norska gränsen gjorde att många renar kommit från grannlandet, utvandringen skedde mestadels vintertid pga att vinterbetet inte räcker.

Fru Sundien undrade om lagen tillät att ha renarna lösa.

Villenfelt sade att de fick vara lösa, men var det ekonomiskt möjligt ville samerna gärna ha stängsel.

Blom påpekade att turismen genom sina anläggningar och gruvdriften hade beskurit samernas rättigheter.

Villenfelt hoppades på en lösning i god sänja.

Smeds undrade om inte det fanns risk för att de renar som upphåller sig här blir hemtama och bildar en stam.

Villenfelt medgav att risken fanns, men samerna önskade inte ha ren här.

Burman ville att en kontaktman skulle utses i Lillhärjedal han skulle ta emot uppgifter om renförekomst kommunen och rapportera till renägarna för åtgärd.

Olov Eriksson Lillhärjeåbygget, talade om att han hade stört besvär av renar på sina inägor.

Villenfelt upplyste om att efter synförfarande ersätts skador på inägor.

Burman underströk att ersättning utgår, men först bör prövas om inte ordningsmannen för lappby och jordägeran (eller arrendator) kunde komma överens om skadans omfattning utan att syn behövde tillgripas.

Efter diskussionen framställdes förslag till kontaktman nämligen : O.Eriksson Lillhärjab., Andreas Jonassen och Bo Cälfalk.

§ 3

Bo Cälfalk valdes att fungera som kontaktman i renfrågan.

§ 4

Till att justera dagens protokoll valdes : Stig Hagåker och P O Skoger.

§ 5

Mötet avslutades.

Dag som ovan

Bo Cälfalk

Justerat :

P. O. Skoger

Stig Hagåker

(Telefonnummeranteckn; Lars Ransberg 24b Högvålen.

Edor Burman 92 Funäsdalen
eller 36 Fännadalsbyn

Lappfogdäkontoret östersund 063/176 60)

Protokoll fört vid sammanträde, angående kringströvande renar inom följande skifteslag Lillhärdal, Lofsdalen, Glöto, Häggberget, Råndalen, Ransundet, Djursvallon och Bölbberget hållet uti Lillhärdals kommunalrum Kyrkbyn torsdagen den 24 okt. 1968 klockan II,00.

Närvarande: Markägare.

Jägm. W. Franzen Älvdalen, Stora Kopparbergs AB., Jägm. Leif Eriksson Svog, AB. Iggesungs Bruk, Jägm. Yngve Smeds Svog, Bergviks AB., Jägm. Gustaf Kjellberg Söderhamn, RLF:s Ombudsman Hans Furuborg Östersund, Skogvakt. Eskil Thor Horrö, Marma Långrör, G. Axelsson Svog, Skogsvårdsstyrelsen, Skogvakt. Bo Ödfalk Lillhärdal, Stora Skifteslaget, Andreas Jonasson Lillhärdal, Olof Eriksson Lillhärjeåbygget, Hugo Halvarsson Långå, Karl Andersson Råndalen, Harald Larsson Vembron Svog, E. Fjätström Lillhärdal, A. Hodspång Lillhärdal, Hans Westman Glöto, Alfred Martinsson Glöto, Alrik Molin Lofsdalen, John Erik Häggberg Häggberget Särna, Erik Backman Lofsdalen, Lennart Persson Ransundet, A. Mårtensson Lillhärdal, G. Wredling Lillhärdal och undertecknad Hom.äg. Stig Hagåker Lillhärdal.

Närvarande: Lappväsendet och Renägarna.

Konsulent Ivan Lundberg Östersund, Yngve Blom, Ordningssman Lars Ronsberg, Härje Ronsberg, E. Ronsberg och N.O. Ronsberg samliga från Tämmäs lappby.

§ 1.

Skogvaktare Bo Ödfalk Lillhärdal öppnade sammanträdet och redogjorde för tillkomsten av dagens sammanträde som gällde kringströvande renar på förbjuden mark.

§ 2.

Att lösa dagens sammanträde och vara dess ordförande valdes enhälligt Skogvakt. Bo Ödfalk Lillhärdal, samt till sekreterare att föra dagens protokoll valdes enhälligt Hom.äg. Stig Hagåker Lillhärdal.

§ 3.

Till justeringsmän att justera dagens protokoll valdes Konsulent Ivan Lundberg och RLF:s ombudsman Hans Furuborg båda Östersund.

§ 4.

Efter dessa förrättade val bad ordf. Bo Ödfalk att de olika skifteslagens och bolagens representanter skulle yttra sej innan diskussionen slüptes lös och som första talare anmälde sej Hom.äg. Andreas Jonasson Lillhärdal, som yttrade sej på följande sätt.

Med anledning av den allmänna förekomsten av ren inom västra delen av Lillhärdals socken har markägarna fått vidkännas stora ekonomiska förluster.

Inkomsterna för markägarna från skogsbruket i denna trakt är minimala, medan däremot många markägare arrenderar ut sina marker för älgjakt och får därigenom ett gott ekonomiskt tillskott.

I och med att jakten störs av hundratals renar som förorevar jakten, ärar sig arrendatorerna ur, och markägaren får vidkännas ekonomisk förlust.

Vid skogsavverkning ålägges markägaren av statsmakterna att återplantera skog, som sedan förstörs av kringströvande renar, och markägarna får reparera skadorna för dyra pengar.

Med hänvisning till ovanstående är det ett oeftergävt krav från markägarna att myndigheterna vidtar sådana åtgärder att renägarna följer renbeteslagen och inte förstör det inkomstbortfall som redan drabbat markägarna i västra Lillhärdal.

§ 5.

Alrik Molin som företrädde markägarna i Lofsdalen sade att man där numera har renar året om. Renarna gör stor åverkan på markerna och de gå till och med in på inägena och förstör växande grönt. På 1930 talet var det aldrig några problem med renar. Det är under de senaste åren det blivit betydligt sämre framhöll Alrik Molin till sist.

§ 6.

För Glötes skifteslag talade Hans Westman som framhöll att problemet var det samma i Glöte som i Lofsdalen, men Westman ville understryka att det var vildren som vistades i Glöte.

§ 7.

Häggbergets representant John Erik Häggberg underströk att där fanns ren nästan dagligen och att renarna till och med kom in i inhägnader runt gårdarna.

§ 8.

Karl Andersson Rändalen pekade på utredning från år 1936 enligt vilken inga renar har rätt att bota där, renarna skall finnas inom renbeteslandet. Vi har uppvaktat både renägarna och länsstyrelsen, men utan resultat.

§ 9.

Representanten för Ransundet var Lennart Persson som sade att renarna fördärvar jakten i byn. Ingen vill arrendera jaktmarker där det bara finns ren.

§ 10.

Ägästare Gustaf Kjellberg Söderham underströk vikten av skogsvård och jakt, samt att renarna var till stor skada både för jakt och skogsvård. Därutöver ville han veta om renägarna kunde bevisa att deras renar kunde få vistas här på dessa trakter.

§ 11.

Iggosunds AB:s representant Jägästare Lolf Eriksson Svog, påminner om de stora skador som renen åsamkar både träd och vido och dessutom förstördes fina plantbestånd när stora flockar renar kom och lade sej samt klände sönder plantorna. Jakten har också blivit försämrad genom att ren upphåller sej på markerna och att hundarna tar efter renarna. Därutöver var att lägga märke till att renarna åt upp vitmossan som var en inkomstkälla för Härjedalen, till sist påminde han om ett avtal som fanns mellan AB. Iggosunds Bruk och Tännäs lappby om viss rätt till bota inom Dalsvallen som han ville skulle efterlevas.

§ 12.

Jägmästare W. Franzon Älvdalen, omtalade att han hade bekymmer med renfrågan inom hela verksamhetsområdet såväl Särna - Idre - Lillhärdal och även inte minst inom Norge där Bergslags AB. hade skogar och marker och renarna var till fördärv både inom jakten och att renarna betade vitmossa som var en handelsvara inom dessa trakter, han undrade vidare om inte samerna voro ersättnings- skyldiga när jaktarrondatorerna drgo sej tillbaka samt klagade på för mycket ren på markerna. Vidare omtalade Jägmästare Franzon, att samerna icke voro eniga med markägarna att kringströvande renar skulle få skjutas, men att i Norge myndigheterna lämnat medgivande att avliva renar genom skjutning.

§ 13.

Ordföranden Skogvaktare Bo Ödfalk undrade vem som skulle betala om man körde på renar och bilen samt föraren blev skadad.

§ 14.

RLF:s ombudsman Hans Furuborg att problemet med kringströvande ren inte är nytt för RLF:s Länsförbundet har vid uppropade tillfällen erhållit klagomål från enskilda markägare om olägenheterna.

§ 15.

Konsulent Ivan Lundberg från Lappväsöndet yttrade sej på följande sätt. Det var några frågor som framkommit, han ville att kritiken skulle ställas åt rätt håll och ej mot myndigheterna, utan kritiken bör ställas mot den lappby som har med frågan att göra. Nu gällande lagbestämmelser gör icke myndigheterna rätt att vidtaga de begärda åtgärderna. Vidare ville han framhålla det goda samarbete som ägde rum inom Särna - Idre området där Jägm. W. Franzon tyckte i sitt tal att det stod lika dåligt till med samernas arbete. Konsulent Lundberg sade vidare att samerna inte hade för mycket renar, utan det var avståndet mellan fjällmarkerna och den privata marken som gjorde att det blev olägenheter, irritation och skador genom renströvning. Han fortsatte vidare i sitt tal och ville att varje skifteslag skulle utse ett eller två kontaktmän som skulle rapportera till Lappväsöndet om renar fanns att återhämta. Ingen rapportör skulle behöva lida någon ekonomisk förlust. Renbeteslagen var ej densamma i Sverige som i Norge och därför kunde man inte godkänna nedskjutning av renar hur som helst. Skulle så ske var man tvungen ordna med fullmakter från renägarna från olika håll av vårt land och till och med från norska renägare, därför att renar från alla dessa håll kunde ha samlats i en och samma hop. Det upplystes även från konsulentens sida att det var lappbyn som var den juridiska personen och ej den privata renägaren. Till sist vädjade konsulent Lundberg om ett gott och förståeligt samarbete mellan såväl renägare som markägare för att lösa renfrågan på bästa sätt.

§ 16.

Mossaindustrins representant Harald Larsson Vembron, att ungefär 5 - 600 personer var anställda inom mossaindustrin i Härjedalen, han framhöll vidare att renarna har gjort stor skada på vitmossan och att flera fast anställda

personal rodan måst avskodas, skulle detta fortsätta och allt fler och fler renar tränga in i laldskapet blir tendensen den att Härjedalen blir avfolkat till sist.

§ 17.

Andreas Jonasson Lillhärda, ville poängtera att efter sammanträdet som var ordnat i Lillhärda rodan i våras ingenting har gjorts från renägarnas sida, utan allt fler och fler renar kommit till.

§ 18.

Så kom den talar som haft det största bekymret med kringströvande renar nämligen Kom.äg. Olof Eriksson Lillhärjeåbygget, och uttalade sej på följande sätt. För det första så tycker jag att detta är fel från första början, att slussa in en massa djur, utan att ha kontaktat markägarna, där borde enligt min mening ha varit renägarnas sak att först kontaktat oss.

Det är femte året i följd som vi här har haft övår av ren, och antalet bara ökat för varje år, trots att vi har kontaktat renägarna i situationen.

Jag hörde Burman yttra på vårt sammanträde i våras, att det kunde inte undvikas att det kom någon strören utom renbetesgränsen, men vad ligger begreppet strören är det några stycken eller som i detta fall hopar på flera hundra, till tusen som sprider sig på områden långt, långt utom renbetesgränsen.

Jag citerar ett annat yttrande av Burman angående lavarna. Han yttrade att det fanns så fina lavar här på dessa trakter att det var en nationökonomisk vinst att beta av dem. För mig är det en ekonomisk vinst om dem ej avbetas, då lavar angår som supplemang till stråfoder åt våra djur under vintern. Dessa mossmarker är nu som totalförstörda på mitt område, det är att märka att lavan har en mycket lång tillväxttid cirka femtio år i högländet, så har vi grönbetet i mossmarkerna, där är avbetat och nertrampat.

Så har vi inägorna, nedrivna hagar och flockar av ren som äter och skadar på förstaårsvallarna mm, dessa vallar betar man inte med sina egna djur, även jortronmarkerna hinner dem med.

Nu har vi älgjakten, älgen försvinner och söker sej ner till tryggare markor, jakten omöjliggörs av rentramp och hur blir det i framtiden. Inom en och för lägsen framtid kanske fem eller sex år är dessa marker alldeles avskavade, då är det slut på natinalinkomsten och allt är skamfilat och utslit.

Att det är en vinst för renägarna att släppa sina renar på våra marker det betvivlar jag inte, men jag betvivlar heller inte att det för oss markägare är en kännbar förlust, är renägarna beredda att ta konsekvenserna för denna markförstöring under denna tidsrymd.

§ 19.

Lundberg återkom och framhöll vidare, att renägarna inte utlovat någon bättring under denna barmarkspäriod som i våras, utan först vid ett kommande snöföro, har renägarna utlovat göra sitt bästa.

§ 20.

Yngve Blom, Lappväsendet redogjorde för allvägagångssättet vid värdering av skador som förosakats av ren. Enl. renbeteslagen skall för värdering av skador

utses tre st. godmän varav en utses av markägarna, en av renägarna och den tredje utses av dessa båda.

Då detta tillvägagångssätt enligt lappväsendet är onödigt krångligt tillämpas för närvarande den ordningen att lappväsendet låter hushållningssällskapets export värdera skadan.

§ 21.

Franzon upptog frågan angående rapportering och om rapporteringen var tillgodosedd och ger resultat, det var inte under vintern det var besvärligast, utan straxt före älgjakten, Franzon framhöll vidare, att man skulle få nödslakta ren under älgjakten och ge en viss resättning till renägarna för var slaktad ren.

§ 22.

En okänd talare tillstyrkte Jägmästare Franzons framställning.

§ 23.

Konsulent Lundberg menade att det inte gick att skjuta renar så lätt, utan han upprepade vad han tidigare sagt, att då var fullmaktsförfarandet framme igen, man visste inte vem som ägde den eller den renen.

§ 24.

Franzon ville att renägarna skulle ge medgivande att skjuta renar, Lundberg menade att det var ett ofektivt sätt, men renbeteslagen och samerna själva säger nej till en sådan åtgärd.

§ 25.

Någon frågade finns det fler renar nu än förr, och har renägarna rätt att ha hur många renar som helst, svaret blev att det fanns fler renar än förr, men renägarna väntade på den nya Renbetesmaksutredningen.

§ 26.

Hans Furuborg poängtorade vikten av att markägarna verkligen anmälde uppkomna skador på grödor till lappväsendet och fick dessa ersatta.

§ 27.

Ytterligare en talare undrade varför inte renarna återtog från markerna när man ringde både renägarna och länsstyrelsen.

§ 28.

Jägmästare Kjellberg efterlyste varför det blivit så mycket ren på våra marker, varför tager inte renägarna igen sina renar. Det upplystes att Ordningssmannen inom varje renby ej fick alla renägarna med sej att återtaga renarna.

§ 29.

Borgviks representant Jägmästare Ingve Smeds Svog, ville påminna om ett sammanträde som hölls för någon tid sedan i Hode, där markägarna och renägarna kom överens om att renägarna skulle nödslakta renar så dom kom i rimlig nivå med sin renstam, för närvarande är det aldeles för mycket ren slutade Smeds.

§ 30.

Harald Larsson Vembron, ville föreslå att staten skulle inköpa mera mark till renarna, och sedan ordna lämplig jaktid på ren lika som på älg.

§ 31.

Någon efterlyste om det änto var en dålig affär att ha för mycket ren, Konsulent Ivan Lundberg svarade att det var en dålig affär för renägarna att ha för mycket ren.

§ 32.

Ronsberg ville svara någon talare som talat tidigare och frågat varför renägarna inte tagit igen renarna förut, Ronsberg svarade enligt tidigare överenskommando så skulle renägarna först när det blev snöföre och spår efter renarna taga vara på renarna och o j under barmark.

§ 33.

Det föreslogs att sammanträdet skulle ajourneras, men att markägarna skulle kvarstanna i lokalen för onskild överläggning om hur vilka krav som skulle ställas till lappväsendet och renägarna, samtidigt meddelade ordföranden att Lillhärda's stora skifteslag skulle bjuda på kaffe å Ingrid's Konditori.

§ 34.

Ombudsman Hans Furuborg tog till orda först och menade att markägarna skulle välja kontaktmän inom varje skifteslag en eller två, samt att trycka på §§ 26 - 28 i renbeteslagen där han menade sades en hel del saker som renägarna måste efterleva, samt att en resolution skulle sammanfattas och tillställas Länsstyrelsen i Jämtlands län. Därefter talade en hel del andra talare, men till sist enades markägarna om att anta Furuborgs förslag. Ombudsman Furuborg och Jägmästare Kjellberg valdes att sammanfatta resolutionen, därefter intogs kaffe å konditoriet.

§ 35.

Efter kafferasten samlades åter markägarna för att godkänna den sammanfattade resolutionen som herrar Furuborg och Kjellberg sammanfattat, under tiden valdes en kontaktmän för varje skifteslag vilkas namn åtogos i resolutionen.

§ 36.

Resolutionen fick följande ordalydelse:

Till/ Länsstyrelsen i Jämtlands län

Lappväsendet,

831 00 Östersund.

Representanter för markägare inom Lillhärda's, Lofsdalen, Glöte, Haggbergst, Råndalen, Ransjö, Ransundet, Djursvallen och Bålbergst's skifteslagar, samlade till sammanträde angående olika olägenheter som föresakar markägare på grund av olaglig förekomst av kringströvande renar i för varje år ökat antal vill härmed uttala följande:

Mötets onöjliga beslut innebär att samliga markägare kräver att inom icke renbetesområde skall antingen genom utslaktning, bortforsling eller på annat sätt snarast dock senast den första maj 1969 icke finnas till.

Till efterföljande av dessa krav valde mötet en kontaktmän för varje skifteslag och rapportör till länsstyrelsen enligt följande.

Lillhärddals	skiftoslag	Bo Ödfalk, Lillhärddal
Lofsdalens	"	Erik Backman, Lofsdalen
Glötos	"	Alfred Martinsson, Glöto
Häggbergots	"	John Erik Häggberg Häggbergot, Särna
Råndalens	"	Karl Andersson, Råndalen
Ransjös	"	Gunnar Jönsson, Ransjö
Ransundets	"	Lonnart Persson, Ransundet
Djursvallens	"	Alrik Olofsson Djurswallen, Glöto
Bölbergots	"	Johan Bergström, Bölbergot

I fall dotta krav ej tillgodosetts inom föreskriven tid, beslöt mötet att lagligen pröva efterlevnaden av renbeteslagens bestämmelser.

§ 37.

Därefter inkallades lappväsendets och renägarnas representanter och resolutionen upplästes, vilket enhälligt godkändes av de ovan nämnda representanterna.

§ 38.

Lappväsendets konsulent Lundberg begärde att få uppföra inhägnader för att kunna samla renarna till nedslaktning, samt att kvarvarande renar som blev utanför inhägnaden skulle få nedskjutas på privat mark. Markägarna ville att renägarna skulle kontakta markägarna och omtala om de skjutut ren på markerna så ingen förväxling med tjuvjakt på annat vilt kunde misstänkas av markägaren.

§ 39.

Båda renägare, lappväsendet och markägarna förstodo varandra och ordföranden förklarade mötet avslutat och alla skildes i bästa samja.

Justerat:

Hans Furuborg Ivan Lundberg

Dag som ovan.

Stig Hagåker

Sekreterare.

Till/ Länsstyrelsen i Jämtlands län

Lappväsendet,

83I 00 Östersund.

LAPPVÄSENDET

JÄMTLANDS LÄN

1 JUNI 1963

D. nr

Representanter för markägare inom Lillhärddal, Lofsdalen, Glöte, Häggberget, Rändalen, Ransjö, Ransundet, Djursvallon och Bålbergets skifteslagar, samlade till sammanträde angående olika olägenheter som förosakar markägare på grund av olaglig förekomst av kringströvande renar i för varje år ökat antal vill härmed uttala följande:

Mötets enhälliga beslut innebär att samtliga markägare kräver att renar inom icke renbetesområdet skall antingen genom utslaktning, bortforsling eller på annat sätt snarast dock senast före den första maj 1969 icke finnas till.

Till efterföljande av dessa krav valde mötet en kontaktman för varje skifteslag och rapportör till länsstyrelsen enligt följande.

Lillhärddals	skifteslag	Bo Ödfalk, Lillhärddal
Lofsdalens	"	Erik Backman, Lofsdalen
Glötes	"	Alfred Martinsson, Glöte
Häggbergets	"	John Erik Häggberg Häggberget, Särna
Rändalens	"	Karl Andersson, Rändalen
Ransjö	"	Gunnar Jönsson, Ransjö
Ransundets	"	Lennart Persson, Ransundet
Djursvallons	"	Alrik Olofsson Djursvallon, Glöte
Bålbergets	"	Johan Bergström, Bålberget

I fall detta krav ej tillgodosetts inom föreskriven tid beslöt mötet att lagligen pröva efterlevnaden av renbeteslagens bestämmelser.

Justerat:

Hans Furuborg Ivan Lundberg

Dag som ovan.

Stig Hagåker

Sekreterare.

LÄNSSTYRELSEN

I
JÄMTLANDS LÄN

Lappväsendet

Nr

Protokoll, fört vid sammanträde i Bränd-
åsen den 20 oktober 1969 med renägarna i
Tännäs och Idre lappbyar angående ren-
strövaing under sommarhalvåret.

Närvarande: Ordn.män Lars Rensberg, vice ordn.män Alf Willen-
feldt, renägarna Edvard Willenfeldt, Oskar Rensberg, Edvin
Rensberg, Bengt Andersson, Olle Kant, John A. Rensberg, Folke
Rensberg, Jonas Jonasson, Elias Rensberg, John Rutfjäll, Jon
Kant, Tore Rensberg och Herje Rensberg från Tännäs lappby samt
från Idre lappby ordn.män Ingvar Andersson, renägarna Olle
Andersson, Axel Andersson, Allan Andersson och Lars Åhrén.

Från lappväsendet deltagar Eder Burman och Iwan Lundberg.

Till justeringsmän utses Axel Andersson och Alf Willenfeldt.

Inledningsvis redogöres för gällande lagbestämmelser samt
bestämmelserna i byordningen om renantal och tillsynen av
renarna.

Markägarnas krav på befrielse av markerna från renar har skärpts
undan för undan. Det kan befaras att rätteliga åtgärder vidtoges,
såvida inte renägarna och lappväsendet kan åstadkomma en förbät-
tring. Det ankommer i första hand på renägarna att göra ett hand-
lingsprogram och att följa detta vid arbetets utförande. De
resultat som uppnåtts under senare år i byarna visar att det
är möjligt att förbättra förhållandena.

Orsaker till de nuvarande förhållandena.

Följande renägare yttrar sig, nämligen

Alf Willenfeldt: Renarna har undan för undan blivit vana att
uppsöka bortligt grönbete i skogar och på ängsmarker utanför ren-
betesfjällen. Sådant bete förekommer sparsamt i fjällen. Meng-
den av renar i en by är oväsendlig i sammanhanget; renarnas
beteendemonster måste förändras om en förbättring skall kunna
uppnås. Markägarnas beskrivning av förhållandena är riktig, åt-
minstone ifråga om renförekomsten.

Olle Andersson: Renen förvärvat snabbt nya vanor. Detta syntes
då familjen Andersson (egentligen Anders Olsson) flyttade sina
typiska fjällrenar från Offerdal till Idre. Renarna drog ned i
skogarna, lockade av det bete som fanns där. Idre lappby har
begärt en utvidgning av betesområdena. En sådan skulle ge det
bete, som nu saknas inom lappbyn men som renarna är beroende
av. I sammanhanget inverkar också den turistiska exploateringen
av mark i närheten av de betesområden som står till lappbyns
förfogande.

Ingvar Andersson: Det finns stora turistanläggningar i Grövel-
sjön, Storsjötern, Björnliden och Idre. De turister som bor där
ägnar sig åt fiske på vårvintern, då renarna drar upp mot fjäl-
len, och under högsommaren då renarna hålls i högfjällen. Renar-
na finner alltså inte ro på de områden där fiskande eller turis-
ter drar fram i stora skaror utan lämnar högfjällen. De kommer

Kivst
1969

sälunda till de rofyllda skogarna, där de inte får upphålla sig under sommarhalvåret.

Edvard Willenfeldt: Den mark utanför renbetesfjällen som renarna uppsöker är typiskt renbetesmark. Detta tillsammans med att de fjällmarker som enligt gällande bestämmelser står till byns förfogande är för små, gör att renarna strövar ut mot de into tillåtna områdena. En del är förbrukas byns sommarbete mycket snabbt - t.ex. vid torra - och renarnas vana att själva skaffa sig föda för dem då ut över privatägda områden. Liksom Idre är Tännäs lappby besökt av turismen. De otaliga turistanläggningarna i Tännäs kommun nyttjar i hög grad renbetesfjällen i sin turist-rörelse.

Olle Andersson: Klimatiska förhållanden inverkar hårdare i byar med små betesland. Renarna som styrs av naturkraft kan snabbt lämna beteslanden utan att renägarna hinner stoppa strövningen. Sådant är fallet vid onormal torra eller kyla på sommaren.

Åtgärder i avsikt att uppnå en förbättring.

De markutvidgningar som begärs av byarna är givetvis den bästa lösningen, men den är tidsödande. Förhandlingar med markägare måste föras, innan markförvärven kan göras. För närvarande saknar renskötselmyndigheterna möjligheter att ägna sig åt detta arbete. Arbetet med att bortskaffa renar från privatägda marker eller arbete i avsikt att förbygga renströvning till trakter där renarna inte får hållas under sommarhalvåret kan inte ligga nere i avvaktan på markutvidgningen.

Det förefaller klart att en reducering av renantalet i de båda byarna är ofrånkomlig. Om detta vittnar framför allt renlängderna men också slaktstatistiken. Alla vet att gällande bestämmelser i renbeteslagens lydning är föråldrade, men de gäller dock. Om markägare begär att en reducering skall genomföras på laglig väg torde länsstyrelsen inte kunna underlåta att tillämpa bestämmelserna.

Lars Rensberg: Renägarna i Tännäs är inställda på en reducering av renhjordarna under kommande slaktsäsong. Detta innebär alltså att det skall slaktas flera renar än vad som motsvarar renhjorden normala årstillväxt.

Edvard Willenfeldt: Det är känt att främmande renar, som utskiljes och hemföres, efter någon tid återvänder till det betesland som de självmant uppsökt. Det är därför angeläget att det bestäms huru det skall förfaras med de främmande renarna; om de skall slaktas på platsen eller bortskaffas på annat sätt. Metoden i arbetet bör vara att man före det egentliga renskötselarbetet tar reda på var det bästa betet finns och därefter samlar renarna där för åtgärder, som bestäms i förväg. Arbetet bedrivs sedan med så stor intensitet som möjligt. Sedan huvuddelen av arbetsbördan klarats av anordnas under vintern 1969/70 renräkning, som lämnar besked om resultatet av det utförda arbetet.

Det är inte lätt för den enskilde renägaren att veta hur många renar han skall slakta för att en verklig reducering av renhjorden skall uppnås. Med det stora renantal som lappbyn har får den enskilde inte tillräcklig kontroll/översikt.

Benkt Andersson: Det är otillfredsställande för renägaren att han nödgas reducera sin renhjord och därmed sin affärsrörelse.

Utsläktningen sker oftast vid ogynnsam tidpunkt då renarna är litet värda. Det är troligt att reduceringen måste dras ut över flera säsonger för att ett tillfredsställande resultat skall uppnås.

Ingvär och Axel Andersson: Reduceringen skall inte gå till som i fjol där Fännäs samlade renar, tog in den i gärd och slaktade alla, oavsett vem som ägde den eller var de hörde hemma. Det skall ankomma på den enskilde renägaren att bestämma hur reduceringen skall utföras. Renägaren bör få hemföra sina renar i levande tillstånd från främmande byar. Reduceringen skall inte heller gå så långt, att renägaren inte kan livnära sig på sin renskötsel. I Idre har renägarna inte flera renar än vad som behövs med hänsyn till antalet personer som skall hämta sin bürkning därav.

Bengt Andersson: Även om renantalet nedbringas kraftigt, kommer det att bli utströvning från byarna. Så har det alltid varit och orsakerna hertill ligger djupt rotade hos renarna. Det är nödvändigt att ta hänsyn till detta, om man nu skall göra en reducering.

Edvard Willenfeldt: Även om man vet att en reducering inte löser alla problem är det nödvändigt att genomföra en sådan. För att i framtiden undvika utströvning under sommaren av renar från lappbyområdena och till trakter som renarna nu betar på under sommaren bör dessa avskärmade med ett renstängsel från renstängslet vid Sörvattnet, öster om Kålsjöfjället och till Råndan ovanför Ransundet.

Ingvär Andersson: Av samma skäl bör renstängsel byggas i Idre lappby på de östra och södra gränssnitten där stängsel nu saknas.

Som inledningsvis nämns är de rätteliga förhållandena sådana att länsstyrelsen/lappväsensdet inte kan underlåta att medverka till en reducering av renantalet i byarna om det av markägare eller annan begäres att så skall ske. Renlängderna och författningsbestämmelserna ger stöd för sådant beslut. I och med att det anses att renägaren själv skall ansvara för att hans eget renantal reduceras, påtager sig renägaren också ett ansvar härfor. Det är lappväsensdets förhoppning att det arbete som renägarna skall utföra leder till ett gott resultat. I så fall skulle en betydelsefull anledning till motsättningar i framtiden mellan renägarna och renskötselmyndigheten kunna undvikas.

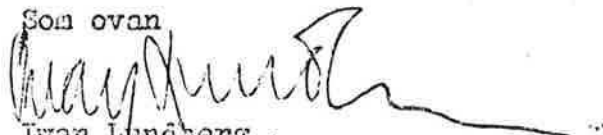
Beslut om åtgärder.

De närvarande renägarna förklarar sig därefter villiga, att göra en verksam reducering av renantalet i de båda byarna, att genomföra denna så att var och en reducerar sitt eget renantal, att bedriva arbetet i sådan takt att renräkning kan hållas under vintersäsongen 1969/70 samt att fortsätta reduceringsarbetet under annan säsong, om renräkningen visar att detta är erforderligt.

Renägarna är också eniga om att slakt av ren inte skall ske mot renägarens vilja. Det skall alltså vara tillåtet att hemföra renar i levande tillstånd.

Renägarna i de båda byarna hemställer slutligen att länsstyrelsen skall medge eller utverka medgivande för den att skatten för de inkomster som inflyter i sammanhanget skall beräknas efter grunder som gäller för ackumulerad inkomst.

Som ovan

Ivan Lundberg

Justeras:

Axel Andersson Alf Wiltonfeldt

LÄNSSTYRELSEN

I

JÄMTLANDS LÄN

Lappväsendet

Nr

Skogvaktare Bo Ödfalk
Hillhärda.

24/10 - 68

Sammanställning av uppgifter lämnade i promemorior av den 18 dec. 1963, 29 januari och 10 mars 1969 över arbetsförlorhet med undanhållande av strövande renar inom Hillhärdaområdet.

12/11 1963.

Arbetet påbörjades med att renar samlades från skogarna i trakten av Lövnäsvallen och drevs till Vedungsfjället där så småningom ungefär 2000 djur fanns.

Jämsides med denna samling uppfördes beteshage och gärd utmed vägen Hillhärda - Särna intill länsgränsen.

30/11.

Den samlade renhjorden flyttades från Vedungen till Gråheden.

1/12.

Renhjorden drevs in i den uppförda beteshagen.

2 - 6/12.

I två flyttbara slakterier slaktades 2.034 renar tillhörande Tänn Idre och Mittådalens lappbyar samt Riast och Elgå renbetesdistrikt i Norge.

10/1 1969.

Flygspaning över samtliga skifteslags marker med skogvaktare Bo Ödfalk och ordningsman Lars Rensberg som spanare. En renhop uppskattad till ungefär 200 djur upptäcktes vid Gråheden.

12/1.

Misslyckat försök att driva ovannämnda djur till gärdet.

16/1.

Ungefär hälften av renhoppen kunde drivas i gärdet där 93 renar slaktades.

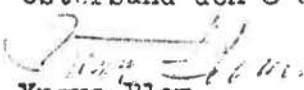
7/3.

Under tiden från den 17 januari hade ytterligare renar kunnat anträffas efter en omfattande eftersankning och kunde drivas till gårde och slakt. Enligt Jämtlands Slakteriförenings uppgift slaktades nu 227 renar.

Efter denna tid har inga renar rapporterats eller kunnat iakttagas inom det aktuella området.

Särmanlagt har 2.354 renar slaktats.

Östersund den 8 april 1969.

Yngve Blom

LAPPVÄSENDET
ÖSTERSUNDS LÄN13
D. nr. 9/34/20

Länsstyrelsen

Lappväsendet

Storgatan 15

831 00 Östersund

Vid sammanträdet i Glöte den 13 oktober framkom att trots företagen utslaktning av ren å privata marker våren 1969 förekomsten fortfarande är mycket stor.

Vidare framgick att antalet renar för ifrågavarande lappby överskred det antal som länsstyrelsens kungörelse anger.

Det påpekades också brister och svårigheter att få skador på stängsel och inäg-jord bedömda och reglerade.

Undertecknade representanter anser därför att länsstyrelsen genom lappväsendet vidtar kraftfulla åtgärder i syfte att råda bot på rådande förhållanden, både avseende förekomsten av ren på privata marker under icke beteslid samt skaderegleringens praktiska handläggning.

Markägarna kan inte i längden finna sig i att dessa intrång och besvär skall behöva fortgå år efter år och dessutom öka i omfattning.

Härjedalen i december 1969

Bo Ödfalk

(Bo Ödfalk)

John Erik Häggberg

(John Erik Häggberg)

Lennart Persson

(Lennart Persson)

Erik Backman

(Erik Backman)

Karl Andersson

(Karl Andersson)

Alrik Olofsson

(Alrik Olofsson)

(Alfred Mårtensson)

Gunnar Jönsson

(Gunnar Jönsson)

Johan Bergström

(Johan Bergström)

LAPPVÄSENDET
I JÄMTLANDS LÄN

01. 09. 69

D. nr. 1969

Länsstyrelsen

29.8.69

Landskansliet

831 00 ÖSTERSUND

Beräffande Renar inom Glöte skiftelagsmarker.

Sedan flera år tillbaka har vi besvärat oss hos olika institutioner inom lappväsendet och överenskommelser har gjorts, men dessa respekteras inte av samerna.

Den 24/10 1968 hölls ett möte i Lillhärdal där representanter från sex olika skifteslag samt skogsbolagen deltog. Vid detta möte gjordes ett avtal med överenskommelse om att inga renar skulle finnas på våra marker efter den 1 maj årligen.

Vid årsmötet med Glöte jaktvårdsstyrelse framkom att samerna uppvaktats både per telefon och vid personliga besök från markägarna i Glöte, men att dessa ej leda till någon som helst åtgärd från samernas sida.

Det uppdrogs då åt styrelsen att upprätta en skrivelse eftersom det antal renar som nu uppehålla sig inom vårt område i första hand kommer att spolia alla jakt i höst, både på småvilt som älg.

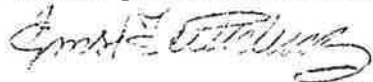
Ren förekommer i flockar på 300 - 400 st samt mindre flockar överallt inom skogsområdena och även inom bebyggelsen.

Våra tidigare så gröna och på växtlighet vackra fjäll börjar bli sterila och bruna, söndertrampade av dessa renar som ständigt är i rörelse.

Vi anhålla nu vördsamt om hjälp med åtgärder så att samerna också måste hålla de överenskommelser som träffats.

Högaktningsfullt

Glöte jaktvårdsområde

Ernst Zetterberg

Sammanträde med renägarna i Tännäs lappby
i Myskelsjön den 13 juli 1970.

Närvarande: Ordningssmannen Lars Artur Rensberg, vice ordningssmannen Alf Willenfeldt, renägarna Weikko Rensberg, Elias Rensberg, Lennar Rensberg, Thure Rensberg, Folke Rensberg, Hårje Rensberg, Jonas Pålsson, Edvard Willenfeldt, John Rutfjäll och Nils Reinhold Rensberg.
Från lappväsendet: Iwan Lundberg, Edor Burman och Yngve Blom.

Iwan Lundberg: Sammanträdet har tillkommit på begäran av ordningssmannen för att dryfta åtgärder mot renströvningar utom renbetesland. Hemställer om en orientering av det dagsaktuella läget.

Lars A. Rensberg: Vi har haft renarna i gårdet tre gånger hittills, i Lillfjället, Myskelsjön samt Mälen. Sammanlagt torde det omfatta 1500-1800 renar. I Mälen har byggts en beteshage om ungefär en mil i omkrets. En stor del av renarna torde nu befinna sig ned mot Storfjäten.

John Rutfjäll: Redan strax efter midsommar drog renarna ned från fjället. Det var då osedvanligt torrt samt sydliga vindar.

Edvard Willenfeldt: Renarnas beteende måste bero på betesbrist. De trampar ned mycket bete när de börjar drivas och samlas.

Iwan Lundberg: Är lösningen på problemet att skaffa mer land?

Edvard Willenfeldt: Betesmarker finns, men de gränisar allt för nära till privatägd mark.

Alf Willenfeldt: Renen har ändrat vanor. Vi har arbetat hårt med både eger och lejd arbetskraft men bredden på strövningarna är alltför stor.

Hårje Rensberg: Renen går lättare att dirigera om det finns spärrstängsel. Det verkar ligga en hel del okynne i renens strövningar.

Iwan Lundberg: Är spärrstängsel den enda lösningen?

Edvard Willenfeldt: Ja. Vi är alltid beroende av privatmark hur än man går fram med stängselsträckningen. Vi är ytterligt beroende av att gränsstängslet mot Norge kommer till stånd.

Iwan Lundberg: Vi vill vara så säkra som möjligt på att stängsel löser problem och fyller en uppgift. Då först kan vi handla.

Edvard Willenfeldt: Stängslet bör börja i Kölosen och följa renbetesgränsen mot Råndan.

Edor Burman: Stängslet bör sträckas mot Ortviken.

Edvard Willenfeldt: Renarna vandrar ned i skogarna mellan Kröket och Brändåsen mot Ransundet.

Alf Willenfeldt: Betesrätt bör skaffas på södra sidan Tännäs.

Iwan Lundberg: Betesrätten måste ordnas efter visst mönster eller enligt samma konstruktion som Bergmans. Ev. stängselsträckning bör kunna ordnas helst ända fram till Lossen. Genom spärrstängsel torde det befintliga sommarbetet inom byn bättre kunna utnyttjas.

Edvard Willenfeldt: Sommarbete i sin helhet finns i stort sett öster om Brattriet.

Iwan Lundberg: När vi nu vet er inställning skall arbete påbörjas för att lösa spärrstängselfrågan. Föreslår att Alf Willenfeldt och Lars Artur Rensberg tillsammans med Edor Burman rekognoscerar stängselsträckningen.

Alf Willenfeldt: Föreslår början den 15 augusti.

Edor Burman: Jag tar då kontakt med er den 15 augusti.

Iwan Lundberg: Vill någon flytta från byn? På detta svarades ett unisont nej.

Östersund den 14 juli 1970

Yngve Blom
Yngve Blom

K 76-1970

Avskrift.

Länsstyrelsen i Jämtlands län.

Jag ber härmed att få lämna följande redogörelse för renskötselsituationen i Handölsdalens, Tranris, Mittådalens och Tännäs lappbyar, sådan jag uppfattat densamma, då jag följt renskötselarbetet och vid samtal med enskilda renägare. Det är för mig angeläget framhålla, att jag anser ingen särskild renägare eller kategori renägare vara orsak till det rådande tillståndet i renskötseln.

Redogörelsen upptar en allmän beskrivning av renskötseln i de aktuella byarna, ett angivande av följderna av dylik renskötselform, redovisning av hittills vidtagna åtgärder till avhjälpan av missförhållandena samt förslag till förbättring av renskötseln. Protokoll, förda vid sammanträden med renägarna i vederbörande lappbyar samt diverse ytterligare handlingar i ämnet bifogas denna skrivelse.

Eftersom naturliga gränser saknas mellan lappbyarna, bör renskötseln där bedömas som en helhet. Förbättringsförslag, berörande viss lappby, avses därför komma renskötseln i alla lappbyar till godo. Ingen av lappbyarna bör å andra sidan få ställa sig utanför en överenskommelse om sanering, eftersom detta kan spolia totalresultatet. Om förhållandena kan rättas till inom lappbyarna och mellan dessa inbördes, torde under viss förutsättning den norska renskötseln icke röna inverkan från den svenska. I vart fall torde denna bli ganska blygsam. Under nuvarande förhållanden kan det icke undvikas, att renar kommer in i Norge.

Renskötseln.

Under barmarkstiden hålls renarna i Handölsdalens, Mittådalens och

Tännäs lappbyar på de renbetesfjäll, som är tilldelade respektive byar. Renarna är som känt ständigt i rörelse under sitt sökande efter föda. Vindriktningen och årstiden för renen till vissa betestrakter. Om det är västlig vind, drar renen till Norge. Ostlig vind gör att renen efter sin instinkt uppsöker bete inom Sverige. Den trakt, där dylik strövning föresiggår, är belägen på ömse sidor riksgränsen. Den har en största bredd av 4 mil (inom Handölsdalens lappby) och en minsta av 1.5 mil (i norra delen av Tännäs lappby). På ett dygn kan renen med lätthet förflytta sig från exempelvis den östra till den västra gränsen av detta betesområde.

Riksgränsen löper över de allra högsta partierna av fjällen. Det är icke möjligt att ute i terrängen se var den går, om det är kuperad terräng. Renen, som av naturkraft styrs åt visst håll, hindras icke av riksgränsen. Renskötarna vet sedan gammalt, att det icke är möjligt att hindra renarnas strövningar huru stor arbetsstyrkan än är, såvida icke renarna är underkastade människans vilja. - De måste ha viss tamhetsgrad. - Dylik förvärvar renen genom flitigt umgänge med människan. Det är människan, som skall ta initiativet till detta umgänge. Lika litet som de vilda djuren tyr sig annars renen till människan.

Erfarne renskötare säger, att renen är en utpräglad ögontjänare. Så länge människan är med den tama renen, lyder den. Om kontakten upphör, blir renen mera svårhanterlig för att till slut gå helt egna vägar. Människan har då mist kontrollen. Ren, som en gång lärt sig lyda människan, kan på nytt fås att underkasta sig hennes vilja. Renar, både yngre och äldre, som aldrig varit underkastade människor, har en panisk förskräckelse för henne. I panik rusar dylika renar åt alla håll för att komma undan människan. Arbetet med de andra renarna försvåras eller omöjliggöres då.

Inom renskötseln gäller även att tid är pengar. Det är renägarna, som skall ha betalt för sitt arbete eller svara för kostnaderna. Man nödgas konstatera, att antalet förvildade (renar som varit tama) och vilda renar (renar som aldrig varit underkastade renskötaren) i de aktuella lappbyarna är så stort, att renskötselarbetet drar alltför stora kostnader, förutom det att den enskilde renägarens rörelse lämnar sämre avkastning än vad den borde.

Anledningen till att renarna icke är så tama, att renägarna förmår genomdriva sin vilja förrän efter ett tidsödande och kostnadskrävande tåmjnings-

arbete är att från början smärre flockar kvarlämnats i högfjällen över vintrarna, då huvudhjorden drivits till vinterlanden. Med dessa renar har undan för undan flera renar förenat sig och de förvildade eller vilda renarnas antal har till slut blivit så stort, att ordnat renskötselarbete omöjliggjorts. Man förlorar därför vid flyttningarna undan för undan renar i synnerhet i början av flyttningen. Den renhjord, som kommer in i slaktgårdet, uppgår ibland endast till hälften av de renar, som verkligen finnes inom lappbyn. I sammanhanget bör observeras att av renarna i de aktuella byarna i bästa fall hälften utgör lappbyns egna renar. De övriga kommer från främmande byar.

Följderna av den nuvarande renskötseln.

De renar, som man förmår driva in i gårde för slakt, är de som är mest lätthanterliga. Den borde man sålunda spara. Renägaren måste emellertid ha medel till sitt uppehälle och för att avlöna arbetskraft m.m. Han nödgas därför slakta tamren. Denna minskar sålunda undan för undan i antal och till slut blir det uteslutande förvildade eller vilda renar i fjällen.

Sammanblandningarna av renar från olika byar är som ovan antytts stor. Renhjorden ägs icke av renägarna i viss lappby utan tillhör renägarna i alla de aktuella lappbyarna. Vid de slakter, som anordnas, är renägare från alla lappbyar samlade vid varje tillfälle. Så har det nu varit under lång tid. Man börjar till och med på vissa håll anse det vara normalt att de egna renarna finns att hämta i avlägset liggande byar, vilket medför att man måste företa kostnadekrävande resor dit för att bevaka sina intressen i samband med slakter. Renägarna får då uppehålla sig på slaktplatsen, väntande på att renarna skall komma in i gårdet, så att slakten kan börja. Om han då har turen att få med tillräckligt många av sina renar in i gårdet, får han ersättning för sin inställelse och möjligen någon kompensation för det han under väntetiden icke kunnat utföra arbete hemma. I annat fall åsamkas han endast utgifter. På sommaren måste renägaren också inställa sig i andra byar för att märka kalvar, som han eventuellt har gående bland renar, som viss lappby driver in i gårde för märkning. Väntan kan även då bli lång och kostnadekrävande. Ersättning för detta arbete får man icke förrän kalven blivit vuxen och kan slaktas.

Med de stora sammanblandningar, som råder, följer också att kalvmärkningarna icke blir fullständiga. Det är icke ovanligt, att de omärkta renarnas antal på sina håll uppgår till 200-400 renar. Varje sådan omärkt ren betyder att den renägare, som icke kunnat märka sin ren, gör en ekonomisk förlust i och med att renen märks i annans märke eller säljs till slakt.

Det finns lappbyar, som nu icke förmår att överhuvudtaget driva fram renar för slakt. Detta beror icke på att arbetsmanskapet är undermåligt, utan på att renen är ohanterlig. Av de aktuella byarna kan ingen driva fram samlade renhjordar för slakt vid den tidpunkt, då renarna har det bästa hullet och priserna är högst.

I byarna slaktas årligen cirka 4.000 renar. Om det kalkyleras med en så blygsam viktförlust mellan idealtidpunkten för slakt och det verkliga slakttillfället som 3 kg per ren och salupriset antages vara 4 kronor per kg blir den årliga förlusten 48.000 kronor. Under en tioårsperiod förlorar renägarna sålunda cirka $\frac{1}{2}$ miljon kronor.

I vissa lappbyar lägger man sig vinn om att göra fjällen fria från de renar, som vill vistas där under vintern. Dylika renar håller till i smärre sammanblandade flockar uppe i högfjällen. Det är ett svårt arbete att samla den. Att driva dem, samlade, till rengärde i skogsterräng är icke möjligt. Så fort man märmar sig skogen bryter sig nämligen renarna ut ur renskötarnas grepp och springer tillhåls till fjällen. Det är möjligt att slakta dylika renar, endast om rengärden byggs uppe i högfjällen. Slaktstyrkan är där utsatt för väder och vind på annat sätt än i skogen. Härav följer att köplusten icke är stor. Stora avstånd mellan dylika rengärden och landsväg gör att de priser uppköparen erbjuder är låga. Renägaren får även i detta avseende finna sig i att vidkännas stora utgifter för att få inkomst av sina renar. En annan sida av denna sak är emellertid att huru liten ersättning renägaren än får för dylika renar, gör han en vinst. Den ren, som året om vistas i högfjället, saknar ju värde för ägaren, eftersom han icke kan slakta den eller märka kalv, om det vuxna djuret är en ko.

Arbetet om vintern med renarna i högfjällen är sålunda hårt. Flockarna består av sammanblandade renar. Detta gör, att renägarna icke anser sig skyldiga deltaga i dylikt arbete, som i stället utföres av lejd arbetskraft. De inställer sig på arbetsplatsen först då renarna kommit in i gärdet och tar ut sina slaktrenar. Den lejda arbetsstyrkan har sålunda givit dem möjligheter att försälja slaktrenar.

I de flesta lappbyar förekommer lejd arbetskraft icke blott under vintern för uppgifter av det slag, som nyss redovisats, utan även under övriga tider av året. Denna arbetsstyrka skall användas till vården av främmande renar och medel till avlönande erhålles vid försäljning av omärkt ren. Det är dock en klar tendens i alla lappbyar, att vissa renägare underlåter att själva deltaga i renskötselarbetet. eller leja egen arbetskraft, förlitande sig på de verksamma husbönderna och den lejda arbetskraften. Man profiterar sålunda på de husbönder, som fullgör sina skyldigheter att vårda renarna och på lappbyn, som betalar den arbetskraft, som lejts för främmande renar. En sådan renägare undkommer väsentliga utgifter. Med hjälp av de pengar han slipper lägga ut för proviant, resor, löner o.d. kan han bl.a. bevaka sina intressen i främmande byar. Den aktive renskötaren, som alltså förutom sina egna renar vårdar på nyss beskrivet sätt försumlig renägars kan kanske icke inställa sig vid slakt i annan by för att icke spolia renskötselarbetet i ett kritiskt skede i den egna byn. Han gör då återigen en förlust.

Tyvärr är det till största delen unga renägare, som får draga det tyngsta lasset i lappbyn. I och för sig är det väl icke olämpligt att yngre arbetskraft utför det tyngsta arbetet men det måste då kunna förutsättas, att ett ekonomiskt utbyte erhålles, som motsvarar arbetsinsatsen. Så är ingalunda fallet. Av de renar, som dylika renägare äger, återfinner de vid kalvmärkningarna eller slakterna blott ett fåtal. De inkomster, som de egna renarna lämnar, är sålunda icke tillräckliga för att försörja renägaren. Han får tidvis viss ersättning av lappbyn för extraarbete med renarna, men han vet ej huru länge denna möjlighet kvarstår. Den renägare, som befinner sig i den situationen att han icke kan livnära sig av den egna renskötseln, måste därför överväga att lämna renskötseln, i synnerhet om han hunnit bilda familj. Dylika fall är icke ovanliga i de aktuella byarna.

En tänkbar följd av nuvarande renskötsel förhållandena är att de unga renägare, som visat framåtanda och ansvarskänsla vid sitt arbete i renskötseln ej längre står till förfogande. De lämnar sitt arbete i renskötseln. För vården av renarna återstår då renägare, som kanske är för gamla att orka med nutidens arbete med de synnerligen rörliga renarna. - Den produktiva åldern i renskötaryrket är som bekant kort. -

Hittills vidtagna åtgärder till förbättring av renskötseln i de aktuella byarna.

Det erinras i första hand om de av 1930 och 1948 års lokala renbetesutredningar föreslagna åtgärderna.

År 1956 igångsattes efter sammanträden med renägarna en saneringsaktion av länsstyrelsen/lappväsendet. Denna skulle synkroniseras med likadana åtgärder i angränsande renbetesdistrikt i Norge. I gränstrakterna skulle efter samråd mellan vederbörande ordningsman och formann renar skjutas, såvida de icke kunde slaktas på vanligt sätt. Renägarna i vissa lappbyar förelades att reducera sitt renantal. Man strävade vidare efter att få renhjordarna så fria som möjligt från främmande renar. Renar, som frivilligt icke utskildes, skulle få slaktas.

I Mittådalens och Tännäs lappbyar uppfördes ^{a/}renslakterier. Slaktgårderna där har sedan kompletterats med beteshagar. Lappväsendet har ansvarat för driften av slakterierna och har också inom ramen för sina resurser vakat över att träffade överenskommelser till förbättring av renskötseln respekterats. Det kan sägas, att renägarna i stort sett varit lojala. Trots detta har renskötsel förhållandena icke förbättrats.

Renräkning har på senare år icke kunnat genomföras. Eftersom renarna har de egenskaper, som ovan angivits, har det bedömts, att räkningen icke skulle kunna lämna resultat, som kunde läggas till grund för eventuella förbättringsförslag.

Initiativ i syfte att utöka Tännäs lappbyområden har tagits och överläggningar med norska lappväsendet rörande byggandet av renstängsel på vissa avsnitt av riksgränsen har nyligen ägt rum. Dessutom har renstängsel upp-

förts mellan Handölsdalens och Mittådalen lappbyar.

Förhållanden i vissa lappbyar har gjort, att läget nu kan sägas ha blivit akut. För den skull anordnades den 10, 16, 18 och 25 januari 1962 sammanträden var för sig med renägarna i Tännäs, Mittådalen, Handölsdalens och Tranris lappbyar. Som framgår av protokollen från nämnda sammanträden är renägarna i alla lappbyar eniga om att sammanblandningarna måste reduceras. Vid sammanträdet med renägarna i Tännäs lappby beslöt dessa att slakta ut alla sina renar (såväl vuxna som årskalvar) i Handölsdalens, Tranris och Mittådalen lappbyar, under förutsättning att renägarna i dessa lappbyar slaktade ut sina renar i Tännäs lappby. Dylikt beslut fattades sedan av renägarna i Handölsdalens, Mittådalen och Tranris lappbyar, dock med det förbehållet, att renägarna i Tranris lappby icke ansåg sig kunna slakta sina renar i Handölsdalens lappby utan önska skilja ut dem för att föra dem hem. Eftersom förekomsten av tranrisren i Handölsdalens hjordar är synnerligen stor på hösten, vilket visas längre fram i denna skrivelse, har man ansett, att en utslaktning av tranrisrenarna där skulle betyda, att en stor del av avelsrenen försvinner. I övrigt är åsikten bland renägarna i de aktuella byarna, att invasionsren skall slaktas i främmande byar. Man är alltså beredd att gå ett steg längre, jämfört med de år 1956 beslutade åtgärderna, då skiljning medgavs. Om denna uteblev, ägde enligt då gällande beslut värdlappbyns ordningsman ombesörja, att invasionsrenarna slaktades. Nu är meningen att slakt av invasionsrenar (både kalvar och vuxna renar) skall igångsättas omedelbart.

Renägarna har också hemställt, att genom lappväsendets försorg ytterligare åtgärder, vilka framgår av protokollen, skall vidtagas till sanering av renskötseln i de aktuella byarna och att lappväsendet skall vaka över att renägarna verkligen fullgör sina åtaganden.

Förslag till förbättring av renskötseln.

Som redan framgår av rubriken är avsikten den, att de åtgärder, som nu föreslås skall leda till en verklig förbättring av renskötseln och framförallt arketförhållandena i näringen. Vid sammanträdena har det, som också framgår av protokollet, uttalats ett allmänt missnöje med de förhållanden, som nu råder, men man har också visat vilja att arbeta för en

förbättring. I synnerhet ungdomen har tagit aktiv del i diskussionerna. De flesta uppslagen till förbättrande åtgärder har kommit från deras sida. Jag fäster synnerligen stort avseende härvid. Det är ju renskötarna själva som skall utföra saneringsarbetet. Eftersom förbättrings-åtgärderna i renskötseln föreslagits och beslutats av dem, torde förutsättningar för ett gott resultat föreligga. Lappväsendets roll i sammanhanget blir att se till, att de beslutade åtgärderna kommer till utförande, och att överenskommelserna : lappbyarna emellan respekteras. Detta lappväsendets uppdrag har formulerats på följande sätt:

Renägarna i Handölsdalens, Mittådalen, Tranris och Tännäs lappbyar hemställer att lappväsendet vidtager sådana åtgärder,

att ordnad renskötsel bedrives i dessa byar på det sättet att lappbyarna alltid har en egen renhjord, över vilken man har kontroll,

att fullt dugligt vaktmanskaf finnes i dessa byar till det antal, som föreskrives i byordningen 7 §,

att renhjordarna uppvisas under varje renskötselperiod (kalvmärknings- och slaktperioden) och

att särskild uppmärksamhet ägnas de förvildade renar, som året om vistas i högfjällen på sidan om byhjordarna.

Avsikten är att renägarna i de aktuella byarna så snart ske kan skall sammansluta sig i renskötarföreningar. Positiv vilja härtill finns i alla lappbyar, men de rådande sammanbländningarna torde böra reduceras avsevärt, innan man övergår till dylik renskötselform. Under nuvarande förhållanden har renägarna icke möjligheter att komma åt så många av sina renar, att de pengar man får vid försäljningarna räcker till renägarrens uppehälle och till vårdavgift för renarna. Om det skulle uppstå besvärligheter redan i starten vore detta en dålig reklam för de nya idéerna. En sådan risk bör icke tas.

De åtgärder, som hittills redovisats, är de, som kommer att åvila renägarna. Det är rimligt, att länsstyrelsen/lappväsendet å sin sida gör något för att förbättra renskötseln.

Utgångsläget för denna aktion är, att i de aktuella lappbyarna finns uppskattningsvis 13.000 - 15.000 renar (netto), som till övervägande del är

antingen förvildade eller vilda. De betesområden som står till deras förfogande under sommaren och hösten, då sammanblandningarna inträffar, är som ovan anförts knappt tilltagna. Gränserna mellan byarna följer icke naturliga hinder. Renar kan utan svårighet komma från en lappby till annan och från lappby till norskt renbetesdistrikt eller från lappbyarna (renbetesfjällen) till privatägda trakter. Under rådande förhållanden kan man komma tillrätta med sammanblandningarna på två sätt; antingen bygga renstängsel mellan de olika enheterna, varigenom strövningarna in på otillåtet område förhindras, eller så tolererar man helt enkelt det förhållandet, att renar från olika lappbyar har för vana att ströva till trakter, där sammanblandningar uppstår. Det förstnämnda fallet är kostnadskrävande och bör för den skull icke komma till utförande, såvida icke särskilda skäl föreligger. I det andra fallet behöver man icke investera medel utan uppnår resultatet, om byarna helt enkelt sammanslås. Den lappby, som nu har de minsta markområdena till förfogande under den känsliga tiden (Tännäs) måste förses med ytterligare mark, som på ett eller annat sätt upplåtes för renskötsel.

Jag vill rekommendera följande åtgärder till förbättring av renskötseln i de aktuella byarna:

Den viktigaste är att Handölsdalens och Tranris lappbyar sammanslås till en lappby. De omständigheter, som talar för att Tranris lappby bör uppgå i Handölsdalens är i första hand, att det för lappbyn rekommenderade normalantalet renar (1.500) är för lågt. -Renutredningen hävdar, att den rationella enheten är 3.000 djur.- Detta antal torde sannolikt ej heller kunna höjas med hänsyn till lappbyns inklämda läge mellan stora lappbyar. Lappbyn saknar också naturlig gräns västerut.

Under tiden före sammanblandningarna, som satte i på allvar omkring år 1940, nyttjade Tranris lappby under kalvningstiden betesland utanför lappbyn. Sammanblandningarna gjorde emellertid, att renskötseln kom i oordning, varför man nödgades upphöra med detta nyttjande. Lappbyn förfogade sålunda över mera land än för närvarande under den tid renskötsel kunde bedrivas under ordnade former.

Renarna hölls då för tiden före och under kalvningen på privatmark norr om Ottsjön och kronohemmanet Skårsdalen. Strax före kalvningen utskildes oxarna och fördes till Kyrkstensfjället. Korna hölls sedan inom ett om-

råde, som begränsades av Gevsjön - Renfjället i norr, Landverksströmmen i väster, Renfjället - Ottsjöns västra vik i öster och Landverk (gården) - Kölsjön - Ottsjön i söder. Renarna betades sålunda på privatmark även efter 1 maj, och det rådde ett slags muntligt arrendeförhållande mellan renägarna och markägarna. Ersättning utgick till markägarna i form av matrenar. Detta arrende pågick i ungefär 15 år, fram till 1930-talets slut, då sammanblandningarna tilltog i sådan omfattning, att det icke var möjligt att använda de gamla kalvningslanden. Markägarna gjorde sålunda intet för att arrendeförhållandet skulle upphöra.

Vid midsommartiden eller tidigare, om väderleken påkallade detta, drev man renarna över Skårsdalen till Kyrkstensfjället, som man nådde i början av juli. Där förenades oxarna med de övriga renarna. Renägarna bosatte sig i Nyhemmen och Stensdalen. På den sistnämnda platsen mjölkades renarna och märktes kalvarna. Under sommaren hölls renarna på Stensdalsfjällen, Smällhögarna och Herjängsstöten. Under svamptiden drog renarna norrut mot kalvningstrakterna. Där hölls de till frammot brunsttiden, då de återvände, samlade, till Kyrkstensfjällen och uppehöll sig där under denna tid. Efter brunsten samlades renarna för flyttning. Gynnsamma vintrar kunde man stanna på fjällen norr om Ottsjön och i trakten av Fångåmon. Annars flyttade man från Ljungris via Lunnörrspasset och Storsjön till Henvålen och därifrån till skogarna vid Långå.

På våren flyttade man alltid med korna till de ovan angivna kalvningslanden. Man hade en torvkåta väster om Skårrvalen.

Slakt ägde rum i Nyhemmen eller på Sågmyren (mellan Vålådalen och Nullstjärnarna).

Sammanblandningarna.

I början av 1930-talet upphörde renskötseln i den intensiva formen. Renarna visade större benägenhet att ströva. Strövningen var alltid utpräglat västlig under september och oktober månader. Renarna drog alltså in i Handölsdalens lappby. Skiljningar arrangerades därför om höstarna och vinterrarna för att renägarna i Tranris lappby skulle få tillbaka sina renar. Sammanblandningar kunde helt enkelt icke undvikas. Handölsdalens arbetsmanskap bodde om höstarna i Ripbo och höll renarna i Bunnerfjällen och

Gåsen. Under denna tid betades tranrisrenarna på Smällhögarna och Kyrkstensfjället. Andra fjäll inom lappbyn lämpade sig icke under denna tid. Följden härav blev att alltför litet utrymme var tillgängligt för renarna i Tranris lappby. Om det inträffade oväder med västlig vind blev det ofrånkomligt sammanblandningar. Så snart renarna kommit in på Handölsdalens betestrakter, tog manskap där hand om dem och drev dem västerut.

Från den tiden då sammanblandningarna började bli besvärande har det stått strid mellan renskötare från Handölsdalens och Tranris lappbyar om renar, som betat i trakten av gränsen mellan de oöika lapphyarna. Renägarna i Handölsdalens lappby har vid upprepade tillfällen tillägnat sig renar, som betat på Tranris lappbys betestrakter. Detta har gjort, att renägarna i denna by icke vågat nyttja trakten kring gränsen, även om där funnits bete.

Sedan gammalt har renägarna i Handölsdalens lappby velat komma åt Herjängsstöten och fjällen kring Ljungris (Dunsjöfjäll och österut mot Storådörren samt Vålåfjället). Om dessa fjäll vore tillgängliga, kunde renägarna i Handölsdalens lappby hålla renarna där från tidigt på hösten. Blott några man kunde bevaka trakten mot Lunnödörren och återstoden användas till bevakning längs lappbyns västra gräns (riksgränsen). Efter tillkomsten av stängslet mellan Handölsdalens och Mittådalen lappbyar skulle renägarna i Handölsdalens lappby, om renskötseln där hade tillgång till nyssnämnda fjäll, behöva bevaka endast den östra gränsen om höstarna. Jag kan icke finna att någon omständighet talar emot sammanläggningen av byarna.

De ytterligare åtgärder, som bör vidtagas till stöd för renskötseln i den nya byn är att renstängslet längs riksgränsen från Rundvalen och till Sylarna förbättras, så att det effektivt hindrar renarna tränga in i Norge, förutom det att norska renars invasion skulle omöjliggöras. Sedan hösten 1961 är lappbyns södra gräns (mot Mittådalen) spärrad på sträckan Sylsjön - Ljungan. Om riksgränsstängslet kommer till utförande, blir det endast östgränsen (mot Tåssåsen) som behöver bevakas. Det i övrigt tillgängliga arbetsmanskapet kan då ägna sig åt de arbetsuppgifter som renägarna själva föreslagit och beslutat vid sammanträdena.

De största fördelarna uppnår man därigenom att allt betesland i den nya lappbyn kan nyttjas, vilket fallet icke är nu, då man icke vågar nyttja gränstrakterna med hänsyn till risken för sammanblandningar, samt på det sättet att arbetstiden kan nyttjas till konsolidering av renskötseln. För närvarande går det mesta av arbetstiden åt till vakthållning längs lappbygränsen. Trots detta blir sammanblandningarna stora, vilket de senaste årens noteringar vid höstslakterna i Tjallingen visar.

Renägarna i Tranris lappby utskilde i Tjallingen år 1959 700 och 1960 800 renar förutom det att åtskilliga av deras renar slaktades. Hösten 1961 ägde ingen skiljning rum. Tranrisrenar slaktades i stället till ett antal av cirka 400. Vid ingen av nu angivna slakter har mera än uppskattningsvis $2/3$ av lappbyns renar kunnat tagas in i slaktgårdet. Om alla renar inom lappbyn varit inne i slaktgårde skulle noteringarna visat större antal tranrisrenar.

I den nya byn skulle enligt mitt förslag renskötseln bedrivas i två grupper med säten i Tjallingen och i Ljungris eller Vålådalen. Alla renägare skulle samverka inför kalvmärkningarna, höstslakterna och därpå följande skiljningar efter samma mönster som i exempelvis Frostvikens mellersta lappby. Inför flyttningarna skulle byhjorden uppdelas i flyttgrupper. Ledningen i lappbyn skulle anförtros en handlingskraftig ordningsman och en vice ordningsman med samma egenskaper. En lappbykassa skulle tillföras inkomsterna vid helöringsförsäljningen.

I den nya lappbyn torde det kunna hålla cirka 6.000 renar. Denna siffra har jag själv uppskattat. Jag har icke bedrivit några undersökningar, på vilka jag kan grunda denna min uppfattning. Siffran har jag kommit fram till genom att jämföra för mig kända betesförhållanden o.d. i Handölsdalens med dylika i Tåssåsen. Vid senaste renräkningen uppgick renantalet i den sistnämnda lappbyn till i runt tal 6.000 renar. Trots detta kunde det icke påstås, att renbetet där var alltför hårt betat.

I Handölsdalens och Tranris lappbyar finns nu sammanlagt 12 husbönder (7 resp. 5). Av dessa har tre stycken uppnått femtio års ålder. De kan förmodas, att de icke orkar deltaga i det grovarbete, som följer, om saneringsåtgärderna nu inleds. Ytterligare arbetsmanskap måste därför anskaffas. Efter-

som de nu verksamma husbönderna icke har resurser att avlöna arbetskraft bör arbetsmanskraft anskaffas på så sätt att flera renägare ges möjligheter till renskötsel i den nya byn. De inflyttade bör tagas från lappby inom länet och helst från någon, som har tama renar. Förutom det att värdefullt arbetsmanskraft erhålles på det sättet, kommer en tamrenhjörd till den nya lappbyn. Denna kan sedan bilda kärna i den renskötsel, som skall bedrivas i byn. Renägarna i Handölsdalens och Tranris lappbyar skulle också till kommande säsong kunna slakta ut de flesta av sina vuxna renar för att ersätta dem med andra, som förvärvas i den by, varifrån inflyttningen sker. Renarna skulle då fraktas till Handölsdalens/Tranris lappby tillsammans med de inflyttandes renar.

Slakten i den nya byn bör förläggas till Tjallingens by, som har vägförbindelse. Till Tjallingen bör ett kontrollslakteri anskaffas. Platsen för detta är redan iordningställd.

Vinterbete torde den nya lappbyn kunna nyttja i trakten av Renfjället och norr om Ottsjön, där Tranris lappby sedan gammalt haft sina renar, på trakten mellan Servfjället och Hede samt i närheten av Sånfjället, Byhjorden måste då vara uppdelad i smärre enheter.

Vad beträffar renskötseln i Mittådalens lappby står till dennas förfogande rikligt med tekniska hjälpmedel i form av renstängsel mellan Sylsjön och Ljungan samt mellan Lossen och Grundsjöarna, åtskilliga rengården samt beteshagar på Flatruet och i Ånäkroken. För att renarna under dåliga betesvintrar skall kunna hållas borta från norskt område bör så snart sig göra låter renstängsel byggas längs riksgränsen från Vauldalen förbi Hyddsjön och fram till det stängsel, som Trondheims el.verk byggt enligt åläggande i Nea-målet.

De övriga åtgärderna till förbättring av renskötseln ankommer på renägarna själva. Dessa har, som framgår av protokollet från sammanträdet med dem, beslutat att vid tillfällena under kommande höst, då renarna är i gärde, skilja ut sina egna renar för att tämja dem. Eventuellt skall man vid tämjningen försöka nyttja beteshagarna och hålla renarna där under viss del av tämjningsproceduren.

Renskötseln i Tännäs lappby besvärar sig stora skador främmande renar. Som ovan nämnts är lappbyns betesland synnerligen knappt tilltagna.

De högsta fjälltopparna, som renen uppsöker under sommarvärmen, är belägna i Norge. Dit drivs renen av naturkraft. De skyddande skogslanden, som renen uppsöker vid regn eller dimma och vid ostlig vind, är visserligen belägna i Sverige men utanför renbetesfjällen. Norska myndigheter beivrar som bekant varje känt fall av renströvning in på norskt område. Renarnas uppträdande på privatägd mark i Tännåns dalgång skapar irritation, som går ut över renägarna. Dessa saknar möjligheter att med egen kraft avhjälpa förhållandena.

Det föreslås nu,

att ett renstängsel bygges längs riksgränsen mellan Rogen och Vauldalen, att ansträngningarna att förvärva ytterligare renbetesrätt i Tännåns dalgång på avsnittet mellan renbetesfjällsgränsen och Lossen - Brändåsen intensifieras, samt att en renvaktarstuga, försedd med telefon bygges i trakten av Skedbrofjället.

Renstängslet avses förhindra svenska renars inträngande i Norge, förutom naturligtvis att norska renar då icke längre kan komma in i Sverige. Överläggningar med företrädare för norska renskötselmyndigheter och renbetesdistrikt har redan inletts. - Protokoll från sammanträde i Vauldalen den 29 september 1961 bifogas. - Såvitt hittills kunnat utrönas är man från norsk sida beredd att dela kostnaderna för stängslet ifråga. Den överenskommelsen har träffats, att rekognoscering för kostnadsberäkning av renstängslet skall äga rum vid snösmältningen våren 1962. Denna skall ombesörjas av representanter för renskötselmyndigheterna samt Femunds renbetesdistrikt och Tännås lappby.

Om renstängslet kommer till stånd, blir renströvningen österut mera påtaglig än tidigare. De privata markägarna får kännning av renskötseln i högre grad än för närvarande. Av det skälet är det angeläget att allt göres för att renbete skall kunna ställas till förfogande i Tännåns dalgång i större utsträckning än för närvarande.

Renvaktarstugan vid Skedbrofjället och telefonförbindelsen avses komma till användning under höstarbetet i de öde trakterna mellan riksgränsen och landsvägen Tännås - Högvålen och vid det saneringsarbete på vintern,

som kommer att gälla de förvildade eller vilda renarna i fjällen. Med telefonens hjälp kan bl.a. arbetskraftsförstärkning begäras.

Jag anhåller nu, att Länsstyrelsen ville hemställa hos den pågående renbetesmarksutredning, att en undersökning inleds angående lämpligheten av den av mig föreslagna sammanslagningen av lapphyarna. Det är angeläget att förbättringsåtgärderna kommer till utförande utan dröjsmål. Av det skälet är det önskvärt, att renbetesmarksutredningens undersökning i förevarande avseende inleds och avslutas så snart ske kan.

Dessutom hemställer jag, att Länsstyrelsen hos Kungl. Kammarkollegiet efterhör resultatet av kollegiets förhandlingar med vederbörande markägare.

Jag föreslår slutligen, att överläggningar mellan berörda svenska och norska myndigheter angående byggande av renstängsel längs riksgränsen kommer till stånd, då kostnaderna för stängslet Rogen - Vauldalen beräknats. Riksgränsstängslet bör enligt min uppfattning byggas i fyra etapper, varav avsnittet Rogen - Vauldalen är den första, Rujdvalen - Storlien den andra, Vauldaen - Trondhemis el.verks stängsel den tredje samt Grövelsjön och söderut den fjärde (se protokoll den 29 september 1961). Om mina förslag skulle befinnas lämpliga, föreslår jag, att inflyttningen till Handölsdalens/Tranris lapphy äger rum under vintern 1962/63. Medel till övriga åtgärder (slakteri i Tjallingen, renvaktarstuga i Tännäs m.m.) kan då begäras till budgetåret 1963/64.

Östersund den 7 maj 1962.

Iwan Lundberg

Bestyrkes på tjänstens vägnar:

Inger Edenskog

1976-08-31

Lennart Rönnberg

Sammanställning över renantal i Tännäs och Idre sambyar
åren 1900 - 1976

Sammanställningen består av en ratatabell (bil 1) och ett diagram (bil 2).

Siffrorna i ratatabellen har hämtats ur byarnas renlängder, som finns tillgängliga i lantbruksnämndens arkiv (äldre årsprotokoll) samt hos nämndens rennäringsavdelning. Renlängdernas uppgifter har dessutom vad gäller de år renräkning genomförts, kontrollerats mot renräkningsresultaten.

Eftersom renlängderna upprättas på eftervintern, före kalvningsperioden, är nyfödda kalvar ej inkluderade i renantal.

De renantal som presenteras för varje år ska inte tas för exakta. Troligen är de, genomgående, i underkant. Bl.a. beroende på svårigheterna att föra ihop alla djuren för räkning. Osäkerheten i renlängdernas siffror gör det, i de flesta fall, mindre meningsfullt att jämföra renantal för intilliggande år. Däremot torde de förändringar som i diagrammet kan urskiljas över flera år återspegla den verkliga utvecklingen.

Sammanställning över renantalen i Tännäs och Idre samebyar
åren 1889 - 1900

År	Tännäs	Idre	Anmärkning
1899	-	118	Uppgift för Tännäs saknas
1900	1108	78	
1901	754	447	
1902	661	732	
1903	623	768	
1904	630	579	
1905	635	629	
1906	567	629	
1907	900	808	
1908	1295	1016	
1909	1378	1173	
1910	1742	1559	Renräkning 1909/10
1911	1695	1769	
1912	1607	2178	
1913	1463	2413	
1914	1811	2432	
1915	1306	2407	
1916	1519	2489	
1917	1354	1203	
1918	1020	1118	
1919	893	1095	
1920	902	1385	
1921	861	2096	Renräkning
1922	686	1365	
1923	772	1001	
1924	524	918	
1925	494	911	
1926	512	-	Ingen renskötsel i Idre
1927	650	-	1926 - 1937
1928	885	-	

År	Tännäs	Idre	Anmärkning
1929	974	-	
1930	958	-	
1931	941	-	
1932	1273	-	
1933	1663	-	
1934	2033	-	Renräkning
1935	2019	-	
1936	2019	-	
1937	1874	363	Renräkning
1938	1874	745	
1939	1533	352	
1940	1723	1148	Renräkning
1941	1734	1195	
1942	1706	1276	
1943	1134	1210	Renräkning
1944	1394	1777	
1945	1382	1834	
1946	1484	2084	Renräkning
1947	1418	2052	
1948	1406	2101	
1949	1407	2064	
1950	2191	4711	Renräkning 1949/50
1951			
1952	2120	1746	
1953	2053	1837	
1954	1971	1728	
1955	2408	2391	Renräkning
1956	2444	2271	
1957	2572	2271	Renräkning
1958	1942	2275	
1959	3333	2275	Renräkning (ej Idre)
1960	3331	2200	
1961	3331	2059	
1962	3344	1941	
1963	3348	2003	
1964	3311	1884	
1965	3255	1637	
1966	5491	2686	Renräkning

År	Tännäs	Idre	Anmärkning
1967	5546	2633	
1968	5416	2621	
1969	5275	2425	
1970	4603	1477	Renräkning
1971	4586	1477	
1972	4586	1427-	
1973	4586	1447-	
1974	5901	2244	Renräkning
1975	5901	2244	
1976	5440	1903	Renräkning

Diagram över renantal i Tännäs och Idre samebyar åren 1900 - 1976

